

ƏHLİ SÜNNƏ VƏL CƏMAAT
SƏLƏFİ SALİHİN
ƏQİDƏSİ
AXİRƏTƏ İMAN
(YƏUMUL HƏSRA – PEŞMANÇILIQ GÜNÜ)

**Bu Kitab, Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş Üzrə Dövlət
Komitəsinin 27 Oktyabr 2009-Cu İl Tarixli İcazəsi Əsasında Çap
Edilmişdir №DK-365/Q**

**TOPLAYAN VƏ TƏRTİB EDƏN
K.HÜSEYN
KİTABIN BÜTÜN HAQLARI QORUNUR**

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ ، نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا ، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا ، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ .

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾^(١)

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴾^(٢)

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ، يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴾^(٣)

أما بعد : فإنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ - وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ ، وَكُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(*) .

(١) سورة آل عمران : الآية ، ١٠٢ . (٢) سورة النساء : الآية ، ١ . (٣) سورة الأحزاب : الآية ، ٧١ .
 (*) هذه الخطبة تسمى : «خطبة الحاجة» وهي تشرح بين يدي كل حاجة ، والتي كان رسول الله ﷺ يعلمها أصحابه ؛ أن يقولها بين يدي كلامهم ، في أمور دينهم سواء كان ؛ خطبة نكاح ، أو جمعة ، أو محاضرة ، أو غير ذلك ، وهي في : «سنن ابن ماجه» كتاب النكاح ، باب خطبة النكاح ، وفي : «سنن الترمذي» و «سنن أبي داود» و «سنن النسائي» ورواه أبو يعلى في : «مسنده» والطبراني في : «المعجم الكبير» والبيهقي في : «سننه» والإمام أحمد في : «المسنده» ، وورد ذكر طرف من هذه الخطبة في : «صحيح مسلم» كتاب الجمعة ، باب خطبته ﷺ في الجمعة .

ÖN SÖZ

XUTBƏTUL-HACƏ

Həmd ancaq Allahadır, Ona həmd edir, Ondan yardım və məğfirət diləyirik. Nəflslərimizin şərindən və pis əməllərimizdən Allaha sığınırıq. Allah kimi hidayətə yönəlmişsə, onu heç kəs azdırma bilməz, kimi də azdırmışsa, heç kəs onu hidayətə yönəldə bilməz. Mən şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa ilah yoxdur. O, təkdir, şəriki də yoxdur və şəhadət edirəm ki, Muhəmməd onun qulu və elçisidir.

«Ey iman gətirənlər! Allahdan lazımcə qorxun. Yalnız müsəlman olduğunuz halda ölün». (Ali-İmran 102).

«Ey insanlar! Sizi tək bir şəxsdən (Adəmdən) xəlq edən, ondan zövcəsini (Həvvanı) yaradan və onlardan da bir çox kişi və qadınlar törədən Rəbbinizdən qorxun. (Adı ilə) Bir-birinizdən (cürbəcür şeylər) istədiyiniz Allahdan, həmçinin qohumluq əlaqələrini kəsməkdən qorxun. Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə nəzarətçidir». (ən-Nisa 1).

«Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin! (Əgər belə etsəniz) Allah əməllərinizi islah edər və günahlarınızı bağışlayar. Hər kəs Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsə, böyük bir səadətə (Cənnətə) nail olar». (əl-Əhzab 70-71)¹.

Şübhəsiz ki, sözlərin ən doğrusu Allahın kəlamı, yolların ən xeyirlisi Muhəmməd - *sallallahu aleyhi və səlləm* - in yoludur. Əməllərin ən pisi sonradan uydurulanlardır. Sonradan uydurulub dinə salınan hər bir əməl (iş) bir bidətdir, hər bir bidət isə zəlalətdir (sapıqlıqdır), hər bir zəlalət isə oddadır².

¹ *Xutbətul-Hacə* adı ilə məşhur olan bu duanı, cümə və s. xütbələrdə Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - oxumuşdu. Səhəblərinə də bunu əmr etmiş və özü də onları öyətmişdir. Hədəsin ilk hissəni bizə: – Əhməd 1/392-393,432, Əbu Davud 2188, Tirmizi 1105, Nəsəi 3/104-105, 6/69 və «Əməlul Yəum vəl Leyl» 488, İbn Məcə 1892, Darimi 2202, Tayalisi «Musnəd» 1557, AbdurRazzaq «Musənnəf» 10449, Bəzzar «Musnəd» - Kəşful Əstar 1/314, Əbu Yəla «Musnəd» 5233-5234,5257, Tahavi «Şərhu Müşkilil Asar» 1-3, Təbərani «Məcmuul Kəbir» 10/10079-10080, Həkim «Mustədrək» 2744, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/214-215, Bəğəvi «Şərhu Sunnə» 2268 İbn Məsud - *radıyallahu anhu* – yolu ilə, Müslim «Şərhu Nəvəvi» 6/156-158, Əhməd 1/302,350, Nəsəi 6/89-90, İbn Məcə 1893 və Tahavi «Şərhu Müşkilil Asar» 4 İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – yolu ilə, Tahavi «Şərhu Müşkilil Asar» 5, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/215 Nubeyt b. Şərit - *radıyallahu anhu* – yolu ilə, Əbu Yəla «Musnəd» 7221, Nəsəi «Sünnənul Kubra» bax: «Tuhfetul Əşraf» 6/472 № 9148 Əbu Musa əl-Əşəri - *radıyallahu anhu* – yolu ilə.

² *Hədəsin İkinci Hissəsinə* – Müslim «Şərhu Nəvəvi» 6/153-156, Əhməd 3/319,371, Nəsəi 3/188-189, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/214 Cabir b. Abdullah - *radıyallahu anhu* – yolu ilə. Bu ləfz Nəsəinin ləfzidir. Hədəsi Əhməd 3/371 və Müslim: «Sözlərin ən doğrusu» ləfzi yerinə: «Sözlərin ən xeyirlisi» ləfziylə rəvayət edilmişdir. İmam Əhmədin digər rəvayətlərində isə 3/319: «Sözlərin ən gözəli» şəkilindədir. Müslim: «Sonradan uydurulub dinə salınan hər bir əməl (iş) bidətdir» ləfzi yerinə: «Hər bir bidət bir zəlalətdir (sapıqlıqdır)» ləfziylə rəvayət etmişdir. Hədəsin sonunda olan: «Hər bir zəlalət isə oddadır» ləfzini zikr etməmişdir. Bu beş səhəbədən başqa hədsi: Aişə - *radıyallahu anha* –, Səhl b. Sad - *radıyallahu anhu* – mərfu olaraq. Hədəs səhihdir. Muhəddis Muhəmməd Nəsrəddin əl-Albani –

«Ey Rəbbim! köksümü açıb genişlət, işimi yüngülləşdir, dilimdəki düyünü aç ki, sözüümü yaxşı anlasınlar». (Ta ha 25–28).

Möhtərəm müsəlman bacı və qardaşlarım! İlk öncə hamınızı Allahın salamu ilə salamlayıram. Allahın kitabına və Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in yoluna uyaraq öz risaləmi **«Bismilləh»** ilə başlayıram. Çünkü Allah Rəsulu - *səllallahu aleyhi və səlləm* - də öz məktublarını **«Bismilləh»** ilə başlamış və buyurmuşdu: «Hər mühüm bir işə **«Bismilləh»** ilə başlanılmazsa, o işin sonu kəsikdir»³.

Əhli Sünnə vəl Cəmaat axirət gününə etiqad edir və inanırlar. Bunun mənası da Qiyamət günü Allahın kitabında, Rəsulullah – *səllallahu aleyhi və səlləm* – in sünnəsində ölümdən sonra Cənnətlərin Cənnətə, Cəhənnəmlərin də Cəhənnəmə girəcəyi zamana qədər meydana gələcək şeylərə dair verilmiş xəbərlərin hamısına inanmaqdır. Axirət günü Allahın insanları haqq-hesab və cəza (əməllərinin qarşılığını verməsi) üçün dirildəcəyi Qiyamət günüdür. Ona bu adın verilməsinin səbəbi, ondan sonra gün olmayacağına görədir. Çünki artıq Cənnətlilər Cənnətə, Cəhənnəmlilər də Cəhənnəmə yerləşdiriləcəklər. **«Qiyamət mütləq gələcəkdir, ona heç bir şək-k-şübhə yoxdur. Lakin insanların çoxu inanmaz».** (əl-Mumin 59). **«Sizə vəd olunan (Qiyamət) həqiqətdir. Haqq-hesab (cəza və mükaflat) da labüddür».** (əz-Zariyat 5-6). **«O, kəslər ki, sənə göndərilənə (Qurana) və səndən əvvəl göndərilənlərə (Tövrat, İncil, Zəbur) iman gətirir və axirətə də şəksiz inanırlar».** (əl-Bəqərə 4).

İnsan oğlu gözlərini dünya malına dikib axirəti unutmasın deyə, Allah, Qiyamət qopmadan öncə bəzi əlamətlər göndərmişdir. Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – doğru sözlü və doğru sözü təsdiq olunan bir Peyğəmbərdir. Şübhəsiz ki, Qiyamət əlamətlərindən bir çoxu artıq görsənmişdir. Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – nə xəbər vermişdirsə həqiqət olmuşdur. Hər əlamətin görsənməsiylə müsəlmanların təsdiqi və imanı daha da artmaqdadır. Həqiqət olan bu əlamətlər Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – in möcüzəsidir.

İmanın altı şərtindən biri də Axirət gününə imandır və bu İslamın təməllərindən biridir. Çünki Allahın birliyinə iman, Axirətdə təkrar dirilməyə imanı vacib edir. Axirət gününə və onun başlanğıcı olan əlamətlərə inanmaq insan aqlının düşünməyəcəyi şeylərdir. Bunlar yalnız vəhy yolu ilə gələn dəlillərlə bilinir. Buna görə də biz dəhşət dolu bu günə

rahmətullahi aleyhi – hədisin bütün rəvayətlərini bir yerə toplayaraq «Xutbətül Həcə» isimli bir kitab yazmışdır. İstəyənlər bu kitaba baxa bilərlər. Ayrıca bax: əl-Albani «Muxtəsər Səhih Müslim» 409, «Mişkətül Məsəbih» 3149,5860.

³ Əbu Davud.

imanı Quranda çoxluqla Allaha imanla birlikdə zikr edilmiş olaraq görürük. *“...Bununla Allaha və axirət gününə iman gətirənlərə öyüd-nəsihət verilir. Kim Allahdan qorxsə, Allah ona (hər çətinlikdən) bir çıxış yolu ata edər”*. (ət-Taləq 2). *«Yaxşı əməl sahibi heç də üzünü günçixana və günbatana tərəf çevirməkdən ibarət deyil. Yaxşı əməl sahibi əslində Allaha, qiyamət gününə...inanandır»*. (əl-Bəqərə 177).

Yenə Quranın hər bir səhifəsinə baxdıqda ya Axirət gündündən bəhs edən ya da o, gündə baş verəcək yaxşılıq və əzabı xatırladan bir ayəyə rast gəlirik.

İslam düşüncəsindəki həyat sadəcə bu qısa dünyadakı həyat və ya insanın oradakı qısa ömrü deyildir. Əksinə İslam düşüncəsindəki həyat zaman olaraq əbədiyyata qədər uzanan bir həyatdır. Məkan olaraq da genişliyi göylər və yer qədər olan bir Cənnət, ya da yer üzündə min illərdən bəri yaşayan nəsilləri qucağına alan bir atəşdir. *«Rəbbinizin məğfirətinə və genişliyi göylər və yer üzü qədər olan, müttəqilər üçün hazırlanmış Cənnətə tələsin»*. (Ali-İmran 133). *«(Ey insanlar!) Rəbbiniz tərəfindən bağışlanmağa və göycə, yercə geniş olub, Allaha və onun peyğəmbərinə iman gətirənlərdən ötrü hazırlanmış Cənnətə nail olmaq üçün bir-birinizdən qabağa düşməyə çalışın...»*. (əl-Hədid 21). *“O gün Biz Cəhənnəmə: “Doldunmu?” – deyəcək, o isə: “Yenə varmı?” – deyər cavab verəcəkdir”*. (Qaf 30).

Buna görə də insanın Allaha və Axirət gününə və o, gündə olacaq olan yaxşılıq və əzaba iman etməsi vacibdir. Yoxsa heç bir bəşər qanunu Allaha və Axirət gününə olan iman kimi insanı doğru yola yönəltməz. Allaha və Axirət gününə inanan insanın yaşayışı ilə bunlara inanmayan insanın yaşayışı arasında böyük fərq vardır. Bu üzədən Allaha və Axirət gününə inanan, bu dünyanın axirətin tarlası olduğunu bilir. Yenə də saleh əməllərin və azuqənin olduğunu bilir. Axirətə inanan göydəki tərəziyə görə əməl edər, yerdəki tərəziyə görə deyil. *“(Həcc və ya axirət üçün) tədarük görün. Ən yaxşı tədarük (azuqə) isə təqvadır (pis əməllərdən çəkinməkdir). Ey ağıl sahibləri, Məndən qorxun!”*. (əl-Bəqərə 197).

Bu şüur Allaha və Axirət gününə imanın əsəridir, işin sonunu düşünmək, göylərin, yerin və dağların yüklənməkdən çəkdiyini, lakin insanın üzərinə aldığı o, böyük əmanətdir. Əmanət isə istər kiçik, istər böyük olsun hesabı sorulacaqdır. Əgər xeyirsə xeyir, pisdirsə pis olur. *“O gün (Qiyamət günü) hər kəs etdiyi yaxşı və pis əməlləri qarşısında hazır görəcək və günahları ilə özü arasında çox uzaq məsafə olmasını arzulayacaqdır. Allah sizi Öz əzabından çəkindirir, çünki Allah bəndələrə (Öz bəndələrinə) mərhəmətlidir!”*. (Ali İmran 30). *“(Qiyamət*

günü hər kəsin) əməl dəftəri qarşısına qoyulacaq. (Ya Rəsulum! O zaman) günahkarların orada (yazılmış) olanlardan qorxduqlarını görəcəksən. Onlar belə deyəcəklər: “Vay halımıza! Bu necə bir kitab imiş! O Bizim heç bir kiçik və böyük günahımızı gözdən qaçırmadan hamısını sayıb yazmışdır ki!” Onlar (dünyada) etdikləri bütün əməllərin (öz qarşılarında) hazır durduğunu görəcəklər. Rəbbin heç kəsə haqsızlıq etməz! (Hər kəs öz əməlinin cəzasını alacaqdır!)”. (əl-Kəhf 49).

İnsanın xeyiri sadəcə özünə qarşı deyildir. Əksinə etdiyi yaxşılıq heyvanlara qədər uzanır. Ömər - *radiyallahu anhu* – dan rəvayət edilən məşhur sözündə o, deyir: “Əgər İraqda bir qatırın ayağı axsayaq qırılsa düşünürəm ki, Allah: “Ey Ömər! Nə üçün onun yolunu düzəltmədin ki? (Bu hadisə də baş verməzdi)” deyər onun hesabını məndən soruşar⁴.

Allaha və Axirət gününə inanmayan bir kişi isə bu dünyadakı məqsədinə çatmaq üçün bütün gücülə çalışır, işinin ardınca o, qədər düşür ki, yorğunluqdan dili çölə çıxır. Mal toplamağa qarşı hədsiz hərisdir. Özü kimi qazanmaq istəyən insanlara mane olur. Onun məqsədi dünyadır, dünyanı ən böyük qayə və məşğuliyyət etmişdir. Hər şeyi öz şəxsi mənfəətinə görə ölçər, başqaları onu heç maraqlandırmaz, dönüb baxmaz da belə. Əgər ona bir faydası olarsa yalnız o, zaman onunla maraqlanar. Elə bir dünya ki, bir az güldürsə çox zaman ağladır. Bir gün sevindirsə aylarla üzər. Ağrıları sevincdən çoxdur. Qorxularla başlayar, sonda tələf olmaqla bitər. Bu həyatda yaşayar və ömrünü sona sürdürər. Çünki o, öldükdən sonra dirilmənin imkansız olduğunu düşünürdü. **“Lakin insan (bundan sonra da) önündəkini (Qiyaməti) danmaq (pis işlər görmək) istəyər. Və (istehza ilə): “Qiyamət günü nə vaxt olacaqdır?” – deyər soruşar”.** (əl-Qiyamət 5-6). **“(Əgər onlar dünyaya qaytarılısaydılar) yenə də: “Həyat yalnız bu dünyadakı həyatımızdan ibarətdir. Bizlər bir daha dirilən deyilik!” – deyərdilər”.** (əl-Ənam 29). Belə bir kimsə bu dünyada çox uzun yaşamağı sevdiyindən öldükdən sonra dirilməyi istəməz. Yenə də onlar Axirətdəki əzaba dözülməyəcəklərini bildikləri üçün bu dünyadan ayrılmağa cəsarət etməzlər. **“Kafir olanlar (öldükdən sonra) əsla dirildilməyəcəklərini iddia edirlər. (Ya Peyğəmbər!) De: “Bəli, Rəbbimə and olsun ki, siz mütləq dirildiləcəksiniz. Sonra da (dünyada) etdiyiniz əməllər sizə (bir-bir) xəbər veriləcəkdir. Bu, Allah üçün çox asandır!”.** (ət-Təğabun 7).

Axirət gününə imanın mənası onun şəkk-şübhəsiz olaraq gələcəyinə inanmaq və buna uyğun olaraq gərəyincə əməl etmək deməkdir.

⁴ “Hilyətül-Əvliya və Tabakatül-Asfiyə” 1/53.

Qiyamətin qopmasından əvvəl ortaya çıxacaq Qiyamətin böyük və kiçik əlamətlərinə iman, ölümə, ölümdən sonra qəbr sorğusuna, əzab və nemətinə, Sura üfürüləcəyinə, yaradılmışların qəbirlərindən çıxacaqlarına, qiyamətin hesab yerindəki dəhşətli və qorxulu hallarına, məhşərə, səhifələrin (əməl dəftərlərinin) açılacağına, tərəzinin və sırat körpüsünün ortaya qoyulmasına, hovuzə, şəfaətə və digər xüsurlərə, Cənnətə və ən yüksək mərtəbəsi Allahın üzünə baxmaq olan nemətinə, Cəhənnəmə və orada olan dəhşətli əzablara iman etmək axirətə iman etməyin içərsinə daxildir. Elm adamları Qiyamətin əlamətlərini kiçik və böyük əlamətlər olmaqla iki qismə ayırmışlar. *«(Məkkə müşrikləri) özlərinə yalnız mələklərin, yoxsa Rəbbinin (əzabının), yaxud da Rəbbinin bəzi qiyamət əlamətlərinin gəlməsini gözləyirlər? Rəbbinin bəzi qiyamətin əlamətləri gələcəyi gün əvvəlcə iman gətirməmiş və ya imanında bir xeyir qazanmamış şəxsə (sonrakı) imanı heç bir fayda verməz». De ki: «Gözləyin, doğrusu biz də gözləyirik». (əl-Ənam 158). «Ey insanlar! Rəbbinizdən qorxun. Həqiqətən qiyamət gününün zəlzələsi dəhşətli şeydir». (əl-Həcc 1). «Onlar (kəfirlər) ancaq qiyamət saatının qəfildən başlarının üstünü almasını gözləyirlər? Onun əlamətləri artıq gəlmişdir. Qiyamət saati onlara gəlib çatdığı zaman ibrət almaları (peşman olub tövbə etmələri) onlara nə fayda verir?». (Mühəmməd 18). «...Nə bilirsən, bəlkə də qiyamət saati yaxındır! Ona inanmayanlar onun tez gəlməsini istərlər. İnananlar isə onun haqq olduğunu bilərək ondan qorxuya düşürlər. Bil ki, qiyamət saati haqqında mübahisə edənlər (haqq yoldan) azıb çox uzaq düşmüşlər». (əş-Şura 17-18).*

Qiyamət əlamətlərinin çoxu Əhəd hədislərlə bizə çatmışdır. Buna görə də Əhəd hədislərin etiqadi məsələlərdə dəlil olduğunu qəbul etməyənlərə bir cavab olaraq, əhəd hədislərin hüccət olduğunu bəyan edən bir bölüm də açdıq. Hədislərn səhih, həsən və ya zəif olmasına diqqət etdim. Bacardığım qədər hədislərin əksəriyyətini alimlərin təhqiqinə əsaslandırdım. Bu kitab ölümdən əvvəl və sonra olanlara (baş verənlərə) hazırlıq görməyə bir dəvətdir. Bu araşdırmanın hər tərəfdən kamil olduğunu iddia edə bilmərəm. Çünki kamil olan Allahdır. Əskiklik isə insanın özündəndir. Əgər müvəffəqiyyət qazansam bu Allahdandır, xəta etsəm Allah məni əff etsin. O. Mənim hamim və yardımçımdır. Yeddi qat göy və Yeddi qat yerin Rəbbi olan Allahdan bizləri o, günün dəhşətində qorumasını və Onun kölgəsindən başqa heç bir kölgənin olmadığı o, gündə bizləri kölgələndirməyi diləyirəm.

Güvəndiyim Allahdır, işlərimi Ona həvalə edirəm və Ona arxalanıram. Həmd və nemət yalnız Onadır. Müvəffəqiyyət bəxş edən və xətəldən

qoruyan da Odur. *«Məni yaradan və məni doğru yola yönəldən Odur! Məni yedirdən də, içirdən də Odur! Xəstələndiyim zaman mənə yalnız O şəfa verir. Məni öldürəcək, sonra dirildəcək də Odur və Qiyamət günü xətamı bağışlayacağına ümid etdiyim də Odur! Ey Rəbbim! Mənə hikmət bəxş et və məni salehlərə qovuşdur! Sonra gələnlər arasında mənə yaxşı ad qismət et! Məni Nəim Cənnətlərinin varislərindən et»*. (əş-Şuara 78-85).

Allahın salat və salamı onun Peyğəmbəri Muhəmməd - *sallallahu aleyhi və səlləm* - ə, onun ailə üzvlərinə, səhabələrinə və Qiyamətə qədər onun yolu ilə gedən saleh möminlərin üzərinə olsun.

PEYĞƏMBƏR - *Sallallahu Aleyhi Və Səlləm* - İN GƏLƏCƏKDƏ BAŞ VERƏCƏK HADİSƏLƏRDƏN XƏBƏR VERMƏSİ

Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - in Qiyamətə qədər olacaq olan şeyləri xəbər verməsi, Allahın gələcəkdə olacaq şeylər haqqında Ona verdiyi xəbərlərdəndir. Xuzeyfə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bizə bir xütbə verdi. Bu xütbəsində Qiyamətə qədər olacaq şeylərdən heç birini buraxmadan xəbər verdi. Bu xəbərləri yadında saxlayan saxladı, saxlamayan isə unuttu. Necə ki, bir nəfər birini tanıdıqdan sonra unudar, təkrar gördükdə isə xatırladığı kimi mən də Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in söylədiyi şeylərdən unuttuqlarım baş verincə xatırlayırdım (Başqa rəvayətdə: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – mənə Qiyamətə qədər olacaqları xəbər verdi. Mən ondan olacaq hər şeydən soruşdum, yalnız Mədinə xalqını nəyin çıxaracağını soruşmadım”⁵. Əbu Zeyd Amr b. Ahtab əl-Ənsari - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – sübh namazını qıldıqdan sonra minbərə çıxdı və bizə Zöhr namazına qədər xütbə verdi və endi. Namaz qıldı, sonra minbərə çıxdı. Günəş batana qədər xütbə verdi. Bizə olmuş və olacaq şeyləri xəbər verdi. Onların ən yaxşı bilənimiz ən çox əzbərləyənimizdir”⁶. Xuzeyfə b. Yəmən - *radıyallahu anhu* – deyir ki: “Vallahi mən Qiyamətə qədər olacaq fitnələri insanlar içində ən yaxşı bilənəm. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – gizli olaraq mənə söylədiyi bu şeyləri başqa heç kimsəyə söyləməmişdir. Lakin Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – fitnələri mənə də içində olduğum bir məclisdə xəbər verdi... Xuzeyfə: “Məndən başqa o, məclisdə olanların hamısı getdi”. Bu

⁵ Şərh Nəvəvi, Müslim “Fitən” 18/15, “Fəthul Bəri”, Buxari “Qədər” 11/494.

⁶ Müslim “Fitən”.

səhiih dəlillər Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in ümmətini Qiyamətə qədər olacaq və onları maraqlandıran şeylərdən xəbərdar etdiyini göstərir. Heç şübhə yox ki, qeyb xəbərləri içində ən böyük payı Qiyamət əlamətləri tutur. Buna görə də səhabədən Qiyamətlə bağlı bir çox hədislər dəyişik ləfzlərlə rəvayət edilmişdir.

QİYAMƏT VAXTININ YAXINLAŞMASI

Qurani Kərimdə olan ayələr ilə səhiih hədislər Qiyamətin yaxınlaşdığını xəbər verməkdədir. Qiyamətin bir əlamətinin görülməsi onun yaxınlaşdığını göstərir. *“İnsanların haqq-hesab vaxtı (Qiyamət günü) yaxınlaşdı, onlar isə hələ də qəflət içindədirlər və (qiyamətə inanmaqdan) üz döndərirlər. (Qiyamət insanlar üçün nə qədər uzaq isə, Allahın dərgahında bir o qədər yaxındır. Fani dünyaya, şan-şöhrətə olan meyl, varlanmaq həvəsi insanların başını elə qatmışdır ki, qiyamət günü barəsində əsla fikirləşmirlər)”*. (əl-Ənbiya 1). *“Camaat (Məkkə əhli) səndən o saat (qiyamətin nə vaxt qopacağı) barədə soruşar. (Ya Peyğəmbər!) De: “Onu ancaq Allah bilər!” Nə bilirsən, bəlkə də, o saat (Qiyamət yaxındır)”*. (əl-Əhzab 63). *“Şübhəsiz ki, onlar (müşriklər) onu (o əzabı) uzaq görürlər (ona inanmırlar). Biz isə onu yaxın görürük (ona inanırıq)”*. (əl-Məaric 6-7). *“O saat (Qiyamət) yaxınlaşdı və ay (Peyğəmbərin möcüzəsi ilə) parçalandı”*. (Qəmər 1). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Mən Qiyamətin başlanğıcında göndərilidim”⁷. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mən və Qiyamət birlikdə göndərilidik. Az qaldı ki, o məni keçsin”⁸.

QİYAMƏT NƏ ZAMAN QOPACAQDIR?

Bəzi alimlər uydurma hədisə əsaslanaraq Qiyamətin 7000 ildən sonra qopacağını söyləyirlər. Lakin səhiih görüş odur ki, bu hədis alimlər tərəfindən zəif və uydurma qəbul edilmiş və Qiyamətin qopma vaxtını Allahdan başqa heç kəs bilməz. Dahhaq b. Zəml əl-Cuhəni - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Bir yuxu gördüm və onu Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə danışdım: “Ya Rəsulullah! Mən və sən 7 pilləli bir minbər üzərində idik. Sən ən üst pillədə idin”. Peyğəmbər: “Gördüyün 7 pilləli minbərin mənası: Dünya 7000 min ildir, mən də son mininci ilindəyəm” deyə buyurdu⁹. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Uydurma hədisin Quranın sözlərinə zidd olmasıdır. Dünyanın ömrü 7000 min ildir. Biz indi yeddinci minillikdəyik – hədisi kimi. Bu çox açıq bir

⁷ “Fəthul Bəri” 11/347.

⁸ İmam Əhməd “Musnəd” 5/348, “Fəthul Bəri” 11/348.

⁹ əl-Albani “Camius Sağırin Zəifləri” 3/160, H. 3013 uydurma.

yalandır. Hədis səhih olsaydı bizim zamanımızdan Qiyamətə qədər düz **250** il qaldığını hər kəs bilərdi”¹⁰. Çünki İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* - Hicri **8**-ci ildə yaşamışdır və bu sözü öz zamanında söyləmişdir. Onun bu sözünün üzərindən **650** il keçdi lakin dünya hələ də durur.

Qurani Kərimdəki ayələr və Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in hədislərində keçdiyi kimi Qiyamətin nə zaman qopacağını Allahdan başqa kimsə bilməz. Onun nə zaman olacağını Allah bilir, nə bir mələyə, nə də bir Peyğəmbərə bildirməmişdir. Qiyamətin nə zaman baş verəcəyini Allahdan başqa kimsə bilməz. Əhli Sünnə Qiyamətin qopma vaxtını Allah tərəfindən bilindiyinə, Allahdan başqa kimsənin onu bilmədiyinə inanırlar. **«Həqiqətən qiyamətin qopacağı vaxtı ancaq Allah bilir».** (*Loğman 34*). (*Ya Muhəmməd!*) **Səndən Qiyamət haqqında soruşurlar ki, nə vaxt qopacaq? De ki: «O, ancaq Rəbbimə məlumdur. Qiyamətin qopacağı vaxtı Allahdan başqa heç kəs bilə bilməz».** (*əl-Əraf 187*). (*Ya Muhəmməd! Müşriklər*) **Səndən qiyamətin nə vaxt qopacağı barəsində soruşurlar. Sən onun vaxtını nə bilirsən? Onu bütün təfərrüatı ilə bilmək ancaq sənə Rəbbinə məxsusdur».** (*ən-Nəziat 42-44*). Başa düşüldüyü kimi onun nə zaman olacağına ən son Allah qərar verəcəkdir. Ömər - *radiyallahu anhu* – nun rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən Qiyamət saati haqqında soruşan Cəbrail – *əleyhissəlam* – a Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – belə cavab vermişdi: «Soruşulan soruşandan çox bilmir»¹¹. Göründüyü kimi həm Cəbrail – *əleyhissəlam* – həm də Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Qiyamətin nə zaman baş verəcəyini bilmirlər. Yenə də Qiyamətə yaxın enməsi böyük əlamətlərdən olan İsa – *əleyhissəlam* – in belə Qiyamətin nə zaman olacağını bilmir. İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Mərac gecəsi İbrahim, Musa və İsa – *əleyhimussəlam* – ilə qarşılaşdım. Qiyamətin nə zaman olacağını müzakirə edirdilər. İbrahim: “Nə zaman olacağını bilmirəm” dedi. Musa: “Nə zaman olacağını bilmirəm” dedi. İsa: “Nə zaman olacağını Allahdan başqa kimsə bilməz. Allah Dəcəlin çıxdığını mənə xəbər verdi. Mənim əlimdə iki uclu orağ (nizə) olacaq. Dəcəl məni gördükdə qurğuşunun əridiyi kimi əriyər və ya Allah onu öldürür” dedi¹². Cabir b. Abdullah - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Məndən Qiyamətin nə zaman

¹⁰ “Mənarul Munif” səh. 80, “Məcmuul Fətava” 4/342.

¹¹ Buxari, Müslim.

¹² İmam Əhməd “Musnəd” 5/189, H. 3556, İbn Məcə 2/1365, əl-Albani “Cəmius Sağir” zəif hədis, 5/20-21, H. 4712.

olacağını soruşursunuz? Onu yalnız Allah bilir. Allaha and olsun ki, yüz il sonra bu gün həyatda olanlardan heç kimsə qalmayacaqdır” deyər buyurdu¹³.

Lakin sünnə ilə həməən günün hansı olduğu barədə məlumat gəlmişdir. Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Günlərin ən xeyirlisi cümə günüdür. O gün Adəm – *əleyhissəlam* – yaradıldı, o gün Cənnətə salındı, o gün Cənnətdən qovuldu və o gün qiyamət qopacaqdır (Başqa rəvayətdə: «Cümə günü bütün heyvanlar şəfəqdən gün doğuncaya qədər Qiyamət qopar deyər qorxudan qulaqlarını şəkiliyərək dinləyərlər. Yalnız cinlər və insanlar bundan qafildirlər)»¹⁴. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Günlərin ən xeyirlisi cümə günüdür. O gün Adəm yaradıldı, o gündə vəfat etdi. O, gün sura üflənəcəkdir. O, gündə göydəkilər də, yerdəkilər də öləcəklər. O, gün mənə çox salavat gətirin. Sizin salavatınız harada olsanız mənə çatacaqdır». Biri: «Ey Allahın Rəsulu! Sən çürüdükdən sonra salavatımız sənə necə çatacaqdır?» deyər soruşdu. Peyğəmbər: «Doğrusu Allah Peyğəmbərlərin cəsədlərini yeməyi torpağa haram etmişdir» deyər buyurdu¹⁵.

Qiyamətin nə zaman baş verəcəyini heç kəs bilmədiyi kimi, onun əlamətlərinin də nə zaman başlayacağını heç kimsə bilməz.

ƏHƏD HƏDİSLƏRİN ƏQİDƏDƏ DƏLİL OLMASI

Bu mövzunun Qiyamət əlamətləriylə bağlılığı vardır. Çünki əlamətlərin çoxu Əhəd hədislərlər vasitəsilə gəlmişdir. Bəzi kəlam və üsul əhli əhəd hədislərin dəlil olmayacağını, yalnız ayə və hədislərin qəti dəlil olacağını söyləmişlər. Lakin bu söz qəbul edilməz. Çünki əgər bir hədis istər *Mütəvatir*, istər *Əhəd* olaraq sağlam yolla bizə çatırsa onunla iman və əməl etmək lazımdır. Əhli Sünnə hədis alimləri belə söyləmiş və dəlil olaraq: **“Allah və Peyğəmbəri bir işi hökm etdiyi zaman heç bir mömin kişiyyə və qadına öz işlərində başqa yol seçmək (öz ixtiyarları ilə ayrı cür hərəkət etmək) yaraşmaz. Allaha və Onun Peyğəmbərinə asi olan kəs, şübhəsiz ki, (haqq yoldan) açıq-aydın azmışdır!”**. (əl-Əhzab 36). **“Söylə: “Allaha və Peyğəmbərə (Onun Peyğəmbərinə) itaət edin! Əgər üz döndərərsinizsə, şübhəsiz ki, Allah da kafirləri (haqdan üz çevirənləri) sevməz!”**. (Ali İmran 32). İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: **“Səhabə və tabiiinlərin əhəd hədislərlərə əməl etdiyi bilinir”**¹⁶. İbn Əbil İzz

¹³ İmam Nəvəvi “Şərh Müslim” “Səhabələrin Fəziləti” 16/90,91.

¹⁴ Müslim, İmam Məlik «Muvatta» 1/108.

¹⁵ Nəsai «Cümə» 3/5.

¹⁶ “Fəthul Bâri” 13/234.

əl-Hənəfi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Ümməti Muhəmməd elm ifadə edən əhəd hədislərlə əməl etməyi qəbul etmişlər. Əhəd hədis mutəvatirin iki bölümündən biridir. Bu barədə Əhli Sünnə alimləri arasında anlaşılmazlıq yoxdur”¹⁷. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Hədis əgər səhih olarsa hədisdir. Müsəlmanların hamısı onunla əməl etməyi vacib saymışlar”¹⁸.

QİYAMƏTİN KİÇİK ƏLAMƏTLƏRİ

Qiyamətin Əlamətləri İki Qismə Ayrılır:

1. Kiçik Əlamətlər – Bu əlamətlər çox uzun zaman davam edən və təkrarlanan əlamətlərdir. Məs: Elmin yox olması, çəhalətin çoxalması, içki içilməsi, binaların ucaldılması və s.

2. Böyük Əlamətlər – Bu əlamətlər Qiyamətin qopmasına yaxın görülmək ilk dəfə olacaq böyük hadisələrdir. Məs: Dəccalın çıxması, İsa - *aleyhissəlam* - in gəlməsi, Yəcuc və Məcuc tayfaları və s.¹⁹.

Qiyamətin kiçik əlamətləri olduqca çoxdur. Bunlardan səhih yolla bizə çatan bəzilərini xatırladaq. Bu əlamətləri sıra ilə vermədim. Çünki əlamətlərin hansı sırayla olacağını bildiren bir dəlil yoxdur. Buna görə də alimlərin oldu və bitti dedikləri əlamətlərdən başladım. Diqqət çəkilişi məsələlərdən biri də bəzi insanların Peyğəmbər – *səlləllahu aleyhi və səlləm* – in xəbər verdiyi Qiyamət əlamətlərinin çəkinəlişi və qadağan olunan bir əlamətlər kimi başa düşürlər. Lakin bu heç də belə deyildir. Peyğəmbər – *səlləllahu aleyhi və səlləm* – in xəbər verdiyi Qiyamətin əlamətlərinin hamısı çəkinəlişi və ya pis əlamət deyildir. Onların içərisində xeyirli olan əlamətlər də vardır.

1. Peyğəmbərimiz Muhəmməd – Səlləllahu Aleyhi Və Səlləm – İN GÖNDƏRİLMƏSİ: Ənəs b. Məlik - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səlləllahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mən Qiyamət günü ilə birlikdə göndərildim, bu iki barmaq kimi». Ravi Şöbə deyir ki: «O şəhadət barmağı ilə orta barmağını bir-birinə birləşdirdi. Onların bir-birinə olan üstünlüyü qəddər»²⁰. İmam Bağavi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, Peyğəmbər – *səlləllahu aleyhi və səlləm* – in Allah tərəfindən göndərilməsi Qiyamətin yaxınlaşmasına səbəbdir. Əbu Cubeyr - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səlləllahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mən Qiyamət gününün küləyi ilə göndərilmişəm»²¹.

¹⁷ “Tahəvi Əqidəsi Şərhi” s: 399-400.

¹⁸ “Məcmül Fətāvâ” 19/85.

¹⁹ “Fəthul Bəri” 13/485, et-Təzkira s. 624.

²⁰ “Fəthul Bəri”, Buxari “Rikak” 11/347, Müslim “Fitən”.

²¹ əd-Daulabi, əl-Albani səhih.

2. Onunla Peyğəmbərliyin, Risalətin Sona Yetməsi Və Peyğəmbər – Sallallahu Aleyhi Və Səlləm – İn Vəfat Etməsi: Auf b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günündən qabaq altı hadisəni gözləyin: «Mənim ölümümü»²². Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Mədinəyə gələndə bütün şəhər sevinirdi. O, öldüyü gün isə bütün şəhər zülmətə qərq olmuşdu²³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dünyasını dəyişdikdən sonra Əbu Bəkr və Ömər - *radiyallahu anhum* – onun süd anasını ziyarət etmək qərarına gəlirlər. Qoca qadın ilə görüşdükdə onun ağladığını görüb deyirlər: «Nə üçün ağlayırsan? Allah Rəsulu üçün Onun (Allahın) dərğahında daha yaxşıdır» Qoca qadın dedi: «Mən ona görə ağlayıram ki, artıq vəhylər gəlməyəcəkdir». Bu sözlər Əbu Bəkr və Ömər - *radiyallahu anhum* – da ağlamağa məcbur etdi²⁴.

3. Beytul-Məqdisin Fəth Edilməsi: Auf b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günündən qabaq altı hadisəni gözləyin: «Qüdsün (Yerusəlimin) fəth edilməsi»²⁵. Ömər - *radiyallahu anhu* – nun xəlifəliyi dövründə, hicrətin 16-cı ilində Qüds zəbt olunur və orada bir məscid də inşa edilir²⁶.

4. Taun Xəstəliyi: Auf b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günündən qabaq altı hadisəni gözləyin: «Çox ölənlər olur. Sizin içinizdə heyvanların burunlarından axan və bir anda öldürən xəstəlik olacaqdır»²⁷. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Bu əlamət Ömər - *radiyallahu anhu* – nun zamanında Qütsün fəthindən sonra Amvasta baş vermişdir”²⁸. Taun hicrətin 18-ci ilində Amvasta baş vermiş və sonra Şam tərəfə də yayılmışdır. Ölənlərin sayı **25000** min nəfər olmuşdur. Bu ümmətin əmini olan Əbu Ubeydə b. Cərrah - *radiyallahu anhu* – da bu xəstəlikdən ölmüşdür²⁹.

5. Malın Çoxalması, Sədaqə Və Zəkətin Veriləcək Kimsənin Olmaması: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Aranızda mal çoxalmadıqca Qiyamət qopmaz. Elə ki, mal sel kimi axacaq, mal sahibi sədaqə verəcək

²² Buxari “Cizyə”, “Fəthul Bəri” 6/277.

²³ Tirmizi “Mənəkib”, “Tuhfətul Əhfazi” 10/87-88, Şueyb əl-Arnaut səhih olduğunu qeyd edir.

²⁴ Müslim “Fədailus Sahabə”, İmam Nəvəvi “Şərh Müslim” 16/9-10.

²⁵ Buxari “Cizyə”, “Fəthul Bəri” 6/277.

²⁶ “əl-Bidâyə və-n-Nihâyə” 7/55–57

²⁷ Buxari “Cizyə”, “Fəthul Bəri” 6/277.

²⁸ “Fəthul Bəri” 6/278.

²⁹ “əl-Bidâyə və-n-Nihâyə” 7/94.

kimsə tapmayacaqdır. Zəkat veriləcək kimsə: “Mənim zəkata ehtiyacım yoxdur” deyəcəkdir³⁰. Əbu Musa - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “İnsanlara elə bir zaman gələcək ki, əldə qızıl zəkat vermək üçün adam axtarılacaq, lakin zəkat veriləcək kimsə tapılmayacaqdır”³¹. Adiy b. Hatim - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Mən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanında ikən bir nəfər gəlib yoxsulluqdan şikayət etdi. Sonra digər bir nəfər gəldi və yol kəsən quldurlardan şikayət etdi. Peyğəmbər: “Ey Adiy! Hirə şəhərini gördünmü?” deyərək buyurdu. Adiy: “Xeyr, yalnız eşitdim” dedim. Peyğəmbər: “Əgər ömrün uzun olsa dəvə üzərində bir qadının Allahdan başqa kimsədən qorxmadan Kəbəyə gəlib təvaf edəcəyini görəcəksən” deyərək buyurdu. Öz-özümə: “Bizim Tai qəbiləsinin yol kəsənləri varaaa! (Onların əlindən hara gələ bilər)” dedim. Peyğəmbər: “Əgər ömrün uzun olsa Kısranın xəzinələrinin fəth ediləcəyini görəcəksən” deyərək buyurdu. Mən: “Kisra b. Hurmuzmu?” dedim. Peyğəmbər: “Bəli, Kisra b. Hurmuz və əgər ömrün uzun sürərsə qızıl və gümüş dolu kisəsini çıxarıb zəkat vermək istəyən adamı görürsən. Lakin zəkat alacaq kimsə olmayacaqdır (tapmayacaqdır). Hər biriniz mütləq bir gün gələcək aranızda heç bir pərdə, tərçüməçi olmadan Allahla qarşılaşacaqsınız. O, zaman Allah: “Səni təbliğ edən bir Peyğəmbər göndərmədimmi?” deyərək buyuracaq. O: “Bəli, göndərdin” deyəcəkdir. Allah: “Mən sənə mal vermədimmi? İkram etmədimmi?” deyərək soruşacaq. Qul: “Bəli, Ey Rəbbim, verdin” deyib sağına baxacaq Cəhənnəmdən başqa bir şey görməyəcəkdir, soluna baxacaq Cəhənnəmdən başqa bir görməyəcəkdir”. Adiy - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in belə buyurduğunu eşitdim: “Bir xurmanın yarısı da olsa onu sədəqə verib özünü Cəhənnəmdən qoruyun. Kim yarım xurma tapmazsa gözəl bir sözlə qorunsun”. Adiy: “Allahdan başqa kimsədən qorxmadan Kəbəni təvaf etməyə gedən dəvə üstündə yaşlı qadın gördüm. Kisra b. Hurmuzun xəzinələrini ələ keçirənlər arasında mən də var idim. Əgər sizin də ömrünüz uzun olarsa Əbul Qasımın xəbər verdiyi kisəsini çıxaran o, adamı görəcəksiniz” dedi³². Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in xəbər verdiyi bu əlamətlər həqiqət olmuşdur. Səhabələrin zamanında İran və Bizansda edilən fəthlərdən sonra mal çoxalmışdır. Ömər b. AbdulƏziz – *rahmətullahi aleyhi* - nin dövründə isə sel kimi axmışdır. Belə ki, sədəqə və zəkat veriləcək bir nəfər də belə

³⁰ Buhari “Fiten” 13/81,82, Müslim “Zəkāt” 7/97, Nəvəvi Şərhi.

³¹ Müslim “Zekat” 7/96 Nəvəvi Şərhi.

³² Buhari “Mənakib” 25, Fəthul Bəri 6/610-611.

tapılmamışdır. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Böyük ehtimalla İsa və Mehdi - *əleyhimussəllam* - ın dövründə, yəni axır zamanlarda da mal çoxalacaqdır”. *Doğrusunu Allah bilir!*”.

6. Fitnələrin Ortaya Çıxması: Fitnə - Bəlaya düşər olmaq, imtahan olunmaqdır. Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – ın bildirdiyi kimi Qəyamətin əlamətlərindən haqq ilə batilin qarışdırıldığı, imanın zərər gördüyü böyük fitnələrin ortaya çıxmasıdır. Belə ki, səhəri mömin olaraq oyanan kimsə axşama kafir olaraq çıxar, mömin olaraq gecələyən kişi səhərə kafir olaraq çıxar. Əbu Musa əl-Əşəri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Mən Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Qiyamətdən öncə gecə qaranlığı kimi öldürücü fitnələr ortaya çıxacaqdır. O, fitnələrdə səhər mömin olaraq oyanan kimsə axşama kafir olaraq çıxar. Axşama mömin olaraq çıxan kişi səhərə kafir olaraq oyanar. Oturan ayağda duranda daha xeyirlidir. Ayağda duran isə yeriyəndən, yeriyən isə qaçandan daha xeyirlidir. Oxlarınızı qırın, yaylarınızı qırın. Qılınclarınızın (iti) tərəfini daşa vurun. Əgər sizdən biriniz fitnələrə qarışırsa Adəm - *əleyhissəlam* - ın iki oğlundan ən xeyirlisi (Habil) kimi olun”³³. Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Gecə qaranlığı kimi öldürücü fitnələrdən çəkinin. (Xeyirli əməllər etməyə çalışın!) Çünki səhəri mömin olan axşama kafir olacaqdır, axşamı mömin olan isə səhərə kafir olacaqdır. İnsanlar öz imanlarını (dinlərini) dünya malına satacaqlar»³⁴. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İrəlidə bir çox fitnələr olacaqdır. Bu fitnələr zamanı yatan kimsə, oyaq olandan, oturan kimsə ayaqda durandan, ayaqda duran kimsə yürüyəndən, yürüyən kimsə qaçandan xeyirlidir. Hər kim fitnə vaxtına yetişərsə sığınsın və ya gizlənmək üçün yer taparsa gizlənsin (Başqa rəvayətdə: Dəvəsi olan dəvəsinin yanına, qoyunu olan qoyunlarının yanına, ərazisi olan ərazisinə, bu kimi malları olmayan qılıncını alıb kəskin tərəfini daşa vurub (yaylarınızı qırın) sonra bacardığı qədər sağ qalmağa çalışsın. Ya Rəsulullah! Mühəribə edən iki sinifə qatışmayaraq çəkilib bir tərəfdə durduqda biri gəlib məni qılıncı ilə vurub və ya ox atıb məni öldürsə nə buyurursan? Beləsi həm öz günahı ilə, həm də sənin günahınla yüklənərək Cəhənnəm sahibindən olur)»³⁵. Fitnələrlə bağlı hədislər çoxdur. Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – ümmətini fitnərə qarşı

³³ Musnəd 4/408, “Sünən Əbu Davud” 11/334 Avnul-Məbud, “Sünən İbn Məcə” 2/1310, Hakim “Mustədrək” 4/440, əl-Albâni “Câmius Sağir” 2/193, H: 2045.

³⁴ İmam Nəvəvi “Şərh Müslim” 2/133.

³⁵ Müslim 2887.

xəbərdarlıq etmiş, onlardan Allaha sığınmalarını əmr etmişdir. Usamə b. Zeyd - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Mədinənin yüksək binalarından birinə çıxaraq: «Mənim gördüklərimi görürsünüzmü?» deyərək buyurdu. Səhabələr: «Xeyr» dedilər. O: «Evlərinizin arasına (şiddətli yağan) yağışın (açdığı yaralar) kimi fitnələrin yağdığını görürəm»³⁶. Bir nəfər Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dedi: «Fitnələr zamanı evimə girib məni öldürmək üçün əlini mənə uzadana nə edim. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Adəm – *əleyhissəlam* – kimi ol! «*Sən məni öldürməkdən ötrü mənə əl qaldırsan da, mən səni öldürmək üçün sənə əl qaldıran deyiləm. Mən aləmlərin Rəbbi olan Allahdan qorxuram*». (*əl-Maidə 28*)³⁷. Zeyd b. Sabit - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Mən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Görünən və görünməyən fitnələrin şərrindən Allaha sığınırım”³⁸.

7. Fitnələrin Şərq Tərəfdən Çıxması: Müsəlmanlar arasında baş verən fitnələrin çoxu Şeytanın buynuzunun doğduğu yer olan şərq tərəfdən ortaya çıxacaqdır. İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – şərq tərəfə işarə edərək buyurdu: “Diqqət edin! Fitnə oradan, şeytanın buynuzları çıxdığı yerdən gələcəkdir (Başqa rəvayətdə: Küfrün başı bu yerdən şeytanın buynuzunun doğduğu yerdəndir³⁹)”⁴⁰. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “İlk çıxan fitnələrin qaynağı şərq tərəfdir və bu müsəlmanların arasında bölünmələrə səbəb olmuşdur. Şeytan bunu çox sevər və bidətin qaynağı da o, tərəfdəndir”⁴¹. *Xəvariclər, Əşarilər, Batiniyə, Qədəriyə, Cəhmiyə və Mötəzilə* kimi sapıq fikirlərin çoxu şərqdən gəlmişdir. İrandan isə Məcusi olan *Zərdüştlik* gəlmişdir. *Bəhailik* - əsasını qoyan İranlı Mirzə Əli Muhəmməd Şirazidir. İran hökuməti tərəfindən həps edilmiş və öldürülmüşdür. Yerinə *Bəhaullah* – Mirzə Hüseyn Əlidir və Peyğəmbərlik iddiasında olmuşdur. Yəne bundan başqa Dəccəl, Yəcuc və Məcuc və s. çıxması şərqdəndir. Bütün bu fitnələrdən Allaha sığınırıq. Sufyan b. Əbu Zubeyr - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Yəmən fəth ediləcəkdir. Bir qrup insan Mədinədən oraya ailələri və onlara tabe olanlarla gedəcəklər. Halbuki Mədinə onlar üçün daha xeyirlidir. Şam da fəth ediləcəkdir. Bir

³⁶ Buxari, Müslim.

³⁷ Əbu Davud «Fitən» 2.

³⁸ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Cənnət” 18/203.

³⁹ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/31,32.

⁴⁰ Fəthul Bəri, Buxari “Fitən” 13/45, Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/31.

⁴¹ Fəthul Bəri 13/47.

qrup insan Mədinədən oraya ailələri və onlara tabe olanlarla gedəcəklər. Halbuki Mədinə onlar üçün daha xeyirlidir. İraq da fəth ediləcəkdir. Bir qrup insan Mədinədən oraya ailələri və onlara tabe olanlarla gedəcəklər. Halbuki Mədinə onlar üçün daha xeyirlidir”⁴².

8. Ömər, Osman Və Əli - Rədiyallahu Anhum – Un Öldürülməsi: Ömər - *radiyallahu anhu* – nun şəhid edilməsindən sonra səhabə zamanında fitnələr çoxalmağa başladı. Çünki bu hadisə fitnələrə açılan ilk qapı idi. Onun öldürülməsiylə böyük fitnələr başladı, qəlbində iman yerləşməyən fitnəyə dəvət edən insanlar ilə, insanlara gözəl görsənən lakin içində İslamı yıxmaq istəyən münafıqlar çoxaldı. Xuzeyfə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Ömər - *radiyallahu anhu* – dedi: “Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in fitnə haqqında olan sözünü kim əzbərlədi”. Xuzeyfə: “Mən söylədiyimi kimi əzbərlədim” dedim. Ömər: “Sən çox cürətlisən, söylə görüm nə buyurdu” dedi. Mən: “Bir adamın ailəsi, malı, uşağı və qonşusu üzündən düşdüyü fitnəyə namazı, orucu, sədəqəsi, yaxşılığı əmr edib pislikdən çəkəndirməsi kəffarə olur” dedi. Ömər: “Mən bunu qəsd etmədim. Dənizin dalğalanması kimi dalğalanan fitnələri soruşuram” dedi. Mən: “Ey möminlərin əmiri! O, fitnədən sənənin üçün bir şey yox. Sənənlə o, fitnə arasında qapalı bir qapı var” dedim. Ömər: “Bu qapı qırılacaqımı, yoxsa açılacaq” dedi. Mən: “Qırılacaqdır” dedim. Ömər: “Elə isə bir daha bağlanmaz” dedi. (Ravi deyir ki) Biz Xuzeyfə - *radiyallahu anhu* – dan: “Ömər qapının kim olduğunu bildirdimi?” dedik. O: “Gecənin gəldiyini bildiyi kimi. Mən ona uzaq bir hədisi xəbər verdim” dedi. Biz Xuzeyfə - *radiyallahu anhu* – dan soruşmağa cəsarət etmədik və Məsruk - *radiyallahu anhu* – dan bunu xahiş etdik. O: “Qapı kimdir?” dedi. Xuzeyfə: “Ömər” dedi⁴³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in buyurduğu həqiqət oldu. Ömər - *radiyallahu anhu* – şəhid edildi və qapı qırıldı. Fitnələr və bəlalər ortaya çıxdı. Rəşidi Xəlifəsi Osman - *radiyallahu anhu* – İraq və Misirdən gələn azğın bir topluluq tərəfindən öldürüldü. Mədinəyə girib Osman - *radiyallahu anhu* – nu evində iken şəhid etdilər⁴⁴.

9. Siffin, Cəməl Və Həruriyə Döyüşləri: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Osman - *radiyallahu anhu* – ya başına gələcək bir bəlanın isabət edəcəyini söyləmişdir. Bu üzdən Osman - *radiyallahu anhu* – bu bəlaya səbr etdi və ona görə qan tökülməsin deyər azğın topluluğa

⁴² Buxari “Fəzailul Mədinə” 5, Müslim “Həcc” 497, 1388.

⁴³ Fəthul-Bəri, Buhari “Mənəkib” 6/603-604, Nəvəvi Şərhi Müslim “Fitnə” 13/48.

⁴⁴ “Bidayə” 8/180-191.

qarşı çıxması üçün səhabəyə izin vermədi⁴⁵. Əbu Musa əl-Əşari - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına Osman - *radiyallahu anhu* – gəldi və yanına girmək üçün izn istədi. Peyğəmbər: “İzn verin gəlsin və Ona isabət edəcək bir bələdan dolayı Cənnətə girəcəyini də müjdələyin” deyərək buyurdu⁴⁶. Osman - *radiyallahu anhu* – nun öldürülməsiylə müsəlmanlar qruplara ayrıldılar və səhabələr arasında savaqlar oldu. Fitnələr və sapıq görüşlər yayıldı, ayrılıqlar çoxaldı. Bunun nəticəsində səhabə zamanında sonu heç də yaxşı olmayan döyüşlər baş verdi. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – səhabə zamanında olacaq fitnələri bilirdi. Usamə b. Zeyd - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Mədinənin yüksək binələrindən birinə çıxaraq: «Mənim gördüklərimi görürsünüzmü?» deyərək buyurdu. Səhabələr: «Xeyr» dedilər. O: «Evlərinizin arasına (şiddətli yağın) yağışın (açdığı yaralar) kimi fitnələrin yağdığını görürəm»⁴⁷. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Əli - *radiyallahu anhu* – ya, onunla Aişə - *radiyallahu anha* – arasında hadisənin olacağını xəbər vermişdi. Əbu Rafidən gələn hədisdə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Əli - *radiyallahu anhu* – ya buyurdu: “Səninlə Aişə - *radiyallahu anha* – arasında bir hadisə baş verəcəkdir?”. Əli: “Mənimləmi ya Rəsulallah?” dedim. Peyğəmbər: “Günahkar mənni olacağam ya Rəsulallah?” dedim. Peyğəmbər: “Xeyr, lakin belə bir şey olarsa onu əmin olacaq bir yerə götür” deyərək buyurdu⁴⁸. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – xanımlarına buyurdu: “Sizlərdən biri tükü bir dəvəyə minər və Həvəbin (Məkkə ilə Bəsrə yolu üzərində Bəsrəyə yaxın bir yerdir. Cahiliyyə vaxtında ərəblər sularını buradan götürürdilər⁴⁹) itlərinin hürdüyü yerə qədər gələr. Sağında və solunda çoxlu ölümlər olur. O, da öldürülməkdən qurturulur”⁵⁰. Aişə - *radiyallahu anha* – Bəni Amir məntəqəsinə gəldiyi zaman köpəklər üzərinə hürməyə başladılar. Aişə: “Bu haranın suyudur?” dedi. Ona: “Bu Həvbədir” dedilər. Aişə: “Zənn edirəm ki, dönmək lazımdır. Çünki Peyğəmbər: “Siz qadınlardan biri Həvbənin köpəkləri üzərinə hürdüyü zaman halı necə olur” dediyini eşitdim”⁵¹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər –

⁴⁵ “əl-Avasim minəl-Qavasim” s: 132-137.

⁴⁶ Fəthul Bəri, Buhari “Fitən” 13/48.

⁴⁷ Buxari, Müslim.

⁴⁸ Müsnəd 6/393, Kənzul-Ummal, “Fəthul-Bəri” 13/55, Heysəmi “Məcmuaz-Zəvaid” 7/234.

⁴⁹ “Mucəmul-Buldan” 2/314.

⁵⁰ “Fəthul-Bəri” 13/55, Əhməd, Əbu Yəla, Bəzzar, İbn Hibban, Həkim, əl-Albani “Səhihdə” 1/4, 5/223,233, H.475.

⁵¹ “Mustədrək” 3/120, “Fəthul-Bəri” 13/55, Heysəmi “Məcmuaz-Zəvaid” 7/234, “Musnəd” 6/52.

sallallahu aleyhi və səlləm – buyurdu: «İki böyük İslam ordusu bir-biri ilə savaşımadıqca Qiyamət qopmaz. Bu iki toplumun ikisi də eyni iddiada olduqları (ikisi də İslamiyyət və haqq iddiasında olduqları) halda aralarında böyük savaş olacaqdır...»⁵². İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Bu iki topluluqdan biri Əli - *radiyallahu anhu* – və onunla birlikdə olanlardır, digəri isə Muaviyə - *radiyallahu anhu* – və onunla birlikdə olanlardır”⁵³. Bu iki toplum arasında Siffin adlanan yerdə Hicri 36-cı ildə Zil Hiccə ayında döyüş baş verdi. Döyüşdə hər iki tərəfdən 70000 minə yaxın insan öldü. Zeyd b. Vəhb rəvayət edir ki: “Biz Xuzeyfə - *radiyallahu anhu* – nun yanında idik. O: “Din, Din qardaşlarımız çıxmış və bir-birilərinə qılınc qaldırmışlar. Siz nə düşünürsüz?” dedi. Biz: “Sən nə etməmizi əmr edirsən” dedik. O: “Əli - *radiyallahu anhu* – nun tərəfində olan qrupu tapın və onlarla olun. Çünki haqlı olan Əli - *radiyallahu anhu* – dur” dedi⁵⁴.

Xaricilər - Əli - *radiyallahu anhu* – ya qarşı çıxmalarıdır. Abdullah b. Şəddaf b. əl-Hadi rəvayət edir ki: «Sayı 12 minə yaxın, qəlbində mərəz olan Xəvariclər Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yolu ilə gedən Əlinin başçılıq etdiyi cəmaatdan Kufədən 2 mil uzaqlıqda olan Hərura adlanan yerdə ayrılıb, ona qarşı çıxdılar və Əli - *radiyallahu anhu* – nu kafir saydılar. Əli - *radiyallahu anhu* – ilə Muaviyə - *radiyallahu anhu* – arasında döyüş uzandığı təqdirdə Muaviyə - *radiyallahu anhu* – nun tərəfdarları Quranın müshaflarını nizələrin ucuna taxaraq Əli - *radiyallahu anhu* – nun tərəfdarlarını Qurana tabe olmağa çağırdılar. Bizdən bir adam, sizdən də bir adam çıxarda q dedilər. İnsanlar buna razı olduqda Muaviyə - *radiyallahu anhu* – tərəfdən Amr b. As - *radiyallahu anhu* –, Əli - *radiyallahu anhu* – tərəfdən isə Əbu Musa əl-Əşəri - *radiyallahu anhu* – çıxdı. Lakin Əli - *radiyallahu anhu* – İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – nun çıxmasını istəyirdi. Lakin bunu görə Urvə b. Uzeynə: «Allahın əmrində adamlarınızı hakim təyin edirsiniz, hökm ancaq Allahındır – deyərək döyüş hazırlığını görməyə başladılar. Əli - *radiyallahu anhu* – nəsihət etmək üçün İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – nu onların yanına göndərdi. Bunlar da İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – ilə Allahın kitabı üzərində üç gün mübahisə etdilər. Nəhayət onlardan 8 (4) min kişi geri döndü». Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qənimətləri payladığı zaman Bəni Təميم qəbiləsindən olan Zul Xuveysra adlı bir nəfər gəldi və: «Ey

⁵² Fəthul-Bəri, Buxari “Fitən” 13/8, Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 13/12-13.

⁵³ “Fəthul-Bəri” 13/85.

⁵⁴ “Fəthul-Bəri” 13/85.

Allahın Rəsulu adil ol!» dedi. Peyğəmbər: «Vay sənin halına! Əgər mən adil olmasam kim adil ola bilər! Əgər mən adil olmasaydım (sən mütləq adil olmayan bir insana tabe olduğun üçün) əliboş qalardın və zərər çəkənlərdən olardın» deyərək buyurdu. Ömər: «Ey Allahın Rəsulu! İzin ver boynunu vurum» dedi. Peyğəmbər: «Onu tərək et, onun kimi onun dostları vardır ki, sizdən biriniz öz namazını onların namazı yanında, öz orucunu onların orucu yanında kiçik görür. Onlar Quranı oxuyacaqlar, lakin Quran onların boğazlarından aşağı enməyəcəkdir, onlar İslamdan oxun şikardan çıxması kimi çıxacaqlar. (Başqa rəvayətdə: Ox şikarın bədəninə sürətlə dəşib çıxdığı kimi dindən çıxacaqlar). Ovcu oxunun dəmirinə baxar orada qandan bir əlamət görməz, oxun taxta hissəsinə baxar yenə də orada bir əlamət tapmaz. Onların əlaməti qolu qadın döşü və ya yellənən ət parçası kimi olan qara kimsədir. Onlar (müsəlmanlar) arasında ayrılıq düşdüyü zaman ortaya çıxarlar. Onları iki tayfadan haqqa ən yaxın olanı öldürər» deyərək buyurdu⁵⁵. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Axır zamanda bir qövüm çıxacaqdır ki, onlar Quranı oxuyacaqlar, lakin Quran onların boğazlarından aşağı enməyəcəkdir, onlar İslamdan oxun şikardan çıxması kimi çıxacaqlar. Onların əlamətləri başlarını qırmaq olacaqdır. Onlar həmişə mövcud olacaqlar. Onların axırincısı Dəccəllə bərabər çıxacaqdır. Onlar məxluqatın ən şərli və ya məxluqatın ən şər təbəqəsidir. Onlarla qarşılaşdığınız zaman onları öldürün»⁵⁶.

10. Yəhudi Və Xristianlar Kimi Keçmiş Ümmətlərin Yolu ilə Getmək: Fitnələrdən biri də Yəhudi və Xristianların adətlərinə uymaq və onları təqlid etməkdir. Bəzi müsəlmanlar kafirləri təqlid etməkdə, onlara bənzəməkdə, onların əxlaqı ilə əxlaqlanmaqda və onları sevmələridir. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Həqiqətən siz əvvəlkilərin (sünnəsi – yolu), adət ən-ənələri ilə gedəcəksiniz. Hər bir şeydə onlara qarış-qarış oxşamağa çalışacaqsınız. O, dərəcəyə qədər ki, onlardan biri kərtənkələ yuvasına girsə belə siz də onun ardınca girecəksiniz». Biz: «Ya Rəsulullah! Sən Yəhudi və Xristianları nəzərdə tutursan?» deyərək soruşduq. Peyğəmbər: «Onlardan başqa kimlər olacaq» deyərək buyurdu⁵⁷.

11. Yalançılığın Və Peyğəmbərlik İddiasında Olanların Ortaya Çıxması: Ortaya çıxan əlamətlərdən biri də **30** yaxın yalançının Peyğəmbərlik iddiasında olmasıdır. Onlardan bəziləri Peyğəmbər –

⁵⁵ Buxari 5057, 6930, Müslim 1066.

⁵⁶ Musnad 4/421, Nəsi 7/119-121, Bəzzar «Musnad» 9/294, Həkim «Mustədrək» 2647, əl-Albani zəif.

⁵⁷ Buxari, Müslim, Əbu Davud 4333, 4334, Tirmizi 2219.

sallallahu aleyhi və səlləm – həyatda ikən və səhabə zamanında ortaya çıxmış, günümüzdə də ortaya çıxmağa davam edir⁵⁸. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “**30** yaxın yalançı çıxmadiqca Qiyamət qopmaz. Bunların hamısı Peyğəmbər olduqlarını iddia edəcəklər”⁵⁹. Səvban - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ümmətimdən olan qəbilələr bützlərə tapınaraq müşriklərə qatılmadiqca Qiyamət qopmaz. Şübhəsiz ki, mənim ümmətimdən otuza yaxın yalançı çıxacaq. Onların hər birisi bir Peyğəmbər olduğunu iddia edəcəkdir. Mən isə Peyğəmbərlərin sonuncusuyam. Məndən sonra Peyğəmbər yoxdur»⁶⁰. Bu yalançılardan biri olan Musəyləmə Kəzzəb Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in həyatının son zamanlarında ortaya çıxmış və Peyğəmbərlik iddiasında olmuşdur. Peyğəmbər onunla yazışmış və Onu Kəzzəb olaraq adlandırmışdır. Ətrafına çox adam toplamış və müsəlmanlara çox pisliklər etmişdir. Nəhayət Əbu Bəkr - *radiyallahu anhu* – nun dövründə Yəməmə döyüşündə öldürülmüşdür. Daha sonra Yəməndən Əsvəd b. əl-Ənəsi Peyğəmbərlik iddiasında olmuş və Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – vəfat etmədən öncə səhabə tərəfindən öldürülmüşdür. Yenə Səcah ismində Peyğəmbərlik iddiası edən qadın olmuş. Museyləmə ilə evlənmişdir. Lakin Museyləmə öldürüldükdə təkrar İslama qayıtmışdır. Daha sonra Zuleyha b. Xuveylid əl-Əsədi Peyğəmbərlik iddiasında olmuş daha sonra Tövbə edərək İslama dönmüşdür. Yenə də onlardan biri Həris əl-Kəzzəbdir. AbdulMəlik b. Mərvan xəlifəliyi zamanında öldürülmüşdür. Abbasi xəlifələri dövründə də bir çox yalançı Peyğəmbərlər çıxmışdır. Son əsirlərdə isə Hindistanda Mirzə Əhməd Qadyani ortaya çıxmış. Gözlənilən Peyğəmbər, Məsih olduğunu və İsa - *əleyhissəlam* - ın qeybə çəkilmədiyini və s. iddialarda olmuşdur. Səmura b. Cundəb - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – günəş tutulduğu zaman verdiyi xütbəsində buyurdu: “**30** nəfər yalançı çıxmadiqca Qiyamət qopmaz. Onların sonuncusu tək göz Dəcəldir”⁶¹. Xuzeyfə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ümmətimdən **27** nəfər yalançı dəccəl

⁵⁸ “Fəthul-Bəri” 6/617.

⁵⁹ Fəthul-Bəri, Buxari “Mənâkib” 6/616, Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/45-46.

⁶⁰ Buxari, Müslim, Əbu Davud 4252, Musnəd 5/278, “Avnul-Mabûd” Şərhi, Ebu Davud 11/324, “Tuhfetul Ahvazi” şərhi, Tirmizi 6/466, əl-Albani “Camius Sağir” 6/174, H.7295.

⁶¹ İbn Hibban 7/102, Həkim 1/479, Beyhəqi 3/397, Müsnəd 5/16.

çıxacaq. Onlardan 4 qadındır. Mən isə Peyğəmbərlərin sonuncusuyam. Məndən sonra Peyğəmbər yoxdur”⁶².

12. Əminliyin Artması: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “İraq ilə Məkkə arasında səfər edən kimsə yolu azmaqdan başqa heç bir şeydən qorxmadığı müddətdə Qiyamət qopmaz”. Səhabə zamanında müsəlmanların fəth etdiyi yerdə İslam və ədalət olduğu üçün bu hallar baş vermişdir. Mehdi və İsa - *aleyhissəlam* - ın zamanında da yer üzü ədalət və əmin-amanlıqla dolacaqdır. ***İsnşəallah!***

13. Hicazdan Alovun Çıxması: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hicaz bölgəsində bir atəş çıxmadiqca Qiyamət qopmaz. Bu atəş Busradakı dəvələrin boyunlarını işıqlandıracaqdır»⁶³. Bu atəş 7-ci əsrin ortalarında 654-cü ildə görsənmişdir. İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Bizim zamanımızda 654-cü ildə Mədinədə bir atəş çıxdı. Mədinənin doğu tərəfində Harrənin arxasında böyük bir alov idi. Bu atəşi Şam və s. bölgələr görmüşdülər. Bu atəşin necə olduğunu Mədinəlilər mənə xəbər vermişdilər”⁶⁴. İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Busrada olan bədəvilərin bir çoxu Hicazda çıxan bu atəşin dəvələrin boyunlarını işıqlandırdığına şahid olmuşdular”⁶⁵. Qurtubu – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Məkkə və Busra dağlarından atəşin göründüyünü söyləmişdir”⁶⁶.

14. Türklərlə Döyüş: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Siz ayaqqabıları keçə (dəridən) olan, gözləri kiçik, üzləri qırmızı, burunları kiçik (basıq), üzləri dəri ilə örtülmüş (dəri üstünə dəri örtülmüş qalxan kimi qalın dərili) olan Türklərlə savaşımadıqca Qiyamət qopmaz»⁶⁷. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Müsəlmanlar Türklərlə döyüşmədikcə Qiyamət qopmaz. Onlar üzlərini dəri ilə örtmüş bir qövmdür. Tükdən (dəridən) paltar və ayaqqabı geyinərlər”⁶⁸. Amr b. Sələbə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu:

⁶² Müsnəd 5/396, Təbərani 3026, “Əvsat” 5/327, Fəthul Bəri 13/87, “Cəmiü-Sağır” 4/97, H. 4134, Heysəmi “Məcmauz-Zəvaid” 7/332,532.

⁶³ Buxari «Fitən» 24, Müslim «Fitən» 42.

⁶⁴ Müslim Nəvəvi Şərhi 18/28.

⁶⁵ “Bidāyə Və Nihāyə” 1/14, 13/187-193.

⁶⁶ Təzkira” s:636.

⁶⁷ Fəthul Bəri 6/604, Buxari “Mənəkib” 25, “Cihad” 95, Müslim “Fitən” 62, 2912, Əbu Davud 4303, Tirmizi 2216.

⁶⁸ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/37.

“Geniş üzlü, elə bil ki, dəri üstünə dəri örtünmüş qalxan kimi qalın dəri bir qövmə sizin döyüşünüz Qiyamətin əlamətlərindəndir”⁶⁹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Siz Əcəmilərdən (ərəb olmayan) Huz (İranda yerləşən Əhvəzdə bir yerdir) və Kirmanla (Bir çox kənd və qəsəbəsi olan geniş bir ərazidir. Qərbində İran, Şərqudə Xorasan, Cənubda isə İran dənizi vardır) döyüşmədikcə Qiyamət qopmaz. Onlar qırmızı üzlü, basıq burunlu, kiçik gözlüdürlər. Üzləri dəri üzərinə dəri örtülmüş kimi qalın dəri (ətli) və ayaqqabıları tüklüdür (dəridəndir)”⁷⁰.

15. Peyğəmbər – Sallallahu Aleyhi Və Səlləm – Haqqında Hədislərin Uydurulması: Əli, Ənəs b. Məlik, Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhum* – rəvayət edirlər ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Şübhəsiz ki, mənim ağzımdan yalan söyləmək başqasının ağzından yalan söyləmək kimi deyil. Hər kim söyləmədiyimi mənə qəsdli olaraq söyləyərsə atəşdən yerini hazırlasın»⁷¹.

16. Təhlükəsizlik Orqanları: Əbu Umamə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Axır zamanda bu ümmət üçün əlində öküz quyuğu kimi qamçı olan adamlar çıxacaqdır. Gəlir əzab edər, gedir (yenə də) əzab verərlər (Başqa rəvayətdə: “Axır zamanda insanlara səhər axşam əzab verəcək təhlükəsizlik dəstələri (orqanları) olacaq. Onlardan olmayasan”⁷². Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cəhənnəm əhlindən iki sinif insan var ki, mən onları dünyada ikən görməmişdirm. Bir qövm inəyin quyuğu kimi qamçılarla insanları döyərlər. İkincisi isə qadınlar açıq-saçıq, yarım çılpaq geyinəcəklər, pozğun şeylərə meyl edəcəklər, başlarını (saçlarını) dəvənin boynundakı hörüklər kimi maili çıxacaqlar. Onlar Cənnətə daxil olmazlar və onun iyisini də duymazlar. Halbuki cənnətin iyi bu və bu qədər məsafədən hiss edilir»⁷³. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Əgər ömrün uzun sürərsə çox keçməz ki, əlindəki öküz quyuğu kimi qamçılar olan qrupun insanlara durmadan əzab etdiklərini görəcəksən”⁷⁴. İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və*

⁶⁹ Musnəd 5/70.

⁷⁰ Fəthul-Bəri, Buxari “Mənâkib” 6/604.

⁷¹ Müslim.

⁷² Musnəd 5/250, “Camius Sağır” 13/317, H. 3560.

⁷³ Nəvəvi şərhli, Müslim “Cənnət və Sifati” 17/190.

⁷⁴ Nəvəvi şərhli, Müslim “Cənnət və Sifati” 17/190.

səlləm - buyurdu: «Sizin başınıza elə bir təhlükəsizlik orqanları gəlir Məcusilərdən daha pis olacaqlar»⁷⁵.

17. Yalanın Artması: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətə yaxın mənəm ümmətimdən elə bir insanlar çıxacaq ki, onlar nə sizin, nə də atalarınızın eşitmədikləri şeyləri danışacaqlar. Onlardan çəkinin»⁷⁶. Abdullah b. Amr - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dənizdə Süleymanın qandalladığı şeytanlar vardır. Çox keçməz ki, onlar azad olarlar və insanlara öz Quranlarını oxuyarlar»⁷⁷.

18. Elmin Qaldırılması, Cahillik Və Fitnə-Fəsadın Çıxması: Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətə yaxın elm qaldırılacaq (cahillik yayılacaqdır)»⁷⁸. Şakik deyir ki, mən İbn Məsud və Əbu Musa - *radiyallahu anhum* – ilə birlikdə idim. Onlar Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – in belə buyurduğunu rəvayət etdilər: “Qiyamətdən öncə elə bir günlər gələcək ki, elm qaldırılacaq, cahillik isə artacaqdır»⁷⁹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Zaman qısalır, elm qaldırılır, fitnələr ortaya çıxır, simiclik artır və ölüm çoxalır»⁸⁰. İbn Batta – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Biz bu hədisdə söylənilən Qiyamətin əlamətlərindən elmin azaldığını, simicliyin artdığını, cahilliyin çoxaldığını, fitnələrin ortaya çıxdığını və ölümün çoxaldığını günümüzdə açıq-aydın görürük»⁸¹. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Bu kimi şeylər gələcəkdə daha da artacaqdır. Elmin qaldırılmasıyla birlikdə cahilliyin yayılması buna işarədir. O, anda alimlərin olması bu hadisələrin baş verməsinin qarşısını ala bilməyəcəkdir. Çünki o, vaxt cahillər alimləri başa düşməzlər»⁸². Abdullah b. Amr b. əl-As - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Həqiqətən də Allah elmi insanlardan almaz. Lakin elmi insanların ruhlarını almaqla elmi onlardan qaldırır. Beləki heç bir alim qalmadıqda insanlar özləri üçün cahilləri başçılar təyin edərlər. Onlar da sual verildikdə elmsiz olaraq fətva verərlər. Bununla həm özləri zəlalətə düşər, həm də başçılarını zəlalətə

⁷⁵ Təbərani “Sağir” və “Əvsat” “Məcmauz-Zəvâid” 5/235.

⁷⁶ Nəvəvi şərh, Müslim “Müqəddimə” 1/78.

⁷⁷ Nəvəvi şərh, Müslim “Müqəddimə” 1/79-80.

⁷⁸ Fəthul-Bəri, Buhari “Elm” 1/178, Nəvəvi Şərhi, Müslim “Elm” 16/222.

⁷⁹ Fəthul-Bəri, Buxari “Fitnə” 13/13.

⁸⁰ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Elm” 16/222,223.

⁸¹ “Fəthul-Bəri” 13/16.

⁸² “Fəthul-Bəri” 13/16.

salarlar”⁸³. Burada olan elmdən qəsd Quran və Sünnədi. O, da Peyğəmbərlərin miras olaraq buraxdıqları elmdir. Çünki alimlər Peyğəmbərlərin varisləridir. Onların yox olmasıyla elm də yox olar, sünnətlər unudular, bidətlər çoxalar və cahillik artar. Bu ümmətin alimləri səhabələr, tabiinlər və onlara tabe olanlardır. Ən xeyirli əsr onların zamanı idi. İmaran b. Hüseyn - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ümmətimin ən xeyirliləri mənim zamanımdakılardır. Sonra onların ardınca gələnlərdir». Səhabə deyir ki, bilmirəm iki, yoxsa üç nəsil zikr etdi...»⁸⁴. Elm azalmağa davam etdikcə cahillikdə çoxalır. Huzeyfə b. Yəmən - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü İslam paltarın naxışları silinib yox olduğu kimi silinib yox olacaqdır. Belə ki, (yer üzündə) nə orucun, nə namazın, nə həccin, nə də sədəqənin nə olduğu bilinməyəcəklər. Allah bir gecədə Qurani qaldıracaq və yer üzündə ondan bir ayə belə qalmayacaqdır. O, zaman insanlardan yaşlılar və böyükklər qalacaqlar və deyəcəklər: «Biz babalarımızın bu kəlməni: **«Lə İlahə İllallah»** - söylədiklərini eşitdik. Buna görə də biz də onu söyləyirik». «Bu sözlər onları Cəhənnəmdən qurtaracaq» və üç dəfə təkrar etdi»⁸⁵. Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yer üzündə Allah, Allah kəlməsi itməyəndək Qiyamət qopmaz»⁸⁶. İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Bu hədisin iki mənası vardır: 1. Kimsə pislikdən çəkəndirməz, pisliliyi edən bir kimsəni gördüyü zaman ona mane olmaz. Buna görə də: Allah, Allah! Deyilməz. 2. Allah bilinməz, yer üzündə adı belə çəkilməz. Bu da insanlığın yox olduğu, inkar, üsyan, fitnə, fəsadın çox olduğu zamanda olur”⁸⁷. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yer üzündə **Lə İlahə İllallah** deyildiği müddətdə Qiyamət qopmayacaqdır»⁸⁸. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah, Allah deyən bir adamın üzərinə Qiyamət qopmayacaqdır»⁸⁹. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Zaman içində bir gün olsun belə **Lə İlahə İllallah** deyən kimsə şübhəsiz ki, Cəhənnəmdən çıxacaqdır»⁹⁰. İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Quran aranızdan qaldırılaraq bir gecədə

⁸³ Buxari 100, Müslim 2673.

⁸⁴ Buxari, Nəvəvi Şərhi, Müslim «Fitən» 42, “Səhabənin Fəzilətləri” 16/86.

⁸⁵ İbn Məcə 4049, Həkim 8460, 8466, İbn Həcər «Fəthul Bəri» 13/16, əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 87, “Səhih Camius Səğir» 7933,8077.

⁸⁶ Nəvəvi Şərhi, Müslim “İmân” 2/187.

⁸⁷ “Nihayə” 1/186.

⁸⁸ Əhməd 3/268.

⁸⁹ Əhməd 3/162.

⁹⁰ Əhməd 3/29.41.

yox olur və insanların qəlblərindən gedər. Ondan heç bir əsər-ələmət qalmaz”⁹¹.

19. Ölüm Hadisələrinin Artması: Auf b. Məlik, İbn Ömər - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günündən qabaq altı hadisəni gözləyin: «Ümmətimin ölüm xəstəliyinə tutulmasıdır. Belə ki, qoyun qırxarkən yunlarının yerə düşdüyü kimi insanlar da yerə düşüb öləcəklər»⁹². İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Qiyamətdən öncə **Xarc** günləri gəlir. O, günlərdə elm yox olur, cəhalət çoxalır” dedi. Əbu Musa: “**Xarc** - Həbəşi dilində mənası adam öldürməkdir” dedi⁹³. Əbu Hureyrə, Əbu Musa əl-Əsari - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətə yaxın **Xarc** çoxalacaqdır» Biz: «**Xarc** nə deməkdir?» deyə soruşduq. O: «Ölüm hadisələrinin çoxalması, adam öldürməkdir». Səhabə: “Biz bir ildə (döyüslərdə) **70** mindən çox adam öldürürük. Bundan daha çox öldürücəyik?” dedi. Peyğəmbər: “Bu sizin müşrikləri öldürməyiniz deyildir. Bu sizin bir-birinizi öldürməyinizdir” deyə buyurdu. Səhabə: “Bunu etdiyimiz zaman aqlımız yerində olurmu?” dedi. Peyğəmbər: “O, gün insanların çoxunun aqlı yerində olmaz. Onların yerinə boş başlı insanlar gəlir. Hamısı özlərini (böyük, alim) sayarlar. Lakin onlar heç bir şeydirlər” deyə buyurdu⁹⁴. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qəlbim əlində olan Allaha and olsun ki, ölən nə üçün öldürdüyünü, öldürülən də nə üçün öldürüldüyünü bilmədikcə Qiyamət qopmaz». Biz: «Bu necə olacaq?» deyə soruşduq. O: «Bu elə qətlər olacaq ki, ölən də öldürülən də Cəhənnəmə düşəcəkdir»⁹⁵. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Zaman qısalacaq, elm yox olacaqdır. Fitnələr meydana gələcəkdir. **Karğəşə** çoxalacaqdır». Səhabələr: «**Karğəşə** nədir? Ya Rəsulallah!» dedilər. Peyğəmbər: «Öldürmədir, öldürmə! (Başqa rəvayətdə: «**Karğəşə** – insan yanında əyləşən yoldaşına güvənməyəcəkdir)»⁹⁶. İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü Allahın ilk haqq-hesab etdiyi şey qanla əlaqəsi olan

⁹¹ Təbərâni, Heysəmi “Məcməuz-Zəvâid” 7/329-330, İbn Həcər “Fəthul-Bəri” 13/16.

⁹² Buxari «Cizyə» 15.

⁹³ “Fəthul-Bəri”, Buxari “Fitən” 13/14.

⁹⁴ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/13, Musnəd 4/414, İbn Məcə “Fitən” 2/1309 H. 3959, Şərhus-Sünnə 15/28-29 H. 4234, əl-Albani “Camius-Sağir” 2/193, H. 2043.

⁹⁵ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/35.

⁹⁶ Buxari, Müslim.

şeylərdir»⁹⁷. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «*Xarc* və *Mərc* vaxtlarında edilən ibadət mənim yanımda hicrət etmək kimidir»⁹⁸. Sadaqa b. Musənnə Rabah b. Həris, Əbu Burdə - *radiyallahu anhu* – yolu ilə gələn hədisdə deyir ki: “Ziyadın əmirliyi zamanı bazarda olarkən dəhşətdən əlimi digərinin içinə çırpdım. Ənsardan atası səhabə olan biri: “Nə üçün belə təəccübləndin ey Əbu Burdə?” dedi. Mən: “Dini bir, Peyğəmbər bir, döyüşü bir, Həcci bir, döyüşdükləri bir olan qövm bir-birilərini öldürməyi necə halal sayırlar?” dedim. Mənə: “Heç təəccüblənmə. Atam mənə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in belə buyurduğunu rəvayət etdi: “Mənim ümmətim bağışlanmış bir ümmətdir. Axirətdə hesab və əzab görməzlər. Onların əzabı öldürmə, zəlzələ və fitnədir”⁹⁹.

20. Qəbirdəkilərə Qibtə Edilməsi: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət qopmaz o, vaxta qədər ki, qəbrin yanından keçən insanlar – «Kaş ki, onun yerində mən olaydım» deməyincə¹⁰⁰. Xuzeyfə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İnsanlar üçün elə bir zaman gələcək ki, Dəcəlin çıxmasını istəyəcəklər”. Mən: “Nə üçün Ya Rəsulullah!” dedim. Peyğəmbər: “Çətinlik və sıxıntılırla üzləşdikləri üçün” deyərək buyurdu¹⁰¹.

21. Bəlalərin Və Fitnələrin Artmasından İnsanın Ölmüş Birisinin Yerində Olmasını Təmənnə Etməsi: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ruhum əlində olan Allaha and olsun! İnsan qəbrin yanından keçərkən (borca görə deyil sadəcə bəlalara görə) özünü toza çırpıb – «Kaş ki, qəbrdə mən olardım» deməyincə Qiyamət qopmaz¹⁰². İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Sizin üzərinizə elə bir zaman gələcək əgər sizdən birisi ölümü tapsa onu alar. Şairin dediyi kimi: “Bu həyatın dadı qalmadı, ölümü satan varsa mən alım onu”¹⁰³.

⁹⁷ Buxari, Müslim.

⁹⁸ Müslim.

⁹⁹ Həkim “Mustədrək” 4/253-254, “Səhih Hədislər” 2/684-686, H. 959, Musnəd 4/410, “Camius-Sağir” 2/104, H. 1734.

¹⁰⁰ “Fəthul-Bəri”, Buxari “Fitən” 13/81,82, Nəvəvi şərh, Müslim “Fitən” 18/34.

¹⁰¹ Təbərəni “Əvsat”, “Məcməuz-Zəvâid” 7/284-285.

¹⁰² Nəvəvi şərh, Müslim “Fitən” 18/34.

¹⁰³ “Feyzul-Kadir” 6/418.

22. Ani Ölümün Artması: Ənəs b. Məlik - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «...Ani ölümün çoxalması Qiyamətin əlamətlərindəndir»¹⁰⁴.

23. Zəlzələlərin Və Xəstəliklərin Çoxalması: Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Zəlzələlərin sayı çoxalmadıqca Qiyamət qopmaz»¹⁰⁵. Sələmə b. Nufeyl əs-Səkuni - *radıyallahu anhu* – deyir ki, biz Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanında oturmuşduq... Qiyamətdən öncə yoxlucu xəstəliklər olacaq. Sonra isə illərlə zəlzələlər sürər” deyər buyurdu¹⁰⁶. Ömər - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər hansı bir qövmdə zinakarlıq artarsa Allah onları taunla və başqa bir xəstəliklə cəzalandırar. Elə bir xəstəlik ki, bundan qabaq bu haqda eşitməyiblər»¹⁰⁷.

24. Kişilərin Sayca Azalması Və Qadınların Çoxalması: Ənəs - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, sizə bir hədis söyləyəcəyəm. Onu məndən başqa kimsə sizə başa salmaz. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in belə buyurduğunu eşitdim: “Elmin azalması, cahilliyyənin artması, qadınların çoxalması, kişilərin azalması Qiyamətin əlamətlərindəndir. Belə ki, bir kişiye 50 qadın düşər”¹⁰⁸. Əbu Musa - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Qırx qadının bir kişiye tabe olduğunu və onu saxladığı görülür”¹⁰⁹.

25. İnsanların Göz Qabaqlarında Zinanın Artması: Nəvvəs b. Səman - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yer üzündə insanların şərilləri qalar. Onlar orada heç bir kəsdən utanmadan eşşəklərin bir-biri ilə cinsi əlaqədə olduqları kimi qadın kişi bir-birləri ilə cinsi əlaqədə olurlar. Qiyamət də onların üzərində qopar»¹¹⁰. Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qəlbim əlində olan Allaha and olsun! Bu ümmət məhv olmaz o, vaxta qədər ki, bir kişi qadını yolda uzada və o, günün ən xeyirli insanları isə: «Yaxşı olardı ki, sən o divarın arxasında gizlənərdin» deyəcəklər¹¹¹.

¹⁰⁴ Heysəmi “Məcməuz-Zəvâid” 7/325, “Təbərâni “Sağır” və “Əvsat”, əl-Albâni “Camius-Sağır” 5/214, H. 5775.

¹⁰⁵ “Fəthul-Bəri”, Buxari “Fitən” 13/81,82.

¹⁰⁶ Musnəd 4/104, Heysəmi “Məcməuz-Zəvâid” 7/306.

¹⁰⁷ İbn Məcə.

¹⁰⁸ Fəthul-Bəri, Buxari “Elm” 1/178, Nəvəvi şərhi, Müslim “Elm” 16/221, Tirmizi 6/448, H. 2301.

¹⁰⁹ “Fəthul-Bəri” 1/179.

¹¹⁰ Nəvəvi şərhi, Müslim “Fitən” 18/70.

¹¹¹ Əbu Yəla, əl-Heysəmi 7/331.

26. *İçkinin, Zinanın Artması Və Bunların Halal Qəbul Edilməsi:*

Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətə yaxın zinakarlığın, içkilərin artması (çoxalması) olacaqdır»¹¹². Əbu Məlik əl-Əsari - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ümmətimdən zinanı, ipəyi, içkini və musiqi alətlərini halal qəbul edən insanlar çıxacaq»¹¹³. Səhl b. Səd - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətə yaxın pozğunluq, iflas və çirkinlik baş alıb gedəcəkdir». Biz: «Ey Allahın Rəsulu! Bu nə vaxt olacaqdır?» deyə soruşduq. O: «Musiqi alətlərinin və qadın müğənnilərinin çoxaldığı vaxt!» deyə buyurdu¹¹⁴. Ubadə b. Sabit - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ümmətimdən bir qism insanlar olacaq ki, içki içib onu başqa adla adlandıracaqlar»¹¹⁵.

27. *Musiqi Və Çalğı Alətlərinin Çoxalması:* Səhl b. Səd - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətə yaxın pozğunluq, iflas və çirkinlik baş alıb gedəcəkdir». Biz: «Ey Allahın Rəsulu! Bu nə vaxt olacaqdır?» deyə soruşduq. O: «Musiqi alətlərinin və qadın müğənnilərinin çoxaldığı vaxt!» deyə buyurdu¹¹⁶. Ənəs b. Məlik, İmran b. Hüseyn - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bu ümmətin içərisində yerə batırılma (yəni zəlzələ), göydən daş yağma və surət dəyişməsi (heyvana çevrilmə) olacaqdır. Səhabələr: «Nə zaman Ey Allahın Rəsulu?» deyə soruşdular. Nə vaxt ki, içki içiləcək, qadın müğənnilər (cariyələr) və musiqi alətləri (*Ud*) (*Bərabit* – Uda bənzəyən (simli alət) bir çalğı alətidir. Buna səbəb bunu çalan kimsənin bu aləti köksünün üzərinə qoymasıdır. Köks də *Bər* deməkdir) zühur edəcəkdir»¹¹⁷.

28. *Faizin (Sələmçiliyin) Çoxalması:* İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətdən öncə % çoxalır»¹¹⁸. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu:

¹¹² Fəthul-Bəri, Buxari “Elm” 1/178, Nəvəvi şərhi, Müslim “Elm” 16/221.

¹¹³ Fəthul-Bəri, Buxari “Əşribə” 10/51.

¹¹⁴ İbn Məcə, əl-Albani səhih.

¹¹⁵ İmam Əhməd, İbn Məcə, əl-Albani səhih.

¹¹⁶ İbn Məcə, əl-Albani səhih.

¹¹⁷ Tirmizi 2212,2213, əl-Albani «Səhih Silsilə» 2203, Tahrımı alət Tarab s. 78, İbn Əbu Dunya «Zəmmul Mələhi», İbnü Əsakir «Tarixü Dəməşk» 12/582.

¹¹⁸ Munzirü “Tərgib və Tərhib” 9/3.

“İnsanların üzərinə elə bir vaxt (zaman) gələcək ki, artıq insanı qazancının halal və ya haram yolla olması maraqlandırmayacaq”¹¹⁹.

29. Əmanətə Xəyanətin Artması: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir nəfər Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən soruşdu: «Qiyamət nə vaxt qopacaq?» O: «Əmanət qaldırılacağı zaman siz Qiyaməti gözləyin» deyə buyurdu. O, kişi: «Əmanət nə vaxt qaldırılacaq?» Peyğəmbər: «Layiq olmayan insana əmanət verilərsə əmanət korlanmış olar» deyə buyurdu¹²⁰. **Əmanət** – xəyanətin ziddidir. **“Biz əmanəti (Allaha itaət və ibadəti, şəri hökmləri yerinə yetirməyi) göylərə, yerə və dağlara təkliif etdik. Onlar ona yüklənməkdən (götürüb özləri ilə daşımaqdan) qorxub çəkildilər. Ona insan yükləndi. Həqiqətən, o çox zalım, çox cahildir. (İnsan bu ağır əmanəti götürməklə özünə zülm etdi və cahilliyi üzündən onun çətinliyini, ağır nəticəsini bilmədi)”**. (əl-Əhzab 72). Alimlər əmanəti bir çox mənalarda açıqlamışlar. 1) **Tövhid** – çünki o, qulun yanında qoruması lazım olan bir əmanətdir. 2) **Əmal** – qulun qoruması lazım olan bir əmanətdir. Əmanət dinin əmrlərini yerinə yetirmək və qadağalarından qaçmaqdır¹²¹. Xuzeyfə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bizə iki hədis rəvayət etdi. Onlardan birini gördüm, ikincisini isə gözləyirəm. Birinci - əmanətdir. İnsanların (saleh kimsələrin) qəlblərinin dərinliyinə enər. Sanki o, insanlar Quran və Sünnəni bilirlər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bizə əmanətin qaldırılmasından da danışırdı. Bir kimsə yatar və əmanət onun qəlbindən (hafizəsindən) silinib alınar. Əmanətin əsəri, rəngi solğun bir nöqtə halında yanıq yeri kimi qalır. Sonra həməən şəxs bir də yatdığı zaman əmanətin qalan qismi də alınır. Bunun da izi əməksevər bir kimsənin ovcundakı qabarcıq (suluq) kimi yeri qalar. Belə ki, əmanət sənin ayağına saldığın bir közün düşdüyü yeri şişirdib sənini onu qabarcıq (suluq) halında gördüyün kimidir. Halbuki bu qabarcıqda (suluqda həyata təsir) bir şeylər yoxdur. Bu şəkildə insanlar bir-birilərilə alış-veriş etməkdə sabahlayırlar. (Heç kimsə əmanəti kim ödəyər deyə bir kimsə tapmaz). Belə ki: “(Gah) Filan oğulları içində əmin bir kimsə vardır (əmanəti ona verək)” deyərlər. Yenə o, kimsə üçün: “O, nə ağıllı, nə tədbirli, nə də cəsur bir kimsədir” deyərlər. Halbuki o, kimsənin qəlbində xardal dənəsi qədər iman yoxdur. Xuzeyfə: “Mən elə bir zamanda yaşadım ki, o dövürdə biri ilə alış-veriş etdikdə heç narahat olmadım. (Alış-veriş) edəcəyim kimsə müsəlmandırsa onu İslamı (xəyanət)

¹¹⁹ Buxari 2059, Nəsəi “Buyu” 7/243.

¹²⁰ Fəthul-Bəri, Buxari “Rikâk” 11/333, Müslim.

¹²¹ Əhkamul Quran 3/1588,1589, Nəvəvi Şərh Müslim 2/168, İbn Kəsir 6/477, Fəthul-Bəri 11/33.

etməkdən çəkindirərdi. Əgər (alış-veriş) edəcəyim kimsə Xristian və Yəhudidirsə onu yaşadığı yerin vəlisi xəyanətdən çəkindirər. Bu gün isə mən filan və filankəsdən başqa heç kəslə alış-veriş edə bilmirəm”¹²².

30. Qul Qadının Öz Ağasını Doğması, Kasıbların Varlanıb Hündür Binalar Tikməkdə Bir-Birləri ilə Yarışmaları: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən Qiyamətin əlamətləri haqqında soruşan Cəbrailə belə cavab vermişdir: «Qul qadın öz ağasını doğması, ayaq yalın, cılpaq, cobanların hündür bina tikməkdə bir-birləri ilə yarışmaları»¹²³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Qulun xərclədiyi hər bir şeydə əcr vardır. Lakin bina bundan müstəsna”¹²⁴. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “İnsanlar binaları qat-qat yüksəltmədikcə Qiyamət qopmaz”¹²⁵. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Axır zamanda cariyələr hədisdə işarə edilən tərbiyə edilənlər olacaqlar. Çünki cariyələr azad qadınlardan ayrı olaraq güclü adamların himayəsində olacaqlar. Buna görə də hədisdə: “...Ayaq yalın, cılpaq, cobanların hündür bina tikməkdə bir-birləri ilə yarışmaları” ləfzi ilə zikr edilmişdir”¹²⁶.

31. İnsanların Yalnız Tanıdıqları Kimsələrə Salam Vermələri: İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətin əlamətlərindən biri də insanların yalnız tanışlıq xatirinə bir-biri ilə salamlaşmalarıdır»¹²⁷.

32. Elimsiz Kimsələrin Fətva Vermələri: Abdullah b. Mubərək, Əbu Umeyyə əl-Cuməhi - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Üç şey Qiyamətin əlamətlərindəndir. Elimsiz kimsələrdən fətva almaq...”¹²⁸. Abdullah b. Mubərək – *rahmətullahi aleyhi* - elimsiz kimsələrin kim olduğu barədə soruşdu. O: “Öz ağıllarına görə fətva verənlərdir” dedi. Başqa rəvayətdə: “Onlar bidət əhli olanlardır” dedilər. İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – deyir ki, insanlar Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in səhabələrindən və böyük şəxslərdən elm aldıkları müddətdə yaxşı olurlar. Kiçiklərdən elm almağa başladığıda görüşlər ayrılır və ayrılığa düşərlər” dedi¹²⁹.

33. Yalan Şahidliyin Çoxalması, Haqq Şahidliyin Gizlədilməsi: İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu*

¹²² “Fəthul-Bəri”, Buxari “Rikâk” 11/333, “Fitən” 13/38.

¹²³ Buxari, Müslim.

¹²⁴ əl-Albani «Cəmius Səhih» 4442.

¹²⁵ Fəthul-Bəri, Buxari “Fitən” 13/81,82.

¹²⁶ “Fəthul-Bəri” 1/122-123.

¹²⁷ İmam Əhməd “Müsnəd” 5/326, Əhməd Şakir “Səhih”.

¹²⁸ “Zühd” s: 20-21, H. 61, “Fəthul-Bəri” 1/143, əl-Albani “Camius-Sağir” 2/243, H. 2203.

¹²⁹ “Zühd” s: 281, H. 815, Təbərâni “Kəbir” və “Əvsat”, AbdurRazzaq “Musannəf” 11/347, H. 20446.

aleyhi və səlləm – buyurdu: «Qiyamət qopmazdan əvvəl insanlar yalan şahidlik edəcəklər və həqiqəti gizlədəcəklər»¹³⁰. Əbu Bəkrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizə böyük günahların ən böyüyündən xəbər verimmi? deyib bu sözü üç dəfə təkrar etdi. Səhabələr: «Bəli, ya Rəsulallah!» dedilər. Peyğəmbər: «Allaha şərikin qoşmaq və ana-ataya üsyan etmək» deyərək buyurdu. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – uzanmış halda durub oturdu və: «Yalan söz, yalan şahidlik! deyərək bu sözləri o, qədər təkrar etdi ki, (öz-özümə) kaş ki, susaydım dedim»¹³¹.

34. Qohumluq Əlaqələrini Kəsməyin, Qonşuluq Münasibətlərinin Pisləşməsinin Çoxalması: Abdullah b. Amr - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ədəbsizlik, həyasızlıq, qohumluq əlaqələrinin kəsilməsi və qonşuluq münasibətlərinin pisləşməsi çoxalmaqdan Qiyamət qopmaz»¹³². İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət qopmadan öncə qohumluq münasibətləri kəsilir»¹³³. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Uca və Böyük olan Allah məxluqatı yaratdıqdan sonra yaratma işi tamam olduqda **Rahim** – qohumluq bağı ayağa qalxdı». Allah: «Dur! Söylə nə istiyirsən?» deyərək buyurdu. Rahim: «Mənim bu qalxmağım qohumluq əlaqələrini kəsməkdən Sənə sığınının qalxmasıdır». Allah: «Sənə yaxşılıq edənə yaxşılıq etməklə və səndən yaxşılığı kəsəndən yaxşılığımı kəsməyimlə razı deyilsənmi?». Rahim: «Razı oluram Ey Rəbbim!» dedi. Allah: «Bu höküm sənindir». Sonra Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – dedi ki, istəsəniz bu ayəni oxuya bilərsiniz: «**Əgər (Peyğəmbərdən) üz döndərsəniz sizdən yer üzündə fəsad törətmək və qohumluq tellərini qırmaq gözlənilməzmi**» (*Məhəmməd 22*)»¹³⁴. Əbu Şurəh – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allaha and olsun ki, iman gətirməz! Allaha and olsun ki, iman gətirməz! Allaha and olsun ki, iman gətirməz!». Səhabələr: «Kim Ey Allahın Rəsulu!» deyərək soruşdular. Peyğəmbər: «Qonşusu şərindən əmin olmayan kimsə»¹³⁵. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qonşusu

¹³⁰ İmam Əhməd "Musnəd" 5/333, "İbn Kəsir "Təfsiri" 6/140, "Fəthul-Bəri" 5/262.

¹³¹ Buxari 2654, Müslim 87.

¹³² İmam Əhməd "Musnəd" 10/26-31, Əhməd Şakir "Səhih", Həkim "Mustadrək 1/75-76.

¹³³ Musnəd 5/333, Əhməd Şakir "Səhih".

¹³⁴ Buxari «Ədəbul Mufrad» 50.

¹³⁵ Fəthul Bəri 10/443.

şərindən əmin olmayan kimsə Cənnətə girməz»¹³⁶.

35. Yaşlıların Gənclərə Bənzəməsi: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Axır zamanlarda saç və saqqalını göyərçin sinəsi kimi qara rəngə boyayan insanlar olacaqdır. Onlar Cənnətin qoxusunu da belə duymayacaqlar»¹³⁷. İbnul Covzi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Bu hədisdə “*Cənnətin qoxusunu almazlar*” sözünün mənası boyama səbəbinə görə deyildir, onlarda olan pis bir əməl və etiqada görədir. Eynilə Xəvariclərin özəlliklərindən saçlarını keçəl qırxmalarıdır. Belə ki, saçı keçəl qırmaq haram deyildir”¹³⁸. İbnul Covzi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Səhabə və tabiindən bir çox kimsə saç və saqqalarını boyamışlar. Həsən, Hüseyin, Sad b. Əbu Vaqqas – *Allah onlardan razı olsun* - onlardandır. Tabiirlərdən də bir çoxları saçlarını keçəl qırxmışlar”. Buna görə də Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – saç və saqqalını qara rəngə boyamağı qadağan etmişdir. Əbu Kuhafə saç-saqqalı ağarmış halda Məkkənin fəthi günü Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gətirilir. Peyğəmbər: «(Saç-saqqalını qəsd edərək) bunu bir şeylə dəyişdirin və (bu işdə) qara rəngdən çəkinin»¹³⁹.

36. Vaxtın Sürətlə Getməsi: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Zaman qısalmaıdıqca Qiyamət qopmaz»¹⁴⁰. Əbu Hureyrə, Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Vaxt sürətlə getməyə nə qədər Qiyamət qopmaz. İl aya, ay həftəyə, həftə günə, gün saata, saat da xurma yarpağının yanıb kül olması qədər olacaqdır»¹⁴¹. Zamanın qısalmasıyla bağlı alimlərin dəyişik görüşləri vardır: 1. Bundan qəsd zamandakı bərəkətin az olmasıdır. 2. Bundan qəsd Mehdi və İsa - *əleyhissəllam* - in zamanında olacaq həyatın insanlara xoş gəlməsi, əminliyin və ədalətin artmasıdır. Buna görə də uzun olsa da belə xoş günlərin insanlara qısa gəlməsi, qısa da olsa acı günlərin onlara uzun gəlməsidir. 3. Bunda qəsd o, zamanda uzaqda yaşayan insanların sürətli vasitələrlə tez bir zamanda istədikləri yerə getmələridir. 4. Dəccəl çıxdığı vaxt günlərin uzun olduğu kimi, qısa da olacaq¹⁴².

¹³⁶ Buxari «Ədəbul Muftrad» 121.

¹³⁷ Əbu Davud 4/319, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 8153.

¹³⁸ “Mövzuat” 3/55.

¹³⁹ Müslim 3/1663.

¹⁴⁰ Fəthul-Bəri, Buxari “Fitən” 13/81.82.

¹⁴¹ İmam Əhməd “Musnəd” 2/537-538, Tirmizi, əl-Albani “Camius-Sağir” 6/175, H. 7299.

¹⁴² Məalimus-Sünna” 6/141-142, “Camuil-Uşul” 10/409. “Fəthul-Bəri” 13/16, “Muxtəsər Sünən Əbu Davud”, Münzirî 6-142, “İslam Etiqadı” Seyyid Sabıq s:247.

37. İnsanların Bir-Birinə Olan İnamının İtməsi: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İnamın itdiyi zaman Qiyaməti gözləyin»¹⁴³.

38. Alış-Veriş Yerlərinin Bir-Birinə Yaxın Olması: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Fitnələr çıxmadıqca, yalan çoxalmadıqca və alış-veriş mərkəzləri bir-birinə yaxın olmadıqca Qiyamət qopmaz”¹⁴⁴.

39. Məscidlərin Və Quranın Bəzədilməsi: Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İnsanlar bir-birlərinin qarşısında məscidlərlə öyünmədikcə Qiyamət qopmaz»¹⁴⁵. Ənəs - *radiyallahu anhu* – deyir ki, insanlar məscidlərlə öyünəcək və onları az-az ziyarət edəcəklər. Onlar məscidləri bəzəməklə öyünəcəklər». İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Siz məscidləri Yəhudilərin və Xaçpərəstlərin etdikləri kimi bəzəyəcəksiniz»¹⁴⁶. Əbu Dərdə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Əgər siz məscidləri və Quran vərəqlərini bəzəməyə başlasanız onda siz məhv olacaqsınız»¹⁴⁷. Ömər - *radiyallahu anhu* – məscidi inşa edərkən deyir: “Sən sadəcə insanları yağışdan qoru. Nə badə (məscidləri) al-sarı rəngə boyamaqla bəzəyib insanları fitnəyə salma”¹⁴⁸. Məscidləri yaşatmaq onları bəzəməklə deyildir. Məscidləri yaşatmaq orada namaz qılmaq və Allahu zikr etməklə olur. Məscidlər insanları yağışdan, istidən və soyuqdan qorumaq üçün tikilib. Şafilər deyirlər ki: “Kəbə daxil olmaqla məscidləri qızıl və gümüşlə bəzəmək haram, digər bəzəklərlə bəzəmək isə məkrühdür”¹⁴⁹.

40. Axşam Görsənən Hilalın Uzun Müddət Qalması: İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Axşam görsənən Təzə ayın göydə qalma müddətinin uzanması Qiyamətin əlamətlərindəndir”¹⁵⁰. Əbu Hureyrə, Ənəs - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Təzə ayın göydə qalma müddətinin uzanması Qiyamət

¹⁴³ Buxari.

¹⁴⁴ Musnəd 2/519, Heysəmi “Məcməuz-Zəvaid” 7/327.

¹⁴⁵ İmam Əhməd “Müsənəd” 3/134, əl-Albani səhih “Sahihul-Cami” 6/174, H. 7298.

¹⁴⁶ Buxari.

¹⁴⁷ Həkim, Tirmizi, əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 3/337, H. 1351, Camius-Sağir” 1/220, H. 599.

¹⁴⁸ Fəthul-Bəri, Buxari “Salât” 1/539.

¹⁴⁹ “Fezül-Qadîr” 1/367.

¹⁵⁰ Təbərâni “Kəbir”, Heysəmi “Məcməuz-Zəvâid” 3/146, əl-Albani “Camius-Sağir” 5/213-214, H. 5774.

ələmətlərindəndir. Hilal ay bir gecə görsənəndə: “İki gecə görsəndi” deyilər.¹⁵¹

41. Yuxuların Çin Çıxması: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Vaxtın sürətlə getməsindən müsəlmanların yuxuları demək olar ki, onları aldatmayacaqdır. Xeyirli yuxular görənin kimsə ən xeyirli insan sayılacaq. Müsəlmanın yuxuları Peyğəmbərliyin qırx beşdə biridir (Başqa rəvayətdə: Qırx altıda biridir, yetimşdə biridir)»¹⁵². Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Xeyirli yuxu Allahdan, şərr yuxu isə şeytandandır. Biriniz xoşlamadığı çirkin bir yuxu görərsə həmənin sol tərəfinə üç dəfə tufürsün. Sonra da o, yuxunun şərrindən Allaha sığınsın (Başqa rəvayətdə: Hansı tərəfdə yatmışsa digər tərəfə dönsün). Belə edərsə o, pis yuxu artıq ona heç bir zərər verə bilməz. Və bu yuxunu heç kəsə xəbər verməsin. Əgər gözəl bir yuxu görərsə həmənin sevinisin və o, gözəl yuxunu sevdiyi kimsələrdən başqasına xəbər verməsin»¹⁵³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: Yuxu üç cürdür: «Saleh bir yuxu Allahdan bir müjdədir, şeytandan olan bir yuxu bu hüzündür və bir də insanın bir şey haqda çox düşünməsindən görülən yuxu»¹⁵⁴. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mubəşşirətdən başqa nübuvtədən bir şey qalmadı». Oradakılar: «Mubəşşirə nədir?» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Saleh yuxudur» deyə buyurdu¹⁵⁵. Bir nəfər Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək dedi: «Mən yuxuda başımın kəsilmiş olduğunu və başımın ardınca getdiyimi gördüm». Peyğəmbər: «Yuxuda şeytanın sənənlə oynamasını insanlara xəbər vermə» deyə buyurdu¹⁵⁶. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: Məni rəyasında görənin məni görmüş kimidir. Çünki şeytan mənim surətimə girməz»¹⁵⁷. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Rəyasında məni görənin ayıq ikən də məni görəcəkdir. Şübhəsiz ki, şeytan mənim surətimə girməz»¹⁵⁸. Sələflər deyirlər ki: “Bu hadisələrin son andan baş verməsinin səbəbi o, vaxtı mömin kimsənin qərrib olmasıdır”. Yenə də: “O, vaxtı

¹⁵¹ Təbərənî “Sağır”, Heysəmi “Məcməuz-Zəvâid” 3/146, 7/325, əl-Albâni “Camius-Sağır” 5/214, H. 5775.

¹⁵² Buxari, Müslim.

¹⁵³ Müslim 2261.

¹⁵⁴ Müslim 2263.

¹⁵⁵ Buxari.

¹⁵⁶ Müslim 2269.

¹⁵⁷ Buxari.

¹⁵⁸ Buxari, Müslim.

mömin kimsənin dostu və yardımçısı az olduğundan ona gördüyü yuxunun həqiqət olmasıyla ehtiram edilir¹⁵⁹.

42. Huzeyfə b. Yəmən - Rədiyallahu Anhu – Nun Fitnələr Haqqında Xəbər Verməsi: Huzeyfə b. Yəmən - *radiyallahu anhu* – deyir ki, insanlar Allah Rəsulundan xeyir haqqında soruşardılar. Mən isə başıma gəlir qorxusu ilə şərr haqqında soruşurdum. Bir dəfə: «Ey Allahın Rəsulu! Biz cəhalət və küfrün içində idik. Allah bizə xeyir nəsib etdi. Bu xeyirdən sonra şərr olacaqmı?» dedim. Peyğəmbər: «Bəli» deyə cavab verdi. Mən: «Bu şərrdən sonra yenə xeyir varmı?» deyə soruşdum. O: «Bəli, lakin bu xeyirdə *Dəhan* vardır» dedi. *Dəhan* nədir? Ya Rəsulullah! – deyə soruşulduqda o: «Elə bir topluluq gələcək ki, mənim sünnəmdən başqa bir sünnəyə əl atacaqlar. Sənin pis gördüyün bəzi işləri onlar yaxşı görəcəklər» dedi. (Başqa rəvayətdə: «Onların qəlbləri insan surətindəki şeytanların qəlbləri kimidir» dedi. Mən: «Ya Rəsulullah! Onlara yetişsəm nə edim?» dedim. O: «Belinə-belinə vursalar da belə əmirin sözünü dinlə və ona itaət et!»). Mən: «Bu xeyirdən sonra şərr olacaqmı?» deyə soruşdum. O: «Bəli, Cəhənnəmin qapılarında duraraq insanları ora dəvət edən insanlar olacaqdır. Kim onlara itaət edərsə onu Cəhənnəmə atarlar» dedi. Mən: «Ya Rəsulullah! Onları bizə vəsf et?» dedim. O: «Onlar bizdəndirlər və bizim dilimizdə danışrlar» dedi. Mən: «Bu söylədiyən şeylər məni taparsa onda nə edim?» deyə soruşdum. O: «Müsəlmanların cəmaatına sarıl və imamlarına uy!» dedi. Mən: «Əgər nə cəmaat, nə də imamları olmasa necə!» dedim. O: «Onda ağacın kökündən sarılaraq ölüm sənə gələnə qədər bu firqələrin hər birindən uzaqlaşıb hamısını tərək et (Başqa rəvayətdə: Bundan sonra Dəcəl çıxacaqdır)¹⁶⁰. Xuzeyfə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Nəfsim əlində olan Zul Cələlə and olsun ki! İmamınızı öldürmədikcə, qılınclarınız bir-birilə toqquşmadıqca, dünyanıza şərlilər varis olmadıqca Qiyamət qopmaz¹⁶¹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İki böyük İslam ordusu bir-biri ilə savaşımadıqca Qiyamət qopmaz. Bu iki toplumun ikisi də eyni iddiada olduqları (ikisi də İslamiyyət və haqq iddiasında olduqları) halda aralarında böyük savaş olacaqdır. «Şübhəsiz ki, mənim ümmətimdən otuzə yaxın yalançı çıxacaq. Onların hər birisi bir Peyğəmbər olduğunu iddia edəcəkdir. Elm yox olmadıqca, zəlzələlər çoxalmaqca, fitnələr ortaya çıxmaqca, adam öldürmə halları

¹⁵⁹ «Fəthul-Bəri» 12/406.

¹⁶⁰ Buxari 3606, Müslim, Əhməd, Əbu Davud.

¹⁶¹ Tirmizi «Fitən» 9, 2171.

çoxalmadıqca, aranızda mal çoxalıb sel kimi axmadıqca qiyamət qopmayacaqdır. Mal o, qədər çoxalacaq ki, mal sahibi malının zəkatını kim qəbul edər deyə səsləyəcəkdir. Belə ki, bəzi kimsələrə zəkat vermək istəyəcəkdir o, da mənim zəkata ehtiyacım yoxdur! deyəcəkdir. Yenə insanlar hündür binalar tikməkdə bir-birləri ilə yarışacaqlar, bir kimsə başqasının məzarının yanından keçərkən: «Kaş ki, onun yerində mən olardım!» deyərək (ölümü istəmədikcə) qiyamət qopmayacaqdır. Günəş batdığı yerdən doğmadıqca yenə də qiyamət qopmayacaqdır. İnsanlar bu halı gördükdə iman gətirəcəklər. Lakin bu iman daha əvvəl iman etməmiş olan və ya imanlarında heç bir xeyir qazanmamış kimsələrin imanlarının onlara heç bir faydası olmayacaqdır. Heç şübhəsiz ki, Qiyamət qopacaqdır. Alan ilə satan arasında alış-veriş tamamlanmadan Qiyamət qopacaqdır. Heç şübhəsiz ki, Qiyamət qopacaqdır. Dəvəsinin südünü sağıb gələn kimsəyə südü içmək imkanı olmadan Qiyamət qopacaqdır. Yenə heç şübhəsiz ki, Qiyamət qopacaqdır. Yemək yeməyə oturan bir kimsənin loxmanı ağzına qoymaq fürsəti qalmadan Qiyamət qopacaqdır»¹⁶².

43. İslam Torpaqlarının Genişlənməsi: «*De – Allah başınızın üstündən və ayaqlarınızın altından (göydən və yerdən) sizə əzab göndərməyə, sizi dəstələr halında qarışdırmağa və birinizə digərinizin zorunu daddırmağa qadirdir! Gör ayələrimizi onlara nə cür izah edirik ki, bəlkə başa düşsünlər!*». (əl-Ənam 65). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah yer üzünü mənə görə cəm etdi və (mənə göstərdi). Onun şərqini də, qərbini də gördüm. Mənim ümmətimin səltənəti mənim üçün ayrılmış torpağın sahəsinə qatılacaqdır. Mənə iki xəzinə qırmızı – Sezarın qızılı, və ağ – Xosrovun daş-qaş verildi. (Hər ikisi də Ömər - *radiyallahu anhu* – nun dövründə alınıb və Allah yolunda da paylanılmışdır). Allahımdan ümmətimi kütləvi qıtlıqla həlak etməməsini, canlarına və mallarına qəsd edən özlərindən olmayan bir düşmənin ümmətim üzərində hökmürlüq etməməsini xahiş etdim. Allah: «Ey Muhəmməd! Mən bir işə hökm verirəmsə, şübhəsiz ki, o geriye dönməz və Mən sənin ümmətinin bir hissəsi başqa bir hissəsini həlak edənədək və bir hissəsi başqa bir hissəsini əsir alanədək onları ümumi bir qıtlıqla həlak etməməyimi, özlərindən olmayan bir düşmənin onların malları və canları üzərində hökmürlüq etməməsi istəyini yerinə yetirdim. Lap istəyirsə yer üzünün hər tərəfindən olan insanlar yığışib onlara qarşı gəlsinlər və yaxud onun hər tərəfindən kim istəyirsə bir yerdə toplaşib gəlsinlər. (Başqa rəvayətdə: «Rəbbimdən üç şey istədim. Mənə

¹⁶² Buxari “Fitən” 24, “Mənakib” 25, Müslim “İman” 248, (157).

ikisini verdi, amma üçüncüsünü vermədi. Rəbbimdən ümmətimi kütləvi açıqdan həlak etməməsini dilədim, bu istəyimi verdi. Yenə Ondan ümmətimi suda boğularaq həlak edilməməsini istədim, onu da mənə verdi. Yenə də Ondan ümmətimin bir hissəsini digər bir hissəsinə qırdırmamasını istədim, onu mənə vermədi»¹⁶³. Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – belə buyurduğunu eşitdim: «İnsanlar Allahın dininə bölük-bölük girdilər və bölük-bölük də dindən çıxacaqlar»¹⁶⁴.

44. Ümmətdə Şirkin Zühur Etməsi: Qiyamətin əlamətlərindəndir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in ümmətində şirk zühr edəcəkdir. Artıq İslam gəldikdən sonra, peyğəmbərlik verildikdən sonra Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ümmətini Tövhidə dəvət etdi. Ümməti İslamı qəbul edərək şirkdən çəkildilər. Artıq Məkkənin fəthindən sonra Məkkədə müşrik qalmadı. Ərəbistan yarmadası bütünlüklə İslamı qəbul etdilər. Quran bunu qadağan etdiyi halda. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bunun üçün göndəriləyi halda çox keçmədi ki, insanlar yenidən bu çirkin əməli işləyərək Allaha şəriklər qoşmağa başladılar. Sovban - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mən ümmətim üçün haqq yoldan azdıran imamlardan qoxuram. Ümmətimin arasına qılınca davası düşdüsə bu Qiyamət gününədək davam edəcəkdir. Ümmətimin bəzi tayfaları müşriklərə qoşulmadıqca və bəzi tayfaları bütllərə sitayiş etmədikcə Qiyamət qopmayacaqdır»¹⁶⁵. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «*Devs* qəbiləsinin qoca qadınları *Zul Xalasa* (bütü) ətrafında tavaf edə-edə quyruqlarını titrətmədikcə qiyamət qopmayacaqdır. *Zul Xulasa Devs* qəbiləsinin cahiliyyə dövründə ibadət etdikləri bütüdür»¹⁶⁶. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – hədisində xəbər verdiyi həqiqətdir. Cahillik və elimsizlik yayıldıqda *Devs* və onun ətrafında olan qəbilələr təkrar cahiliyyə dövrünə qayıdaraq *Zul Xalasa* ibadət etməyə başladılar və bu hal Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – nin Hicazda Tövhidə dəvət edərək insanlara dinlərini başa salmağa qədər davam etdi. Ondan sonra AbdulAziz b. Muhəmməd b. Suud, *Zul Xalası* yıxmaq üçün bir qrup adam göndərdi və onlar da bunu etdilər. Lakin Hicazda Suud ailəsinin hökmüranlığı bir ara kəsildikdə təkrar insanlar *Zul Xalasa* ibadət

¹⁶³ Müslim.

¹⁶⁴ İmam Əhməd 3/343.

¹⁶⁵ Müslim 4/2215, Əbu Davud 4202,4252, İbn Məcə 3952, Əhməd 5/278,284, “Avnul-Mabud”, “Sünən Əbu Davud” 11/322,324, Tirmizi 6/466, əl-Albani “Camius-Sağir” 6/174, H. 7295.

¹⁶⁶ Buxari 13/76, Müslim 4/2230,2906.

etməyə başladılar. Kral AbdulAziz b. AbdurRahman idarəçiliyə keçəndən sonra **Zul Xalası** yıxmaq üçün qrup göndərdi. Allahın izni ilə bu bütü tamamilə yox etdilər¹⁶⁷. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Gecə və gündüz **Lat** və **Uzzaya** ibadət edilmədikcə yox olub getməz»¹⁶⁸.

45. Xəsislik (Simicliyin) Artması: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətin əlamətlərində biri də Xəsisliyin (simiclik) artmasıdır»¹⁶⁹. Əli - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Zamanın qısalması, işin azalması, simicliyin artması Qiyamət əlamətlərindəndir»¹⁷⁰. Muaviyə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İşlər çətinləşmədikcə, insanlar simicləşmədikcə Qiyamət qopmaz»¹⁷¹. Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «...Tamahkarlıqdan çəkinin! Çünki o, sizdən əvvəlkiləri məhv etmiş və onları (birbirlərinin) qanlarını axıtmağa, özlərinə haram buyurulan şeyləri halal qəbul etməyə vadar etmişdir (Başqa rəvayətdə: Qohumluq əlaqələrini kəsməyə vadar etmişdir)»¹⁷².

46. Ticarətin Böyüməsi: İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sadəcə tanıdıqları kimsələrə salam vermək və ticarətin yayılması Qiyamət əlamətlərindəndir. Belə ki, qadın ərinə ticarətdə yardımçı olacaqdır»¹⁷³. Amr b. Tağləb - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Malın və pulun çoxalması, ticarətin çoxalması Qiyamət əlamətlərindəndir»¹⁷⁴. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizi sevindirəcək şeylərin müjdəsini sizə verirəm və bunları (gələcəkdə də) ümüd edə bilərsiniz. Allaha and olsun ki, mən sizin üçün fəqirlikdən qorxmuram. Lakin mən sizin üçün əvvəlkilərə dünyanın imkanları geniş verildiyi kimi sizə də veriləcəyindən və onlar necə bu şeydə bir-birləri ilə yarışdıqları kimi sizin də yarışacağınızı və (dünya) onları necə həlak etdisə sizi də həlak edəcəyindən qorxuram»¹⁷⁵.

¹⁶⁷ «İthaf-ül-Cəməa» 1/522-533.

¹⁶⁸ Müslim 4/2230,2907.

¹⁶⁹ Təbərâni «Evsat», «Fəthul-Bəri» 13/15, Heysəmi «Məcməuz Zəvâid» 7/328.

¹⁷⁰ Fəthul-Bəri, Buhari «Fitən» 13/13.

¹⁷¹ Təbərâni, «Məcməuz-Zəvâid» 8/14.

¹⁷² Buxari «Ədəbul Muffad» 487,488.

¹⁷³ «Musnəd» 5/333, «Mustədrək» 4/445-446, Əhməd Şakir «Səhih».

¹⁷⁴ Nəssəi 7/244, «Musnəd» 5/69, əl-Albâni «Səhih Hədislər» 2/251-252.

¹⁷⁵ Buxari 4/63, Müslim şərhi 5/816.

47. Mala Hərisliyin Artması: Auf b. Məlik, İbn Ömər - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günündən qabaq altı hadisəni gözləyin: «Üzərinizə bol miqdarda mal (və pul) yağacaqdır (zəngin olacaqsınız). Belə ki, adama on min dinar veriləcəkdir. Lakin yenə də bu azmış kimi qızacaqdır»¹⁷⁶.

48. Mədinənin Boşalması: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «...Mədinə pası aparan körükçü kimidir. Mədinə içində olan pisləri eynilə körügün dəmirin pasını çıxardığı kimi çıxarmadıqca Qiyamət qopmaz»¹⁷⁷. Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək İslama girdi. Səhəri qızdırma (isitmə) ilə gəldi və: “Ya Rəsulullah! Mənim geri dönməyim üçün izin ver” dedi. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu təklifi üç dəfə qəbul etmədi və sonra: “Mədinə dəmirçi körüğü kimidir, təmizi buraxır, pisi isə çölə atar” deyərək buyurdu¹⁷⁸. Qadi İyad – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Bu hadisə artıq Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in vaxtında baş vermişdir”. İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Dəccəlin zamanında da baş verəcəkdir”¹⁷⁹. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «...Mədinə və əhalisi üç dəfə sirkələnəcəkdir. Mədinədə bir nəfər belə münafiq kişi və qadın qalmaz. Hamısı onun (Dəccəlin) yanına gedirlər¹⁸⁰»). Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Siz Mədinəni xeyirli haliylə tərk edəcəksiniz və orada vəhşi heyvan və quşlardan başqa heç kimsə olmayacaqdır. Mədinəyə ən son gələn qoyunlarını bağıraraq otlatan **Muzeynə** qəbiləsindən olan iki çobandır. Bunlarda Mədinəni bomboş buraxıb gedəcəklər və **Səniyətul Vəda** adlanan yerə çatdıqda üzü üstə düşəcəklər»¹⁸¹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Siz Mədinəni gözəl haliylə tərk edib gedəcəksiniz. Belə ki, köpək və ya canavar ora gələcək və məscidin divarına (minbərinə) bövl edəcəkdir. Səhabə: “Ya Rəsulullah! O, gün kim qazanır?” dedi. Peyğəmbər: “Yırtıcı quşlar və heyvanlar” deyərək buyurdu¹⁸². Cabir - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Ömər - *radiyallahu anhu* – mənə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən eşitdiyini xəbər

¹⁷⁶ Buxari, Əhməd, İbn Məcə.

¹⁷⁷ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Həcc” 9/153.

¹⁷⁸ Fəthul-Bəri, Buxari “Fədəili Mədinə” 4/96.

¹⁷⁹ Nəvəvi Şərhi, Müslim 9/153.

¹⁸⁰ Fəthul-Bəri, Buxari “Fədəili Mədinə” 4/95, İbn Məcə «Fitən» 33.

¹⁸¹ Fəthul-Bəri, Buxari “Fədəili Mədinə” 5/89,90.

¹⁸² “Muvatta” 2/888, “Fəthul-Bəri” 4/90.

verdi: “Mədinənin kənarında dolaşan birisi deyər: Vaxtıkən burada bir çox müsəlmanlar oturardılar”¹⁸³.

49. Rumlularla Döyüş: Auf b. Məlik, İbn Ömər - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günündən qabaq altı hadisəni gözləyin: «Sonra sizinlə Rumlular arasında bir sülh bağlanacaqdır. Sonra onlar bu sülh müqaviləsini pozub hər birinin altında on iki min əskər olan səksən bayraq altında üzərinizə gəlirlər. Çox şiddətli bir döyüş olacaqdır. Bu döyüşdə müsəlmanlar qalib gələcəklər. Başları qənimətə qarışdıqda kömək istəyən biri gəlib deyəcəkdir: «Dəccal arxanızda arvad-uşaqlarınıza hücum edib». Bunu eşidər-eşitməz əllərindəki qəniməti buraxaraq Dəccalın olduğu tərəfə gedərlər. Peyğəmbər: «Mən onların və atalarının adlarını, atlarının rəngini də bilirəm. Onlar o, gün yer üzünün ən xeyirli süvariləridirlər»¹⁸⁴. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Rumlular Amak və Dabikə (Hələb şəhərinə yaxın iki yerdir) enmədən Qiyamət qopmayacaqdır. O, gün yer üzünün ən xeyirlilərindən Mədinəli əskərlər onlara qarşı çıxacaqlar. O, zaman iki tərəfində səfləri qarşı-qarşıya gəldikdə Rumlular: «Bizi və bizdən əsir olanları baş-başa buraxın ki, onlarla savaşa» deyərlər. Müsəlmanlar: «Vallahi! Qardaşlarımızı sizin əlinizə vermərik» deyərlər. Rumlularla savaşırlar. Müsəlmanların üçdə biri döyüşdən qaçar. Allah onların tövbələrini əsla qəbul etməz. Müsəlmanların üçdə biri şəhid olar. Onlar Allah qatında şəhidlərin ən üstünüdürlər. Geri qalan üçdə biri isə müzəffər olub Konstantinopolu fəth edərlər. Onlar qəniməti paylaşdırdıqları və qılınclarını zeytun ağacından asdıqları vaxt şeytan onlara yüksək səsle: «Məsih Dəccəl arxadan ailənizə girmişdir» deyər. Onlar da geri dönərlər. Lakin bu xəbər yalan olacaq. Şama gəldikdə isə Dəccəl çıxar. Müsəlmanlar savaşa hazılaşib səflərini düzəldərək namaza dururlar və imamları onlara qıldıracaqdır. Allahın düşməni (Dəccəl), Məryəm oğlu İsa – *aleyhissəlam* – gördükdə duz suda əridiyi kimi əriyər. İsa – *aleyhissəlam* – onu buraxsa yox oluncaya qədər əriyib gedərdi. Amma Allah İsa – *aleyhissəlam* – əli ilə onu öldürür. Onun qanını Peyğəmbərin nizəsində onlara göstərir»¹⁸⁵. Cabir b. Səməra, Nəfi b. Utbə belə dediyini söyləyir: “Biz Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ilə birlikdə idik... Orada Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən dörd kəlimə əzbərlədim və onları daima hişimdə (əlimdə) saxlayıram. O: “Siz Ərəb yarımadasını

¹⁸³ “Musnəd” 1/124, H. 124, Əhməd Şakir “Səhih”.

¹⁸⁴ Buxari «Cizyə» 15, Müslim «Fitan» 37, İbn Məcə «Fitan» 25, Əhməd 6/25.

¹⁸⁵ Müslim «Fitan» 34, 2897, İbn Əbi Şeybə 15/157-158, Həkim 4/482.

fəth etmək üçün döyüş edəcəksiniz. Allah oranı sizə verir. Sonra İrani fəth etmək üçün döyüşəcəksiniz. Allah oranı sizlərə verir. Sonra Rumularla döyüşəcəksiniz. Allah oranı da sizlərə verir. Sonra Dəccəl ilə döyüşəcəksiniz. Allah sizi qalib edəcəkdir. Nafi: “Ya Cabir! Rum diyarı fəth olunana qədər Dəccəlin çıxmayaacağını zənn edirəm” dedim¹⁸⁶. Əbu Darda - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətdən öncə olan böyük döyüşdə müsəlmanlar Qota bölgəsində Şam şəhərində toplanırlar. O, Suriyənin ən yaxşı şəhəridir»¹⁸⁷. İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – dayanmışdı. Bu sözləri söylədiyi zaman oturdu və: “Miras paylaşmadıqca və qənimətlər sevilmədikcə Qiyamət qopmaz. Sonra əlini Şam tərəfə işarə edərək: Üçox böyük bir düşmən müsəlmanlarla döyüşmək üçün ordu və silah toplayarlar, müsəlmanlar da onlarla döyüşmək üçün ordu və silah toplayarlar” dedi. Ravi: “Rumuları qəsd edirsən?” dedim. İbn Məsud: “Bəli” dedi. Bu döyüş zamanı böyük qarşıdurma olacaqdır. Belə ki, müsəlmanlar ölüm-qalım döyüşü edəcəklər, lakin qalib olaraq dönən bir fədailər dəstəsi gecə olana qədər düşmənlə döyüşürlər. Nəticədə düşmən ordusu da, İslam ordusu da geri dönürlər. İki ordudan heç biri qalib deyildir. Halbuki hər iki tərəfində döyüşən fədailəri yox olub getmişdilər. Sonra müsəlmanlar yenə də ölüm-qalım döyüşünə qatılacaqlar, lakin qalib olaraq geri dönə biləcək fədailər dəstəsi çıxarılacaq. Ordular axşam olana qədər döyüşəcəklər. Axşam olduqda isə düşmən ordusu da, İslam ordusu da geri çəkilirlər. Fədailər dəstəsi yox olduğu halda onlardan heç biri qalib deyildir. Sonra müsəlmanlar yenə də ölüm-qalım döyüşünə qatılacaqlar, lakin qalib olaraq geri dönə biləcək fədailər dəstəsi çıxarılacaq. Ordular axşam olana qədər döyüşəcəklər. Axşam olduqda isə düşmən ordusu da, İslam ordusu da geri çəkilirlər. Fədailər dəstəsi yox olduğu halda onlardan heç biri qalib deyildir. Artıq dördüncü gün olduğu zaman müsəlmanların hamısı onların üzərinə hücum edərlər. Bu zaman Allah düşməni məğlubiyyətə uğradır. Elə böyük bir döyüş olur ki, belə bir döyüş olmamışdır və ya olmaz deyilir. Hətta bir quş o, döyüşən ordunun yanından ötdüyü zaman ölü olaraq yerə düşər. Belə ki, bir ata **100** oğlunu bu döyüşə yollasa da sonda onlardan yalnız birinin sağ qaldığını görər. Artıq miras paylanılır, qənimətlər sevilir. Onlar bu halda ikən bir çağırışçı onların yanına gələrək: Dəccəl onların ailələri və torpaqlarını ələ keçirmişdir deyər. Bu vaxt İslam ordusu hər bir şeyi olduğu kimi tərək edərək öz torpaqlarına dönürlər. On suvari dəstə ordunun önündə yola

¹⁸⁶ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitan” 18/26.

¹⁸⁷ Ebu Davud “Mələhim” 11/406, “Avnul-Məbud”, “Camius-Sağir” 2/218, H. 2112.

çıxır. Peyğəmbər: “Mən bu suvarilərin adlarını, atalarının adlarını və atlarının rənglərini də bilirəm. Onlar o, zamanda yer üzündə olan süvarilərin ən xeyirliləridirlər”¹⁸⁸.

50. Konstantinopolun Fəthi: Auf b. Məlik, İbn Ömər - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günündən qabaq altı hadisəni gözləyin: «Ya Rəsulullah! **Konstantinopol (İstanbul)**¹⁸⁹ ilk öncə fəth ediləcəkdir yoxsa Rumiyyə?» deyə soruşdum. O: «**Konstantinopol**» deyə buyurdu¹⁹⁰. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bir tərəfi quruda, bir tərəfi isə dənizdə olan şəhəri bilirsinizmi?». Səhabələr: «Bəli, ya Rəsulullah!». O: «Bəni İshaqdan yetmiş min kişi ora savaşa getmədikcə qiyamət qopmaz. Ora çatdıqda qərərgah qurarlar. Amma silahla savaşmaz və bir ox da belə atmazlar. Yalnız – **Lə İlahə İlləllahu Vallahu Əkbər** – dediklərində şəhərin bir tərəfi, ikinci dəfə - **Lə İlahə İlləllahu Vallahu Əkbər** – dedikdə şəhərin digər tərəfi, üçüncü dəfə - **Lə İlahə İlləllahu Vallahu Əkbər** – dedikdə şəhər qapıları onların üzünə açılar. Onlar qəniməti paylaşdırarkən imdat səsi onlara gələrək: «Dəccəl gəlmişdir!» deyər. Onlar da hər şeyi buraxıb geri dönərlər¹⁹¹. İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Bu hədis axır zamanda Rumluların müsəlman olacaqlarını göstərir. Bəlkə də İstanbul onlardan bir qrup tərəfindən fəth olunacaq. Hədisdə deyildiyi kimi: “Bəni İshaqdan **70** min nəfər”. Müştəvid, Amr b. As - *radiyallahu anhu* – nun yanında rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Qiyamət Rumlular insanların ən çoxu olduqları zaman qopar”. Amr: “Nə söylədiyinə fikir ver” dedi. O: “Mən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən eşitdiyimi söyləyirəm” dedi. Amr: “Onlarda dörd xislət vardır: “Onlar fitnələr zamanı insanların ən ağıllı və təmkinlilərdir. Müsibətdən sonra ən sürətli həyata və xeyirə dönənlərdir. Qaçdıqdan sonra təkrar hücumu keçmələri tez olur, yetim və zəiflər üçün insanların ən xeyirliləridirlər. Beşinci də çox gözəl bir sifətdir: Kralların zülmünə ən çox mane olanlardır”¹⁹². Rumluların çoxalması və müsəlmanlarla döyüşmələri bölümündə keçən hədis də bunu dəstəkləyir: O, zaman iki tərəfində səfləri qarşı-qarşıya

¹⁸⁸ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/24-25.

¹⁸⁹ Muaviyə - *radiyallahu anhu* – oğlu Yəzidin başçılığı ilə Konstantinopolun fəthi üçün bir ordu göndərir. Əbu Əyyu əl-Ənsari - *radiyallahu anhu* – bu orduların birində başçı idi. Lakin fəth onlara müyəssər olmur. Bundan sonra Məsləmə b. Abdülməlik b. Mərvan da oraya bir ordu göndərir. Lakin onlara da fəth müyəssər olmur. Məscid tikmək şərtilə Bizanslılarla barış imzalayırlar.

¹⁹⁰ Buxari «Cizyə» 15, İbn Məcə «Fitən» 25, Əhməd 6/25.

¹⁹¹ Müslim «Fitən» 78.

¹⁹² Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/22.

gəldikdə Rumlular: «Bizi və bizdən əsir olanları baş-başa buraxın ki, onlarla savaşa» deyirlər. Müsəlmanlar: «Vallahi! Qardaşlarımızı sizin əlinizə vermərik» deyirlər¹⁹³. Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «**İstanbulun** fəthi Qiyamətə yaxın olacaqdır»¹⁹⁴.

51. Kəbənin Yıxılması: Abdullah b. Amr - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Həbəşili Zul Sevikateyn Kəbəyə gələcək, zinətlərini yığacaq, örtüyünü çıxaracaqdır. Əyri ayaqlı bir kimsə olaraq Kəbənin daşlarını bir-bir sökəcəkdir. Həbəşili olub Allahın beytini yıxacaqdır»¹⁹⁵. İbn Ömər, Əbu Hureyrə, İbn Abbas - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kəbəni iki ayağı zəif olan Həbəşili birisi sökər. Örtüyünü çıxarır və daşlarını tək-tək sökər (Başqa rəvayətdə: Tək-tək sökdüyünü görürəm)»¹⁹⁶. Əbu Hureyrə, Əbu Qatadə - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Həcərəül Əsvəd ilə İbrahim məqamı arasında bir adama beyət edilir. Kəbənin dəyərini yalnız onun xalqı qaldırır. Əgər bu olarsa artıq ərəblərin yox olmasından qaçılmışdır. Sonra Həbəşilər gəlir. Kəbəni sökərlər və ondan sonra Kəbə bir daha inşa edilməz. Kəbəni sökərək onun içində olan xəzinələri götürürlər (Başqa rəvayətdə: Kəbənin üzərinə çıxar və onu sökər¹⁹⁷)»¹⁹⁸.

52. Fıratın Suyunun Quruması: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Fırat suları quruyub qızıldan bir dağ ortaya çıxarmadıqca qiyamət qopmayacaqdır. O, qızılı ələ keçirmək üçün insanlar bir-birləri ilə savaşaçaqlar. Savaşa qatılan hər yüz nəfərdən doxsan doqquzu öldürüləcəkdir. Hər kəs də o, qurtulan kimsənin mən olduğunu ümid edirəm deyəcəkdir. Kim o, vaxtı orada olarsa oradan bir şey götürməsin»¹⁹⁹.

53. Ərəbistan Yarmadasının Yaşılığa Bürünməsi: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ərəb yarmadası bitkili (yaşılı) və çaylar axan bir

¹⁹³ Müslim «Fitən» 78.

¹⁹⁴ Tirmizi 2240.

¹⁹⁵ Əhməd 2/220, Buxari «Həcc» 49, Müslim «Fitən» 59.

¹⁹⁶ Fəthul-Bəri, Buxari “Həcc” 3/460, Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/35, Musnəd 12/14-15, H. 7053, Əhməd Şakir “Səhih”.

¹⁹⁷ Musnəd 15/227, H. 8080, Əhməd Şakir “Səhih”.

¹⁹⁸ Musnəd 15/35, Əhməd Şakir “Səhih”, əl-Albani “Səhih Hadisler” 2/120, H. 579.

¹⁹⁹ “Fəthul-Bəri, Buxari “Fitən” 13/78, “Nəvəvi Şərhi”, Müslim “Fitən” 18/18.

ərəziyə dönmədikcə Qiyamət qopmayacaqdır»²⁰⁰. Muaz b. Cəbəl - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Təbuk döyüşü zamanı buyurdu: “**İnşallah**, siz sabah Təbuk ərəzisində olan (su quyusuna) bulağa çatacaqsınız. Gündüz olmadan ora girməyin. Sizdən kim ora çatarsa mən gəlmədən oranın suyuna əl sürməsin. Biz oraya çatdıqda artıq bizdən öncə iki nəfər ora gəlmiş və quyudan ayaqqabı bağı kimi incə su axırdı. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – o, iki adama: “Bu suya əlinizi sürtdünüzümü?”. Onlar: “Bəli” dedilər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onları danladı. Sonra o, quyunun (axmış) suyunu ovucu ilə götürərək bir şeyin içinə doldurdu. Əllərini və üzünü yudu. Qalan suyu quyunun içinə boşaltdı. Quyunun suyu artı. Oradakılar bol-bol ondan içdilər. Peyğəmbər: “Ey Muaz! əgər sənin ömrün uzun olarsa buranın baxçalarla dolu olduğunu görəcəksən”²⁰¹.

54. İnsanların Şərlilərinə Etimad Edilməsi: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətdən öncə aldadıcı illər olacaqdır. O, illərdə doğrular yalan, yalançılar doğru danışarlar, güvənilir bir kimsə xəyanət edər, xain kimsəyə güvənilir və dəyərsiz kimsələr söz sahibi olurlar»²⁰².

55. Yağışların Çoxalması: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətə yaxın göydən o, qədər yağış yağar ki, ondan qorunmaq üçün kərpiç evlər yetərli olmaz. Dəridən çadırlar qurarlar»²⁰³. Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətə yaxın bir il yağış yağar, lakin yerdən bir bitki də bitməz»²⁰⁴.

56. Heyvanların Və Əşyaların Danışması: Əbu Səid - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Canım əlində olan Allaha and olsun ki, vəhşi heyvanlar insanlarla danışmadıqca, insanın qılıncının ucu, ayaqqabılarının bağı və ailəsinin (o, evdən çıxdıqdan) sonra nələr etdiyini baldırı ona bildirmədikcə Qiyamət qopmayacaqdır»²⁰⁵. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – sübh namazını qıldıqdan sonra insanlara tərəf yönələrək buyurdu: «Bir nəfər inəyin üzərinə minir. İnek insana baxaraq dilə gəlir və: «Mən bunun üçün

²⁰⁰ Müslim «Fitən» 29.

²⁰¹ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fədail” 15/40,41.

²⁰² Əhməd 2/338.

²⁰³ Musnəd 13/291, H. 7554, Əhməd Şakir “Səhih”.

²⁰⁴ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/30, Musnəd 3/140, Heysəmi “Məcməuz-Zəvaid” 7/330.

²⁰⁵ Əhməd “Musrnəd” 3/84, Tirmizi “Fitən” 6/409, əl-Albāni “Səhih Hədislər” 1/31, H. 122.

yaradılmadım. Lakin mən əkinçilik üçün yaradıldım». İnsanlar heyrətlə: «**Subhənəllah!** Danışan bir inək» dedilər. Peyğəmbər: «Mən (onun danışmasına) inanıram. Əbu Bəkr və Ömər də inanırlar» deyə buyurdu. Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bir çoban qoyun sürüsü içərisində olduğu vaxt bir canavar sürüyə hücum edib qoyunlardan birini götürür. Çoban da canavarı təqib edərək qoyunu ondan alır. Bunun üzərinə qurd çobana: «Mənim onların arasında qalacağım gün, qocaldığından dolayı onların məndən başqa bir çobanı da olmayacağı gün, onları məndən kim qurtarır?» dedi. Xalq: «**Subhənəllah!**» dedilər. Peyğəmbər: «Mən (onun danışmasına) inanıram. Əbu Bəkr və Ömər - *radıyallahu anhum* – də inanırlar» deyə buyurdu²⁰⁶.

57. Qeysər Və Kisra Olmayacaqdır: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «(Bizans imperatoru) Qeysər öldükdən sonra başqa bir Qeysər (Sasani hökmdarı) Kisra öldükdən sonra başqa bir Kisra gəlməyəcəkdir. Canım əlində olan Allaha and olsun ki, onların xəzinələrini Allah yolunda xərcləyəcəksiniz»²⁰⁷.

58. Kaxtanlının Çıxması: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kahtandan insanları dəyənəyi ilə idarə edən bir adam çıxmadıqca qiyamət qopmaz»²⁰⁸. Axır zamanda Kaxtan qəbiləsindən bir adam çıxar və insanlar ona dini lider olaraq itaət edərlər və ətrafında toplanırlar. Qurtubi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “İnsanları dəyənəyi ilə idarə edən bir adam” sözünün mənası: İnsanları doğru yola sövq etməsi, ona bağlamasıdır. Hədisdə isə onun insanlara qarşı sərt və kobud olması başa düşülür²⁰⁹. Bu sərtlik hər kəsə qarşı deyildir. Yalnız həddi aşan günahkarlara qarşıdır. O, isə dürüst bir kimsə və ədalətlə hökm edir. İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Qaxtanlı adam, hamısı saleh kimsələrdir”²¹⁰.

59. İlk Dəniz Savaşı Edən Ordu: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ümmətimin dəniz savaşı edəcək olan ilk ordusuna Cənnət vacib olmuşdur. Ümmu Haram²¹¹ - *radıyallahu anhu* – deyir ki: «Ya Rəsulullah! Mən o, orduda olacağammı?». Peyğəmbər: «Sən o, ordudakı əskərlər arasında olacaqsan» deyə buyurdu. Peyğəmbər:

²⁰⁶ Müslim 2388.

²⁰⁷ Buxari «Əyman» 3, Müslim «Fitən» 75.

²⁰⁸ Buxari «Fitən» 23, Müslim «Fitən» 2910.

²⁰⁹ “ət-Təzkira” s: 635.

²¹⁰ “Fəthul-Bəri” 6/535.

²¹¹ Ummu Haram - *radıyallahu anhu* – Hicrətin 27-ci ilində Muaviyə - *radıyallahu anhu* – ilə birlikdə Kibris savaşına qatılmışdır. O, dəniz döyüşlərində vəfat edir. Müslim «İmarə» 161.

«Kayserin şəhərinə (*İstambul*) savaşımağa gedən ümmətimin ilk ordusu bağışlanmışdır» deyincə mən: «Ya Rəsulullah! Mən də onların arasında olacağammi?» deyər soruşdum. O: «Xeyr» deyər cavab verdi²¹².

60. Xəlifəlik Qureyşdəndir: Cabir b. Səməra - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «On iki xəlifə olacaqdır. Hamısı da Qureyşdəndir»²¹³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Xəlifəlik məndən sonra otuz ildir»²¹⁴. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «On iki münafiq vardır. Bunlar Cənnətə girməzlər və dəvə iynənin dəliyindən keçənə qədər onu iyisini belə hss etməzlər»²¹⁵.

61. Ən Xeyirli Əsr: İmaran b. Hüseyin - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ümmətimin ən xeyirliləri mənim zamanımdakılardır. Sonra onların ardınca gələnlərdir». Səhabə deyir ki, bilmirəm iki, yoxsa üç nəsil zikr etdi. Sonra sözünə davam edərək: «Sizdən sonra elə bir qövüm gəldi ki, şahidlikləri istənməyəcəkdir, lakin şahidlik edəcəklər. Xainlik ediləcəkdir, onlara güvənilməyəcəkdir. Nəzir deyəcəklər, lakin yerinə yetirməyəcəklər...»²¹⁶.

Həyasızlığın ortaya çıxması, düşmənçiliyin, nifrət etməyin, kin saxlamağın çoxalması, insanların çılpaq geyinib çölə çıxmaları və s. səhih hədislərlə sabit olunmuş bir çox əlamətlər vardır²¹⁷. Elə bir dəhşətli dövrən gələcəkdir ki, zülmət qaranlığı kimi fitnələr meydana çıxacaqdır. Bu fitnələrin meydana çıxdığı zaman Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Gecə qaranlığı kimi öldürücü fitnələrdən çəkinin. (Xeyirli əməllər etməyə çalışın!) Çünki səhəri mömin olan axşama kafir olacaqdır, axşamı mömin olan isə səhərə kafir olacaqdır. İnsanlar öz imanlarını (dinlərini) dünya malına satacaqlar»²¹⁸. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Gözlənilən yeddi şey gəlmədən öncə əməllər edin: Hər şeyi unuduran fəqirlik, azdıran zənginlik, sağlamlığı pozan xəstəlik, əldən salan qocalıq, yaxadan yapışan (qəfildən gələn) ölüm və

²¹² Buxari «Cihad» 93.

²¹³ Buxari, Müslim.

²¹⁴ Əhməd 5/220, Əbu Davud «Sünnə» 8, Tirmizi «Fitən» 48.

²¹⁵ Müslim 2779,2780. Bəzi mənbələrə görə Təbuk səfərindən dönrəkən Aqabə gecəsində Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – sui qəsd etmək istəyən kimsələrdir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Münafiqin məsəli iki qoyun sürüsü arasında (hansı sürüden olduğunu bilməyərək) gah oyana, gah da bu yana çaqşın gedən qoyuna bənzər» Müslim 2784.

²¹⁶ Buxari, Müslim «Fitən» 42.

²¹⁷ Bu haqda geniş məlumatı Buxari, Müslim, Əbu Davud, Tirmizi və s. hədis kitablarına baxa bilərsiniz.

²¹⁸ İmam Nəvəvi “Şərh Müslim” 2/133.

bunların da ən pisi olan Dəccəl. Qiyamət isə daha dəhşətli və qorxuludur»²¹⁹. Allah bizi o, günlərdə qorusun! Amin!

QIYAMƏTİN BÖYÜK ƏLAMƏTLƏRİ

Bunlar Qiyamətin yaxınlaşdığını bildirən əlamətlərdir. Bu əlamətlər ortaya çıxdığı vaxt qiyamət də onların ardı ilə gələcəkdir. Əhli Sünnə, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən gəldiyi şəkildə bu əlamətlərə inanırlar. Böyük əlamətlərin hansı sıra ilə meydana gələcəyini bəyan edən açıq bir dəlil yoxdur. Bu əlamətlər hədislərdə bir-birilərindən fərqli olaraq gəlmişlər. Huzeyfə b. Əsid əl-Ğifari - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bizlər (Qiyaməti) müzakirə edən halda Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bizim yanımıza gəldi və: «Nəyi müzakirə edirsiniz?» deyə buyurdu. Orada olan səhabələr: «Qiyamət saatını müzakirə edirik» dedik. Peyğəmbər: «Sizlər on əlamət müşahidə etmədikcə əsla Qiyamət qopmayacaqdır!» və bunları zikr etdi: «Duhan (duman), Dəccəl, Dəbbətül Ard (heyvanın çıxması), Günəşin məğribdən doğması, İsa – *aleyhissəlam* – ın gəlməsi, Yəcuc və Məcucun çıxması, Biri şərqdə, biri qərbdə, biri də ərəb yarımadasında yerin batması və bütün bunlardan sonra Yəməndən xaric olan odun insanları toplanış yerinə aparması»²²⁰. Xuzeyfə b. Useyd - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “On əlamət meydana gəlmədikcə Qiyamət qopmaz. Şərqdə bir çöküntü, qərbdə bir çöküntü, ərəb yarmadasında bir çöküntü, Duhan, Dəccəl, Dəbbətül Ard, Yəcuc və Məcuc, günəşin qərbdən doğması, Adenin dərinliklərindən çıxıb insanları önünə qatıb sürən atəş (Başqa rəvayətdə: İsa b. Məryəm enməsi)”²²¹. Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Altı şey gəlmədən öncə yaxşı əməllər etməyə çalışın. Duhan, Dəccəl, Dəbbətül Ard, (Başqa rəvayətdə: Günəşin qərbdən doğması) Sizdən birinizin başına gələcək şey, bütün hər kəsin başına gələcək şey»²²². Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Üç şey görüldükdə daha öncə inanmamış və imanında xeyir qazanmamış kimsəyə imanı fayda verməz. Günəşin batdığı yerdən doğması, Duman və Dəbbətül Ard»²²³. Əbu Zərr - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bu günəş hara gedir

²¹⁹ Tirmizi 2306, Həkim 4/516, Beyhəqi “Şuabul İman” 10572, Zəhəbi “Mizan” 6/30.

²²⁰ Müslim.

²²¹ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/27,28.

²²² Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/87.

²²³ Müslim, Əhməd 2/445, Tirmizi «Təfsir» 6.

bilirsinizmi?». Səhəbələr: «Allah və Rəsulu daha gözəl bilir» dedilər. Peyğəmbər: «Bu günəş ərşin altına çatıncaya qədər gedər və səcdə edər halda qapanır və bu halda da qalır. Nəhayət ona: «Yüksəl, gəldiyin yerdən geri dön!» deyilər. O, da dönər və doğduğu yerdən təkrar doğar. Sonra hər dəfə təkrar belə edir...Nəhayət Qiyamətə yaxın ona: «Qalx, batdığın yerdən doğ!» deyilər. O, da məğrib tərəfdən doğar. Peyğəmbər: «Bu nə vaxtdır bilirsinizmi?» deyər buyurdu. *«Rəbbinin bəzi qiyamət əlamətləri gələcəyi gün əvvəlcə iman gətirməmiş və ya imanında bir xeyir qazanmamış şəxsə (sonrakı) imanı heç bir fayda verməz...»*. (əl-Ənam 158)²²⁴. *«Günəş də özü üçün müəyyən olunmuş yerdə seyr edər»*. (Yəsin 38). *«Günəş və ay müəyyən bir ölçü ilə (hərəkət edər)»*. (ər-Rahmən 5). Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Əlamətlərin bir-birinin ardınca gəlməsi ipə düzülmüş mirvari dənələrinin (qırıldığı) zaman tökülməsi kimidir»²²⁵. Abdullah b. Amr - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Əlamətlər ipə düzülmüş mirvari dənələri kimidir. Əgər ip qırılsa hamısı dənə-dənə düşər»²²⁶.

1. Duman: Qiyamət saatından bir qədər əvvəl baş verən böyük hadisələrdən biri də dumanın gəlməsidir. *«(Ya Peyğəmbər!) Sən səmanın aşkar bir duman gətirdiyi günü gözlə. İnsanları (bu duman) bürüyəcəkdir. Bu ağır bir əzabdır»*. (əd-Duxan 10-11). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Duhan (duman) təsiri möminə zökəm kimi gəlir, kafirə isə çox şiddətlidir”²²⁷.

2. Məsih Dəccəl: Məsihin Mənası: Qurtubu – *rahmətullahi aleyhi* - bu kəlimənin 23 çeşit mənası olduğunu söyləyir²²⁸. Ayrıca bu kəlimə həm “*Doğru Söyləyən*” həm də “*Azdıran Yalançı*” mənalərini da daşıyır. Məsih İsa - *aleyhissəlam* - doğru söyləyən. Məsih Dəccəl isə insanları azdıran yalançıdır. Allah iki Məsih yaratmışdır. Biri digərinin ziddidir. Həmçinin iki gözündən biri məsh edildiyi üçün belə adlanır. ***Dəccəlin Mənası:*** **1. Dəccəl** – dəcələ sözündən götürülüb, aldatmaq deməkdir. ***Dəccəlun*** – çox yalan danışan, aldadan deməkdir. Haqqı yalanla örtüyü üçün bu ad verilmişdir²²⁹. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Məsih Dəccəlin Qurani Kərimdə zikr edilməməsinə səbəb onun zəlil

²²⁴ Buxari, Müslim «İman» 250.

²²⁵ Heysəmi “Məcməuz-Zəvâid” 7/331, əl-Albâni “Camius-Sağir” 3/110, H. 3222.

²²⁶ Musnəd 12/6-7, H. 7040, Əhməd Şakir “Səhili”, Heysəmi “Məcməuz-Zəvâid” 7/321.

²²⁷ Əbu Davud.

²²⁸ “Təzkira” 679.

²²⁹ Fəthul Bəri 13/91, İbn Kəsir «Cəmiul Üsul» 4/204.

olması, alçaldılması üçündür²³⁰. **2. Dəccəl** – Dəcl kəliməsindəndir. Dəvə yara-xora basdıqda onu qatran ilə boyayırlar və buna da *Dəcl* deyilir. Qatrana *Ducel – Ducalə* deyilir. Dəccəl də öz sehrini qatranla boyayıb örtəcəkdir. **3. Dəccəl** – qızılı suya boyamaq deməkdir. Bir kimsə qılıncını qızıl suyu ilə boyadım dedikdə Dəccəltu ləfzini işlədir. **4. Dəccəl** – örtmək mənasındadır. O, insanları öz küfrü ilə örtər²³¹.

Peyğəmbər – Sallallahu Aleyhi Və Səlləm – İm Məsih Dəccəldən Allaha Sığınması: İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu duanı Quran surəsi öyrədir kimi bizə öyrədirdi: «Allahım! Cəhənnəm əzabından sənə sığınırım, qəbr əzabından sənə sığınırım, Məsih Dəccəlin fitnəsindən sənə sığınırım, ölümün və həyatın fitnəsindən sənə sığınırım²³²». İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – namazın sonunda dörd şeydən Allaha sığınardı: “Qəbir əzabından Allaha sığınırım, Cəhənnəm əzabından Allaha sığınırım, açıq və gizli fitnələrdən Allaha sığınırım və tək gözlü yalançı (Dəccəldən) Allaha sığınırım (Başqa rəvayətdə: Həyatın və ölümün fitnəsindən Allaha sığınırım²³³)²³⁴”.

Məsih Dəccəl Haradan Çıxacaqdır?: Əbu Bəkr – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Dəccəl şərq ölkəsində meydana gələcəkdir. Ora Xorasan adlanır. Abırsız və həyasız insanlar ona qoşulacaqlar (ona üzləri qalxanın dərisi kimi olan bir qövm tabe olur)²³⁵”. Nəvvəs b. Səman - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün səhər Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bizə Məsih Dəccəl haqqında danışmağa başladı.... Heç şübhəsiz ki, o Şam ilə İraq arasında olan bir yolda ortaya çıxacaqdır. Sağına da, soluna da öz fitnə-fəsadını yayacaqdır. Ey Allahın qulları imanda möhkəm olun!...²³⁶”. Ənəs b. Məlik – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Şübhəsiz ki, o İsfəhandan çıxacaqdır (Başqa rəvayətdə: Kufədən çıxacağıda söylənilir²³⁷)²³⁸”. İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Dəccəlin zühuru başlanğıc olaraq

²³⁰ “Fəthul Bəri” 13/98, İbn Kəsir “Nihayə” 1/166-169.

²³¹ Lisanul Arab 11/236, Qurtubi “Təzkira” 744, Fəthul Bəri 13/91.

²³² Müslim “Məsəcid” 588,589, Tirmizi 3494, Əbu Davud 1542, İbn Məcə 3840.

²³³ Buxari “Azan” 833, 1/463, Müslim “Məsəcid” 590, 1/286.

²³⁴ Əhməd 1/305, Tayalisi 1/353, Buxari “Tarixul Kəbir” 2/119.

²³⁵ Əhməd 1/47, Tirmizi 2237, İbn Məcə 4072, Həkim 4/573, əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 4/122 hədis 1591.

²³⁶ Müslim “Fitən” 2252, Əbu Davud 4321, Tirmizi 2240, İbn Məcə 4075.

²³⁷ Məcmuə Zəvaid 7/350-351, Təbərani 9/93, İbn Əbi Şeybə 7/496, İbn Məsud və Abdullah b. Amr yolu ilə.

²³⁸ Müslim 2266, İbn Hibban 15/209, Fəthul Bəri 13/328.

İsfəhanın “Yəhudiyyə” məntəqəsindən olur və 70 min Yəhudi silahları ilə ona tabe olurlar. Əyinlərində yaşıl Tayalisi (Yaşıl Persiya əbasına deyilir) libası olur. Yenə tatarlardan 70 min nəfər ona kömək edər və Xorasanda bir çox kimsə ona tabe olar”²³⁹.

Məsih Dəccəldən Qorunma Yolu: Əbu Dərdə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Kim Kəhf surəsinin əvvəlindən on ayə əzbərləyərsə Məsih Dəccəlin fitnəsindən qorunmuş olar”²⁴⁰. Əbu Umamə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Kim Dəccəlin atəşi ilə qarşılaşarsa Allahdan yardım istəsin və Kəhf surəsinin ön ayələrini oxusun. O, atəş ona İbrahim - *əleyhissəlam* - in atəşin sərin və salamat olduğu kimi sərin və salamat olar”²⁴¹. Hişam bə Amr – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Kim ona: Sən Rəbbimsən!” deyərsə fitnəyə düşər. Kim də: “Sən yalançısan, mənim Rəbbim Allahdır, Ona təvəkkül etdim” deyərsə ona zərər verməz və ya o fitnəyə düşməz”²⁴².

Məsih Dəccəlin Vəşfləri: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Gözlənilən yeddi şey gəlmədən öncə əməllər edin: Hər şeyi unutduran fəqirlik, azdıran zənginlik, sağlamlığı pozan xəstəlik, əldən salan qocalıq, yaxadan yarıpan (qəfildən gələn) ölüm və bunların da ən pisi olan Dəccəl. Qiyamət isə daha dəhşətli və qorxuludur”²⁴³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «...Onun arxa tərəfində saç qısa, qıvrım, sağ gözü kor birini də gördüm. Gözü su üzərindəki üzüm dənəsi kimi pırtlağdı. İbn Katana bənzəyirdi”²⁴⁴. Əllərinin birini çiyinə dayamış halda Beyti təvaf edirdi. Kimdir bu? deyə soruşdum. «Məsih Dəccəldir» deyə cavab verdilər”²⁴⁵. Ubadə b. Samit – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Məsih Dəccəl qısa boylu, qıvrım saçlı, gözü əyri üzə çıxmış bəlli olmayan şəkildə qorxunc bir adamdır. Sizi inandıracaq şəkildə yalan danışar. Halbuki sizin Rəbbiniz tək göz deyildir”²⁴⁶. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Dəccəlin gözü kordur. Nə çox qara (dərili), nə də çox ağ (dərilidir). Başı ilan və ya

²³⁹ Nihayə 1/174.

²⁴⁰ Müslim 809.

²⁴¹ İbn Məcə 4077.

²⁴² Əhməd 5/13,372,410, Təbərani 7/221,265, Məcmuaz Zəvaid 7/341, AbdulBər “Təhmüd” 14/193.

²⁴³ Tirmizi 2306, Həkim 4/516, Beyhəqi “Şuabul İman” 10572, Zəhəbi “Mizan” 6/30.

²⁴⁴ **İbn Katana** - AbdulUzza b. Katana b. Amr əl-Huzâi - Annası Xədicə – *radiyallahu anhu* – nin bacısı Halə b. Xuveyliddir. Cahiliyyə dönməində ölmüşdür. “İsabə” 4/239, “Fəthul-Bəri” 6/488, 13/101.

²⁴⁵ Buxari «Ənbiya» 48, Müslim «İman» 272.

²⁴⁶ Ebu Davud “Avnul-Mabud” 11/443, əl-Albani “Camius Sağır” 2/317-318, H. 2455.

kərtənkələ başı kimidir (Başqa rəvayətdə: “Vücudu iri, saçları ağac budaqları kimi bir-birinə girmişdir”²⁴⁷)²⁴⁸. Kab b. Ahbər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Dəccəlin bir əli digərindən uzundur”²⁴⁹. Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Dəccəli sağ gözü kor və divarda köpmüş suvaq kimidir. Mirvariyyə oxşar sol gözü isə ulduz kimi parlar”²⁵⁰. Xuzeyfə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Sağ gözü məsh olunmuş, digər gözü isə günəş kimidir”²⁵¹. Səfina – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Sol gözü kor, sağ gözü ət ilə örtülmüş kimidir”²⁵². Keçən hədislərdə Dəccəlin sağ gözü kor (əyri) ikən, bəzi rəvayətlərdə isə sol gözü kor (əyridir). Bu rəvayətləri hər biri də səhihdir. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Buxari və Müslimdə keçən İbn Ömər – *radiyallahu anhu* – nun Dəccəl barəsində hədisdə sağ gözü kordur hədisi Müslimdə keçən sol gözü kordur hədisindən daha çox tərcih edilir. Çünki Muttəfiqun Aleyh hədisi digərlərindən daha qüvvətlidir”²⁵³. Qadi İyad – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Dəccəlin iki gözü də əlildi. Çünki rəvayətlərdə belə keçir. Kor olan gözü sağ gözüdür. O, da İbn Ömər – *radiyallahu anhu* – nun rəvayətində keçir. Üzərində görməyə əngəl olan pərdəli göz isə sol gözüdür. Göz dəliyindən çıxmış, ulduz kimi parlayan, divarda bəlgəm və ya köpmüş suvaq kimi olan sol gözdür. Beləki onun həm sağ, həm də sol gözü əlildir. Kor olan sağ gözü heç nə görməz, digər qüsurlu gözü isə nuru sönmüş, görmə qabiliyyəti isə azalmışdır. İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* - bu görüş üçün: “Ən gözəl sonluqdur” demişdir. Qurtubi – *rahmətullahi aleyhi* - bu görüşü tərcih etmişdir²⁵⁴.

Kəf, Fə, Ra – Kəfir Yazısı: İbn Ömər, Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «...Dəccəlin iki gözü arasında kafir yazılmışdır. Oxuya bilən və oxuya bilməyən hər bir mömin bu kəlməni oxuyacaqdır (Başqa rəvayətdə: “İki gözünün arasında **“Kəfir”** yazılmışdır dedi və hecaladı: **Kəf, Fə, Ra** –

²⁴⁷ Təbərani 11/313, Əhməd 1/374, Fəthul Bəri 13/108.

²⁴⁸ Əhməd 1/240,313, İbn Hibban 1/468, Təbərani 11/273, Məcmuaz Zəvaid 7/337,338.

²⁴⁹ Fəthul Bəri 13/92, İbn Qudamə “Muğni” 8/358.

²⁵⁰ Əhməd 3/79, 1,374, Məcmuaz Zəvaid 7/346, Fəthul Bəri 13/98, İbn Kəsir 1/588, Təbərani 11/313.

²⁵¹ Həkim 4/573, Zəhəbi “Munkər” hədis.

²⁵² Tayalisi 1/150, Təbərani 7/84, İbn Əbi Şeybə 7/491, Əhməd 5/221, Fəthul Bəri 13/98.

²⁵³ Xuzeyfə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Kor olan gözü sol gözüdür”. Müslim 2248, “Fəthul Bəri” 13/97.

²⁵⁴ Müslim, Nəvəvi Şərhi 2/235, “Təzkira” s: 663, Fəthul Bəri 13/97, Tuhfətul Əhfəzi 6/421.

bunu da hər bir müsəlman oxuyacaqdır”²⁵⁵)»²⁵⁶ . İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Alimlərin üzərində ittifaq etdiyi bu görüş bu yazının həqiqət olduğudur. Allah bu yazını Dəccəlin kafir, yalançı və batil olduğunu ortaya çıxarmaq üçün bir əlamət etmişdir. Oxuma və yazma bilən və bilməyən hər bir möminə bu yazını göstərir. Onunla imtahan etmək istədiyi asi kimsələrdən də bunu gizlədir. Artıq bundan qaçmaq yoxdur”²⁵⁷ .

Məsih Dəccəlin Ana Və Atası: Abdullah b. Mutim - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dəccəlin qulağı kəsikdir»²⁵⁸ . Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dəccəlin uşağı olmaz və nə Mədinəyə, nə də Məkkəyə girməz»²⁵⁹ . Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Gözü kor, alnı açıq, sinəsi geniş və ayrıllıqlarla doludur»²⁶⁰ . Əbu Bəkrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dəccəlin ana və atasının 30 il övladları olmaz. Sonra kor bir uşaqları olur»²⁶¹ . Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Dəccəlin ana və atasını vəsf etdi: “Atası – uzun boylu, zəif cəsədli, burnu uzundur. Anası – iri bədənli, iri sinəli bir qadındır” deyərək buyurdu²⁶² . Həfsə b. Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dəccəlin ortaya çıxmasına səbəb onu qəzəbləndirən bir şey səbəb olacaqdır»²⁶³ . Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dəccələ ilk olaraq qadınlar tabe olacaqdır və ona əziyyət verəcəklər. Bundan sonra öz xəndəyinə qəzəbli bir vəziyyətdə dönəcəkdir»²⁶⁴ .

Məsih Dəccəl Hansı Şəhərlərə Girə Bilməz: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qurtuluş günü! Qurtuluş günü nədir? Bu sözünü üç dəfə təkrar etdi. Dəccəl Uhud dağına çıxar. Mədinəyə baxar və adamlarına: «Bu ağ qəsri görürsünüz mü? Bu Əhmədin məscididir. Sonra

²⁵⁵ Müslim 2245, 2249, Tirmizi 2235, Əhməd 5/386, 3/206, İbn Məcə 4077, Fəthul Bəri 13/100, Tuhfətul Əhfəzi 6/409, İbn Kəsir 1/581, Qurtubi 13/353,

²⁵⁶ Buxari 2608, Müslim 2248.

²⁵⁷ Müslim, Nəvəvi Şərhi 18/80.

²⁵⁸ Fəthul Bəri 13/91, Məcmuaz Zəvaid 7/340, İbn Əbi Şeybə 7/497.

²⁵⁹ Müslim 2241, Tirmizi 2246.

²⁶⁰ Əhməd 2/291, Məcmuaz Zəvaid 7/346, Təbərani 18/335, İbn Əbi Şeybə 7/488.

²⁶¹ Tirmizi 2248, İbn Əbi Şeybə 7/492, Əhməd 5/40, Fəthul Bəri 13/326.

²⁶² Tirmizi 2248, İbn Əbi Şeybə 7/492, Əhməd 5/40,49,51.

²⁶³ Müslim 2246, İbn Hibban 15/204, Təbərani 23/210, Əhməd 6/284.

²⁶⁴ Təbərani “Əvsat” 5/331, Məcmuaz Zəvaid 7/349.

Mədinəyə tərəf gəlir və hər iki qapısında Mələk görünür. Bundan sonra Mədinə üç dəfə sarsıntı keçirir. Münafiq kişi və qadın, fasiq kişi və qadın oradan çıxarlar»²⁶⁵. Əbu Bəkrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Məsih Dəccəl Mədinəyə girməz. O, zaman Mədinənin 7 qapısı vardır və hər qarıda iki mələk vardır”²⁶⁶. Abdullah b. Amr - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “(Dəccəl) Kəbəyə və Beytul Məqdisə girməz (Başqa rəvayətdə: Dörd yerə girməz: Kəbə, Məscidul Nəbəviyyə, Məscidul Aqsa və Tur (dağı)²⁶⁷”²⁶⁸.

Məsih Dəccəl Barəsində Varid Olan Hədislər: Sab b. Cusamə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “İnsanlar Dəccəli unutmaqda, imamlar minbərlərdə ondan danışmağı kəsmədikcə Dəccəl meydana çıxmaz”²⁶⁹. Cabir b. Abdullah - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Dəccəl dindən qafil olduğu və elmdən üz çevrildiyi bir zamanda ortaya çıxar”²⁷⁰. İmran b. Hüseyin - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Adəm – *aleyhissəlam* – in yaradılmasından Qiyamətin qopacağı vaxta qədər Məsih Dəccəldən daha böyük bir fitnə olmayacaqdır»²⁷¹. Aişə, Əbu Umamətül Bahili - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən: “Ya Rəsulullah! O, zaman insanların yeyəcəyi nə olacaq?”. O: “*Təhlil, Təkbir, Təsbih* və *Təhmid* onlar üçün yemək yerini tutacaqdır” deyə buyurdu²⁷². İmran b. Hüseyin - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dəccəl barəsində eşidən mütləq qaçacaqdır. Allaha and olsun ki, onun yanına gələn onu mömin hesab edəcəkdir. Onun ardınca gedəcəkdir. Yanına gələndə ona qarşı şübhə hissləri meydana gələcəkdir və yaxud o, şübhə doğuracaqdır»²⁷³. Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Məkkə və Mədinə müstəsna Dəccəlin ayaq basmadığı torpaq qalmayacaqdır. Məkkə və Mədinənin hər girəcəyində mələklər durub bu

²⁶⁵ Əhməd 4/338, Həkim 4/586, Deyləmi 8992.

²⁶⁶ Buxari 2/664, 6/2607, 7125, İbn Hibban 9/48, 15/29,216, Həkim 4/583, Məcmuaz Zəvaid 7/332, İbn Əbi Şeybə 6/406, 7/492, Fəthul Bəri 10/191.

²⁶⁷ Əhməd 5/364,434, Fəthul Bəri 13/105.

²⁶⁸ Qurtubi 4/89, Məcmuaz Zəvaid 7/350, Fəthul Bəri 13/104.

²⁶⁹ Əhməd 4/71, İbn Həcər “Təhzibu Təhzi” 4/369.

²⁷⁰ Əhməd 3/367, İbn AbdulBər “Təhmid” 16/180, Məcmuaz Zəvaid 7/344.

²⁷¹ Müslim.

²⁷² Əhməd 6/75,125, İbn Məcə 4077, İbn Kəsir 1/582, Məcmuaz Zəvaid 7/335.

²⁷³ İbn Kəsir «Cəmiul Üsul» 10/354, H. 7846, ən-Nəhayə 1/82.

şəhəri qoruyacaqlar (Başqa rəvayətdə: «Mədinə və əhalisi üç dəfə sirkələnəcəkdir. Mədinədə bir nəfər belə münafiq kişi və qadın qalmaz. Hamısı onun (Dəccəlin) yanına gedirlər»²⁷⁴)²⁷⁵. Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mədinəyə Vəba və Dəccəl girməz»²⁷⁶. Ənəs - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İsfəhan yəhudilərindən 70 nəfər əyinlərində Tayalisə²⁷⁷ olaraq Dəccəlin ardınca gedəcəklər»²⁷⁸. Ummu Şərik - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İnsanlar Dəccəlin şərrindən dağlara qaçacaqlar»²⁷⁹. İbn Ömər - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mən sizi Dəccəldən çəkindirirəm. Hər bir Peyğəmbər öz ümmətini ondan çəkirmişdir. Nuh – *əleyhissəlam* – da öz qömünü ondan çəkirmişdir. Lakin mən sizə elə bir söz deyəcəyəm ki, heç bir Peyğəmbər bunu öz ümmətinə deməmişdir. Dəccəl tək gözdür. Allah isə tək göz deyildir. Bilin ki, sizdən heç kəs ölənə kimi öz Rəbbini görməyəcəkdir. Dəccəlin iki gözü arasında kafir yazılmışdır. Oxuya bilən və oxuya bilməyən hər bir mömin bu kəlməni oxuyacaqdır»²⁸⁰. Ribī b. Xiraş - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün Əbu Məsud əl-Ənsari ilə birlikdə Huzeyfə b. Yəmən - *radıyallahu anhu* – nun yanına getdik. Əbu Məsud, Huzeyfəyə: «Dəccəl haqqında Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən eşitdiyini bizə xəbər ver» dedi. Huzeyfə: «Dəccəl ortaya çıxacaq. Onunla bərabər su və atəş də olacaqdır. İnsanların su kimi gördükləri yandırıcı atəşdir. Atəş olaraq gördükləri isə soyuq və sərin sudur. Sizdən hər kim o, vaxta qədər yaşasa atəş gördüyü şeyin içinə girsin. Çünki o, sərin və soyuq sudur» Bundan sonra Əbu Məsud: «Mən də bunu Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən eşitdim» dedi²⁸¹. İbn Ömər - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dəccəlin mənzili (Mədinə yaxınlığındakı) ərazidə olacaqdır. (Mədinədən) çıxıb onun yanına gedənlərin çoxluğunu qadınlar təşkil edəcəkdir. Belə ki, insan yoldaşının, anasının, bacısının və xalasının yanına dönəcəkdir. Dəccəlin yanına getmələrindən qorxduğu üçün onları bağlayacaqdır. Sonra Allah müsəlmanları Dəccəlin üzərinə salacaqdır.

²⁷⁴ İbn Məcə «Fitən» 33.

²⁷⁵ Müslim.

²⁷⁶ Buxari «Fitən» 27, Müslim «Fitən» 1379, Tirmizi «Fitən» 61.

²⁷⁷ *Taylisa* - Yaşıl Persiya əbasına deyilir.

²⁷⁸ Müslim 2944.

²⁷⁹ Müslim 2945.

²⁸⁰ Buxari2608, Müslim 2248.

²⁸¹ Buxari 1272, Müslim 2249, 2250,

Müsəlmanlar onu və tərəfdarlarını öldürəcəkdir. Beləki Yəhudi, ağacın və daşın arxasında gizlənəcəklər. O, ağac və daş müsəlmanlara: «Burada arxamda bir Yəhudi var, gəl onu öldür» deyəcəkdir. Yalnız *Ğarqad* ağacından başqa. Çünki o, Yəhudilərin ağacıdır²⁸². Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Onun bir gözü kordur. Elə isə Allah kor deyirdir. Dəcəlin sağ gözü çuxurundan pırlamış bir üzüm dənəsi kimidir»²⁸³.

Məsih Dəcəl Allahlıq iddiasında olacaqdır. İstədiyi hər şeyi Allahın izni ilə edəcəkdir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dəcəlin fitnələrindən biri də budur ki, o gəlib bir ərəbə deyəcəkdir: «Mən sənin ölmüş ata-ananı dirildib yanına gətirsəm sən şəhadət verəcəksənmi ki, mən sənin Rəbbinəm?» Ərəb: «Bəli» deyəcəkdir. Şeytan onun ata və anasının surətində zahir olub deyəcəkdir: «Oğlum! Ona itaət et. O, sənin Rəbbindir»²⁸⁴. Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: «Allah dəcəlin yanında insanlarla danışan şeytanlar göndərəcək»²⁸⁵. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dəcəl çıxdığı zaman möminlərdən biri onu görməyə gedir. Dəcəlin gözətçiləri onun qabağını kəsərək: «Hara gedirsən?» deyə soruşdular. Mömin: «Bu ortaya çıxan adamı görmək istəyirəm» dedi. Gözətçilər: «Yoxsa sən bizim Rəbbimizə inanmırsan» dedilər. Mömin: «Bizim Rəbbimizdə bir gizlilik yoxdur» dedi. Gözətçilər: «Öldürün onu?» dedilər. Gözətçilərdən bir qismi: «Bizim Rəbbimiz deyib ki, onun icazəsi olmadan heç kəsi öldürməyin» demişdi. Mömini Dəcəlin yanına gətirirlər. Mömin Dəcəli görən kimi: «Ey insanlar! Bu peyğəmbərimizin bizə vəsf etdiyi Dəcəldir». Dəcəl əmr edir, mömini üzü üstə uzadırlar və Dəcəl: «Onu tutun. Başını yarın. Belinə, qarnına zərbələr endirin» deyir. Dəcəl: «İndi mənə iman gətirirsən?» deyir. Mömin: «Sən yalançı Məsihsən» deyir. Dəcəlin əmri ilə mömini mişar ilə iki hissəyə bölürlər. Sonra Dəcəl iki hissəyə bölünmüş cəsədin ortasından keçərək: «Qalx!» deyir. Cəsəd də dirilərək ayağa qalxır. Dəcəl yenə: «İndi mənə iman gətirirsən?» deyir. Mömin: «Mən sənin həqiqi Dəcəl olduğunu daha da yaxşı bildim» deyir. Mömin üzünü cəmaata tutaraq deyir: «Ey insanlar! O, məndən sonra heç kəsə bu əməli etməyəcəkdir». Dəcəl onu doğramaq üçün tutar. Lakin Allah möminin boynu ilə boğazı arasını qoruyar. Dəcəl də ona heç bir şey edə

²⁸² «Fəthul Bəri, Buxari «Cihad» 6/103, Nəvəvi Şərhi, Müslim «Fitən» 18/44,45, İmam Əhməd «Musnad» 5/16, 2/67, 417, Sünnən İbn Məcə 2/1359-1363, H. 4077.

²⁸³ Əhməd 2/27, Tirmizi «Fitən» 60.

²⁸⁴ əl-Albani «Səhih Cəmius Səğir» 6/274, H. 7520.

²⁸⁵ Əhməd 3/367-368, Məcmuaz Zəvaid 7/344.

bilməyib əllərindən və ayaqlarından tutub atar. İnsanlar elə zənn edərlər ki, (Dəccəl) onu oda atdı. Lakin o, Cənnətə atılacaqdır. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «O, mömin aləmlərin Rəbbinin yanında şəhidlərin ən əzəmətlisi olacaqdır»²⁸⁶. İmran b. Hüseyn - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ümmətimdən Qiyamət saati gəlincəyə qədər haqq üzərə savaşıcaq olan kimsələr olacaqdır. Onlarla döyüşənlərə qarşı müzəffərdilər (yenilməz). Onların sonuncuları Məsih Dəccəllə qarşı döyüşən (cəmaatdır)»²⁸⁷. Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Bəni Təmim mənə üç şeyə görə sevimlidir: Onlar ümmətim içində Dəccəllə qarşı ən şiddətli olanlardır (döyüşənlər)...”²⁸⁸. Nəvvəs b. Səman - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün səhər Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bizə Məsih Dəccəl haqqında danışmağa başladı. Onun haqqında səsini gah alçaldaraq, gah da yüksəldərək elə bir tərzdə danışdı ki, biz onu Nəhl (xurmalıq) deyilən bir yerdə zənn etdik. Biz onun yanına gəldikdə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bizdə olan vəziyyəti görüb buyurdu: «Sizə nə olub?» Biz: «Ya Rəsulallah! Bu gün səhər Dəccəl haqqında səsini gah alçaldaraq, gah da yüksəldərək elə bir tərzdə danışdı ki, biz onu Nəhl (xurmalıq) deyilən bir yerdə zənn etdik». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizdən ötrü mənə qorxudan şey Məsih Dəccəl deyildir. Əgər o, mən sizin içinizdə ikən ortaya çıxarsa, ona qarşı mən sizə kifayət edərəm. Yox əgər mən aranızda yox ikən o, ortaya çıxarsa onda hər kəs özü-özünü ondan müdafiə etməlidir. Allah da hər bir müsəlman üçün mənə əvəz edər»²⁸⁹. Dəccəl gəncdir. Saçları olduqca qıvrımdır. Bir gözü əyridir (sanki üzüm salxımından irəli çıxmış üzüm giləsi kimi). Mən onu Abdul Uzza b. Katana bənzədirəm. Sizlərdən hər kim o, çıxan vaxtı yaşayarsa ona qarşı Kəhf surəsinin ilk on ayəsini oxusun²⁹⁰. Heç şübhəsiz ki, o Şam ilə İraq arasında olan bir yolda ortaya çıxacaqdır. Sağına da, soluna da öz fitnə-fəsadını yayacaqdır. Ey Allahın qulları imanda möhkəm olun!» Biz: «Ya Rəsulallah! O, yer üzündə nə qədər müddət qalacaqdır?» deyərək soruşduq. Peyğəmbər: «Qırx gün. (Bu günlərdən) Bir günü bir ilə, bir günü bir aya, bir günü bir cüməyə (bir

²⁸⁶ Buxari 2608, Müslim 2256.

²⁸⁷ Əbu Davud “Cihad” 4, 2484, İmam Əhməd.

²⁸⁸ Buxari 2/898, 4/1587, Müslim 4/1957, İbn Hibban 15/219, Fəthul Bəri 5/172.

²⁸⁹ Yəni Allah hər bir müsəlmana yolunu azmamaq və Dəccəlin fitnəsinə düşməmək üçün kömək edəcəkdir.

²⁹⁰ Başqa rəvayətdə son on ayəsini bilən Dəccəlin fitnəsindən qorunur. Müslim.

həftə) bərabər olacaqdır. (O, qırx günün içində²⁹¹) Qalan günlər isə sizin günləriniz kimi olacaqdır» deyər buyurdu. Biz: «Ya Rəsulallah! Bu bir il qədər olan o, bir gündə bizlərə bir günün namazı kifayət edirmi?» deyər soruşduq. Peyğəmbər: «Xeyr! (kifayət etməz) Siz o, uzun gündə, adi günlərdə qıldığınız namaz vaxtlarını hesablayıb, namazlarınızı qılın!» deyər buyurdu. Biz: «Ya Rəsulallah! Dəcəl yer üzündə nə cür sürətlə yeriyəcəkdir?» deyər soruşduq. Peyğəmbər: «Küləyin qovduğu yağış buludlarının sürəti kimi!» deyər buyurdu. Peyğəmbər: «O, bir qövmün yanına gəlib onları dəvət edəcəkdir. Onlar da ona iman gətirib itaət edəcəklər. Bundan sonra o, göyə əmr edəcəkdir. Göy də onun əmri ilə yağış yağdıracaqdır. Sonra yerə əmr edər. Yer də hər cür bitkilərini bitirəcəkdir. O, qövmün otlağa çıxmış heyvanları axşam otlaqdan ən gözəl bir halda, məmələri südlə dolu, ətlənmiş bir halda geri qayıdılar. Sonra Dəcəl digər bir qövmə gəlib onları da dəvət edər. Lakin o, qövmün onun sözünü qəbul etməyib onu rədd edərlər. Dəcəl o, qövmdən uzaqlaşdıqdan sonra onları quraqlıq basar, bütün malları tələf olub gedər (Başqa rəvayətdə: «Dəcəlin çıxmasından əvvəl üç il şiddətli bir qıtlıq və quraqlıq olacaqdır. İnsanlar böyük bir aclığa məruz qalacaqlar. Birinci ili Allah göylərə yağışın üçdə birini, yerə isə içdə birini kəsməyi əmr edər. İkinci ili isə üçdə ikisini, üçüncü ili isə tamamilən yağmurun yağmasını və yerə də bitkilərini bitirməsini qadağan edər. Heç bir yaşıllıq bitməz və bir damla su da qalmaz. Bütün dırnaqlı canlılar ölür. Allahın dilədiklərindən başqa insanlar o vaxt nə ilə dolanırlar? Deyər soruşduqda. Peyğəmbər: «*Təhlil, Təkbir, Təsbih* və *Təhmüd* ilə keçinirlər. Bu onlar üçün yemək yerinə keçər»²⁹²). Dəcəl bir xarabalığın yanına gəlib: «Öz xəzinələrini çıxart!» deyər və bal arılarının (ana) arının ardınca düşükləri kimi xəzinələr də onun ardınca düşürlər».

Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – sözünə davam edərək buyurdu: «Sonra gənc yaşına çatmış bir gənci yanına çağıraraq, onu qılınc ilə vuraraq iki hissəyə bölür. Parçalar oxun son düşmə məsafəsi qədər birbirindən ayrılırlar. Sonra Dəcəl iki hissəyə böldüyü gənci çağırar, o da həmin (anda) üzü parıldayaraq və gülərək gəlir. Dəcəl öz fitnə-fəsadını yaydığı vaxt Allah Məryəm oğlu Məsihi, İsa – *aleyhissəlam* – ı göndərər. O, da iki paltara bürünmüş və əllərini iki mələyin qanadlarına qoyaraq Dəməşqin şərq tərəfindəki ağ minarəyə enər. Onun nəfəsinin iyini alan hər bir kafirə ölümdən başqa heç bir şey halal olmaz. Onun nəfəsi isə gözün

²⁹¹ Əhməd 5/364, İbn Əbi Şeybə 7/495, Fəthul Bəri 13/105, İbn Kəsir 1/583, Məcmuaz Zəvaid 7/344. Başqa rəvayətdə: Yer üzündə 40 ilmi? 40 ayımı? 40 günümü.

²⁹² İbn Məcə «Fitən» 33.

son görmə həddinə qədər çatar. İsa – *aleyhissəlam* – Dəccəli axtarır. Nəhayət onu (Beytul-Məqdisə) yaxın bir yerdə Ludd qapısının yaxınlığında yaxalayaraq öldürər. Sonra İsa – *aleyhissəlam* – Allahın Dəccəlin şərindən qoruduğu bir qövmin yanına gələr. İsa – *aleyhissəlam* – onların üzərilərinə əli ilə toxunub məsh edir və onlara Cənnətdəki dərəcələrini söyləyər. Onlar bu halda olduqları vaxt Allah – *subhənəhu və təalə* -, İsa – *aleyhissəlam* – a: «Mən indi Mənə aid olan qullarımı çıxardacağam ki, heç bir kimsənin onlarla müharibə etməyə nə qüdrəti, nə də qüvvəti çatar! Lakin sən, ey İsa! Səninlə olanlara Tur dağında sığınacaq ver» deyər vəhy etdi. Allah Yəcuc və Məcuc tayfalarını göndərir. **«Yəcuc və Məcuc (səddinin) açılıb onlar hər tərəfdən (alçaq və yüksək təpələrdən) sürətlə axışdıqları zaman».** (*əl-Ənbiya* 96). Onların əvvəli Təbəriyyə gölüne yetişib onun suyunu içərlər, axırıncılar oradan keçərkən and olsun ki: «Nə vaxtsa burada su vardı» deyərlər. Allahın Peyğəmbəri İsa – *aleyhissəlam* – və onunla birlikdə olanlar mühasirədə qalacaqlar. Nəhayət onların birinə bir öküz başının dəyəri bu gün sizə görə yüz dinardan da xeyirli olur. İsa – *aleyhissəlam* – və səhabələri Allaha dua edərlər. Allah da (Yəcuc və Məcuc) onların boyunlarına qurdlar salar və səhəri hamısı məhv olub gedərlər. Sonra Allahın peyğəmbəri və onunla birlikdə olanlar yerə enərlər. Yer üzündə Yəcuc və Məcuc tayfasının cəsədlərindən bir qarış yer belə tapa bilməyəcəklər. Onların pis qoxusu ələmi bürüyəcəkdir. Allahın peyğəmbəri və onunla birlikdə olanlar Allaha dua edərlər. Bu dualarına cavab olaraq Allah dəvə boyunları kimi uzun boylu quşlar göndərər. Quşlar o, leşləri götürüb Allahın istədiyi yerə apararlar. Sonra Allah elə bir yağış göndərər ki, istər quru və sağlam pələncdən olsun, istər gildən olsun heç bir ev o, yağışın enməsinə mane ola bilməyəcəkdir. Yağış bütün yer üzünü yuyacaqdır. Nəhayət yer üzünü güzgü kimi parlayacaqdır. Sonra Allah yer üzünə: «Meyvələrini bitir, bərəkətini ver!» deyər əmr edəcəkdir. O, gün bir camaat bir narı yeyib doyarlar və qabığı altında kölgələnelər. Bərəkət sürətlə artar. Hətta bir dəvənin südü böyük bir topluluğa kifayət edər. Bir inəyin südü bir qəbiləyə, bir qoyunun südü isə bir neçə ailəyə kifayət edər (Başqa rəvayətdə: «Həyatım əlində olan Allaha and olsun ki, Məryəm oğlu İsa adil bir hakim olaraq sizin içinizə enməsi yaxındır. O, xaçları sındıracaq, donuzları öldürəcək və cizyəni qaldıracaqdır, zəkati buraxacaq, qoyundan və dəvədən zəkat alınmayacaqdır, ədavəti, kin-kudurəti aradan qaldıracaqdır, hər zəhərllinin zəhərini çəkib alacaqdır. Belə uşaq əlini ilanın ağzına soxacaq amma ilan ona zərər verməyəcəkdir. Uşaq aslanı qovalayacaq amma aslan ona zərər verməyəcəkdir. Qoyunlar arasında qurd qoyunları qoruyan it kimi

olacaqdır. Yer üzünü barışla dolacaqdır. Hər kəsin sözü bir olacaqdır. Allahdan başqasına ibadət edilməyəcək, döyüşlər sona yetəcəkdir. Qureyşin hakimiyyəti əlindən alınacaqdır. Adəm – *əleyhissəlam* – ın zamanında olduğu kimi əkinlər bitəcək²⁹³). Bu vaxt Allah xoş bir külək göndərər. Bu külək möminləri qoltuq altından yaxalayaraq bütün mömin və müsəlmanların ruhlarını alar. Yer üzündə insanların şərilləri qalar. Onlar orada heç bir kəsdən utanmadan eşşəklərin bir-biri ilə cinsi əlaqədə olduqları kimi, qadın və kişi bir-biri ilə cinsi əlaqədə olurlar. Qiyamət də onların üzərində qopar». Başqa rəvayətdə – Yəcuc və Məcuc tayfaları hər şeyi məhv etdikdən sonra Cəbəlil-Həmraya qədər gəlirlər. O, da BeytulMəqdisdə dağdır. «And olsun ki, biz yer üzündə hər şeyi məhv etdik. İndi gəlin göydə olanları məhv edək!» deyib oxlarını göyə atırlar. Allah onların oxlarını qan ilə boyanmış olaraq rədd edir²⁹⁴.

İbn Səyyad: Nəccar oğullarındandır. Bəziləri qeyd edirlər ki, Nəccar oğullarından olan bir Yəhudi ailəsindəndir. Əsl adı Safii və ya Abdullah b. Səyyad və ya Səiddir²⁹⁵. Sələf alimləri onun müsəlman olub olmadığı haqda ixtilaf etmişlər. Qeyd edirlər ki, o müsəlman olaraq kahinlik iddiasından, və peyğəmbərlik iddiasından əl çəkərək tövbə etmişdir. Mədinə də öldüyü və namazının da qılınması rəvayət edilmişdir. Öldükdə onun üzünü açaraq cəmaata da göstərmişlər ki, siz də onun öldüyünə şahid olunuz²⁹⁶. Bəzi mənbələrə görə döyüşlərin birində o, qeyb olur. Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: «İbn Səyyad Harre döyüşündə yox olur (nə dirilər içərisində, nə də ölüər içərisində onun cəsədi tapılmır)²⁹⁷. İbni Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Müsəlman olmuşdur. Oğlu Umarə Tabiin böyüklərindəndir. İmam Məlik – *rahmətullahi aleyhi* - və s. Ondən hədis rəvayət etmişlər²⁹⁸. İmam Zəhəbi – *rahmətullahi aleyhi* - onun tərcümeyi halından danışmış. İbn Şahin ondan belə rəvayət edir: “İbn Saidin atası Yəhudi olub, doğularkən əyri gözlü və sünnətli olaraq doğulmuşdur. Buna görə də ona Dəccal deyilir. Sonra müsəlman olmuş, Tabiindir, Peyğəbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – i görmüşdür²⁹⁹. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* -, Zəhəbi – *rahmətullahi aleyhi* – nin dediklərini rəvayət etdikdən sonra deyir: “Oğlu Umarə, Səid b. Museyyibin xeyirli yoldaşlarındandır. İmam Malik – *rahmətullahi aleyhi* -

²⁹³ İbn Məcə «Fitən» 33.

²⁹⁴ Müslim 2252.

²⁹⁵ “Fəthul Bəri” 3/220-6/164, “Umdətul-Qâri” 8/170-14/278-303, “əl-Fitən vəl-Mələhim” 1/128, Müslim, Nəvəvi Şərhi 18/46, “Avnul-Mabud” 11/478, “İthaful-Cemâa” 2/63-64.

²⁹⁶ Fəthul Bəri 13/328.

²⁹⁷ Əbu Davud «Mələhim» 4332, Avnul-Mabud 11/476.

²⁹⁸ “əl-Fitən vəl-Mələhim” 1/128, “Təhziibut-Təhziib” 7/418, 681.

²⁹⁹ “Təcridu Əsməi Səhabə” 1/319, 3366.

və s. Ondan hədis rəvayət etmişlər. Onun barədə hədisləri zikr etdikdən sonra: “İbn Səyyad səhabə ola bilməz. Çünki o, Dəccəl olarsa səhabə olmaz kafir kimi ölür. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ilə görüşdükdə onun müsəlman olmadığı sayılır”³⁰⁰. Əgər sonra müsəlman olmuşsa Zəhəbi – *rahmətullahi aleyhi* - nin dediyi kimi Tabiin sayılır. İbn Səyyadın Dəccəl olduğu insanlar arasında yayılınca Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onu görmək üçün getdi və ona bir neçə sual verdi:

İbn Səyyad Barədə Varid Olan Hədislər: İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, biz Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ilə birlikdə idik. İçərilərində İbn Səyyad olan bir qrup uşaqların yanına gəldik. Uşaqlar qaçdılar. İbn Səyyad isə oturdu. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in ondan xoşlanmadığı bir halı var idi. Peyğəmbər: «Mənim Allahın Rəsulu olduğuma şəhadət edirsənmi?» deyə buyurdu. O: «Sən də mənim Peyğəmbər olduğuma şəhadət edərsənmi?» dedi. Peyğəmbər: «Cənnətin torpağı nədir?» deyə buyurdu. O: «O, yumşaq və bəyazdır, iyisi isə miskdir» dedi. Peyğəmbər: «Sən doğru dedin» buyurdu. Peyğəmbər: «Sən nə görürsən?» deyə buyurdu. O: «Mən su üzərində bir taxt görürəm» dedi. Peyğəmbər: «Sən dərya üzərində İblisin taxtını görürsən. Bundan başqa nə görürsən?» deyə buyurdu. O: «Mən bir (iki) doğru söyləyən və bir (iki) yalan söyləyən görürəm. Mənə doğru xəbər də gəlir, yalan xəbər də» dedi. O: «Qəlbimdə sənin üçün bir şey saxladım?» dedi. Peyğəmbər: «Nədir o!» deyə buyurdu. O: «***Duhh*** (Duman)» dedi. Peyğəmbər: «Sus, həddi aşma» dedi. Bu sözlərdən sonra Ömər - *radiyallahu anhu* – dedi: «Ya Rəsulullah! İzn ver onu öldürüm». Peyğəmbər: «Əgər fikirləşməkdə olduğun (Dəccəl) bu uşaqdırsa sən onu öldürməyə əsla müqtədir olmayacaqsan. O, Dəccəl deyilsə onu öldürməkdə sənin üçün bir xeyir yoxdur» deyə buyurdu³⁰¹. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, İbn Səyyad ilə Məkkəyə gedən yolda yol yoldaşı oldum. Bir yerdə qonaqladıq. İnsanlar ayrı-ayrı yerlərə dağıldılar. Mən onunla bir yerdə qaldım. Lakin məni onun haqqında eşitdiyim sözlər narahat edirdi. O, əşyalarını gətirib mənim əşyalarım ilə bərabər qoydu. Mən: «Hava çox istidir, sən əşyalarını o, ağacın altına qoysaydın» dedim. Həmən dediyimi yerinə yetirdi. Bu vaxt yanımdan bir qoyun sürüsü keçirdi. İbn Səyyad gedib bir bardah dolusu süd gətirdi və: «Ya Səid! İç» dedi. Mən: «Hava çox istidir, sütdə çox istidi» dedim. Südü içməməyimə səbəb yalnız onun əlindən bir şey almamağıma görə

³⁰⁰ “əl-İsabə” 3/133, 6609.

³⁰¹ Müslim 2924,2925.

idi. O: «Ya Səid! İnsanların bəziləri mənim Dəccəl olduğumu iddia edirlər. Sən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in hədislərini ən yaxşı bilən birisisən» dedi. Məgər sən Peyğəmbərin: «Dəccəlin uşağı yoxdur» dediyini eşitmədinmi? dedi. Mən: «Bəli, eşitdim» dedim. O: «Dəccəl Mədinəyə və Məkkəyə girməyəcəkdir» dedi. Mən isə Mədinə doğuldum və indi də Məkkəyə getmək istəyirəm. (Başqa rəvayətdə: «Peyğəmbər: «Şübhəsiz ki, Allah Dəccələ Məkkəni haram etmişdir» deyə buyurmuşdu. Halbuki mən həcc etmişəm»). Ey Muhəmmədin səhabəsi! Allahın Peyğəmbəri: «O, (Dəccəl) bir Yəhudidir (Başqa rəvayətdə: «O, kafirdir»)» deyə buyurmamışdı. Halbuki mən müsəlman olmuşam. Lakin Vallahi mən Dəccəlin nə vaxt və harada doğulduğunu və indi harada olduğunu çox yaxşı bilirəm. Mən onun atasını da, anasını da tanıyıram. Bir nəfər: «Sənin o, adam (Dəccəl) olmağın səni sevindirərdimi?». O: «Əgər onun pis sifətləri məndə olsaydı mən onları pis qəbul etməzdim» dedi. İbn Səyyadın bu sözlərindən sonra mənim zəhnim qarışdı və bu sözləri məndə şübhə doğurdu³⁰². Məhəmməd b. Munkər deyir ki, Cabir b. Abdullah - *radıyallahu anhu* – nu gördüm ki, o İbn Səyyadın Dəccəl olduğunu Allaha and içərək söylədi. Mən də: «Sən Allaha and içirsən» dedim. O: «Mən Ömər - *radıyallahu anhu* – dan eşitdim ki, o Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanında İbn Səyyadın Dəccəl olduğuna and içmiş Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – də onun bu andını rədd etməmişdir»³⁰³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onu sorğu-sual etdikdən sonra ona bir şey etmədi. Çünki onun Dəccəl olduğuna dair ona bir vəhy gəlməmişdir. Ayrıca Ömər - *radıyallahu anhu* – onun Dəccəl olduğuna dair Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanında and içmiş Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bunu rədd etməmişdir.

İbn Səyyad Məsih Dəccəldirmi? Səhabələrdən İbn Ömər, Cabir, Əbu Zərr və s. Onun Dəccəl olduğuna kəsin qərar vermişlər. Nəfi deyir ki, İbn Ömər - *radıyallahu anhu* – dedi: “Vallahi, İbn Səyyadın Dəccəl olmasında şübhəm yoxdur”³⁰⁴. Zeyd b. Vəhb deyir ki, Əbu Zərr - *radıyallahu anhu* – dedi: “İbn Saidin Dəccəl olmasına on dəfə and içməyim, olmadığına bir dəfə and içməyimdən daha xoşdur”³⁰⁵. İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Alimlər deyirlər ki: “İbn Səyyadın qissəsi qarışıqdır. O, həqiqətən Dəccəldir, yoxsa başqasını? Lakin onun dəccallardan bir

³⁰² Müslim 2926,2927.

³⁰³ Müslim 2929.

³⁰⁴ Müslim “Fitən” 18/57,58, Ebu Davud 11/483, Fəthul Bəri 13/325.

³⁰⁵ Musnəd 5/148.

Dəccal olduğunda şübhə yoxdur”. Yenə alimlər deyirlər ki: “Hədislərin zahirində görənən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə onun Məsih Dəccəl və qeyrisi olduğu haqqında bir vəhiy gəlməmişdir. Ona yalnız Dəccəlin sifətləri vəhiy olunmuşdur. İbn Səyyad üzərində də bu sifətlər vardı. Buna görə də Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onun Dəccəl və ya qeyrisi olduğunu qəti olaraq söyləməirdi. Necə ki, Ömər - *radiyallahu anhu* – ya: “Əgər o, Dəccəl olarsa sənin onu öldürməyə gücün çatmaz” deyər buyurmuşdu.

3. İsa – Əleyhissəlam – In Zühru Barədə Nazil Olan Ayələr: «O vaxt Allah dedi: "Ey İsa! Mən sənin həyatına son qoyub Özümə tərəf qaldıracağam, səni kafirlərdən təmizləyəcək və sənin ardınca gedənləri Qiyamət gününə qədər kafirlərdən üstün edəcəyəm. Sonra sizin dönüşünüz Mənə olacaq. Mən də ixtilafa düşdüyünüz şeylər barəsində sizin aranızda hökm verəcəyəm». (Ali İmran 55). «(Onların lənətə düçar olmalarının bir səbəbi də) Biz Allahın elçisi Məryəm oğlu əl-Məsihi öldürdük – demələridir. Halbuki onları İsanı nə öldürdülər, nə də çarmıxa çəkdilər. Onlarda yalnız belə bir təsəvvür yarandı. Bu haqlı ixtilafda onlar onun (şəxsən öldürülməsi) barəsində əlbəttə şəkk-şübhə içərisindədirlər. Onların buna dair heç bir məlumatı yoxdur. Onlar ancaq zənnə qapanırlar. Həqiqətdə onu (İsanı) öldürməmişlər. Xeyr, Allah onu Öz dərğahına qaldırmışdır. Şübhəsiz ki, Allah yenilməz qüvvət sahibi, hikmət sahibidir». (ən-Nisa 157-158). Allah onun öldürülməsini inkar etməklə səmaya yüksəldiyini göstərir. Bu ayə Məsih İsa – *əleyhissəlam* – ın diri olduğu halda səmaya qaldırılmasına aid qəti dəlildir. Şübhəsiz ki, bu baxış haqq olan bir baxışdır. Yəhudilərin İsa – *əleyhissəlam* – ın öldürüb xaça çəkilmələrini və savadsız Xristianların, Yəhudilərin bu dediklərini qəbul edənlərin iddialarının batil olduğunu göstərən ayələrin daşdığı məqsəd bundadır. Beləliklə İsa – *əleyhissəlam* – ın varlığını, Allah dərğahında olduğunu və Qiyamət günündən öncə yer üzünə gələcəyini bildirməkdir³⁰⁶. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – tərəfindən rəvayət edilən mərfu hədisdə: «**Şübhəsiz ki, (İsanın zühuru) qiyamət saati haqda bir bilgidir...».** (əz-Zuxruf 61). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yəni Qiyamət günündən öncə Məryəm oğlu İsanın zühur etməsi...»³⁰⁷. Mücahid – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «İsa – *əleyhissəlam* – ın Qiyamət üçün əlamət olması və Qiyamət günündən əvvəl gəlməsi zühur edəcəyini bildirir”.

³⁰⁶ İbn Kəsir 1/577.

³⁰⁷ Əhməd, Həkim.

Matar əl-Varrak deyir ki: **“O vaxt Allah dedi: “Ey İsa! Mən sənin həyatına son qoyub Özümə tərəf qaldıracağam”** – bu vəfat etmək bildiyimiz ölüm deyildir. Eyni şəkildə İbn Cureyc – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Allahın İsa – *aleyhissəlam* – ı vəfat etdirməsi, onu öz dərğahına qaldırmasıdır”. Şovkani – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Burada vəfat kəliməsi ilə qəsd edilən yuxudur”³⁰⁸. **“Sizi gecələr yuxuya daldıran (bu minvalla sizi bir növ ölüm halına salıb hiss-həyacandan məhrum edən), gündüz isə nə etdiyinizi (nə qazandığınızı) bilən Odur. Sonra O sizi gündüz (yuxudan) oyandırır ki, müəyyən olunmuş vaxt (əcəl) gəlib yetişsin. Sonra onun hüzuruna qayıdacaqsınız və sonra da O sizə etdiyiniz əməllər barəsində xəbər verəcəkdir”.** (əl-Ənam 60). **“Allah (əcəli çatan kimsələrin) canlarını (ruhlarını) onlar öldüyü zaman, ölməyənlərin (hələ əcəli çatmayanların) canlarını isə yuxuda alar (çünki yuxu da ölüm kimi bir şeydir, yuxu zamanı ruh bədəni tərk edər). Ölümünə hökm olunmuş kimsələrin canlarını (ruhlar aləmində) saxlayar (onların ruhu bir daha bədənlərinə qayıtmaz, beləliklə də bədən ölüb gedər). Digər (ölümünə hökm olunmamış) kimsələrin canlarını isə müəyyən bir müddətədək (əcəlləri gəlib çatıncaya qədər yuxudan oyandıqda bədənlərinə) qaytarar. Həqiqətən, bunda düşünən bir qövm üçün (Allahın hər şeyə qadir olmasına, Qiyamət günü ölümləri dirildəyinə dəlalət edən) əlamətlər vardır!”.** (əz-Zumər 42). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “(Yuxudan oyandıqda) Həmd bizi öldürdükdən sonra təkrar dirildən Allahadır. Qayıdış da Onadır”³⁰⁹ Həsən - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Yəhudilərə buyurdu: “Heç şübhəsiz ki, İsa – *aleyhissəlam* – ölmədi. O, Qiyamət günündən öncə sizə gələcəkdir”³¹⁰. İbn Əbu Hatim, Əhməd b. Sinan, Əbu Muaviyə, əl-Aməş, Minhal b. Amr, Said b. Cubeyr, İbn Abbas – *Allah onlardan razı olsun* - rəvayət edir ki: “Allah İsa – *aleyhissəlam* – ı səmaya yüksəltməyi dilədiyi zaman İsa – *aleyhissəlam* – həvarilərinin yanına çıxdı. Evdə Həvarilərdən 12 kişi vardı. Onların yanına çıxdığı zaman başından su damcılayırdı. O: “İçinzdən mənə iman etdikdən sonra 12 dəfə inkar edən vardır. Hansınız mənə oxşadılıb yerimə öldürüləcək və mənimlə eyni dərəcədə olmaq istər? (Başqa rəvayətdə: Cənnətdə yoldaşım olmaq istər³¹¹)”. Yaşca kiçik olan cavanlardan bir gənc (Sərcis) qalxdı və Ona: “Otur” dedi. Sonra onlara dönüb təkrar etdi, yenə

³⁰⁸ “Fəthul Qadir” 1/344.

³⁰⁹ Buxari 6325, 7395.

³¹⁰ İbn Kəsir “Təfsir” 1/366, Mursəl (Tabiın Səhəbənin adını zikr etmədən bir başa Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən rəvayət edir) hədis.

³¹¹ İbn Cərir ət-Təbəri 9/372.

o, gənc qalxdı və Ona: “Otur” dedi. Sonra təkrar onlara dönüb təkrar edincə o, gənc yenə: “Mən” dedi. Bundan sonra: “Bəli, o sən olacaqsan” dedi. O, İsa – *əleyhissəlam* – a oxşadıldı, İsa – *əleyhissəlam* – evin pəncərəsindən səmaya yüksəldilir. Yəhudilər girib bənzərini götdürdülər, onu öldürdülər və asdılar. İçlərindən biri ona iman etdikdən sonra **12** dəfə küfr etdi”³¹².

«Onlar (İsaya inanmayanlar) hiyləyə əl atdılar. Allah da onların hiyləsinə qarşı əvəz verdi. Allah bütün hiyləgərlərdən tədbirlidir (hiyləgərlərə ən yaxşı cəza verəndir)». (Ali İmran 54). Bu ayə Yəhudilərin İsa – *əleyhissəlam* – ı öldürmək istədikləri üzərinə nazil olmuşdur. Xain Yahuza adında biri İsa – *əleyhissəlam* – ı öldürmək üçün onu təqib edənlərlə birlikdə (İsa – *əleyhissəlam* – ın) olduğu yerə gəlir. Lakin Allah - *subhənəhu və təalə* - İsa – *əleyhissəlam* – ı səmaya yüksəldir. Xain Yahuza isə İsa – *əleyhissəlam* – a bənzədir. Xain Yahuza evi axtarıb İsa – *əleyhissəlam* – ı orada tapmadıqda çölə çıxır. Onunla gələnlər Yahuzaanın İsa – *əleyhissəlam* – olduğunu görüb bu inancla onu öldürürlər³¹³. İbn Cərir, Mücahid – *rahmətullahi aleyhi* – dan rəvayət edir ki: “Onlar İsa – *əleyhissəlam* – a bənzəyən birini asdılar. İsa – *əleyhissəlam* – isə diri olaraq səmaya qaldırıldı”.

Bu ayələr İsa – *əleyhissəlam* – ın diri olmasının və Qiyamət əlamətlərindən biri olmasının dəlilidir. Məryəm oğlu İsa – *əleyhissəlam* – ın Şamda ağ minarəli (məscidin) üzərinə iki mələyin qanadında enməsi, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in şəriəti və hökmləri ilə əmr etməsi, donuzları və xaçları məhv etməsi, Dəcəli öldürüb yer üzündə İslam ilə hökm etməsi. **«Kitab əhlindən elə bir kəs olmaz ki, ölümündən əvvəl ona (İsaya) iman gətirməsin, lakin o Qiyamət günündə onların aleyhinə şəhadət verəcəkdir».** (ən-Nisa 159). İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – ayə haqqında deyir ki: **“Kitab əhlindən elə bir kəs olmaz ki, ölümündən əvvəl ona (İsaya) iman gətirməsin”:** Məryəm oğlu İsa – *əleyhissəlam* – ın ölümündən öncə” deməkdir ³¹⁴. Əbu Malik – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: **“Kitab əhlindən elə bir kəs olmaz ki, ölümündən əvvəl ona (İsaya) iman gətirməsin”:** Bu İsa – *əleyhissəlam* – ın nüzulundan sonra olacaqdır. Məryəm b. İsa – *əleyhissəlam* – ölmədən öncə Əhli Kitabdan hər biri mütləq ona iman gətirəcəkdir” dedi. İbn Cərir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Bu görüşlər içində doğru olanı birinci görüşdür: İsa – *əleyhissəlam* – ın nüzulundan sonra Əhli Kitabdan, İsa –

³¹² İbn Kəsir “Təfsir” 1/575.

³¹³ İbn Kəsir 11/37 heç bir qaynaq zikr etmədən göstərir.

³¹⁴ “Cəmiul Bəyan” 9/380, “Fəthul Bəri” 6/492.

aleyhissalam – in ölümündən öncə ona iman etməyən kimsə qalmayacaqdır” deyənləri görüşüdür³¹⁵.

“O, (həm) beşikdə ikən, (həm də) yaşa dolduqdan sonra insanlarla danışacaq və salehlərdən (xeyirli iş görən şəxslərdən) olacaqdır”. (Ali İmran 46). **“(Ya Rəsulum!) Xatırla ki, o gün (Qiyamət günü) Allah (İsaya) belə buyuracaq: “Ya Məryəm oğlu İsa! Sənə və anana nemətimi yadına sal. O zaman səni müqəddəs ruhla qüvvətləndirmişdim. Sən beşikdə olanda da, yetkin çağında da adamlarla danışdırdın...”.** (Məryəm 110). İbn Zeyd – *rahmətullahi aleyhi* – birinci ayənin təfsirində deyir ki: **“Sən beşikdə olanda da, yetkin çağında da adamlarla danışdırdın...”** İsa – *aleyhissalam* – onlarla beşikdə ikən danışmışdır və Dəccəli öldürdükdən sonra cavan ikən onlarla danışacaqdır³¹⁶. Sələbi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: **“Yetkin çağında da”** İsa – *aleyhissalam* – yer üzünə yetkin olaraq enəcəkdir”. İbn Cərir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Bu nəql etdiklərimiz bütün təfsir əhlinin görüşüdür. Ayəni hamısı belə təfsir etmişlər³¹⁷”.

“Şübhəsiz ki, o, (İsanın zühuru) Qiyamət saati üçün bir əlamətdir. Ona (Qiyamətə) şəkk etməyin və Mənə tabe olun. Bu, doğru yoldur!”. (əz-Zuhruf 61). İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: **“Şübhəsiz ki, o, (İsanın zühuru) Qiyamət saati üçün bir əlamətdir”** ayəsi haqqında: Məryəm oğlu İsa – *aleyhissalam* – Qiyamət günündən öncə nüzul edər³¹⁸.

İsa – Əleyhissalam – In Zühru Barədə Varid Olan Hədislər: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Həyatım əlində olan Allaha and olsun ki, Məryəm oğlu İsa – *aleyhissalam* – adil bir hakim olaraq sizin içinizə enməsi yaxındır. O, xaçları sındıracaq, donuzları öldürəcək və cizyəni qaldıracaqdır. Mal gələcək lakin (elə bir şəkildə artacaq ki) heç kimsə qəbul etməyəcəkdir. Nəhayət bir səcdə dünya və dünyadakı şeylərdən xeyirli olacaqdır³¹⁹». Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Görün siz necə (bir ümmətsinizki) rəhbəriniz özünüzdən olduğu bir halda Məryəm oğlu İsa – *aleyhissalam* – sizlərə nazil olacaqdır (İmamınız sizdən olduğu halda Məryəm oğlu aranızda nüzul etdikdə halınız necə olacaqdır?)»³²⁰.

³¹⁵ “Cəmiul Bəyan” 6/386, “Fəthul Bəri” 6/492.

³¹⁶ “Cəmiul Bəyan” 6/420.

³¹⁷ İbn Kəsir 1/214, Ruhul Məani 4/179, Zadul Məsir 1/392, Zəməşşəri “Kəşşaf” 1/192.

³¹⁸ İbn Hibban 8/288, İbn Kəsir 4/132.

³¹⁹ Buxari 4/414, 5/121, 6/490, Müslim “İman” 155 (242), Əbu Davud 4324, Tirmizi 2234.

³²⁰ Buxari 6/491, Müslim 2/193, Əhməd 2/336, İbn Hibban 8/284.

Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sübh çağı imam onlarla birlikdə namaza durduğu bir vaxtda Məryəm oğlu İsa – *aleyhissəlam* – gələcəkdir. Bu imam geri çəkilib yerini ona vermək istədikdə İsa – *aleyhissəlam* – əlini onun çiyinə qoyub deyəcəkdir: «Keç yerinə namazı qıldır». İmam irəli keçib namazı qıldıracaqdır. Sonra İsa – *aleyhissəlam* – Qüdsə gedəcəkdir. Orada Ludd qəpsinin³²¹ yaxınlığında Dəccəli yaxalayıb öldürəcəkdir. Dəccəl onu gördükdə duz suda əridiyi kimi əriyəcəkdir»³²². Cabir b. Abdullah - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ümmətimdən bir qrup haqq uğrunda müzəffər şəkildə mübarizəni Qiyamət gününə qədər davam edər. Məryəm oğlu İsa – *aleyhissəlam* – yerə enəcək. Başçıları Mehdi ona: «Gəl bizə namazda imamlıq et!» deyəcəkdir. İsa: «Xeyr, onlar bir-birilərinin imamıdır. Bu da Allahın bu ümmətə olan ehtiramıdır» deyər cavab verər³²³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Peyğəmbərlər ata bir qardaşdılar. Anaları ayrıdır. Dinləri isə birdir. Mən Məryəm oğlu İsa – *aleyhissəlam* – a ən yaxın olanam. Çünki mənimlə onun arasında Peyğəmbər yoxdur»³²⁴. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İsra gecəsində Musa – *aleyhissəlam* – ilə qarşılaşdım. O, uzun boylu və düz saçlı olduğunu gördüm. Şerve qəbiləsinin adamlarına bənzəyirdi. İsa – *aleyhissəlam* – ilə də qarşılaşdım (Başqa rəvayətdə: «Mən yuxumda Kəbənin yanında bir adam göstərildi. Bir də baxdım ki, gördüyüm əsmər (qarabuğdayı) kimsələr içərisində ən gözəlidir. Saçları dümdüz (telləri) çiyinlərinə qədər uzanmışdı. Başından su damcılayırdı. Əllərini iki kişinin çiyinlərinə dayamış halda beyti təvaf edirdi. Kim bu? Deyə soruşdum Mənə: «Məryəm oğlu Məsihdir (Başqa rəvayətdə: «İsa – *aleyhissəlam* – ı da gördüm. Ona ən çox bənzəyən Urva b. Məsud idi. İbrahimi də gördüm. Ona ən çox bənzəyən qardaşınızdır (özünü qəsd edir). Cəbraili də gördüm Ona ən çox bənzəyən Dihyə b. Xəlifətil əl-Kəlbidir») dedilər. Onun arxa tərəfində saçı qısa, qıvrım, sağ gözü kor birini də gördüm. Gözü su üzərindəki üzüm dənəsi kimi pırtlağdı. İbn Katana bənzəyirdi. Əllərinin birinin (iki nəfərin) çiyinə dayamış halda beyti təvaf edirdi. Kim bu? Deyə soruşdum. Mən: «Məsih Dəccəldir» deyər cavab verdilər»³²⁵. Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu:

³²¹ Fələstinin Rəmlə şəhərinin yaxınlığında.

³²² İbn Məcə, İbn Huzeymə, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 7752.

³²³ İbn Qeyyim «Mənar əl-Munif» 147,148, Süyuti «əl-Havi fil Fətava» 2/64. Buxari 6/491, Müslim «İman» 247, 2/193,194.

³²⁴ Buxari «Ənbiya» 48, Əhməd 2/437, Təbəri «Cəmiul Bəyan» 4/22,23,

³²⁵ Buxari «Ənbiya» 48, 6/477, 13/90, Müslim «İman» 272.

«Nəfsim əlində olana and olsun ki, Məryəm oğlu Həcc və ümrəsini edərkən və ya hər ikisini edərkən Rahva (iki dağ arasında yol) təbiiyə edəcəkdir»³²⁶. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İsa b. Məryəm enər, donuzları öldürər, xaçı sındırar, namaz için ətrafında toplanırlar, mal verir qəbul edilməz, cizyəni qaldırır, Həcc və Ümrə üçün və ya hər ikisi üçün Rahvaya enər»³²⁷. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mən Məryəm oğlu İsa – *əleyhissəlam* – a insanların ən yaxınıyam. Peyğəmbərlər anaları ayrı, ataları bir qardaşdılar. (Başqa rəvayətdə: Doğulan elə bir uşaq yoxdur ki, şeytan ona toxunmuş olmasın. Elə şeytanın toxunmasındandır ki, uşaq doğulduqda fəryad edərək ağlayır. Şeytanın bu toxunmasından Məryəm oğlu İsa – *əleyhissəlam* – ilə anası müstəsna: **«Məryəmi və onun nəslini məlum şeytandan Sənə tapşırıram»**. (Ali İmran 36)³²⁸. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Peyğəmbərlər anaları ayrı, ataları bir qardaşdılar. Mən Məryəm oğlu İsa – *əleyhissəlam* – a insanların ən yaxınıyam. Çünki mənimlə onun arasında Peyğəmbər yoxdur. O, enəcəkdir. Onu gördükdə (bu vəsflərlə) tanıyacaqsınız: Ağ və qırmızıya çalan rəngdədir. Əynində xəfif sarı rəngdə iki libas vardır. Yaşlı olmasa da belə başından su damcılar. Xaçı sındırar, donuzları öldürər, cizyəni qaldırır, insanları İslama dəvət edər. Onun zamanında Uca Allah İslamdan başqa bütün dinləri qaldıracaq və onun zamanında Məsih Dəcəli öldürəcəkdir. Sonra yer üzünə əmanət enəcəkdir. Aslanlar dəvələrlə, pələnglər inəklərlə, canavarlar qoyunlarla birlikdə yeyəcək (otlayacaq), uşaqlar ilanlarla oynayacaq onlara zərər verməyəcəkdir. İsa – *əleyhissəlam* – 40 il qalacaqdır, sonra vəfat edəcəkdir, müsəlmanlar da onun cənazəsini qılacaqlar»³²⁹. İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Məracı çıxdığım gecə İbrahim, Musa və İsa – *əleyhimussəlam* – ilə görüşdüm. Qyamət haqqında danışdılar. İbrahim – *əleyhissəlam* – söz verdilər. O: “Bu barədə məndə elm yoxdur” deyib sözü Musa – *əleyhissəlam* – a verdilər o: “Bu barədə məndə elm yoxdur” deyə cavab verdi. Nəhayət İsa – *əleyhissəlam* – a yönəldilər və ondan cavab gözlədilər, o da: “Onun vaxtına gəlincə onu Allhdan başqa kimsə bilməz. Rəbbimin mənə verdiyi

³²⁶ Müslim 1252, Əhməd 2/240,272,540.

³²⁷ Əhməd 2/290, 7890, İbn Cərir 6/458.

³²⁸ Müslim 2366.

³²⁹ Əhməd 9259, Əbu Davud 4/117, Həkim 2/595, İbn Hibban 8/277, İbn Cərir 9/388.

söz, heç şübhəsiz ki, Dəccəl çıxacaqdır. Mənim əlimdə iki qılınc olacaqdır. Məni gördükdə qurğuşunun əridiyi kimi əriyəcəkdir. Məni gördükdə Allah onu həlak edəcəkdir. O, qədər ki, daş və ağac: “Ey müsəlman! Mənim arxamda bir kafir var, gəl və onu öldür” deyəcəkdir və Allah onları həlak edəcəkdir. Sonra insanlar öz ölkələrinə dönəcəklər. Bu anda Yəcuc və Məcuc çıxacaqdır. Onlar yüksək yerlərdən sürətlə enəcəklər və onların məmləkətlərini dağıdacaqlar. Qarşılıqları nə çıxarsa həlak edərlər, çatdıqları hər suyu içəcəklər. Sonra insanlar onlardan şikayət üçün mənim yanıma gələcəklər və mən də onların əleyhinə Allaha dua edəcəyəm. Allah onları həlak edəcəkdir. Yer üzünü onların pis qoxuları ilə qoxacaqdır. Uca Allah bir yağış endirəcək və onların cəsədlərini sürükləyib dənizə atacaqdır. Rəbbimin mənə verdiyi söz belədir: Bütün bunlar Qiyamət günü doğuşunu gözləyən hamilə bir qadın kimi qısa zaman içində baş verəcəkdir³³⁰. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Müsəlmanların üç məmləkəti olacaq: İki dənizin birləşdiyi yerdə olan məkan, Hirədə bir məmləkət, Şamda da bir məmləkət. İnsanlar üç dəfə qorxacaqlar. Dəccəl şərq tərəfdən çıxaraq gələcəkdir. Onun ilk olaraq girəcəyi məmləkət iki dənizin birləşdiyi yerdə olacaqdır. O, məmləkətin xalqı üç qrup olacaqdır. Bir qrup: “Qalxın, imtahan edirik. Baxaq görək kimdir bu?” deyəcəklər. Bir qrup: “Bədəvilərə qatılacaqdır”. Üçüncü qrup: “Onlardan sonra olan məmləkətə pənah aparacaqlar”. Dəccəlin yanında əyinlərində yaşıl taylasan olan **70** min adam olacaqdır. Yanındakıların çoxu Yəhudi və qadınlar olacaqdır. Sonra digər məmləkətə gələcəkdir. Müsəlmanlar Əfik boğazına enəcəklər və özlərinə aid bir sürünü də azad edəcəklər (buraxacaqlar). Sürülər ələ keçiriləcək. Şiddətli bir aclığa və ağrıya düşəcəklər. O, qədər ki, onlardan biri oxunun taxtasını bişirib yeyəcəklər. Onlar bu halda olduqları vaxt bir carçı çıxıb: “Ey insanlar! Sizə kömək gəldi!” deyə üç dəfə nida edəcəkdir. Bir qism digərinə: “Heç şübhəsiz ki, bu tox adamın səsidir” deyəcəkdir. Məryəm oğlu İsa – *əleyhissəlam* – səhər namazı vaxtı enəcək və onların əmirləri İsa: “Ey Allahın Rəsulu! Önə keç, namaz qıldır” deyəcək o da: “Bu ümmət bir-birilərinə əmir edilmişdir” deyəcək və əmirləri önə keçib namaz qıldıracaq. Namazı bitirdikdə İsa – *əleyhissəlam* – qısa nizəni alıb Dəccələ doğru gedəcək, Dəccəl onu gördükdə qurğuşun əridiyi kimi əriyəcək və İsa – *əleyhissəlam* – nizəni onun sinəsinə salaraq öldürəcəkdir. Ətrafındakılar da məğlubiyətə uğrayacaqlar. O, gün onlardan heç birini gizləyəcək bir şey tapılmayacaq. Hətta ağac belə: “Ey mömin! Kafir buradadır” daş belə: “Ey mömin! Kafir buradadır”

³³⁰ Əhməd 1/375, İbn Məcə 4081, Həkim 2/384.

deyəcəkdir”³³¹. Yaqub b. Asim b. Urvə b. Məsud əs-Səqafi rəvayət edir ki, Abdullah b. Amr - *radiyallahu anhu* – dan eşitdim ki, bir nəfər onun yanına gələrək: “Qiyamət belə belə şəkildə qopacaq deyə bəhs etdiyin hədis hansıdır?” deyə soruşdu. Abdulah: “**Sübhənəllah!** – və ya **Lə İlahə İlləllah!** Sonra da: “Heç kimsəyə heç bir hədis danışmamağı düşündüm. Mən ancaq bunu söylədim: “Mütləq sizlər az zaman sonra evləri yandıran filan və filan böyük bir iş görəcəksən”. Sonra Abdullah b. Amr - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ümmətim içində Dəccəl çıxıb **40** qalacaqdır. **40** gün, **40** ay, **40** il mi qalacaq bilmirəm. Uca Allah Məryəm oğlu İsa – *aleyhissəlam* – ı göndərəcək. O, Urvə b. Məsud kimidir. Dəccəlin izinə düşüb onu öldürəcəkdir. Sonra insanlar iki nəfər arasında heç bir düşmənlik olmadan **7** il keçirəcəklər. Bundan sonra Uca Allah, Şam tərəfdən soyuq bir külək göndərəcək. Bu külək yer üzündə qəlbində zərrə qədər bir xeyir və ya iman olan heç kimsəni buraxmayıb ruhunu alacaqdır. Belə ki, sizdən biri bir dağın ortasına girsə də belə külək oraya girib onun ruhunu alacaqdır”. Sonra: “İnsanların pisləri vəhşi heyvanlar kimiləri qalacaqdır. Heç bir yaxşılıq bilməyəcək, heç bir pisliyi də pis görməyəcəklər. Şeytan onlara görünərək: “İcabət etmirsinizmi?” deyə səsleyər. Onlar: “Bizə nə əmr edirsən?” deyəcəklər. O, da onlara bütələrə ibadəti əmr edəcəkdir. Onlar beləcə ruziləri bol. Yaşayışları gözəl olacaqdır. Sonra sura üfürüləcək və onu eşidən hər kəs boynunun bir tərəfini əyib digər tərəfini qaldıracaqdır. Onu eşidənlərdən biri dəvələrinin hovuzunu təmir edən birisi olacaqdır. O, və bütün insanlar yığılaçaqlar. Sonra Uca Allah bir narın yağış göndərəcəkdir. Bu yağışdan sonra insanların bədənləri bitəcəkdir. Sonra sura bir dəfə də üfürüləcəkdir simmetrik olaraq qalxacaqlar”. Sonra: “Ey insanlar, Rəbbinizə gəlin” deyiləcəkdir. Sonra: “Onları saxlayın, çünki sorğu-sual olunacaqlar. Atəşə göndərilənləri çıxın. Soruşulacaq: “Nə qədər adam”. Ona: “Hər min nəfərdən doqqu yüz doxsan doqquzu” deyiləcək. Gənclər qocalacaq. O, gün baldır açılacaq” gündür³³². Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Müsəlmanlar Şamda olan Duhan dağına qaçırlar. Dəccəl gəlir və onları mühasirəyə alır. Bu hal şiddətlənir və sıxıntılar artır. Sonra Məryəm oğlu İsa – *aleyhissəlam* – nüzul edir...”³³³. Abdullah b. Salam deyir ki: “Dörd aydın qəbirlər: “Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in qəbiri, Əbu Bəkr və Ömər - *radiyallahu anhum* – nun qəbiri və

³³¹ Əhməd 4/216, Həkim 4/478.

³³² Həkim 4/550.

³³³ Əhməd 3/367, Məcmuaz Zəvaid 7/344.

dördüncü ora dəfn ediləcək İsa – *əleyhissəlam* – in qəbiridir”³³⁴. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “İsa - *əleyhissəlam* - endiyi zaman evlənəcək, bir oğlu olacaq, 40 il yaşayıb öləcəkdir və mənim yanımda dəfn olunacaqdır”³³⁵.

İsa – Əleyhissəlam – In Zühru Barədə Alimlərin Sözləri: İmam Təhavi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Biz əyri gözlü Dəccəlin çıxmasına və İsa - *əleyhissəlam* - in göydən zühur edəcəyinə iman edirik”³³⁶. İbnul Covzi, Abdus b. Malik Əbi Muhəmməd əl-Attardan rəvayət edir ki: “Əbu Abdullah Əhməd b. Muhəmməd b. Hənbəl – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Məsih Dəccəlin çıxmasına və iki gözü arasında kafir yazılı olacağına iman etmək lazımdır. Bu haqda hədislər varid olmuşdur. Bunlara iman vacibdir. Məryəm oğlu İsa - *əleyhissəlam* - in zühur edib onu Lüd qapısında öldürəcəyinə də iman etmək lazımdır”³³⁷. İmam Əbu Bəkr əl-Acurri – *rahmətullahi aleyhi* - öz “əş-Şəriə” 380 adlı kitabında: “Məryəm oğlu İsa - *əleyhissəlam* - in adil bir hakim olaraq zühur etməsi və haqqı iqamə edib Dəccəli öldürəcəyinə” dair bab açmış və bir çox hədisləri zikr etmişdir.

4. Mehdinin Gəlməsi: Əsl adı Muhəmməd b. Abdullah olub, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in Əhli Beytindəndir. Fatimə - *radıyallahu anha* – nin nəslindən, Həsən b. Əli - *radıyallahu anhum* – un qolundandır. Zülm və haqsızlıqla dolub daşan yer üzünü ədalətlə dolduracaqdır. Ümmət ondan öncə görmədiyi bolluq və bərəkəti onun zamanında gürür. İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Onun zamanında məhsul bol olur, kənd təsərrüfatı bərəkətlənər, mal çoxalır, sultan qalib gəlir, din güclü olur. Onun zamanında yaxşılıqlar davamlı olur”³³⁸. İbn Məsud - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dünyanın sonuna bir gün qalsa belə, Allah o günü uzadacaqdır. O, vaxta qədər ki, Əhli-Beytimdən bir insan çıxacaq. Adı-adıma, atasının adı isə atamın adına oxşayacaqdır. Yer üzünü zülm ilə dolduğu zaman, o yer üzünü ədalətlə dolduracaqdır»³³⁹. Ummu Sələmə - *radıyallahu anha* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mehdi mənim nəslimdən, Fatimənin kökündəndir»³⁴⁰. İbn Məsud - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir

³³⁴ Buxari “Tarixul Kəbir” 1/263, Tirmizi 3617, Fəthul Bəri 7/66 zəif.

³³⁵ Tirmizi.

³³⁶ Şərh Təhaviyyə 499.

³³⁷ İbnul Covzi “Mənakib İmam Əhməd” 171.

³³⁸ “əl-Fitən vəl-Mələhim” 1/31.

³³⁹ Əbu Davud.

³⁴⁰ Əbu Davud 11/373, İbn Məcə 2/1368, Tirmizi, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 6610.

ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Əhli Beytimdən adı mənim adımala eyni olan bir nəfər ərəblərə rəhbərlik etməyincə dünyanın sonu gəlməyəcəkdir (Başqa rəvayətdə: Adı mənim adıma, atasının adı atamın adı ilə eyni olan)»³⁴¹. Sovban - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizin xəzinənin yanında üç kişi öldürüləcəkdir (Xəzinəniz üçün üçü döyüşür). Bunların üçü də Xəlifə övladlarıdır. Lakin xilafət heç birinə nəşib olmayacaqdır (Heç biri qalib gəlməyəcəkdir). Sonra günçıxan tərəfdən qara bayraqlar ortaya çıxacaqdır. Onlar daha öncə heç bir qövmin etmədiyi şəkildə sizinlə vuruşacaqlar. O, qara bayrağın liderini gördükdə qar üstündə sürüşməli olsazda belə gedib ona beyət edin. Çünki Allahın xəlifəsi Mehdi-dir»³⁴². İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Mehdi Şərq ölkələrindən dəstək görəcəkdir. Şərq ölkələri əhalisi ona kömək edəcək, onun hakimiyyətini dəstəkləyəcəklər. Bayraqları isə qara rəngdə olacaqdır. Bu da əzəmət və vüqar nişənidir. Çünki Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in də bayrağı da qara rəngdə idi və ona **Uqab** – qartal deyərtilər. Xəlid b. Valid - *radiyallahu anhu* – İraqdan gəldikdə o, bayrağı Mədinə yaxınlığındakı təpənin üstünə sancır. Həmənin yerin adı da **Səniyyətul Uqab** adlanır»³⁴³. İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Bu hədisdəki xəzinələrdən qəsd Kəbənin xəzinəsidir. Xəlifə uşaqlarından üç kişi onu almaq üçün bir-birləriylə döyüşəcəklər. Axır zaman olduqda isə şərq tərəfdən Mehdi çıxacaqdır. Yoxsa ki, Müxaliflərin iddia etdiyi kimi qaranlıq bir mağarada qeyb olub, sonra isə peyda olacaqdır yox... Nə Quran da, nə də Sünnədə belə bir şey yoxdur...”³⁴⁴. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətə yaxın ümmətimdə Mehdi zühur edəcəkdir. Allah onun üçün yağış yağdıracaq, yerdən nəbatat çıxacaqdır. O, malı ədalətlə paylayacaqdır. Heyvanlar artacaq, ümmətim güclənəcəkdir. O, yeddi-səkkiz il yaşayacaqdır (Başqa rəvayətdə: «Doqquz il yaşayacaqdır. Ondan sonra həyatda xeyir-bərəkət qalmayacaqdır)»³⁴⁵. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Sizi Mehdi ilə müjdəliyərim. O, insanlar arasında anlaşmazlıq və zəlzələlər olduğu zaman çıxar. Yer üzünü ondan öncə zülm və haqsızlıqla dolu olduğu kimi

³⁴¹ Əhməd 5/199, Əbu Davud 11/371, Tirmizi 6/485, əl-Albani 5180.

³⁴² İbn Məcə 1367, Həkim «Mustədrək» 4/463,464, əl-Albani – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “O Allahın xəlifəsi Mehdi-dir” sözü xariç səhihdir. “Zəif Hədislər” 1/119-121, H. 85.

³⁴³ ən-Nihayə» 1/29,30.

³⁴⁴ “əl-Fitən vəl-Mələhim” 1/29-30.

³⁴⁵ Həkim «Mustədrək» 4/557,558, İmam Əhməd «Musnəd» 3/37, əl-Albani «Səhih Silsilə» 2/711.

Onun gəlməsiylə ədalət və doğruluqla dolar. Göydə və yerdə kim varsa Ondan razı olar. İnsanlar arasında mal eyni olaraq paylanılır... Bu hal **7-8** və ya **9** il belə davam edər. Ondan sonra yaşamanın (həyatın) bir xeyri olmaz”³⁴⁶. Əli - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mehdi bizdən – Əhli Beytdəndir. Allah onu bir gecədə islah edəcəkdir»³⁴⁷. İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allah bir gecənin içində onun tövbəsini qəbul edər, onu müvəffəq edər, ona ilham verər və onu düz yola yönəldər»³⁴⁸. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mehdi məndəndir. Alnı (gicgahına qədər) açıq və qırğıburundu. Yer üzünü ondan öncə zülm və haqsızlıqla dolu olduğu kimi o, gəldikdən sonra ədalət və doğruluqla dolub daşar. Yeddi il hökm edər»³⁴⁹. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Məryəm oğlu İsa - *əleyhissəlam* – in arxasında namaz qılan şəxs bizdəndir»³⁵⁰. Əbu İshaq – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Əli oğlu Həsən - *radiyallahu anhu* – ya baxdı və: “Bu oğlum Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in adlandırdığı kimi seyyidir. Onun nəslindən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in adını daşıyan bir nəfər çıxacaq. Əxlaq tərəfdən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bənzəyəcək, yaradılış tərəfdən isə bənzəməyəcək. Sonra yer üzünü ədalətlə dolduracaqdır qissəsini danışdı”³⁵¹.

Buxari Və Müslimdə Mehdiyə İşarə edilən hədislər: Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: « Ümmətimdən bir qrup haqq uğrunda müzəffər şəkildə mübarizəni Qiyamət gününə qədər davam edər. Məryəm oğlu İsa - *əleyhissəlam* – yerə enəcək. Başçıları Mehdi ona: «Gəl bizə namazda imamlıq et!» deyəcəkdir. İsa: «Xeyr, onlar bir-birilərinin imamıdır. Bu da Allahın bu ümmətə olan ehtiramıdır» deyər cavab verir»³⁵². Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Görün siz necə (bir ümmətsinizki) rəhbəriniz özünüzdən olduğu bir halda Məryəm oğlu İsa - *əleyhissəlam* – sizlərə nazil olacaqdır (İmaminiz sizdən olduğu halda Məryəm oğlu aranıza nüzul

³⁴⁶ Musnəd 3/37, Heysəmi “Məcməuz-Zəvaid” 7/313-314.

³⁴⁷ Musnəd 2/58, İbn məcə 2/1367, əl-Albani «Səhih Cəmius Səğir» 6611.

³⁴⁸ ən-Nihayə 1/29. “əl-Fitan vəl-Məlahim” 1/29.

³⁴⁹ Əbu Davud 4265, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 6612.

³⁵⁰ Süyuti “Həvi” 2/64 əl-Albani “Camius-Səğir” 5/219, H. 5796.

³⁵¹ Əbu Davud 4290.

³⁵² İbn Qeyyim «Mənar əl-Munif» 147,148, Süyuti «əl-Havi fil Fətava» 2/64. Buxari 6/491, Müslim 2/193,194.

etdikdə halınız necə olacaqdır?)»³⁵³. Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətə yaxın ümmətimin axırında saysız (saymadan) mal paylayan xəlifə olacaqdır»³⁵⁴. Hədisin ravilərindən olan Cərirri belə deyir: «Əbu Nədra və Əbul Əlaya – sizcə bu Ömər b. AbdulƏzizdirmi? – deyə müraciyyət etdim. Onlar da: «Xeyr» deyə cavab verdilər»³⁵⁵. Mehdi hədislərini inkar edənlər deyirlər ki, Mehdi elə İsa – *əleyhissəlam* – in özüdür və buna dəlil olaraq: Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Fitnə-fəsad yayılacaq, dünyanın sonu yaxınlaşacaq, insanlarda paxıllıq və xəsislik çoxalacaq, qiyamət yalnız pis insanlara görə qopacaqdır. Mehdi isə elə Məryəm oğlu İsadır»³⁵⁶. Bu hədis zəifdir. Çünki Muhəmməd b. Xalid əl-Cundi haqqında Zəhəbi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Ezdi deyir ki: “Hədisi qəbul edilməz. Hakim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Bilinmir kimdir”. Mən deyirəm ki: “Mehdi isə elə Məryəm oğlu İsadır” hədisi munkərdir»³⁵⁷. İbn Teymiyyə, İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – deyirlər ki: “Bilinmir kimdir»³⁵⁸.

Mehdi Hədislərinin Mutəvatir Olması: Əbul Həsən əl-Arabi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Mehdi barəsində Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən gələn hədislər mutəvatir olmasıdır...”³⁵⁹. Şövkani – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Mehdinin gəlməsini Mutəvatir olduğunu 50 hədislə açıqlamaq yetərlidir. Bu hədislərin mutəvatir olmasını bütün üsul qaydaları qəbul etmişlər...”³⁶⁰. Sıddıq Həsən Xan – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Mehdi barəsində hədislər fərqli olsa da həqiqətən çoxdur və mutəvatir dərəcəsindədir. Bu hədislər Sünən, Mucə və Musnədlərdə vardır»³⁶¹.

Mehdi Hədislərini İnkər Edənlər Və Onlara Cavab: Lakin son zamanlarda törəyən yazarlardan bəziləri (“Rəşid Rıza “Mənâr Tefsiri” 9/499-504, Əhməd Əmin “Duhəl-İslam” 3/237-241) Mehдинin gəlməsini inkar etməklə, onunla bağlı hədislərin zəif və batil olduğunu və Mehдинi sadəcə Rafizilərin uydurduqları bir şey olduğunu və sonradan Əhli Sünnənin kitablarına qarışdığını söyləmişlər. Bu yazarlar Tarixçi İbn Haldunun məşhur “Muqəddiməsində” Mehdi hədislərini zəif etməsindən

³⁵³ Buxari 6/491, «Ənbiya» 49, Müslim 2/193.

³⁵⁴ Müslim 18/38,39.

³⁵⁵ Nəvəvi Şərhi, Müslim “Fitən” 18/38,39, Bəgavi “Şərhus-Sünnə”, Mehdi 15/86,87.

³⁵⁶ İbn Məcə 2/1340, Həkim «Mustədrək» 4/441,442, zəif hədis.

³⁵⁷ “Mizanul-İtidāl” 3/535.

³⁵⁸ “Minhacus-Sünnə” 4/211, “Takribut-Təhziib” 4/157.

³⁵⁹ Təhziibul-Kəmal” 3/1194, “əl-Mənârul-Munif” s:142, “Fəthul Bəri” 6/493,494.

³⁶⁰ “ət-Təvziib”, “əl-İzâa” s:113,114.

³⁶¹ “əl-İzâa” s:112.

faydalanmışlar. Belə ki, İbn Haldun bu sahədə geniş elm sahibi deyildi ki, hədislərə zəif və səhih desin. Bütün bunlara Abdulmuhsin əl-Abbad – *hafizəhullah* - “**Mehdi Hakkında Gələn Sahih Hədisləri Yalanlayanlara Cavab**” adlı kitabında geniş olaraq cavab vermişdir. Allah ondan razı olsun. Həmçinin Əhməd Şakir “Şərh Musnəd Əhməd” 5/197-198 cavab vermişdir.

İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “İmamilərə görə Mehdi, Həsən - *radiyallahu anhu* – nun deyil, Hüseyin - *radiyallahu anhu* – nun övladlarından olan Muhəmməd b. Həsən əl-Əsakir əl-Muntazadır. Musa - *aleyhissəlam* - ın əsasına sahib olub, **500** yüz ilə qədər öncə Samirədəki mağaraya girib ondan sonra onu görən olmamışdır. Buna görə də Rafizilər hərgün onu gözləyərlər və bu mağaranın qapısında bir atla durub yanlarına çıxması üçün: Ya Mövlana çıx, Ya Mövlana çıx” deyirlər. Sonra da pərişan və ümüdsüz olaraq geri dönərlər. Bu da onların halı”³⁶².

5. Yəcuc Və Məcuc Tayfasının Çıxması: Zülqərneyn dedi: «Bu Rəbbimdən bəxş edilən bir mərhəmətdir. Rəbbimin təyin etdiyi vaxt (Qiyamətə yaxın Yəcuc-Məcuc tayfalarının dünyanı bürüyəcəyi zaman) gəldikdə isə onu yerlə yeksan edəcəkdir. Rəbbimin vədi həqiqətdir». (əl-Kəhf 90-98)³⁶³. Zeynəb b. Cəhş - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, bir gün Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – üzü qıp-qırmızı halda, həyacanlı olaraq çölə çıxdı və: «**Lə İlahə İlləllah!** İrəlidə gecə qaranlığı kimi fitnə vardır. Vay ərəbin halına! Bu gün Yəcuc və Məcuc səddindən bu boyda dəlik açıldı» buyurdu. Bunu söylədikdə baş barmağı ilə şəhadət barmağını halqa şəkilində etdi. Bunun üzərinə mən: «Ya Rəsulillah! İçimizdə yaxşı kimsələr olarkən biz həlakı oluruq?» dedim. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bəli (fasiqlik, fahiş əməllər, əxlaqsızlıq, zülm) kimi pisliklər çoxaldığı zaman»³⁶⁴. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yəcuc və Məcuc hər gün səddi qazarlar. Balaca bir dəlik açıldıqda günəşin işıqlarını gördükdə əmrləri onlara: «Gəlin qayıdaq, sabah işimizə davam edərik» deyər. Səhəri ora gəldikdə səddin əvvəlki vəziyyətdə olduğunu görürlər. (Bu hal uzun bir vaxt belə davam edər). Nəhayət Allah onları insanların üzərinə göndərmək vədi gəlib çatdıqda onlar yenə də qazarlar. Səddən günəş işıqları göründükdə əmrləri: «Gəlin qayıdaq, sabah **İnşəallah** işimizə davam edərik» deyər.

³⁶² “Minhacüs-Sünnə” 2/131, “əl-Mənârül-Munif” s: 152-153.

³⁶³ İncildə Qoq və Maqoq tayfaları. Geniş məlumat üçün bax: «Qurani-Kərim» Kəhf surəsi 83-98-ci ayələrə qədər.

³⁶⁴ Müslim.

Səhəri ora gəldikdə səddi buraxdıqları halda görürlər. Qazmağa başlayırlar və çıxaraq insanların üzərinə hücum edirlər...»³⁶⁵. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü Allah buyuracaq: «Ey Adəm!». Adəm: «Buyur Ya Rəbbim!» deyər. Allah: «Atəşə göndərilənləri atəşə göndər». Adəm: «Nə qədərini?» deyər. Allah: «Hər min nəfərdən doqquz yüz doxsan doqquzunu atəşə, birini isə Cənnətə» deyər buyurur³⁶⁶. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Bu hədis onların Adəm - *əleyhissəlam* - in zürriyyətindən olmasına dəlildir və əksini iddia edənlərin sözlərini rədd edir”³⁶⁷. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yəcuc və Məcuc tayfasının çıxmasından sonra da Beyti həcc və ümrə üçün ziyarət edəcəklər»³⁶⁸. Xuzeyfə b. Yəmən, Abdullah b. Amr - *radıyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yəcuc və Məcuc tayfası Adəm oğullarıdır. Onlardan biri öz zürriyyətindən min insan görmədən ölməz (Başqa rəvayətdə: Yəcuc bir ümmət, Məcuc bir ümmət. Hər ümmət dörd yüz min nəfərdir və bunlardan hər biri öz övladlarından min silahlı adam görmədikcə ölməz)³⁶⁹»³⁷⁰. Abdullah b. Amr - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Cinlər və insanlar on qisimdir. Doqquz qismi Yəcuc və Məcucdur. Qalan qismini isə digər insanlar təşkil edir”³⁷¹. Qatadə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Yəcuc və Məcuc **22** qəbilədən ibarətdir. Onların **21**-ni Zülqarneyn səddə həps etmişdir. Digər qəbilə isə döyüş əsnasında itən və səddin arxasında qalan Türklərdir”³⁷². Nəvvəs b. Səman - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Müsəlmanlar Yəcuc və Məcucun oxlarını döyüş sürsatlarını **7** l yandıraraq onlardan istifadə edəcəklər”³⁷³. Xuzeyfə b. Yəmən - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Yəcuc və Məcucdan soruşuldu. O, buyurdu: “Onlar **3** sinifdirlər: Bir sinif Erz (ağacı) kimidirlər”. Ondan: “Erz nədir?” deyər soruşdular. O: “Şamda bitən səmaya doğru **120** zira uzunluğunda olan bir ağacdır. Onlara nə dağ, nə də dəmir dözər. *İkinci sinif*: “Qulağının birini döşək kimi edər, digərini isə yorğan. Fil, dəvə, donuz nə

³⁶⁵ Əhməd 2/510,511, İbn Məcə «Fitən» 33,4080, İbn Hibban 15/243, İbn Kəsir 3/105, Qurtubi 11/57.

³⁶⁶ Buxari 3/1221, 5/2392, Müslim «İman» 379, 1/201.

³⁶⁷ Fəthul Bəri 6/445.

³⁶⁸ Buxari «Hacc» 47, Əhməd 3/28.

³⁶⁹ Təbərani “Əvsat” 4/155, Həkim 4/490, Təbəri 17/88, İbn Kəsir 3/107, Deyləmi 8963, Qurtubi 11/57, Fəthul Bəri 6/386,13/106.

³⁷⁰ Heysəmi «Məcmuz Zəvaid» 8/6.

³⁷¹ Həkim 4/536, Fəthul Bəri 13/107.

³⁷² Fəthul Bəri 13/107, Tuhfatul Əhfəzi 6/351, Feyzul Qadir 1/117, İbn Kəsir “Bidayə” 2/110,200.

³⁷³ İbn Məcə 4076, Deyləmi 3463, əl-Albani “Səhihul Cəmi” 3567.

görsələr yeyərlər. Hətta özlərindən biri ölərsə onu da yeyərlər. Onların bir ucu Şamda, bir ucu da Xorasanda olar. Şərq çaylarının hamısını və Təbəriyyə gölünü içərlər (Başqa rəvayətdə: Bir sinifdə: Orta boyludur. Onlar daha şiddətliyərlər)³⁷⁴.

6. Dabbətul-Ardın (Heyvanın) Çıxması:³⁷⁵. «*Onlara deyilən söz yerinə yetdiyi zaman onlar üçün yerdən bir heyvan çıxardarıq ki, onlarla danışıb (bizim adımızdan): «İnsanlar ayələrmizə inanmadılar» deyər.* (ən-Nəml 82). Bu heyvanın nə cür olduğu barədə heç bir məlumat yoxdur. Qeyd edirlər ki, o kimin mömin və kafir olduğunu söyləyəcəkdir. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dəbbətul Ard, Musanın əsası və Süleymanın möhürü bir yerdə çıxacaqdır. Möhür ilə möminin üzünü parladaçaq, əsa ilə kafirin burnunu qıracaqdır. Mömin ilə kafir tanınacaqdır»³⁷⁶.

Cəssəsə Kimdir? - Fatimə b. Qeys - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, bir gün Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – *Əssələtu Cəmiatən* (toplayıcı olan namaza gəlin) deyə buyurdu. Mən də həmin məscidə gəldim. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ilə birlikdə namaz qıldım. Mən qadınların səfində idim. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – namazı bitirdikdən sonra gülər bir halda minbər üzərində oturdu və: «Heç kəs namaz qıldığı yerdən ayrılmasın!» buyurdu. Sonra sizləri nə üçün topladığımı bilirsiniz? Səhabələr: «Allah və Rəsulu daha gözəl bilir». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allaha and olsun ki, mən sizi nə bir müjdə vermək, nə də qorxutmaq üçün toplamışam. Lakin mən sizləri bu səbəbə görə toplamışam: «Təmim əd-Dari xristian bir adam idi»³⁷⁷. Gəldi, beyət edib İslamı qəbul etdi və mənə belə hadisəni rəvayət etdi. Onun söylədiyi bu rəvayət mənim sizə söylədiyim Məsih Dəcəl hadisəsi ilə uyğundur». Sonra söhbətinə davam edərək buyurdu: «Cuzam və Ləhm qəbilələrindən otuza yaxın kişi ilə gəmi ilə səyahətə çıxdıq. Dənizin dalğaları onları bir ay dənizdə çarxalayaaraq sonra bir adanın yanına gətirdi. Günəşin batdığını gözlədikdən sonra adaya yollandıq. Adada bizim qarşımıza tüklü bir Dabbə (heyvan) çıxdı. Tükü çox olduğundan biz onun arxa və qabağını seçə bilmirdik. Biz ona: «Sən kimsən?» deyə soruşduq. O, da: «Mən

³⁷⁴ Qurtubi “Təzkira” 781 zəif hədis.

³⁷⁵ *Dəbbətul Ard* – bəzi rəvayətlərə görə bu Cəssəsədir. Cəssəsə Dəcəl üçün xəbərlər aparən cəsus deməkdir.

³⁷⁶ İmam Əhməd, Taylasi, Tirmizi, İbn Məcə, Beyhəqi, İbn Cərir.

³⁷⁷ Təmim əd-Dâri - Əbu Rukayyə Təmimi Əvs b. Hâricə əd-Dâri. Lahmilərin bir şöbəsi olan Dâr kökünə mənsubdur. Xristian idi. Beytul-Məqdisin ən məşhur rahibləri arasında sayılırdı. Hicratin 9-cu ilində müslüman oldu. Mədinəyə gəldi. Hicri 40-cı ildə vəfat etdi. “Təhziub-Təhziub” 1/511-512.

Cəssəsəyəm» dedi. Biz: «Cəssəsə nədir?» deyə soruşduq. O, məxluq: «Ey topluluq siz ibadətghadakı adamın yanına gedin. Çünki o, sizin gəlməyinizi çoxdan arzulayır» dedi. Dəbbə bizə o, adamı vəsf etdikdə biz onun şeytan olmasından qorxduq. Nəhayət o, ibadətgha gəldik. Orada cüssə baxımından insanların ən irisi olan, ayaqları əllərinə çarpaz vəziyyətdə bağlanmış birisini gördük. Biz ona: «Sən kimsən?» deyə soruşduq. Qarşılığında o: «Sizlərin kimlər olduğu barədə mənə xəbər verin» dedi. Biz də hər şeyi olduğu kimi ona xəbər verdik. O: «Mənə Şamda olan Nəhmu Beysən adlı yerdən xəbər verin?» dedi. Biz: «Sənə onun hansı halından xəbər verək?» dedik. O: «Xurmalarından deyirəm. Onlar meyvə verirlərmə?» dedi. Biz: «Bəli, verin» dedik. O: «Onun meyvə verməmək vaxtı yaxınlaşır» dedi. O: «Mənə Təbəriyyə gölündən xəbər verin?» dedi. Biz: «Sənə onun hansı halından xəbər verək?» dedik. O: «Onda su varmı?» dedi. Biz: «Onun suyu çoxdur» dedik. O: «Xəbəriniz olsun ki, onun suyunun çəkilib getməsi zamanı yaxınlaşır» dedi. O: «Mənə Şamın qiblə hissəsində olan Aynu Zuqardan xəbər verin» dedi. Biz: «Sənə onun hansı halından xəbər verək?» dedik. O: «O, bulaqda su varmı? Oranın əhalisi o, bulaqdan istifadə edirmi?» dedi. Biz: «Bəli, o suyu bol olan bir bulaqdır. Əhalisi də o, bulağın suyundan istifadə edirlər» dedik. O: «Mənə *Nəbiyyul-Ummiyyin* (ümmətlərin Peyğəmbəri) haqqında xəbər verin? O, nə edir?» dedi. Biz ona: «Məkkədən çıxıb Yəsrinə (Mədinəyə) hicrət edib» dedik. O: «Ərəblər onunla müharibə edirlərmə?» dedi. Biz: «Bəli» dedik. O: «Onun vəzifəsi nədir? Peyğəmbər onlara nə edir?» dedi. Biz: «Ərəblərdən ona dostluq edənlər və itaət edənlər zahir olmuşdur» dedik. O: «Həqiqətən bunlar oldumu?» dedi. Biz: «Bəli» oldu dedik. O: «Şübhəsiz ki, onların peyğəmbərə itaət etmələri onların özləri üçün xeyirlidir» dedi. İndi mən sizə özüm haqqımda xəbər verəcəyəm. Mən Məsihəm. Mənə çıxmaq üçün izn verilən zaman yaxınlaşır. İzn verildikdə mən yer üzündə gəzəcəyəm və qırx gecə içində elə bir yer olmayacaq ki, ora ayağım dəyməsin. Məkkə və Mədinədən başqa. Bunların hər ikisi də mənə haram edilmişdir. Bu iki şəhərin hər girəcəyində dayanan mələklər əllərindəki qılınc ilə məni vuraraq bu şəhərlərə girməyə qoymazlar».

Fatimə b. Qeys - *radıyallahu anha* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bunları söylədi və əlindəki dəyənək ilə minbərə sūrtərək və Mədinəni qəsd edərək: «Bura Teybədir! Bura Teybədir! Bura Teybədir!» deyə buyurdu. Sonra xəbəriniz olsun ki, mən bunları sizlərə

söylədimmi? deyə buyurdu. Məsciddəki insanlar dedilər: «Bəli! Xəbər verdin!»³⁷⁸.

Bütün bu hadisələr öz baş vermə vaxtına görə ardıcıl gələcəklər və bir-birinin ardınca o, qədər sürətlə gələcəklər ki, insanlar göz açmağa imkan belə tapmayacaqlar. Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbərin – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamətin əlamətləri bir-birinin ardınca gələn mirvari dənələri kimidir. İp kəsildikdə dənələr bir-birinin ardınca töküldüyü kimi (Qiyamətin əlamətləri də bir-birinin ardınca bu cür sürətlə) gələcəkdir»³⁷⁹. O, dəhşətli, qulaqları kar edən və insanları sərxoş edən gün gəlməmişdən əvvəl Allaha yönəlin, nə etdikləriniz haqda düşünün. Çünkü o, gün düşünmək artıq fayda verməyəcəkdir. «*Nəhayət qulaqları kar edən o, dəhşətli səs gələndə. O, gün insan qaçacaq qardaşından, anasından, atasından, zövcəsindən, oğullarından. O, gün onlardan hər birinin istənilən qədər işi olacaqdır*». (Əbəsə 31-37). «*Onu görəcəyiniz gün hər bir əmizli qadın uşağını unudar, hər bir hamilə qadın vaxtından əvvəl yerə qoyar. İnsanları sərxoş görərsən. Halbuki onlar sərxoş deyillər. Bu ancaq Allahın əzabının şiddətli olmasındandır*». (əl-Həcc 2). Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Günəş batdığı yerdən doğmadıqca Qiyamət qopmaz. İnsanlar onu gördükdə yer üzündə olan hər kəs iman gətirəcəkdir. Əvvəlcədən iman etməmiş heç bir kəsə iman etməsinin fayda verməyəcəyi zamandır»³⁸⁰.

QİYAMƏTİN ADLARI

Qurani Kərimdən bizə məlum olan Qiyamət gününün bir çox adları vardır. İbn Kəsir Qiyamətin adlarının 80-dən çox olduğunu sayır³⁸¹. Məs:

1. *Yəumul-Bəss* – məşhərə göndərilən gün. «*Elm və iman sahibləri isə belə deyrlər: "Siz (qəbirlərinizdə) Allahın Kitabında (əzəli elmində yazılmış) olan qiyamət gününə qədər qaldınız. Bu, (hamının dirildiyi) qiyamət günüdür, lakin siz (onun haqq olduğunu) bilmirdiniz!"*». (ər-Rum 56).

2. *Yəumul-Xuruc* – çıxarılacaq günü. «*O gün (bütün yaranmışlar) dəhşətli (tükürpədici) səsi doğrudan-doğruya eşidəcəklər. O gün (qəbirlərdən) çıxma günüdür!"*». (Qaf 42).

³⁷⁸ Müslim 2942.

³⁷⁹ Həkim, Əhməd «Musnəd», əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 4/361 hədis 1762.

³⁸⁰ Buxari, Müslim

³⁸¹ ən-Nihâyə «əl-Fitən vəl-Məlahim» 1/255-256.

3. *Yəumul-Qiyamə* – qiyamət günü. «*And içirəm Qiyamət gününə*». (əl-Qiyamət 1).

4. *Yəumul-Həşr* – toplanma günü. «*O gün yer onlardan ayrılıb parçalanacaq, onlar sürətlə (torpağın altından, qəbirlərindən çıxacaqlar). O bizim üçün asan olan həşrdir (Bütün yaranmışların bir yerə toplanacaqları məhşər günüdür)*». (Qaf 44).

5. *Yəumul-Fəsl* – ayırd etmə günü. «*Həqiqətən, (haqla batili) ayırd etmə günü (əzəldən müəyyən edilmiş) bir vaxtdır!*». (ən-Nəbə 17).

6. *Yəumul-Cəmə* – cəm etmə günü. «*(Ya Peyğəmbər!) Şəhərlərin anası (olan Məkkə) əhlini və onun ətrafındakıları (bütün başqa insanları) haqqında heç bir şübhə olmayan (bütün məxluqatın bir yerə cəm olacağı) toplanış (Qiyamət) günü ilə qorxutmağın üçün beləcə sənə ərəbcə Quran vəhy etdik. (Axirətdə insanların) bir qismi (möminlər) Cənnətdə, bir qismi (kafirlər) isə Cəhənnəmdə olacaqdır!*». (əş-Şura 7).

7. *Yəumul-Hisəb* – haqq-hesab günü. «*Onlar (istehza ilə): “Ey Rəbbimiz! Tez ol, bizim payımızı (əməl dəftərimizi, yaxud xeyirdən, şərdən payımıza nə düşəcəksə) haqq-hesab (Qiyamət) günü gəlməmişdən əvvəl ver!” – dedilər*». (Sad 16). “*Haqq-hesab günü üçün (axirətdə) vəd olunduğunuz (nemətlər) bunlardır*”. (Sad 53).

8. *Yəumul-Vaid* – vəd olunmuş gün. “*(Öləndən sonra yenidən dirilmək üçün) sur çalınacaqdır. Bu vəd olunmuş gündür (əzab günüdür)!*”. (Qaf 20).

9. *Yəumul-Həsra* – peşmançılıq günü. “*(Ya Rəsulum!) Qəflətdə olanları və iman gətirməyənləri işin bitmiş olacağı (haqq-hesab çəkilib möminlərin Cənnətə, kafirlərin isə Cəhənnəmə girəcəyi) peşmançılıq günü (insanın pis əməllərinə görə peşman olacağı, lakin bu peşmançılığın heç bir fayda verməyəcəyi Qiyamət günü) ilə qorxut!*”. (Məryəm 39).

10. *Yəumul-Xuld* – əbədiyyət günü. “*Ora sağlqla (əmin-amanlıqla) daxil olun. Bu, əbədiyyət günüdür!*”. (Qaf 34).

11. *Dərul-Xuld* – əbədiyyət yurdu. “*Budur Allahın düşmənlərinin cəzası – Cəhənnəm (cəhənnəm odu)! Ayaqlarımızı inkar etmələrinin cəzası olaraq onların əbədi məskəni oradadır!*”. (Fussilat 28).

12. *Yəumul-Taləq* – qarşılaşma günü. “*Dərəcələri yüksəldən (mələklərin, peyğəmbərlərin, övliyaların və möminlərin mərtəbələrini ucaldan, yaxud hər şeydən uca), ərşin sahibi Allah öz əmrindən olan vəhyi bəndələrindən istədiyinə nazil edir ki, (o, insanları) görüş günü (yer və göy əhlinin, ibadət edənlə ibadət olunanın, zalımla məzlumun bir-birilə görüşəcəyi, ruhla bədənin qovuşacağı qiyamət günü) ilə qorxutsun!*”. (Ğafir 15).

13. *Yəumud-Din* – sorğu-sual günü. “*Haqq-Hesab (Qiyamət) gününün sahibinə!*”. (əl-Fatihə 4).

14. *Həqqə* – haqq üzə çıxacağı gün. “*Haqq olan qiyamət! Nədir Qiyamət?! Nə bilirsən (haradan bilirsən) ki, nədir qiyamət?! (Qiyamətin nə olduğunu sənə nə öyrətdi?)*”. (əl-Həqqə 1-3).

15. *Qariə* – qəlbləri təşvişə salan gün. “*Ürəkləri dəhşətə salan qiyamət! Nədir Qiyamət?! Sən nə bilirsən (haradan bilirsən) ki, nədir qiyamət?!*”. (əl-Qariə 1-3).

16. *Ğəşiyə* – qəlbləri dəhşət bürüyən gün. “*(Ya Peyğəmbər! Dəhşəti aləmi) bürüyəcək qiyamətin xəbəri sənə gəlib çatdı? (O gün) bir çox üzlər zəlil görkəm alacaq*”. (əl-Ğəşiyə 1-2).

17. *Təğabun* – qarşılıqlı aldanma günü. (ət-Təğabun).

18. *Əzifə* – yaxınlaşmaq günü. “*(Ey insanlar!) Yaxınlaşsam (Qiyamət) yaxınlaşdı*”. (ən-Nəcm 57).

19. *əs-Saat* – “*O, saat (Qiyamət günü) mütləq gələcəkdir, ona heç bir şəkk-şübhə yoxdur. Lakin insanların çoxu (buna) inanmaz!*”. (əl-Ğafir 59).

20. *Darul-Axira* – axirət diyarı. “*Bu dünya həyatı oyun-oyuncaqdan, əyləncədən başqa bir şey deyildir. Axirət yurdu isə, şübhəsiz ki, əbədi həyatdır. Kaş biləydilər! (Əgər bilsəydilər, axirəti dünyaya dəyişməzdilər)*”. (əl-Ənkəbut 64).

21. *Darul-Qarar* – “*Ey qövmüm! Bu dünya həyatı keçici bir şeydir (fanidir), axirət isə əbədi yurddur!*”. (əl-Ğafir 39).

22. *əl-Vaqiə* – vəqə olan gün. “*Qiyamət vəqə olacağı (qopacağı) vaxt*”. (əl-Vaqiə 1).

23. *Tamattu Kubra* – “*O böyük bəla (Qiyamət) gələndə*”. (ən-Nəziət 34).

24. *əs-Sahhə* - qulaqları kar edən. “*Nəhayət, qulaqları kar edən (o dəhşətli səs) gələndə (İsrafil surunu çalanda)*”. (Əbəsə 33).

ÖLÜM

Bizlər ölən yaxud öldürülən, ya da hər hansı bir səbəblə həyatı sona çatan hər bir kəsin əcali ilə öldüyünə və onun əcalindən heç bir şeyin əskilmədiyinə iman edirik. (Ya Muhəmməd!) *De ki: «Sizə müvəkkil olan ölüm mələyi canınızı alacaqdır. Sonra da (Qiyamət günü) Rəbbinizin hüzuruna qaytarılacaqsınız»*. (əs-Səcdə 11). «*Can boğaza yetişdiyi zaman siz ona baxıb durursunuz (əlinizdən heç bir şey gəlmir). Biz ona sizdən daha yaxıniq, amma siz görmürsünüz! Əgər sizdən (dediyiniz kimi, qiyamət günü əməllərinizə görə) haqq-hesab çəkilməyəcəksə, və əgər (öləndən sonra heç bir dirilmə, haqq-hesab yoxdur) iddianızda*

doğrusunuzsa, bəlkə o çıxan canı geri (bədənə) qaytarasınız». (əl-Vaqiə 83-87).

Ölüm İki Cürdür: 1. Yuxu – Allah Qurani Kərimdə yuxunu ölüm adlandırır. «*Allah (əcəli çatan kimsələrin) canlarını öldüyü zaman, ölməyənlərin (hələ əcəli çatmayanların) canlarını isə yuxuda alar».* (çünkü yuxu da ölüm kimi bir şeydir, yuxu zamanı ruhun bədənlə əlaqəsi kəsilir)». (əz-Zumər 42). Həmçinin Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – sübh namazına yatıb qaldıqda buyurdu: «Allah bizim ruhumuzu aldı və istədiyi vaxt qaytardı»³⁸².

2. Həqiqi Ölüm – «*Yer üzündə olan hər kəs fanidir (ölümə məhkumdur)».* (ər-Rahmən 26). «*Hər kəs ölümü dadacaqdır».* (əl-Ənbiya 35).

Ölüm acı bir həqiqətdir. Hər bir canlı onunla qarşılaşır, ondan qaça bilmir. Canlı varlıqların heç biri bu həqiqətə qarşı durmaq qüdrətinə malik deyillər. O, hər an baş verə bilər, onunla böyük də, kiçik də, varlı da, kasıb da, güclü də, zəif də üzləşir. «*Hər bir kəs ölümü dadacaqdır».* (Ali-İmran 185). (Müharibəyə getməyib Mədinədə evlərində) *oturan və (müharibəyə getmiş) qardaşları haqqında: «Əgər onlar sözü müzə qulaq assaydılar, öldürülməzdilər» deyənlərə söylə ki, əgər doğru deyirsinizsə, onda (bacarıb) ölümü özünüzdən uzaqlaşdırın.* (Ali-İmran 168).

Hamı onun qarşısında bərabərdir. O, qaçılmaz bir taledir, ondan xilas yoxdur, ona mane olacaq bir qüvvə, bir vasitə də yoxdur. Onun qarşısını almaq, onu gecikdirmək də olmaz. Ona təslim olmaqdan başqa bir çıxış yolu da yoxdur. «*Heç kəs səhər nə əldə edəcəyini (savab, yaxud günah qazanacağını) heç kəs harada öləcəyini bilməz. Allah isə şübhəsiz ki, (hər şeyi) biləndir və (hər şeydən) xəbərdardır».* (Loğman 34).

Həyatı bəxş edən də Allahdır, müəyyən olunmuş vaxtda, ayrılmış müddətdə insan istər evində, istər ailəsi yanında, istər ruzi axtarışında və s. harda olursa olsun verdiyini geri alan da Allahdır. «*Harada olursunuz olun, hətta uca və möhkəm qalalar içərsində olsanız belə, ölüm sizi haqlayacaqdır».* (ən-Nisa 78).

Bu günə qədər heç bir kəsə ölməzlik bəxş olunmayıb. Yaradılmışların ən xeyirliləri olan Peyğəmbərlər belə ölümdən yaxa qurtara bilməyiblər. Baxın, görün Allah – *subhənəhu və təalə* – onlar haqqında nə buyurur: (Ya Muhəmməd!) «*Səndən əvvəl də (dünyada) heç kəsə əbədi həyat (ölməzlik) vermədik. Belə olduqda sən ölsən onlar dirimi qalacaqlar?»* (əl-Ənbiya 34). (Ya Peyğəmbər!) «*Şübhəsiz ki, sən də öləcəksən, onlar da öləcəklər».* (əz-Zumər 30).

³⁸² Buxari, Müslim.

Bəli, bu qədər ayələri dinlədikdən sonra «Beş günlük dünyadır, kef etmək lazımdır» deyənlərin aqibəti necə olacaqdır. *«Xeyr, can boğaza (körpücük sümüklərinə) gəlib yetişəcəyi, (ailə üzvləri tərəfindən onu bu bəladan) kim xilas edə bilər? deyiləcəyi, (can üstə olan kimsə) ayrılıq qəminin gəlib çatdığını anlayacağı, və (ölüm qorxusundan) qıçı-qıçına dolaşacağı zaman, aparılacağı yer Rəbbinin hüzzuru olacaqdır (ey insan). Beləliklə o nə (Qurani) təsdiq etdi, nə də namaz qıldı. Amma (Allah kəlamını) yalan saydı, (imandan da) üz döndərdi. Sonra da özünü darta-darta ailəsinin yanına getdi. Vay sənənin halına, vay! Yenə də vay sənənin halına, vay!»*. (əl-Qiyamə 26-35). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurur: «Ləzzətlərlə dolu həyata son qoyan ölümü tez-tez yada salın»³⁸³. İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Ey Adəm övladı! Anan səni dünyaya gətirəndə sən ağlayırdın, ətrafdakılar isə sevinirdilər. Elə əməl et ki, ölüm anında onlar yığışib ağlayanda sən sevinəsən».

Bütün varlıqların yaradanı Allahdır, qayıdış da Allahdır. Ondan başqa qayıdış məqamı yoxdur. Bu qayıdışdan başqa bir tale yoxdur. Fərq yalnız əməl və niyyətdə, gedilmiş yol və məqsəddədir. Son isə birdir: «Müəyyən olunmuş vaxtda, ayrılmış müddətdə ölümdür, Allaha qayıdışdır, məhşər və toplanış günündə cəmləşməkdir. Allahdan mərhəmət və məğfirət ya da qəzəb və əzabdır». Əbu Zərr əl-Ğifari - *radıyallahu anhu* –, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Uca və Böyük olan Allahdan belə buyurmuşdu: «Ey mənim qullarım! Mən zülmü özümə haram etdim. Onu sizin aranızda da haram edirəm. Buna görə də bir-birinizə zülm etməyin...Ey mənim qullarım, nə etsəniz onlar sizin əməllərinizdi. Mən onları sizin üçün sayıb, sonra əskiltmədən sizə verəcəyəm. Hər kim xeyir əldə edərsə bundan ötrü Allaha həmd etsin. Hər kim də bundan başqa bir şeylə qarşılaşarsa özündən başqa heç kəsi qınamasın»³⁸⁴. Aişə - *radıyallahu anha* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah o, kəslə görüşmək istəyir ki, o da (Rəbbi ilə) görüşməyi arzulayır. O, kəslə görüşmək istəmir ki, o da (Rəbbi ilə) görüşməyi arzulamır». Aişə - *radıyallahu anha* – dedi: «Ya Rəsulallah! Sən ölümü deyirsən? Axı o bizim xoşumuza gələn bir hal deyildir!». O, dedi: «Yox, bu siz fikirləşdiyiniz deyildir. Mömin bəndəyə Allahın rəhmi, mərhəməti və Cənnəti haqqında xəbər verildikdə o, da onunla (Rəbbi ilə) görüşü arzulayır. Allah da həmin bəndə ilə görüşü arzulayır. Kafir bəndəyə Allahın əzabı, qəzəbi və Cəhənnəmi haqqında xəbər verildikdə o, da onunla (Rəbbi ilə) görüşməyi arzulamır. Allah da

³⁸³ İmam Əhməd 2/293, Tirmizi 2307, Nəssəi 4/5, İbn Məcə 4258, İbn Hibban 2559, əl-Həkim 4/321.

³⁸⁴ Müslim.

həmin bəndə ilə görüşməyi arzulamır»³⁸⁵. Cabir – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, mən Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – vəfatından üç gün qabaq belə dediyini buyurduğunu eşitdim: «Sizlərdən hər hansı biriniz Allaha gözəl zənn etməkdən başqa halı üzərə ölməsin»³⁸⁶.

Ölümü Arzulamamaq: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Heç biriniz ölümü əsla istəməsin və ölüm gəlmədən də gəlməsinə dua etməyin. Çünki sizdən bir öldüyü zaman əməli kəsilir. Həm də möminin ömrü ona xeyirdən başqa bir şey artırmaz”³⁸⁷. Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Sizdən kimsə ona toxunan zərərdən ötrü ölümü istəməsin. Əgər bunu etmək mümkün deyilsə onda desin: Ya Rəbbim! Yaşamaq mənə xeyirli olduğu müddətdə məni yaşad, ölümüm mənə xeyirli olduğu zaman ruhumu al (Başqa rəvayətdə: Əgər yaxşı kimsədirsə ümüd edilir ki, yaxşılığı artırsın, Pis kimsədirsə ümüd edilir ki, qayıdar (tövbə) edər)”³⁸⁸. Ənəs - *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Əgər Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ölümü istəməkdən nəhy etməsəydi ölümü istəyəcəkdik”³⁸⁹.

Allaha İtaət İlə Keçirilən Ömür: Əbu Bəkrətə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir nəfər: “Ya Rəsulallah! İnsanların hansı daha xeyirlidir?” deyə soruşdu. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ömrü uzun olub, əməli gözəl olandır”. Sonra adam: “İnsanların hansı daha şərlidir” deyə soruşdu. Peyğəmbər: “Ömrü uzun olub, əməli pis olandır” deyə buyurdu³⁹⁰.

Dini Bir Fitnə Qorxusundan Ölümü İstəmək: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət qopmaz o, vaxta qədər ki, qəbrin yanından keçən insanlar – «Kaş ki, onun yerində mən olaydım» deməyəncə»³⁹¹. Sovban - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ya Rəbbim! Xeyirli əməllər etməyi, günahlardan çəkinməyi, miskinləri sevməyi mənə nəsib et. İnsanlara bir fitnə təqdir etdiyən zaman məni fitnəyə bulaşdırmadan yanına al!”³⁹². Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Gecə qaranlığı kimi öldürücü fitnələrdən çəkinin. (Xeyirli əməllər etməyə çalışın!) Çünki

³⁸⁵ Buxari, Müslim.

³⁸⁶ Müslim 2877.

³⁸⁷ Müslim.

³⁸⁸ Buxari, Müslim.

³⁸⁹ Buxari, Müslim.

³⁹⁰ Həkim, Əhməd.

³⁹¹ Fəthul Bəri, Buharî “Fitnə” 13/81,82, Nəvəvi şərhli, Müslim “Fitnə” 18/34.

³⁹² Malik, Bəzzar, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

səhəri mömin olan axşama kafir olacaqdır, axşamı mömin olan isə səhərə kafir olacaqdır. İnsanlar öz imanlarını (dinlərini) dünya malına satacaqlar»³⁹³. Sələflər deyirlər ki: “Ölüm yox olub getmək deyildir. O, ancaq ruhun bədəndən əlaqəsinin kəsilməsidir. Ölüm bir ayrılmaqdır. Ruh ilə bədən arasına girən bir pərdədir. Ölüm bir dəyişiklikdir. Dünyadan Axirətə köçməkdir”. Aişə - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ölüm qənimətdir, Günahlar müsibətdir, Fəqirlik rahatlıqdır, Zənginlik cəzadır, Ağıl hidayətdir, cahillik zəlalət və sapıqlıqdır, zülm peşmanlıqdır, itaət gözün nurudur, Allah qorxusundan ağlamaq atəşdən qurtulmaqdır, gülmək bədənin fəlakətidir, günahdan tövbə edən günahsız kimidir»³⁹⁴. Mahmud b. Ləbid - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İki şey var ki, İnsan oğlu onlardan iyrenir. Ölümdən iyrenir, halbuki onun üçün ölüm fitnədən daha xeyirlidir. Malın azlığından iyrenir, halbuki az malın sorğu-sualı daha azdır»³⁹⁵. İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Əbu Zərr - *radiyallahu anhu* – ya buyurdu: “Ey Əbu Zərr! Dünya möminin zindanı, qəbr əminliyi, Cənnət isə qərargahıdır. Dünya kafirin Cənnəti, qəbr onun əzabı, Cəhənnəm isə dönüş yeridir»³⁹⁶. İbni Mubarək və İbni Əbi Şeybə və Mərvəzi Rabi b. Həysəndən rəvayət edir ki: “Möminin gözlədiyi qeybi şeylər içində ölümdən daha xeyirli heç bir şey yoxdur»³⁹⁷. Əbu Darda - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Rəbbimə təvəzökarlıq üçün fəqirliyi, ona qovuşmaq üçün ölümü sevərəm, günahlarıma kəffarə üçün xəstəliyi sevərəm»³⁹⁸. Ölüm mələyi İbrahim - *əleyhissəlam* - ın ruhunu almaq üçün gəlmişdir. İbrahim: “Ey Mələkul Movt! Heç dost dostun ruhunu alarmı?”. Ölüm mələyi Rəbbinə dönərək Allah ona buyurdu: İbrahim - *əleyhissəlam* - de: Heç dost dostu qovuşmaqdan çəkinərmimi?”. Mələk bunu İbrahim - *əleyhissəlam* - xəbər verincə İbrahim: “Ruhumu al!” dedi³⁹⁹. Həyyan b. əl-Əsvəd deyir ki: “Ölüm bir körpüdür. Dostu dostu qovuşdurur»⁴⁰⁰.

Ölümü Xatırlamaq: Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ölümü çox xatırlayın. Çünki ölümü anmaq günahları təmizləyər, insanın əlini dünyadan

³⁹³ İmam Nəvəvi “Şərh Müslim” 2/133.

³⁹⁴ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

³⁹⁵ Beyhəqi zəif hədis, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

³⁹⁶ Əbu Nuaym, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

³⁹⁷ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

³⁹⁸ İbni sad “Tabaqat”, Beyhəqi “Şuab”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

³⁹⁹ İmam Əhməd, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁰⁰ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

çəkər, zəngin ikən ölümü xatırlamaq azgınlıqdan qoruyar, fəqir ikən ölümü xatırlamaq yaşamağa razı edər”⁴⁰¹. Sələflər deyirlər ki: “Kim ölümü çox zikr etsə ona üç şey ikram olunar: Tövbəni tezləşdirər, qəlbində (az ruzi ilə) qənaətkar olar, ibadətində sevinc və fərəh hiss edər. Kim də ölümü unudarsa ona üç şey ilə cəza verilər: Tövbəni gecikdirər, (az ruzi ilə) qənaətkar olmaz, ibadətində tənbel olar”⁴⁰². İbrahim Teymi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “İki şey məndən dünya ləzzətlərini kəsir: “Ölümü və Allahın hüzurunda durmağı zikr etmək”⁴⁰³. İbrahim ət-Teymi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Ölümü zikr etmək zənginlikdir”⁴⁰⁴. Kəb – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Kim ölümü haqqıyla tamsa dünyanın müsibət və qəmi ona asant gələr”⁴⁰⁵. Malik b. Dinar – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Əməl və ibadətdə qəlbın həyat tapması üçün ölümü zikr etmək bəs edər”⁴⁰⁶. Səfiyyə rəvayət edir ki, bir qadın qəlbının sərtliyindən Aişə - *radiyallahu anha* –yə şikayət edir. O: “Ölümü çox zikr et, qəlbın yumşalır” dedi⁴⁰⁷. Əli - *radiyallahu anhu* – deyir ki: “İnsanlar yatıblar, öldükləri zaman oyanırlar”⁴⁰⁸.

Ölümü Xatırlamağa Yardımçı Olan Şeylər: Bureydə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qəbirləri ziyarət etməkdən sizləri qadağan etmişdim. Artıq onları ziyarət edin...»⁴⁰⁹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Anam üçün istiğfar diləmək üçün Rəbbimdən izin istədim mənə izin vermədi. Qəbrini ziyarət etmək üçün Rəbbimdən izin istədim mənə izin verdi. Siz də qəbirləri ziyarət edin. Çünki qəbir ziyarəti ölümü xatırladır»⁴¹⁰. Əbu Səid - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizlərə qəbir ziyarətlərini qadağan etmişdim. İndi isə kim ziyarət etmək istəyərsə ziyarət etsin. Lakin çirkin söz söyləməsin»⁴¹¹.

Allaha Hüsni Zən Etmək: Cabir – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, mən Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – vəfatından üç gün qabaq belə buyurduğunu eşitdim: «Sizlərdən hər hansı biriniz Allaha gözəl zənn

⁴⁰¹ İbn Əbi Duniyə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁰² İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁰³ İbn Əbi Duniyə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁰⁴ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁰⁵ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁰⁶ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁰⁷ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁰⁸ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁰⁹ Müslim 977.

⁴¹⁰ Müslim 976.

⁴¹¹ Əhməd 3/38, Heysəmi 3/57, Nəsəi 4/89.

etməkdən başqa halı üzərə ölməsin»⁴¹². Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – öz Rəbbindən buyurdu: “Mən qulumun qəlbində iki qorxu və iki əminliyi cəm etməyəm. Kim məndən qorxsas, axirətdə onu əmin edərəm. Kim də dünyada məndən (əzabımdan) əmin olsa, axirətdə onu qorxuda buraxaram”⁴¹³. Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ölüm anında olan bir gəncin yanına daxil oldu. Ona: “Özünü necə hiss edirsən?” deyərək buyurdu. O: “Allaha ümüd edirəm və günahlarıma görə qorxuram” dedi. Peyğəmbər: “Belə bir məqamda qulun qəlbində ümüd və qorxu birləşərsə Allah ümüd etdiyini ona verər və qorxduğundan da onu əmin edər”⁴¹⁴. İbrahim – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Sələflər ölüm üzərə olan kimsəyə Rəbbinə yaxşı zən bəsləsin deyərək gözəl əməllərini xatırlamağı gözəl görərdilər”⁴¹⁵.

Sui Xatimənin Ölüm Öncəsi Əlamətləri Artıq gözəl sonluqdan qorxmaq müttəqilərin belini qırmasıdır. Əgər sən ölüm ayağında olan çoxlarının halına baxsan görərsən ki, onlarla gözəl sonluq arasında bir maneə vardır. Onların pis əməlləri bir cəza olaraq onlarla gözəl sonluq arasına girmişlər. Hafiz Əbu Muhəmməd AbdulHəqq b. AbdurRahmən İşbili deyir ki: «Bil ki, pis sonluğun müəyyən səbəbləri, yolları və qapıları vardır. Bunlardan ən böyüyü dünyaya qapanmaq, axirətdən üz döndərmək, günahlara cürətlə getməkdir. Günah insana güc gəlir və onun qəlbini örtür, aqlını silir, nurunu söndürür. Bundan sonra da o, kimsə heç bir nəsihət də fayda vermir. Əksər hallarda ölüm də ona elə bu vaxtlarda gəlir. O, kimsə təlqin edənə - **Lə İlahə İlləllah** - sözlərini uzaqdan bir nida kimi eşidir. Səsin nə olduğunu və nə qəsd olunduğunu anlamır. Hətta o, təlqin edənə nə qədər də təkrar etsə də belə”. Sufyan əs-Souvri – *rahmətullahi aleyhi* - bir gün səhərə qədər ağlayır. Səhəri ondan soruşduqda ki, səni ağladan günahlar idi. O: «Saman çöpünü götürərək deyir: «Günahlar bundan da yüngüldür. Lakin məni ağladan pis sonluqdur». Buna görə də heç kəs əməlinin çoxluğuna görə sonunun yaxşı olmasına arxayın olmasın. Bəziləri **Lə İlahə İlləllah** kəliməsini inkar və rədd etmiş, bəziləri bu kəliməni söyləyə bilmədiyini, söyləməsinə maneə olduğunu – Allah Qorusun – demişlər. Əbu AbdurRahman əl-Yəmənli deyir ki: “Ölüm anında olan birisinə **Lə İlahə İlləllah** deməyi təlqin etmiş və o da: Xeyir, söyləməyəcəyəm” demişdir⁴¹⁶. İbn Əbi Dunyə rəvayət edir

⁴¹² Müslim 17/209, 2877. Əbu Davud 2097.

⁴¹³ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴¹⁴ İbn Məcə 4261, Tirmizi, Əhməd, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”. əl-Albani “Səhihdə” 1051.

⁴¹⁵ İbn Əbi Dunyə “Kitabul Muhtadirin” s. 39-40.

⁴¹⁶ Adil b. Abdullah Suaydan «Təzkiratul İhvan» s. 45.

ki, Əbu Həsən b. Əhməd deyir ki, ölüm anında olan birinə: “Allahdan bağışlanma dilə” dedilər. O: “İstəmirəm” dedi. Ona: “**Lə İlahə İlləllah**” de. O, isə çəkdiyi sıxıntı vəzəbdən: “Söyləməyəcəyəm” dedi və öldü⁴¹⁷.

Sələflər hansı ki, onların gündüzləri orucla, gecələri ibadətə keçirdi bu qədər əməllərinə baxmayaraq onlar pis sonluqdan qorxurdular. İnsan qorxmalıdır günahlarının onunla yaxşı sonluq arasına girməsindən. Hafiz Əbu Muhəmməd – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Əgər bir kəsin zahiri də, batini də saleh olarsa onun sonu pis qurtarmaz. Belə bir şey Allaha həmd olsun ki, heç vaxt eşidilməyib. Bir kəsin batini də, zahiri də sağlamdırsa onun pis bir sonluqla qurtarması barəsində bir şey eşidilməyib. Sonu pis qurtaran kimsə əqidəsi pozulmuş və ya o, kimsə böyük günahlar üzərində davam edəndir. İnsan artıq o, günahlara elə bir şəkildə qurşanar ki, tövbə etməyə imkan tapmadan ölüm ona gələr. O, insan içini islah etməzdən əvvəl ölüm onu yaxalayar - *Allah qrusun!* - Şeytan o, vaxt onu ələ keçirir».

Amma zalımlar (günahkarlar) isə elə bil ki, Allahdan bir əhd alıblar. Şair deyir ki: «Ey çirkin əməl edərək əmin olan şəxs. Sənə Allah tərəfindən bir əhdmi gəlib. Sən iki şeyi cəm etmişən. Arxayınçılıq və öz istəyinə tabe olmaq». Bunların biri insanı həlak etməyə kifayətdir. Sən səfehliyinə görə əkin vaxtı bir şey əkmədin. İnsanlar biçdiyi vaxt sən nə əldə edəcəksən. Bu öləri bir həyatla məşğulsan. Sən daha çox aldanmışsan yoxsa ticarətdə aldanan. Halbuki, o kimsə itirdiyini yenidən əldə edə biləcəkdir. Sən isə əbədi həyatı tərk edərək öləri həyatla məşğulsan.

Sui Xatimənin Ölüm Anında Olan Əlamətləri: Adil b. Abdullah Suaydan “Təzkiratul İhvan” s. 47-48 əsərində qeyd edir ki: “Fərqli bölgələrdə olan bir çox ölü yuyanlar yuma əsnasında şahidi olduqları bəzi əlamətləri mənə zikr etmişdilər. Hamısı da ölülərdə eyni şeyin şahidi olmuşlar bu rəvayətlərin əksəriyyəti də bir-birinə bənzəyir. Mən özüm də bir çox ölü yudum və bu işdə iştirak etdim. Bir çox şeylərin şahidi oldum.

Mənə biri dedi ki: “Bir adam yudum. Rəngi sarıydı. Yumağa başladığıda başından bədəninin ortasına qədər qaralmağa başladı. Yumağı qurtardıqda bədəni sanki kömür kimi qapqara idi”. Yenə də: “Bir ölü yuyurdum Sol çiyiniüstə uzanmışdı. Sağ tərəfə döndərdim, sola qayıtdı. Hətta qibləyə tərəf döndərüb sağ çiyini üstə qoydum. Üzünü qiblədən döndərdi”. Yenə də: “Birini yuyurdum Rəngi sarıydı. Yumağı qurtardıqda qara olmuşdu. Soruşdular: “Saqqal kimi qara?”. O: “Kömür kimi qara” dedi. Sonra gözlərindən ağılır kimi qan axmağa başladı (Gözlərindən və burnundan pis qoxulu qan axmağa başladı)”. ***Həmçinin*** - Bir çox qəbir

⁴¹⁷ İbn Covzi “Səbat İndəl Məmat” s. 80.

soyanlar olmuş ki, bu əməlinə tövbə edərək bu yoldan dönmüşlər. Səbəbi isə: Ölümlər dəfn edildiyi zaman sağ çiyini üstə dəfn olunurdular. Lakin qəbirləri açıldığı zaman onları qiblədən dönən, sol çiyini üstə görürdülər. **Həmçinin** – Bir cənazə yuyan deyir ki: “İllər boyu çox sayda cənazə yudum. Üzləri qiblədən dönən **100** dən çox ölü xatırlayıram”. Yenə də: “Bir cənazəni qəbirə qoyub qibləyə tərəf çevirdikdə gördüm ki, üzü yerə tərəf dönmüş və burnu torpağa batmışdır. Başını təkrar qibləyə çevirdim və başının altına torpaq tökdüm. Lakin yenə də üzünü döndərdi və burnu torpa batdı. Bu şəkildə beş dəfə təkrar etdim. Nəhayət ümüdüm kəsild. Onu o, halda buraxıb qəbiri başladım”⁴¹⁸. Yenə də: “Bir gün Zərka şəhərində bir məsciddə cümə namazını qıldıq. Bizimlə bərabər elm tələbələri və Kuveytli alim vardı. İnsanlar məsciddən çıxmışdılar. Biz isə orada oturmışduq. Birdən bir qrup insan vahimə içərisində məscidə daxil olaraq: İmam harada, İmam harad” deyər səsləməyə başladılar. Kuveytli alimin yanına gələrək: “Şeyx, bizdən bir gənc bu gün qəza nəticəsində dünyasını dəyişmişdir. Qəbirini qazdıqda içində bir ilan gördük. Biz bu ana qədər gənci dəfn edə bilməmişik. Nə edək?”. Şeyx və biz də qalxıb qəbiristanlığa getdik. Qəbirə baxdıqda içində qıvrılmış bir ilan gördük. Başını içinə soxmuş, quyruğunu isə çölə çıxarmışdır. Gözü görsənirdi və insanlara baxırdı. Şeyx: “Buranı buraxıb, digər bir yerdə qəbir qazın” dedi. Təqribən **200** metr aralıqda qəbir qazdıq. Sona yaxınlaşdıqda həmən ilanı gördük. Şeyx: “O, biri qəbirə baxın” dedi. Baxdıq ki, orada olan ilan yerin altı ilə sürünərək bu qəbirdən çıxmışdır. Şeyx: “Üçüncü, dördüncü dəfə də qazsaq ilan çıxacaq. İlanı öldürməkdən başqa çarəmiz yoxdur” dedi. Dəyənək və Sopalar gətirildi. İlan isə qəbirdən çıxaraq çuxürün başında oturdu. İnsanlar vahimə içində geri çəkildilər. Toz qaldıraraq ölünün üstünə hücum etdi. İlan adamın ayaqlarından başlayaraq başına qədər dolandı. Sonra onu şiddətlə yerə cırırdı. Sümüklərinin qırılmasını eşidirdik. Toz yatdığı zaman qəbirə yaxınlaşdıq. İlan ölüyə dolanaraq dayanmışdı. Heç bir şey etmədik. Şeyx: “Üzərini örtün” dedi. Biz də torpaqla örtükdük. Sonra ölənin atasının yanına gedərək oğlunun halını soruşdular. Atası: “Ata-anasına itaətkar bir gənc idi. Lakin namaz qılmırdı” dedi⁴¹⁹. Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, aramızda Nəccar oğullarından Bəqərə və Ali İmran surələrini oxuyan, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə katiblik edən bir kimsə vardı. Sonda qaçdı və Əhli Kitab oldu. Onu ucaltdılar və: “Bu Muhəmməd – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in katibliyini edən bir adamdır” dedilər.

⁴¹⁸ «Təzkiratul İhvan» s. 48, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴¹⁹ “Risalətul Acilə” s. 46-50.

(Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – i öz sözlərilə çox incidir). Lakin çox keçmir ki, Allah onun canını alır. Qəbir qazıb içinə qoydular. Lakin torpaq onu üzə atır. Sonra təkrar qazıb dəfn etdilər. Lakin yenə də torpaq onu üzə atır. Sonda ələcsiz qalıb onu o halda da tərk etdilər⁴²⁰. Amr b. Dinar – *rahmətullahi aleyhi* - rəvayət edir ki: “Mədinəli bir nəfərin bacısı vardı. Öldüyü zaman qardaşı onu dəfn edir. Dəfindən sonra evinə döndüyü zaman xatırladı ki, pul qoyulan kisə qəbirə düşüb. Yoldaşından xahiş edir ki, ona bu işdə yardım etsin. Gedib qəbiri qazırlar. Portmanını tapır. Adamdan xahiş edir ki, ondan uzaqlaşsın. Səbəbi isə baxım bacım hansı haldadır. Daşları qaldırıqda gördü ki, qəbri od tutub yanır. Həmən qəbri örtüb anasının yanına gəldi. Bacısının nə etdiyi soruşdu. Anası: “Namazlarını təxirə salar (gecikdirər), dəstəməzsiz qılar və qonşuların söhbətlərinə qulaq asaraq cəsusluq edirdi” dedi⁴²¹. Əbul Fərəc b. Covzinin yoldaşı, İbni Fərisi Kətbi öz “Tarix” kitabında qeyd edir ki: “Mən 590-da Bağdatda bir ölü gördüm. Hər tərəfi çürümüşdü. Sümüklərindən başqa bir şey qalmamışdır. Əl və ayaqlarından dəmirdən xamut (boyunduruq) vardır. Bədəninə iki mismar taxılmışdı. Biri göbək nahiyəsinə, digəri isə alınına... adamın eybəcər quruluşu vardır. Üzə çıxmasının səbəbi isə suların çoxalmasıydı. Tələl-Əhmər adlı bir tərənin yanındakı qəbirsanlıığı su basmışdır”. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* - “Ruh” kitabında saleh bir qul olan Əbu Abdullah Muhəmməd b. Sinan əs-Sələmidən rəvayət edir ki: “Bağdatda Dəmirçilər bazarına bir nəfər gəldi. Kiçik, iki başlı mismarlar satdı. Dəmirçi onları alıb atəşə atdı. Lakin ərimədilər. Nə etdisə onları əridə bilmədi. Onları satanı çağırtdı. Bu mismarları haradan gətirmisən. Satıcı: “Onları yerdən tapdım” dedi. Lakin dəmirçi əl çəkmədi. Adam: “Açıq bir qəbir gördüm. İçində bu mismarların sümüklərə keçirilmiş olduğunu gördüm. Sümüklər sındıraraq onları çıxardım” dedi. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Bir nəfər Mardindəki evindən çıxıb baxçasına getdi. Günəş batdıqdan sonra qəbirlərin arasından evimə dönürdüm. Birdən içindən alov püskürən bir qəbir gördüm. İçində də ölü vardı. Əllərimlə gözlərimi ovmağa başladım. Yuxudayam, yoxsa yox?” deməyə başladım. Vallahi yuxuda deyiləm – dedim. Dəhşət içində evimə gəldim. Ailəm yemək gətirdi, lakin yeyə bilmədim. Sonra şəhərə çıxaraq qəbirin sahibinin kim olduğunu öyrəndim. Öyrəndim ki, vergi yığa bir məmur idi⁴²². *Allah Qorusun!*

⁴²⁰ Buxari “Ənbiya” 6/624, Əhməd 3/222.

⁴²¹ İbn Əbi Dünyə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴²² “Ruh” s. 98.

Hüsnü Xatimənin Ölüm Öncəsi Əlamətləri: Şeyx əl-Albani – *rahmətullahi aleyhi* - “*Cənazə*” kitabında bunları qeyd etmişdir:

1. Şəhadət Kəliməsi İlə Ölmək: Muaz - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Hər kimin son sözü *Lə İlhə illəllah* olarsa Cənnətə daxil olar”⁴²³. Muaz - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ölərkən Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah olmadığına və mənim Allahın Rəsulu olduğuma şəhadət edən bir kimsə bunu yəqin ilə inanan bir qəlb ilə söyləmiş olarsa mütləq Allah o kimsənin (günahlarını) bağışlayar”⁴²⁴. Təlhə b. Ubeydullah - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən eşitdim buyurdu: “Həqiqətən mən elə bir kəlimə bilirəm ki, hansı qul ölərkən onu söyləyərsə mütləq rəngi açılar və Allah onun sıxıntısını, məşəqqətini aparar”. Ömər: “mən onun nə olduğunu bilirəm dedi. Təlhə: “Nədir?” dedikdə. Ömər: “Əmisi ölərkən söyləməsini istədiyi daha böyük bir söz bilirənmə – *Lə İlhə İlləllah*” dedi. Təlhə: “Doğru söylədin, Vallahi odur!” dedi⁴²⁵.

2. Alın Təri İlə Ölmək: Bureydə b. əl-Həsib - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Xorasanda olduğum vaxt xəstə olan bir qardaşımın ziyarətinə getdim. Ölüm anında olduğunu gördüm. Alnı da tərləməkdə idi. Mən: “Allahu Əkbər! Mən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in belə buyurduğunu dinlədim: Möminin ölümü alın təri ilə olur”⁴²⁶.

3. Cümə Gecəsi Və Ya Cümə Günü Ölmək: İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Cümə günü və ya cümə gecəsi vəfat edən elə bir müsəlman yoxdur ki, Allah onu qəbr fitnəsindən qorumuş olmasın»⁴²⁷.

4. Döyüş Meydanında Şəhid Olmaq: “Allah yolunda öldürülənləri (şəhid olanları) heç də ölü zənn etmə! Əsl həqiqətdə onlar diridirlər. Onlara Rəbbi yanında ruzi (cənnət ruzisi) ata olunur. Onlar Allahın Öz mərhəmətindən onlara bəxş etdiyi nemətə (şəhidlik rütbəsinə) sevinir, arxalarınca gəlib hələ özlərinə çatmamış (şəhidlik səadətinə hələ nail olmamış) kəslərin (axirətdə) heç bir qorxusu olmayacağına və onların qəm-qüssa görməyəcəklərinə görə şadlıq edirlər. Onlar Allahdan gələn nemət və mərhəmətə görə, həm də Allahın möminlərin mükafatını puça

⁴²³ Həkim, Əbu Davud 3100, əl-Albani “İrvə” 686.

⁴²⁴ İbn Məcə, Əhməd, əl-Albani “Səhih Sisilsilə” 2278.

⁴²⁵ Əhməd “Musnəd” 1384, Əhməd Şakir təhqiqi, Həkim 1/350,351.

⁴²⁶ Nəsəi 1/259, 4/6, Tirmizi 2/128, 982, İbn Hibban 730, Həkim 1/361, İbn Məcə 1/443-444, Əhməd 5/357,360.

⁴²⁷ Əhməd 6582, 6646, Tirmizi “Cənaiz” 72, 1074, əl-Albani “Mişkət” 1367.

çıxarmayacağına görə sevincək olurlar”. (Ali İmran 169-171). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Şəhidin Allah dərğahında **7** özəlliyi vardır: İlk damla (tökülən) qanı ilə bağışlanılır, Cənnətdə olan yerini görür, qəbr əzabından qorunur, (Qiyamət gününün) qorxusundan əmin olur, İmanın şirinliyini dadar (Hamı lüt olduğu zaman iman libası ilə geyindirilər), **72** Huril Ayn ilə evləndirilir və qohumlarından **70** nəfər haqqında şəfaətçi olur (Başqa rəvayətdə: Başına ucalıq tacı qoyular. Hansıki bir daşı dünya və onun içindəkilərdən xeyirlidir)”⁴²⁸. Bir nəfər: “Ya Rəsulullah! (Şəhid müstəsna) möminlər qəbirlərində fitnəyə məruz qalırlar” deyirlər. Peyğəmbər: “Onun (şəhidin) başı üzərində qılıncların parıltısı (oynaması) ona fitnə (imtahan və sual) olaraq kifayətdir”⁴²⁹. Xatırlama: Qəlbində ixlas ilə şəhid olmağı istəyən kimsə döyüş meydanında şəhid olmasa da belə şəhadətə nail olacağı umulur. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Hər kim səmimi olaraq Allahdan şəhadəti diləyirsə yatağında ölsə də belə Allah onu şəhidlər mərtəbəsinə çatdırır”⁴³⁰.

5. Allah Yolunda Döyüşərkən Ölmək: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Sizlər öz aranızda kimi şəhid sayırsınız?”. Səhabələr: “Ey Allahın Rəsulu! Allah yolunda öldürülən kimsə şəhiddir” dedilər. Peyğəmbər: “O, zaman ümmətimin şəhidləri az olur” deyərək buyurdu. Səhabələr: “Onlar kimlərdir?” deyərək soruşdular. Peyğəmbər: “Allah yolunda öldürülən şəhiddir, Allah yolunda ikən ölənin də şəhiddir, Taundan ölənin şəhiddir, qarın xəstəliyindən ölənin şəhiddir, suda boğularaq ölənin şəhiddir (Başqa rəvayətdə: Hər kim Allah yolunda (evindən) çıxar ölür ya da öldürülürsə şəhiddir, dəvəsi və ya atından düşərək (ölən) və ya bir həşərat tərəfindən sancılaraq, yatağı üzərində Allahın dilədiyi bir şəkildə ölənin kimsə şəhiddir və onun üçün Cənnət vardır⁴³¹)” deyərək buyurdu⁴³².

6. Taun Xəstəliyindən Ölmək: Sirinin qızı Həfəsədən rəvayət edir ki, Ənəs b. Məlik - *radıyallahu anhu* – mənə dedi: “Yəhyə b. Əbi Amra hansı səbəbdən öldü?”. Mən: “Taun” dedim. O: “Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Taun hər bir müsəlman üçün şəhadətdir”⁴³³. Aişə - *radıyallahu anha* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən Taun barəsində soruşdum o: “Taun, Allahın dilədiyi

⁴²⁸ Tirmizi 3/17, 1712, İbn Məcə 2/184, 2799, Əhməd 4/131.

⁴²⁹ Nəsəi 1/289, 4/99.

⁴³⁰ Müslim 6/49, Beyhəqi 9/169, Müstədrək 2/77.

⁴³¹ Əbu Davud 1/391, Həkim 2/78, Beyhəqi 9/166, əl-Albani “Zəif Silsilə” 5360.

⁴³² Müslim 6/51, 1915, Əhməd 2/310,522, Həkim 2/159.

⁴³³ Buxari 10/156,157,190, Əhməd 3/150, 220-223, 258-265, Taylasi 2113.

kimsələrin üzərinə göndərdiyi bir əzabdır. Lakin uca Allah onu möminlər üçün bir rəhmət etmişdir. Bir qulun yaşadığı bölgədə Taun baş qaldırarsa o, da Allahın onun üçün yazdığından başqa heç bir şey ona isabət etməyəcəyini bilər və səbr edərək yaşadığı yerdə qalmağa davam edərsə onun üçün şəhidin əcri kimi əcir vardır”⁴³⁴. Utbə b. Abd əs-Suləmi - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “(Qiyamət günü) Şəhidlər ilə Taun səbəbiylə vəfat etmiş olanlar gətirilir. Taun xəstəliyindən ölənlər deyirlər: “Biz şəhidlərik”. Onlara: “Gözləyin, əgər sizin də yaralar şəhidlərin yaraları kimi qan axıdır, qoxusu da misk qoxusu kimi olarsa onlar şəhidlərdir. Onların bu halda olduqlarını görəcəklər”⁴³⁵.

7. Qarın Xəstəliyindən Ölmək: Abdullah b. Yəsar rəvayət edir ki, mən Süleyman b. Surad və Xalid b. Urfut ilə birlikdə oturmuşduq. Qarın xəstəliyindən vəfat edən bir adamdan söz etdilər. Bir də baxdım ki, hər ikisi də onun cənəzəsinə getmək istəyir. Biri digərinə, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Qarını özünü öldürən (qarın xəstəliyi səbəbiylə ölən) bir kimsə əsla qəbrində əzab görməyəcəkdir” deyə buyurmadımı? Digəri: “Bəli (Başqa rəvayətdə: Doğru söylədin) dedi”⁴³⁶.

8 Və 9. Boğularaq Və Ya Uçqun Altında Qalaraq Ölmək: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Şəhidlər beşdir: Taun ilə ölən, qarın xəstəliyindən ölən, suda boğularaq ölən, uçqun altında qalaraq (ölən) və Allah yolunda şəhid olan”⁴³⁷.

10. Doğuş Zamanı Ölmək (Uşağı ilə Birlikdə): Ubadə b. Samit - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Abdullah b. Rəvahanı ziyarət etdi. Yatağında olduqda Peyğəmbər: “Sən ümmətimin şəhidlərinin kim olduğunu bilirsənmi?” deyə buyurdu. Oradakılar: “Müsəlmanın öldürülməsi bir şəhidlikdir” dedilər. Peyğəmbər: “O, zaman ümmətimin şəhidləri az olar: Müsəlmanın öldürülməsi şəhadətdir, Taun şəhadətdir, doğuş zamanı qadının ölməsi şəhadətdir (Uşağı anasının göbəyindən tutaraq onu Cənnətə çəkəcəkdir)”⁴³⁸.

11 Və 12. Yanğın Və Zatul Cənb Adlanan Xəstəlik Səbəbiylə Ölmək: Cabir b. Atik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Allah yolunda öldürülən müstəsna olmaqla

⁴³⁴ Buxari 10/157-158,202,203, Beyhəqi 3/376, Əhməd 6/64,145,252,258.

⁴³⁵ Əhməd 4/185, 128-129, Təbərani 6/55/2, Nəsəi 2/63.

⁴³⁶ Nəsəi 1/289, 4/98, Tirmizi 2/160, İbn Hibban 728, Taylasi 1288, Əhməd 4/262.

⁴³⁷ Buxari 6/33-34, 6150, Müslim 6/51, 1914, Tirmizi 2/159, Əhməd 2/325, 533.

⁴³⁸ Əhməd 4/201, 5/323, Darimi 2/208, Taylasi 528.

şəhidlər yeddidir: “Taun xəstəliyi ilə ölən, suda boğularaq ölən, Zatul Cənb xəstəliyi ilə ölən, qarın xəstəliyindən ölən, yangından ölən, uçqun altında qalaraq ölən, doğuş zamanı (uşağı ilə) bərabər ölən qadın şəhiddir”⁴³⁹.

13. Vərəm Xəstəliyindən Ölmək: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “...Vərəm xəstəliyindən ölmək şəhidlikdir”⁴⁴⁰.

14. Malını Qoruyaraq Ölmək: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Malı uğrunda öldürülən (haqsız yerə malı alındığı zaman döyüşərək öldürülən) kimsə şəhiddir”⁴⁴¹. Muharik rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına bir kişi gələrək: “Ey Allahın Rəsulu! Bir nəfər gəlib malımı almaq istəsə (nə edim?)” dedi. O: “Ona Allahı xatırlat” dedyə buyurdu. Adam: “Xatırlamazsa (nə edim)” dedi. O: “Ətrafda olan müsəlmanlardan yardım istə” dedi. Adam: “Ətrafda müsəlman yoxdursa” dedi. O: “Elə isə Sultandan kömək istə” dedi. Adam: “Sultan məndən uzaqda olsa” dedi. O: “Bir şəhid olana qədər və ya malını qoruyana qədər mübarizə apar” deyə buyurdu⁴⁴². Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir nəfər Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək: “Ey Allahın Rəsulu! Bir nəfər gəlib malımı almaq istəsə nə edim?” dedi. Peyğəmbər: “Malını ona vermə” dedi. O: “Mənimlə döyüşəsi olsa necə?” dedi. Peyğəmbər: “Səndə onunla döyüş” dedi. O: “Məni öldürsə necə?” dedi. Peyğəmbər: “Sən bir şəhidsən” dedi. O: “Mən onu öldürsəm necə” dedi. Peyğəmbər: “O, Cəhənnəmdədir” deyə buyurdu⁴⁴³.

15 Və 16. Din Və Canı Qorumaq Uğrunda Ölmək: Səid b. Zeyd - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Malını müdafiə edərkən öldürülən şəhiddir, Ailəsini müdafiə edərkən öldürülən şəhiddir, Dinini müdafiə edərkən öldürülən şəhiddir, Canını müdafiə edərkən öldürülən şəhiddir”⁴⁴⁴. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Özünə edilən haqsızlığın qarşısını almaq uğrunda öldürülən kimsə şəhiddir”⁴⁴⁵.

17. Allah Yolunda Sərhəd Qoruyarkən Ölmək: Salman Farsi - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Bir gün və bir gecə (İslam dövlətinin sərhədlərini

⁴³⁹ Məlik 1/232,233, Əbu Davud 2/26, Nəsəi 1/261, İbn Məcə 2/185-186, İbn Hibban 1616, Həkim 1/352, Əhməd 5/446, Məcmuaz Zəvaid 2/317.

⁴⁴⁰ Məcmuaz Zəvaid 2/317, 5/301,

⁴⁴¹ Buxari 5/93,147, Müslim 1/87, Əbu Davud 2/285, Nəsəi 2/173, 7/116, Tirmizi 2/315.

⁴⁴² Nəsəi “Təhrim” 21, 7/113, Əhməd 5/294-295.

⁴⁴³ Müslim 1/87, 140, Nəsəi 2/173, 7/114, Əhməd 1/339, 360.

⁴⁴⁴ Əbu Davud 2/275, 4746, Tirmizi 2/316, 1421, Əhməd 1628, 1652, 1653.

⁴⁴⁵ Nəsəi 2/173-174, 7/117, Əhməd 2780.

qorumaq) bir ay oruc tutub, namaz qılan kimsənin əməmindən xeyirlidir. Əgər bu kimsə ölürsə etdiyi əməli ona yazılmağa davam edilər, ruzisi verilər və (şeytanın) fitnəsindən əmin olar (Başqa rəvayətdə: Qiyamət günü şəhid olaraq dirildilir⁴⁴⁶),⁴⁴⁷. Fadalə b. Ubeyd - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Hər ölən əməli möhürlənir. Yalnız Allah yolunda sərhədləri qoruyarkən ölən kimsə müstəsnaadır. Onun əməli Qiyamət gününə qədər artırılır və qəbr fitnəsindən əmin olur”⁴⁴⁸.

18. Saleh Bir Əməli Edərkən Ölmək: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Hər kim Allah rızası üçün *Lə İlahə İlləllah* deyərkən əməli onunla möhürlənsə Cənnətə girər. Hər kim Allah rızası üçün bir gün oruc tutar və onunla əməli möhürlənsə Cənnətə girər. Hər kim Allah rızası üçün bir sədəqə verir və əməli onunla möhürlənsə Cənnətə girər”⁴⁴⁹.

19 Və 20. Dənizdə Ölmək (Dəniz Xəstəliyindən) Və Suda Boğularaq Ölmək: Ummu Həram - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Dənizdə ölən şəhidin mükafatını alar, dənizdə batan isə iki şəhidin mükafatını alar”. Ummu Həram - *radiyallahu anha* – deyir ki: “Kim ki, dənizdə dəniz xəstəliyindən ölsə o, şəhidin mükafatını alar. Batan isə iki şəhidin mükafatını alar”⁴⁵⁰.

21. Vəhşi Heyvan Tərəfindən Parçalanaraq Ölmək: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Uçqun altında qalaraq ölən, vəhşi heyvan tərəfindən parçalanaraq öldürülən, qarın xəstəliyindən ölən, batan, yanan şəhiddir”⁴⁵¹.

22. Hündürlükdən Yıxılıraq Ölmək: İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Kim ki, dağdan yıxılıraq ölsə, vəhşi heyvan tərəfindən, dənizdə batarsa şəhiddir”.

23. Zalım Hökmüdarın Yanına Gedərək Ona Yaxşılığı Əmr Edib Pisləkdən Çəkindirərək Öldürülən Kimsə: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Şəhidlərin seyyidi Həməzə - *radiyallahu anhu* – dur və zalım hökmüdarın yanına gedərək ona yaxşılığı əmr edib pisləkdən çəkindirərək öldürülən kimsədir”⁴⁵².

⁴⁴⁶ Təbərani 6179.

⁴⁴⁷ Müslim 6/51, 1913, Nəsəi 2/63, 6/39, Tirmizi 3/18, 1665, Həkim 2/80, Əhməd 5/440-441.

⁴⁴⁸ Əbu Davud 1/391, 2483, Tirmizi 3/2, 1621, Həkim 2/144, Əhməd 6/20.

⁴⁴⁹ Əhməd 5/391, əl-Albani “Səhih”.

⁴⁵⁰ Əbu Davud, əl-Albani səhih.

⁴⁵¹ əl-Albani səhih.

⁴⁵² Həkim, əl-Albani səhih.

24. Fitnələr Zamanı Dindən Tutan: Abdullah İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “İrəlidi səbir zamanı var. O vaxt (sünnətə) sarılan kimsəyə əlli şəhid savabı var”. Ömər soruşdu: “Ey Allahın Elçisi! Bizdən, yoxsa onlardan?” O buyurdu: “Sizdən!”⁴⁵³. Utba b. Qazvan - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Həqiqətən sizlərdən sonra səbr vaxtı gələcəkdir. Kim o günlərdə dindən bizim tutduğumuz kimi tutarsa sizlərdən **50** nəfərin (şəhidin) savabı vardır. Səhabələr: “Ey Allahın Peyğəmbəri! Onlardan (əlli nəfərin)?”- deyə soruşdular. O: “Xeyr, sizlərdən”⁴⁵⁴.

25. Su Basqını Zamanı Ölmək: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Kim su basqını zamanı ölərsə şəhiddir”⁴⁵⁵.

26. Mədinədə Ölmək: İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Sizdən kimsə Mədinədə ölə bilərsə qoy ölsün orada. Mən o kimsəyə şafaətçi olaram”⁴⁵⁶.

27. Mömin Qardaşları Yaxşı Əməllərinin Savabından Ona Hədiyyə Etmələriylə: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir nəfər: «Ya Rəsulullah! Atam öldü və bir mal buraxdı. Halbuki vəsiyyət də etmədi. Mənim onun adına sədəqə verməyim onun günahlarına kəffarə lürmü?» deyə soruşdu. Peyğəmbər: «Bəli» deyə buyurdu⁴⁵⁷. Aişə - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, bir nəfər: «Ya Rəsulullah! Anam vəfat etmişdir. Elə zənn edirəm ki, əgər sağ olsaydı sədəqə verərdi. Mən onun adına sədəqə versəm onun üçün bir savab olurmu?» deyə soruşdu. Peyğəmbər: «Bəli» deyə cavab verdi⁴⁵⁸. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir nəfər: «Ya Rəsulullah! Atam olduqca yaşlanıb nə həcc, nə ümrə, nə də səfərə çıxmaq gücü də yoxdur». Peyğəmbər: «Atanın yerinə həcc və ümrə et» deyə buyurdu⁴⁵⁹. Bir qadın körpə uşağı yuxarı qaldıraraq: «Ya Rəsulullah! Bu uşağın həcci səhildirmi?» dedi. Peyğəmbər: «Bəli, savabı da sənindir» deyə buyurdu⁴⁶⁰. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bu üç şey müstəsna olmaqla Adəm oğlu öldükdə əməli kəsilir. Faydalı elm qoyub getmək (hansı ki, insanlar ondan istifadə

⁴⁵³ Təbərani “Mucəmul-Kəbir” 289, 10394, əl-Albani “Səhih Və Daif Cəmi” 3997, “SəhihCəmi” 2234.

⁴⁵⁴ əl-Albani “Səhih Silsilə” 494.

⁴⁵⁵ Heysəmi, Təbərani.

⁴⁵⁶ Əhməd, Tirmizi, əl-Albani.

⁴⁵⁷ Müslim 1630.

⁴⁵⁸ Müslim 1631.

⁴⁵⁹ Əbu Davud 1810, Tirmizi 930, Buxari 1858.

⁴⁶⁰ Müslim 1336.

edirlər), *Sadaqatul Cəriyə* (axan) xeyirli sədəqə (yol saldırmaq, su çəkmək), sənin üçün dua edən saleh övladlar»⁴⁶¹. Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Yeddi şey var ki onun savabı insanöldükdən sonra da ona gələr: Faydalı elm, çəkdiyi su kanalı, çeşmə və ya quyu, əkdirdiyi ağac, tikdiyi məscid, miras qoyduğu Mushaf, ölümündən sonra onun üçün istiğfar diləyən övlad”⁴⁶².

Hüsnü Xatimənin Ölüm Anında Olan Əlamətləri: Rəvayət edilir ki: Bir kimsə qara dərili olan birinin cənazəsini yudum. Yumağı bitirmədən öncə adamın rəngi gözlərimin önündə gəyişə-dəyişə parlamağa başladı. Sanki bədəninədən nur saçır. Yanımda olan: Rəngini görürsənmi?”. O: “Mən sənə söyləmədimmi? Pislərin halı – *Allah Qorusun* – bunun əksi olur”. ***Həmçinin*** – Qahtani deyir ki: Qaranlıq bir gecədə və buludlu bir havada İslam dəvətçilərindən olan birini dəfn edirdik. Əməliyyat nəticəsində ölmüşdü. Cənazəsini Şeyx İbn Bazz qılmışdı. Ölünün gətirildiyi böyük məsciddə söhbəti vardı. Dərstdən sonra cənazəni götürüb qəbiristanlığa getdik. Bir yoldaşım da qəbirə işıq salmaq üçün fənər götürməsinə xahiş etmişdim. Lakin yoldaş gecikdi. Qazılan yeri əlimlə düzəltdim. Cənazəni mənə verin dedim. Qəbirə qoydum. Bağları açıb üzünü açıqda məzardan ətrafa nur saçıldı və qəbirin hər tərəfi işıqlandı. Bunu yanımda olan hər kəs gördü. Qəbirdən ətrafa da misq iyi yayıldı”. ***Həmçinin*** – Dəfn əsnasında üzünün gülməsi, qıbləyə dönməsi və misq qoxusunun gəlməsi gözəl əlamətlərdəndir.

Ölüm Acı Bir Həqiqətdir: Hər bir canlı onunla qarşılaşacaqdır. Ölüm anında insanın nə hislər keçirdiyini və ölümdən sonra nələrin baş verdiyi haqda Bəra b. Azib - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ilə birlikdə ənsarlardan birini dəfn etmək üçün qəbristanlığa yollandıq. Biz qəbrə yaxınlaşdıq, oranı hələ də qazırdılar. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – üzünü Məkkəyə tərəf çevirərək oturdu. Biz də onun yanında sükut içərisində oturduq. O, əlində olan çubuq ilə yerə bir neçə dəfə vurduqdan sonra başını səmaya qaldıraraq iki və ya üç dəfə: «Qəbr əzabından qorunmaq üçün Allaha sığının!» dedi və sözüne davam edərək: «Mömin bəndə bu dünyadan köçüb axirətə qovuşduqda onun yanına səmadan ağ üzlü mələklər gəlirlər. Onların üzü günəş kimi parıldayır, əllərində Cənnət kəfənləri, xoş ətirli Cənnət hanutu (balzam) olur. Gözün son görmə həddi qədər ölən adamdan aralı otururlar». Bundan sonra ölüm mələyi gəlib onun başı üzərində

⁴⁶¹ Müslim 1631.

⁴⁶² Əbu Nuaym, Bəzzar, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

oturaraq deyir: «Ey gözəl nəfs! (ruh)⁴⁶³, Allahdan bağışlanma və razılıq qazanmaq üçün üzə çıx!» Möminin nəfsi (ruhu) tuluğun ağzından suyun axdığı kimi rahatlıqla çıxar. Bu zaman göylər və yerlər arasında olan mələklər Allahdan o, gözəl nəfs üçün bağışlanma diləyirlər. Onun qarşısına göylərin bütün qapıları açılır və hər qapının gözətçiləri o, gözəl nəfsin onların yanından ötüb keçməsinə Allahdan diləyirlər. Ölüm mələyi nəfsi çıxartdıqdan sonra bir an belə əlində saxlamayıb dərhal onu o biri mələklərə verir. Onlar nəfsi əllərindəki kəfənə bürüyürlər, ona hanut vururlar. **«Nəhayət birinizin əcali gəlib çatdıqda onun canını mələklər alar. Onlar (öz vəzifələrində) heç bir əyər-əskikliyə yol verməzlər».** (əl-Ənam 61). Bundan sonra mələklər nəfsi səmaya qaldırırlar. Mələklərin yanından ötüb keçərkən deyirlər: «Bu gözəl nəfs kimindir?» Deyirlər: «Fəlanın oğlu fəlanındır». Onu dünyada daşdığı ən gözəl adlarla sadalıyırlar və onunla birinci səma qatına çatırlar. Onlar səma qapısının açılmasını xahiş edirlər və qapılar açılır. Hər bir səmada olan mələklər onunla vidalaşır və onu növbəti səmaya yola salırlar. Nəhayət yeddinci səmaya gəlib çatırlar. Uca və böyük olan Allah buyurur: «Mənim qulum haqqında yazın! Cənnətin ən yüksək yerinə – **İllyiyuna!**». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu ayəni oxudu: **«Sən nə bilirsən ki, İllyiyun nədir? O, yazılı bir kitabdır. Onu ancaq yaxın olan mələklər görə bilər».** (əl-Mutəffifin 19-21). Mələklər onun adını **İllyiyuna** yazdıqdan sonra Allah buyurur: «Onu torpağa qaytarın. Həqiqətən mən onlara vəd vermişəm ki, onları (torpaqdan) yaratmışam, (torpağa) da qaytaracağam və (torpaqdan) da dirildəcəyəm». Mələklər nəfsi torpağa qaytardıqdan sonra qul yaxınlarının dönüb geri getdikləri zaman ayaq səslərini eşidir. Bundan sonra onun yanına iki mələk gəlib onu ayıldaraq soruşurlar: «Sənin Rəbbin kimdir?» O, deyir: «Rəbbim - Allahdır» - «Dinin nədir?» O, deyir: «Dinim İslamdır» - «Sizə göndərilən o, adam kimdir?» O, deyir: «O, Allahın Rəsuludur» - «Bəs, sən nə etdin?» O, deyir: «Allahın kitabını oxudum, ona iman gətirdim və onu təsdiqlədim». Səmadan səs gəlir: «Mənim qulum haqqı dedi. Onu Cənnət libasları ilə geyindirir, Cənnət nemətlərindən ona verin və Cənnətin qapısını onun üzünə açın. Onun bədənindən gözəl iy gəlir və məzarı göz görənlər üçün qədər genişlənir. Onun yanına xoşsifətli, gözəl geyimli, gözəl ətirli bir nəfər gəlib deyir: «Mən səni sevindirəcək bir xəbərlə gəlmişəm. Allahın sənə verdiyi

⁴⁶³ *Nəfs* – bir neçə cürdür. 1. Sənə pisliliyi əmr edən nəfs – **«Mən özümü təmizə çıxartmıram. Rəbbimin rəhm etdiyi kimsə istisna olmaqla nəfs pis işləri görməyi əmr edir. Həqiqətən Rəbbim bağışlayan və Rəhm edəndir».** (Yusif 53). 2. Özünü qınayan nəfs – **«And içirəm özünü qınayan nəfs».** (əl-Qiyamət 2). 3. Özünə arxayın nəfs – **«Ey özünü arxayın nəfs. Dön Rəbbinə, sən Ondan O, da səndən razı olacaq».** (əl-Fəcr 27). İbn Teymiyyə «Məcmuul Fətava» 9/294.

nemətlərlə sən sevin! Bu gün sənə vəd olunmuş gündür». Mömin təəcüblü halda soruşur: «Sən kimsən? Sənin sifətin xeyirdən xəbər verir». O, deyir: «Mən sənin saleh əməllərinəm. Allaha and olsun ki, mən səni həmişə Allahın əmrlərini yerinə yetirmək üçün can atdığımı və qadağalarından çəkinmək üçün çalışdığımı görürdüm. Bu da sənin əməllərinin qarşılığında Allahın sənə olan mükafatıdır». Mömin üçün Cənnətin və Cəhənnəmin qapıları açılır. Ona deyilir: «Əgər sən Allaha asi olsaydın, ora (Cəhənnəm) sənin olardı. Lakin Allah oranı sənin üçün Cənnət ilə əvəz etdi». Mömin Cənnətdəki yerini gördükdən sonra Allaha dua edib deyir: «Ya Rəbbim! Qiyamət gününü yaxınlaşdır və mənə imkan ver ki, öz ailəmin, əmlakımın yanına qayıdım».

Kafir bəndə bu dünyadan köçüb axirətə qovuşduqda onun yanına səmədan qara sifətli mələklər gəlirlər. Əllərində Cəhənnəmdən gətirilmiş parça olur. Gözün son görmə həddi qədər ölmüş adamdan aralı oturlar». Bundan sonra ölüm mələyi gəlib onun başı üzərində oturaraq deyir: «Ey xəbis nəfs! (ruh) Allahın qəzəb və nifrətini qazanmaq üçün üzə çıx!» Kafirin nəfsi (ruhu) bədəmindən əyri uclu dəmir əsa yaş yundan çıxdığı kimi çıxar. Bu zaman göylər və yerlər arasında olan mələklər onu lənətləyirlər. Onun üçün göylərin bütün qapıları bağlanır və hər qapının gözətçiləri o, xəbis nəfsin onların yanından ötüb keçməməsini Allahdan diləyirlər. Ölüm mələyi nəfsi çıxartdıqdan sonra bir an belə əlində saxlamayıb dərhal onu o biri mələklərə verir. Onlar xəbis nəfsi Cəhənnəmdən gətirdikləri pis qoxulu kəfənə bürüyürlər. Bundan sonra mələklər nəfsi səmaya qaldırırlar. Mələklərin yanından ötüb keçərkən deyirlər: «Bu xəbis nəfs kimindir?» deyirlər: «Filankəs oğlu filankəsdir». Onu dünyada daşdığı ən pis adlarla sadalıyırlar və onunla birinci səma qatına çatırlar. Onlar səma qapısının açılmasını xahiş edirlər. Lakin qapılar açılmır. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu ayəni oxudu: ***«Ayələrmizi yalan hesab edənlərə və onlara təkəbbürlə yanaşanlara göyün qapıları açılmaz və dəvə iynənin gözündən keçməyə nə qədər onlar da Cənnətə daxil ola bilməzlər. Biz günahkarlara belə cəza veririk».*** (*əl-Əraf* 40). Bundan sonra Uca və Böyük olan Allah buyurur: «Onun haqqında yazın! Yerini ən aşağı hissəsinə - *Siccinə!*». Mələklər onun adını Siccinə yazdıqdan sonra Allah buyurur: «Onu torpağa qaytarın. Həqiqətən mən onlara vəd vermişəm ki, onları (torpaqdan) yaratmışam, (torpağa) da qaytaracağam və (torpaqdan) da dirildəcəyəm». Mələklər nəfsi torpağa atırlar və Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu ayəni oxudu: ***«Allaha şərik qoşan kimsə göydən düşən, quşların onu sürətlə alıb apardığı, yaxud küləyin sovurub***

uzaqlara apardığı bir şeyə bənzər». (əl-Həcc 31). Sonra xəbis nəfs yaxınlarının dönüb geri getdikləri zaman ayaq səslərini eşidir. Bundan sonra onun yanına iki mələk gəlib onu ayıldaraq soruşurlar: «Sənin Rəbbin kimdir?» O, deyir: «Mmmm...bilmirəm?!» - «Dinin nədir?» O, deyir: «Mmmm...bilmirəm?!» - «Sizə göndərilən o, adam kimdir?» O, deyir: «Mmmm...bilmirəm?!» Onda mələklər qışqıraraq: «O, Muhəmməddir!» O, isə: «Mmmm...bilmirəm. Mən insanların nə isə danışdıqlarını eşidirdim». Onlar: «Sən bunu eşitdikdən sonra onun ardınca getmədin (itaət etmədin)». Səmadan səs gəlir: «O, yalan deyir! Onu Cəhənnəm libası ilə geyindirir və Cəhənnəmin qapsını onun üzünə açın!». Cəhənnəmin isti havası onun üzünə vurur, onun qəbri o, qədər daralır ki, qabırğaları bir-birinə keçir. Onun yanına murdar sifətli, murdar libaslı və çox pis qoxulu biri gəlib deyir: «Mən sənin yanına elə bir xəbər ilə gəlmişəm ki, bu gün sən çox qəmgin və məyus olacaqsan. Bu gün sənə vəd olunmuş gündür». Kafir təəcüblü halda soruşur: «Sən kimsən? Sənin sifətindən zəhrimar yağır. Sifətin xeyirdən xəbər vermir?!». O, deyir: «Mən sənin pis əməllərinəm. Allaha and olsun ki, mən səni həmişə Allahın əmrlərini yerinə yetirməyən və Allaha asi olan görürdüm! Bu da sənin etdiyən əməllərin qarşılığında Allahın sənə olan cəzasıdır!». Sonra kafirin yanına kor, kar və lal cəlladı göndərirlər. Əlindəki dəyənəklə hansı ki, bu dünyadakı dağa vurulsaydı onu toz dənələrinə döndərərdi. Onunla kafiri vuraraq toza döndərir. Lakin Allah onu yenə də əvvəlki görkəminə qaytarır. Onun fəryadını, qışqırığını insanlar və cinlərdən başqa hamı eşidir. Sonra Cəhənnəmin qapıları onun üçün açılır və o, qışqıraraq deyir: «Ya Rəbbim! Qoy qiyamət gəlməsin»⁴⁶⁴.

SƏN ÖLÜMÜ UNUTSANDA ÖLÜM SƏNİ UNUTMAZ!

Ey Qardaşım! Son ziyarətçinin kim olduğunu bilirsənmi? Son ziyarətçinin səni ziyarət etməsindən və səninlə görüşməsindən nə istədiyini bilirsənmi?

Həç şübhəsiz ki, son ziyarətçi sənin malından bir şeyə sahib olmaq hərisliyindən, yeyəcək və içəcəyində sənə ortaqlıq olmaq istəyindən və ya borcunu ödəməkdə sənə kömək etməyə və ya birisinin yanında sənin şəfaətçin olmağa və ya hər hansı bir həyata keçirmədiyən işindən dolayı gəlməmişdir. And olsun ki, bu son ziyarətçi bir məqsəd və bəlli bir iş üçün sənin yanına gəlmişdir. Nə sən, nə sənin ailən, nə də sənin qəbilən, hətta

⁴⁶⁴ əl-Albani «Əhkəməül Cənaiz» s 202, İmam Əhməd 4/287, 295-296, Əbu Davud 4753, İbn Kəsr 2/131, İbn Həcər 3/234, 240.

yer üzündə heç kimsə bu vəzifəni yerinə yetirməkdən və bu vəzifəni həyata keçirməkdən onu saxlaya bilməz (əngəl) olmaz. Hətta sən yüksək saraylarda yaşasan, aşılmaz sədlər və möhkəm qalalarla qorunsan, təhlükəsizlik və mühafizəkarlardan faydalansan da belə son ziyarətçinin sənənin yanına daxil olmasına, sənənlə bir yerdə olmasına və vəzifəsini yerinə yetirməsinə heç kimsə mane olmaz.

Heç şübhəsiz ki, son ziyarətçinin sənənin yanına girməsi üçün qarıya döyməsi, səndən izin almağa və ya görüşməzdən əvvəl görüş təyin etməsinə ehtiyacı yoxdur. Belə ki, o işində, boş vaxtında, sağlığında və ya xəstəliyində, zəngin və ya kasıb ikən, səfərdə və ya qeyri səfər vaxtı sənənin yanına gələ bilər.

Ey Qardaşım! Bu ziyarətçinin sənənin sözlərindən, ağlamağından, (qışqırmağından), bağırmağından təsirlənəcək yumşaq bir qəlbi yoxdur. Son ziyarətçinin, hesablarını, (əməllərini) gözdən keçirmək üçün sənə möhlət vermək imkanı da yoxdur. Eyni şəkildə son ziyarətçi nə bir hədiyyə, nə də bir rüşvət alır. Çünki dünya malı onun yanında heç nədir. Heç bir şey onu gəldiyi qayədən (məqsəddən) saxlaya bilməz.

Heç şübhəsiz ki, son ziyarətçi səni istəməkdədir. Son ziyarətçi səndən başqa heç bir şeyi istəmir. Son ziyarətçi sənənin bir qismini deyil, hər şeyini istəməkdədir. Son ziyarətçi sənənin yox olmağını və səni aparmağı istəyir. Son ziyarətçi sənənin ölməyini, ruhunu almağı, nəfsini həlak etməyi və bədənini öldürməyi istəyir. Heç şübhəsiz ki, son ziyarətçi Ölüm mələyidir. **“(Ya Rəsulum!) De: “Sizə müvəkkil olan ölüm mələyi (Əzrail) canınızı alacaqdır. Sonra da (Qiyamət günü) Rəbbinizin hüzuruna qaytarılacaqsınız!”.** (əs-Səcdə 11). **“(Allah) Öz bəndələri üzərində hakimi-mütləqdir. O sizə (yaxşı və pis əməllərinizi yazan, sizi Şeytandan qoruyan) gözətçi mələklər göndərir. Nəhayət, birinizin əcəli gəlib çatdıqda onun canını (göndərdiyimiz) mələklər alır. Onlar (öz vəzifələrində) heç bir əyər-əskikliyə yol verməzlər!”.** (əl-Ənam 61).

Ey Qardaşım! Ömrün istər uzun olsun, istərəsə də qısa olsun, ölüm mələyinin ziyarətinin dəyişməz və qəti olduğunu, yazılmış bir qədər olduğunu bilməlisən. Bu dünyada hər birimizin bir müsafir olduğunu və müsafirin də çatacağı bir yeri, yükünü endirməsinin yaxın olduğunu bilməlidir.

Ey Qardaşım! Sən yaradıldıqdan bəri səfərdəsən, Sən də bir gün bitəcəksən, səfər də bitəcək, Sən ölüm sancısı çəkərkən nə deyəcəksən? Sən ruhunu təslim edərkən nə deyəcəksən? Sən qəbirsanlığa aparılarkən və qəbirə qoyulmuş halda ikən nə deyəcəksən? Sən qəbirdə ikən nə deyəcəksən? Sən üzərinə torpaq atılarkən nə deyəcəksən? Sən üzərinə

külək əsdiyi zaman, yağış yağdığı zaman torpağa qatışdığı zaman nə deyəcəksən? Heç düşündünmü? **“Bəs mələklər onların üzlərinə, arxalarına vura-vura canlarını alanda halları necə olacaq?”**. (Muhəmməd 27). **“Mələklər (küfr etməklə, Allaha şərikin qoşmaqla) özlərinə zülm edənlərin canlarını aldıqda onlar (ölüm qorxusundan Allahın əmrinə) təslim olub: “Biz heç bir pislilik etmirdik!” – deyəcək (mələklər də onlara belə cavab verəcəklər): “Xeyr, (elə deyildir) Allah sizin nələrdə etdiyinizi çox yaxşı bilir! Haydı, girin əbədi qalacağınız Cəhənnəmin qapılarına (təbəqələrinə). Təkəbbürlülərin (Allaha iman gətirməyi özlərinə ar bilənlərin) məskəni necə də pisdir!”**. (ən-Nəhl 28-29).

Ey Qardaşım! Ölüm mələyinin səni ziyarət etməsiylə ömrünün sona çatdığını, əməlinin kəsiləcəyini və əməl dəftərinin bağlanılacağını bilmirsənmi? Ölüm mələyinin səni ziyarət etməsindən sonra bir tək savab qazanmağa, bir rükət namaz qılmağa, Allahın kitabı Qurani Kərimdən bir tək ayə belə oxumağa, bir dəfə də olsun belə **Subhənəllah, Əlhəmdülilləh, Allahu Əkbər, Lə İlahə İlləllah, Əstəğfirullah** deməyə, bir gün oruc tutmağa və ya bəsit bir şey olsa da belə sədəqə verməyə, Beytullahı həcc etməyə, Ümrə etməyə, qonşu və əqrabaya yaxşılıq etməyə gücünün çatmayacağını bilirsənmi? Şübhəsiz ki, əməl zamanı keçmiş, hesab, yaxşılıq ilə xətaların qarşılığı verilməsi qalmışdır. **“Nəhayət, (müşriklərdən) birinin ölümü gəlib çatdığı zaman o belə deyər: “Ey Rəbbim! Məni geri (dünyaya) qaytar! Bəlkə, (indiyə qədər) zay etdiyim ömrüm müqabilində yaxşı bir iş görüm!** (Yaxud, bu günə qədər tərki etdiyim imana qayıdıb saleh bir əməl edim!) **Xeyr, bu onun dediyi boş (faydasız) bir sözdür. Onların önündə dirilib (haqq-hesab üçün Allahın hüzurunda) duracaqları günə (Qiyamət gününə) qədər maneə (öldükdən sonra qiyamətədək qalacaqları bərzəx aləmi) vardır”**. (əl-Muminun 99-100).

Ey Qardaşım! Ölüm mələyi ilə qarşılaşmaq üçün hanı sənin hazırlığın? Ölümdən sonra qəbirdə... Münkər və Nəkir adlı iki mələk tərəfindən sorğuya çəkilərkən... Məhşər günündə... Yenidən dirilərkən... Hesab verərkən... Əməllərin çəkildiyi zaman... Sırat körpüsündən keçərkən... Cabbar olan Allahın hüzurunda durarkən... Bu tükürpədicilik hallar üçün hazırlığın hanı, haradadır? Əli b. Hüseyin b. Əli b. Əbu Talib – **rahmətullahi aleyhi** - nun “Qəbir və Kəfən qəribliyi qəsidəsi” – **“Safvatu əl-Safva”** kitabında qeyd olunur cild 1-2, səh 66.

Qərib olan Şamdan və ya Yəməndən didərgin düşən deyil. Əsl qəriblik məzarda və kəfəndə tənhalıqdır. • Səfərim uzaq, azuqəm isə bəs etmir.

Taqətim tükənib, ölüm də yetişib. • Allah möhlət verməklə mənə, necə də rəhmlili davranmışdı. Mən günah dalınca günah işlədərəkən o, mənim günahlarımı örtürdü. • Günlərimdən saatlar ötür. Nə peşmançılıq var, nə ağlamaq, nə qorxu, nə də kədər. • Mən bütün qapıları asiliklər edə-edə öz üzümə bağladım. Allah isə etdiklərimin hamısını görür. • Qoy mən ağlayım, sızlayım, fəryad edim. Günümü zikrlə, hüznə keçirim. • Qoy mən göz yaşları axıdım. Günümü belə keçirdim. Ancaq görənlər tək bir göz yaşını mənə xilas edə biləcəkmidi? • Elə bil ki, mən və mənim ətrafımda ağlayan, sızlayan və mənim ölüm xəbərini eşidib fəryad edən kimsələr, • Həkim gətiriblər ki, mənə müalicə etsin. Lakin bu gün mənə fayda verən həkimimi görmürəm. • Ruh bədənimdən çıxdı. Həmin an isə ağzım acı daddı. • Son nəfəs içindəyəm. Ölüm mənə özünə çəkdi. Bədənimdən tər axdı. Nə rahatlıq var, nə də zəriflik. • Mənə dünyada ən əziz kəslərdən biri bir an içində yuyulan yerə yaxınlaşdı. Və mənə yumağa hazırlaşdı. • Onlardan biri isə mənim paltarımı çıxartdı. Və mənə tək, tənha və üryan etdi. • Taxtın üstünə sərdilər mənə. Üzərimdə eşidilən su fişqırtısı ilə təmizləndirdim. • Üzərimdən su tökülürdü. Üç dəfə yudu mənə həmin şəxs. Sonra isə digərlərinə kəfən gətirməsini müraciət etdi. • Mənə qolları belə olmayan bir paltarla geyindirildilər. Bu dünyadan götürdüyüm tək şey isə ətirləndiyim ətrin qoxusu idi. • Mənə dünyadan çıxartdılar. Vay halıma! Elə bir səfərdəyəm ki, azuqəm çatmır. • Sonra mənə dörd nəfər çiyinləri üzərində daşdı. Arxalarınca isə mənə və onları müşayət edən insanlar. • Mehrab önünə qoydular mənə və imamın arxasında dayandılar. Imam isə namazı qıldı və mənimlə vidalaşdı. • Mənim üçün namaz qıldılar. Elə bir namaz ki, nə rukusu var, nə də səcdəsi. Görəsən Allah mənə rəhm edəcəkmidi? • Sonra mənə ehmalca qəbrimə endirdilər. Onlardan biri isə mənə basdırmaq üçün qarşıya çıxdı. • Parçanı sifətimdən açdı ki, görsün mənə. Ancaq gözlərindən o qədər yaş axdı ki, az qala batacaqdım. • Ehtiramla hər şeyi öz üzərinə götürdü. Üzərimə daşları bir-bir düzdü və ayrıldı. • Sonra isə dedi: torpaqla örtün onun üstünü və bəxşişi bol olan Ər-Rəhmandan savabların ən gözəlini qazanın. • Qəbir qaranlığında nə ana var, nə şafqət göstərən ata, nə də ki, halıma acıyan qardaş. • Gözlərim mənə sarsıtdı qorxunc görkəmə baxarkən. Həmin görkəm dəhşətə gətirdi mənə. • Münkir və Nəkir idi onlar. Nə deyəcəm onlara?! Onların işi mənə yaman qorxutdu və təlaşa saldı. • Onlar otuzdurdular mənə və ciddi suallar verməyə başladılar. Allahım, səndən başqa mənim xilaskarım yoxdur! • Mənə əfvini əta et, ey yeganə ümidüm mənim! Əli-qolu günahla qandallanan bir məhbusam mən! • Ailəm mənə tərki etdikdən sonra, malımı mülkümü öz aralarında paylaşırdılar. Burada isə bütün yük

mənim çiyinlərim üzərinə düşdü və çox ağır oldu. • Zövcəm məni başqa bir ərnlə əvəzlədi. Malımda, mülkümndə və mənzilimdə onu hökm sahibi etdi. • Övladımı ona xidmət göstərən qula çevirdi. Malım isə onlara heç nədən halal bilindi. • Dünya və onun bər-bəzəyi səni aldatmasın! Ailəndə və vətəninə dünyanın etdiklərinə bir bax! Gör heç dünyadan kafurdan və kəfəndən başqa bir şeylə gedən oldunmu? • Dünyadan ehtiyacın olduğu şeyi al və onunla razılış! Məgər bu dünyada sənə lazım olan bədəninin rahatlığı deyilmi? • Ey xeyir əkən! Əkindən sonra səmərəni biç! Ey şər əkən! • Ey nəfs, bəsdir bu qədər asiliklər. Gözəl əməl sahibi ol, bəlkə Allah rəhm edə! • Ey nəfs, vay sənənin halına! Tövbə et, saleh əməl sahibi ol! Bəlkə ölümdən sonra yaxşılıq əldə edəsən! • Şamda və Yəməndə şimşəklər çaxanadək seçilmiş Peyğəmbərimizə salam olsun! • Və xeyirlə, iffətlə, yaxşılıq və bəxşislə bizi axşama çatdıran və səhərimizi açan Allaha həmd olsun! **«Ey Rəbbimiz! Bizi və bizdən əvvəl iman gətirmiş qardaşlarımızı bağışla. Bizim qəblərimizdə iman gətirənlərə qarşı kinə yer vermə! Ey Rəbbimiz! Sən həqiqətən, şəfqətlisən, mərhəmətlisən!»** (əl-Həşr 10).

QƏBİR ALƏMİ

Əhli Sünnə vəl Cəmaat ölümdən sonra baş verəcək hər bir şeyə iman edir və bütün bunların da axirətə imanın içərsinə daxil olduğuna da inanırlar. O, baxımdan möminlər qəbir fitnəsinə (sualına) qəbirdə olan əzab və nemətlərə inanırlar. Qəbr fitnəsinə gəlincə insanlar qəbrlərində sorğu-sual olunacaqlar: «Rəbbin kim? Dinin nə? Peyğəmbərin kim?»). Allaha iman edənlər dünya həyatında da, axirət həyatında da bu suallara cavab vermək üçün sabit olurlar. **«Allah iman gətirənləri dünyada da, axirətdə də möhkəm bir sözlə (şəhadətlə) sabitqədəm edər. Allah zalımları (haqq yoldan) sapdırar. Allah istədiyini edər».** (İbrahim 27). O, baxımdan da mömin: «Rəbbim Allah! Dinim İslam! Peyğəmbərim Muhəmməd – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dir!» deyər cavab verəcəkdir. Uca Allah zalımları və kafirləri azdıracaqdır. Onlar «Mmmm... bilmirəm?!» deyəcəklər. Münafıqlar və bu xüsusda şübhə içində olan kimsələr isə: «Mən bilmirəm, insanların nə isə söylədiklərini eşidirdim» deyəcəklər. Bu suallardan sonra ya nemət vardır, ya da əzab. Bu da böyük qiyamət qopacağı vaxta qədər davam edəcəkdir. Allah müşrik və kafirlər haqqında buyurur: ***Nəhayət müşriklərdən birinin ölümü gəlib çatdığı zaman o belə deyər: «Pərvərdigara! Məni geri (dünyaya) qaytar! Bəlkə (indiyə qədər) zay etdiyim ömrün müqabilində yaxşı bir iş görüm! Xeyr, bu onun dediyi boş, faydasız bir sözdür. Onların önündə dirilib (haqq-hesab üçün Allahın hüsurunda) duracaqları günə qədər maneə (öldükdən***

sonra qiyamətədək qaldıqları bərzəx aləmi) vardır». (əl-Muminun 100). **Kaş sən zalimləri ölüm əzabı içində çapalayan, mələklərin də əllərini uzadıb çıxarın canlarınızı! Siz bu gün Allaha qarşı nahaq sözlər danışdığınıza və onun ayələrinə təkəbbür göstərdiyinizə görə alçaldıcı bir əzabla cəzalandırılacaqsınız! deyəndə görədin**. (əl-Ənam 93).

Allah Firon əhli haqqında buyurur: «**Firon əhlini isə şiddətli əzab sardı. Onlar (ölən gündən Qiyamətə qədər qəbr evində) səhər-axşam (gündə iki dəfə) odda yandırılırlar. Qiyamət qopduğu gün isə (deyiləcəkdir) Firon əhlini ən şiddətli əzaba salın**». (əl-Mumin 45-46). İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizdən biri vəfat etdikdə səhər və axşam ona düşəcəyi yer göstərilir. O, kimsə Cənnət əhliyəndirsə Cənnət. O, kimsə Cəhənnəm əhliyəndirsə Cəhənnəm göstərilir və ona: «Bura sənin yerindir, Qiyamət günü Allah səni öz yerinə göndərəcəkdir»⁴⁶⁵. Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qul qəbirə qoyulub və yaxınları dönüb geri getdikləri zaman, ölü onların gedərkən ayaq səslərini eşidir. Onun yanına iki mələk gəlir. Onlar ölünü oturdub ona: «Sən Muhəmməd deyə bilinən adam haqqında nə bilirsən?» Möminə gəlincə: «Onun Allahın qulu və Rəsulu olduğuna şəhadət edirəm». Bundan sonra ona: «Cəhənnəmdəki yerinə bax! Allah onun yerinə Cənnətdən sənə bir yer verdi və mömin hər iki yeri birdən görür». Bəşqa rəvayətdə: Möminin qəbiri yetmiş arşın genişlənilir. Münafiq ilə kafirə gəlincə ona da: «Sən Muhəmməd deyə bilinən adam haqqında nə bilirsən?» O, da: «Bilmirəm, mən insanların dediklərini təkrarlayırdım». Ona dəmirdən olan dəyənəklə o qədər vururlar ki, fəryadını (qışqırığını) insanlar və cinlərdən başqa hamı eşidər⁴⁶⁶. Bəra b. Azim - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah iman gətirənləri möhkəm bir sözlə sabit edər» qəbir əzabı barəsində nazil olub. Qəbirdə ölüyə: Rəbbin kimdir? deyə soruşurlar. O: «Rəbbim Allah, Peyğəmbərim Muhəmmədir» deyər. Allahın: «Allah iman gətirənləri dünya və axirətdə möhkəm sözlə sabit edər» ayəsi budur⁴⁶⁷. Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Zeyd b. Sabit – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ilə birlikdə Bəni Nəccara aid bir yerə çatdıq. Qarşımıza beş və ya altı qəbir çıxdı. Peyğəmbər: «Bu qəbirlərin

⁴⁶⁵ Buxari, Müslim.

⁴⁶⁶ Buxari, Müslim 5115.

⁴⁶⁷ Müslim 5117.

sahiblərini tanıyan varmı?» deyə buyurdu. Bir nəfər: «Mən tanıyıram» dedi. Peyğəmbər: «Nə zaman öldülər?» deyə buyurdu. Adam: «Şirk dövründə» dedi. Peyğəmbər: «Bu ümmət qəbirdə fitnəyə məruz qalacaqdır» deyə buyurdu. Əgər ölümlerinizi dəfn etməyinizdən qorxmasaydım sizə qəbir əzabını eşitdirmək üçün Allaha dua edərdim»⁴⁶⁸. Hani, Osman – *radiyallahu anhu* – nun mövlası deyir ki: “Osman – *radiyallahu anhu* – bir qəbirin yanında durdu. Saqqalı yaş olana qədər ağladı. Ona: «Cənnət və Cəhənnəm xatırladıqda ağlamırdın, lakin qəbri xatırladıqda ağladın» dedilər. Osman – *radiyallahu anhu* – Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in belə buyurduğunu eşitdim: Qəbr axirət mənzillərinin birincisidir. İnsan ondan qurtula bilərsə sonrakılardan qurtulması asandır. Ondan qurtulmazsa sonrakılar bundan daha çətinidir. Əgər ondan nicat taparsansa böyük bir müsibətdən qurtuldu. Əksi təqdirdə sənin qurtulacağımı heç güman etmirəm. Osman – *radiyallahu anhu* – sözünə davam edərək Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu sözlərini söylədi: “(Axirət mənzərələrindən) heç biri qəbir qədər qorxuducu və vahiməli deyildir”⁴⁶⁹. İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* –: «İki qəbirin yanında dayanıb dedi: «Bu qəbirdəkilər günah etdiklərinə görə əzab çəkirlər. Onlardan birisi sidik ifraz etdikdə ondan təmizlənməzdir. Digəri isə söz gəzidirən idi». Sonra yaş bir budaq qıraraq onu iki yerə böldü və hər bir qəbrin üzərinə birini sancdı. Səhabələr: «Nə üçün belə etdin» dedilər. Peyğəmbər: «Budaqlar quruyana qədər qəbir əzabları yüngülləşsin»⁴⁷⁰.

Möminlərə gəlincə Allah buyurur: ***Şühəsiz ki: «Rəbbimiz Allahdır! deyən, sonra da (sözündə) düz olan kəslərə (ölüm ayağında) mələklər nazil olub belə deyəcəklər: «Qorxmayın və kədərlənməyin! Sizə vəd olunan Cənnətlə siz sevinin!».*** (əl-Fussilət 30).

Bütün bu hadisələr «*Bərzax*» deyə adlanan aləmdə baş verir. Keyfiyyəti bizə bəlli olmayan bir şəkildə. Çünki ağıl bu keyfiyyəti dərk etməkdə acizdir. Bu dünyada buna bənzər bir şey yoxdur. Qəbir əzabında məqsəd bildiyimiz qəbir çuxurunda görülən əzab deyildir. *Bərzax* adı verilən aləmdə görülən əzabdır. Əzabı dadanlar qəbirdə də olsalar, yerin dibində də olsalar, dənizin dibində və ya balığın qarında da olsalar, yanıb kül olub, küllərini havaya sovursalar da, heyvanlar didib dağıtsalar da bərzax deyilən aləmdə əzab görürlər. «*Onlara iki dəfə (dünyada və qəbr*

⁴⁶⁸ Buxari, Müslim 2867.

⁴⁶⁹ Tirmizi “Zuhd” 5, 2309.

⁴⁷⁰ Buxari 218, Müslim 675.

evində) əzab verəcəyik. Sonra (axirətdə) isə ən böyük əzaba uğrayacaqlar». (ət-Tövbə 101). Səmurə b. Cundəb - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – sübh namazını qıldıqdan sonra hər dəfə səhabələrdən soruşardı: «Sizdən yuxu görən varmı?» Görən öz yuxusunu Allahın izni ilə ona danışardı. Bir gün səhər o, bizə buyurdu: «Həqiqətən bu gecə mənim yanıma iki nəfər gəldi və mənim onlarla getməyimi xahiş etdilər. Mən də onlarla getdim. (Bir müddətdən sonra) uzanmış bir adamın yanına çatdım. Bir də baxdım ki, bir başqası əlində olan bir daş parçası ilə uzanan adamın üstündə dayanıb, əlində olan daşı uzanan adamın başına vuraraq başını yarıır. Daş yuvarlanıb kənara düşür. Həmin adam gedib daşı götürüb yerinə qayıdıncaya qədər uzananın başı əvvəlki (ilk) vəziyyətini alır. Sonra o, yenidən birinci dəfə etdiyini təkrarlayır. Mən: «Subhənəllah! Bunlar kimlərdir?» dedim. Onlar: «Gedək! Gedək!» dedilər. Biz yolumuza davam edərək (bir müddətdən sonra) üzü üstə uzanmış bir adamın yanına çatdım. Onun üstündə əlində dəmir qarmaq olan bir nəfər (dəmir qarmağı) üzü üstə uzanan adamın ağzına, burnuna və gözünün bir hissəsinə keçirərək boynunun ardına kimi cırırdı. Sonra üzünün o biri tərəfinə keçib oranı da boynunun ardına kimi cırdıqda digər tərəf əvvəlki vəziyyətini alır və o, birinci dəfə etdiyini yenidən təkrarlayırdı. Mən: «**Subhənəllah!** Bunlar kimlərdir?» dedim. Onlar: «Gedək! Gedək!» dedilər. Biz yolumuza davam edərək (bir müddətdən sonra) təndirə oxşar bir yerə gəldik. (Ravi deyir: «Zənn edirəm ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu:) Oradan uğultulu və dəhşətli səslər gəlirdi. Biz içəri baxdıqda orada lüt kişi və qadınlar gördük. Aşağıdan atəş onlara yaxınlaşdıqca onlar bağırırdılar. Mən: «**Subhənəllah!** Bunlar kimlərdir?» dedim. Onlar: «Gedək! Gedək!» dedilər. Biz yolumuza davam edərək (bir müddətdən sonra) bir gölün yanına çatdım. (Ravi deyir: «Zənn edirəm ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* - gölün suyunun qan rəngində olduğunu buyurdu). Baxdım ki, göldə bir nəfər üzür. Sahildə isə biri yanında bir topa daş ilə dayanıb. Üzən adam üzə bacardığı qədər üzdükdən sonra yanında daş topası olan adamın yanına gəlib ağzını açar. O, da daşları onun ağzına atardı. O, hər dəfə üzüb onun yanına gəldikdə ağzını açar o, da daşları onun ağzına atardı. Mən: «**Subhənəllah!** Bunlar kimlərdir?» dedim. Onlar: «Gedək! Gedək!» dedilər. Biz yolumuza davam edərək (bir müddətdən sonra) çox iyrənc və çirkin bir adamın yanına gəldik (sən gördüyün çirkin adamların ən çirkini). Atəşi alovlandırır və ətrafında fırlanırdı. Mən: «Bu nədir?» deyər soruşdum. Onlar: «Gedək! Gedək!» dedilər. Biz yolumuza davam edərək (bir müddətdən sonra) içində hər növ

çiçəyin olduğu, sıx və uzun ağaclarla dolu bir baxçaya çatdıq. Baxçanın ortasında başı göyə doğru uzanan, başını görmədiyim uzun boylu bir adam vardı. Adamın ətrafında daha əvvəl heç görmədiyim sayda çox uşaqlar vardı. Mən: «Bunlar kimlərdir?» deyə soruşdum. Onlar: «Gedək! Gedək!» dedilər. Biz yolumuza davam edərək (bir müddətdən sonra) böyük bir ağacın yanına çatdıq. Bundan əvvəl bundan daha böyük və gözəl ağac görməmişdin. Mənə «Ağaca qalx!» dedilər. Birlikdə o, ağaca qalxmağa başladılar. Nəhayət gəlib bir şəhərə çatdıq. Şəhər qızıl və gümüş kərpicdən tikilmişdi. Şəhərin qapılarına yaxınlaşdıq və açılmasını xahiş etdik. Qapı açıldı, şəhərə girdik. Bizi bir qrup insanlar qarşıladılar. Vücutlarının yarısı gördüklərinin ən gözəli qədər gözəl, digər yarısı isə gördüklərinin ən çirkini qədər çirkin idi. Mənimlə gələnlər: «Gedin, o, çaya girin!» dedilər. Onlar gedib çaya girdilər. Baxdım ki, bu şəhərin ortasından suyu düm ağ olan bir çay axır. Sonra onlar bizim yanımıza gəldilər. Çirkinlik onlardan getmiş və ən gözəl bir hala gəlmişlər. Mənimlə gələnlər mənə: «Bura *Cənnətül Adndır* (Ədn Cənnəti). Bu da sənin məqamındır» dedilər. Gözümü yuxarı qaldırırdıqda düm ağ bulud kimi bir saray gördüm. Onlar: «Bura sənin evindir» dedilər. Mən də: «*Bərəkəllahu Fikə* – Allah səni mübarək etsin! Mənə icazə verin ora girim?!» dedim. Onlar: «İndi yox. Lakin nə vaxtsa sən ora girəcəksən» dedilər. Mən onlara: «Bu gecə qəribə mənzərələr gördüm. Bu gördüyüm şeylər nədir?» dedim. Onlar: «İndi sənə onları başa salarıq» dedilər.

İlk gördüyün başı daşla yarılan insan Quran oxumağı öyrənmiş lakin onu tərک etmişdir (Quranı oxumaz və əməl etməzdi) və fərz namazlarına yatıb qalardı. Bu da onun Qiyamətə qədər görəcəyi qəbr əzabıdır. Ağzı, burnu və gözü boynunun ardına kimi cırılan insan isə səhər evindən çıxar-cıxmaz hər tərəfə yalan yayardı (yalan danışardı). Bu da onun Qiyamətə qədər görəcəyi əzabıdır. Təndir içində gördüyün kişi və qadınlar isə zinakar kişi və qadınlardır. Bu da onların Qiyamətə qədər görəcəyi əzabıdır. Göldə üzən insan isə faiz yeyəndir. Bu da onun Qiyamətə qədər görəcəyi əzabıdır. Atəşi alovlandıran çirkin adam isə Cəhənnəmin gözətçisi Malikdir. Baxçada gördüyün uzun boylu adam İbrahim – *əlehişşəlam* – dır. Ətrafındakı uşaqlar isə fitrət üzərində ölən uşaqlardır. (Başqa rəvayətdə – Fitrət üzrə doğulan uşaqlardır). Səhabələr: «Ya Rəsulullah! Orada müşriklərin də uşaqları vardır?» Peyğəmbər – *sallallahu əleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bəli, müşriklərin uşaqları da»⁴⁷¹.

⁴⁷¹ Ölmüş körpə uşaqlar haqqında bir çox rəylər var. 1) Onlar Allahın istəyi altındadırlar. 2) Onlar hamısı Cənnətlikdirlər. 3) Ataları haraya düşəcəksə onlar da oraya düşəcəklər. Valideyinlərinə tabe olurlar. Valideyinlərindən biri Cənnətə girərsə Cənnətə, Cəhənnəmə girərsə Cəhənnəmə girirlər. Aişə

Vücutlarının yarısı gözəl və yarısı çirkin olan kimsələr isə yaxşı əməllər ilə pis əməllər etmiş (bərabər olan) kimsələrdir. Allah isə onları bağışlamışdır. Birinci girdiyin ev adı müsəlmanların evidir. Bu ev isə şəhidlərin evidir. Mən Cəbrail, bu isə Mikail – *aleyhimussəllam* – dır. Başqa rəvayətdə - Mənə: «Başımı qaldır!» dedilər. Başımı qaldırdım. Bir də nə görsəm yaxşıdır. Üstümdə bulud kimi bir şey vardır. Mənə: «Bu sənin evindir» dedilər. Mən: «Buraxın ora girim» dedim. Onlar: «Sənin ömrün hələ tamamlanmayıb. Onu tamamladıqda ora girəcəksən» dedilər⁴⁷². Aişə - *radiyallahu anha* – deyir ki, mən bundan sonra Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in hər namazdan sonra mütləq qəbir əzabından Allaha sığındığını gördüm»⁴⁷³.

Bəzi azmış kimsələr qəbir əzabını, qəbir nemətini inkar edirlər. Onlar öz ağıllarına uyaraq deyirlər ki, əgər ölünün qəbri açılacaq olarsa əvvəlki halı necədirsə elə də görülməkdir. Qəbrdə darlıq və genişlik etibarını ilə heç bir dəyişiklik görülməyəcəkdir. Bu səhf və batil fikrə bir neçə yolla cavab vermək olar.

1. Əvvəla şəriətin gətirdiyi hökmlərə qarşı bu kimi çürük şübhələrlə çıxmaq doğru deyildir. Bu şübhələrin sahibi əgər şəriətin gətirdiyi dəlillər üzərində düşünmüş olarsa, bu şübhələrin batil olduğunu çox gözəl başa düşəcəkdir.

2. Bərzəx (qəbir) həyatı hissiyyat orqanları ilə idrak edilməsi mümkün olmayan qeybi aləmdir. Əgər hissiyyat orqanları ilə hiss edilsəydi qeybə iman edənlərlə, qeybi inkar edənlər bərabər olardılar.

3. Əzab, nemət, qəbirin genişliyi və darlığı - bütün bunları sadəcə ölü hiss edir, həyatda olan isə hiss etmir. Bu da həyatda yatan bir kimsənin yuxusunda özünü sıxıntılı və dar bir yerdə görməsi kimi və ya geniş, rahat bir yerdə görməsi kimidir. Kənardan o, yatan insana baxan kimsə onda

- *radiyallahu anha* – deyir ki, peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dön: “Müşriklərin kiçik ikən ölənlər uşaqlarının axirətdə halı necə olacaqdır?”. O: “Atalarına tabe olurlar”. Heç bir əməl etmədən necə atalarına tabe olurlar. O: “Onların nə əməl etdiklərini Allah bilir” deyər buyurdu. Əbu Davud. **4)** Torpağa çevriləcəklər. **5)** Cənnət ilə Cəhənnəm arasında bir yerdə olacaqlar. **6)** Müşriklərin uşaqları Cənnət əhlinə xidmət edəcəkdir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Rəbbimdən kiçik ikən ölənlər müşrik uşaqlarının Cənnətdə möminlərə xidmət etmələrini istədim. Rəbbim də qəbul etdi”. Həkim, Tirmizi. **7)** Bu məsələni araşdıranda susmaq lazımdır. **8)** Araşdırmamış susmaq lazımdır. **9)** Hamısı Cəhənnəmdədir. **10)** Allah onları imtahan edəcəkdir. Ən doğru olanı **1-ci** və **10-cu** rəylərdir. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər doğulan uşaq ancaq fitrət üzərində doğular. Bundan sonra valideyinləri onu ya Yəhudi edər, ya Nəsrani (xristian) edər, ya da Məcusi (müşrik) edər». Bir nəfər: «Ya Rəsulullah! Əgər uşaq Yəhudi, nəsrani və Məcusi olmamışdan qabaq ölərsə nə deyirsən?». Peyğəmbər: «Allah onların nə edəcəklərini daha yaxşı biləndir». Buxari, Müslim.

⁴⁷² Buxari.

⁴⁷³ Buxari, Müslim.

heç bir dəyişikliyin olmadığını, sadəcə yatdığını görür. O, öz çarpayısında, yorğanının altında yatır. Həmçinin Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – səhabələri arasında olarkən vəhy gəlirdi. O, özü vəhyi hiss etdiyi halda səhabələr isə o, vəhyi hiss etmirdilər. Mələk onlara bir insan surətində görünür, onlarla danışırdı. Səhabələr isə nə o, mələyi görür, nə də onu eşidirdilər.

4. Yaradılmışların eşitməsi, görmələri, hiss etmələri Allahın onlara verdiyi imkanlar çərçivəsindədir. Onların var olan hər bir şeyi eşitməsinə, görməsinə, hiss etməsinə imkan yoxdur. Yeddi səma, yer və onların arasında olan hər şey Uca Allaha həmd və təsbih edir. Allah bəzən yaratdıqlarından istədiyi kimsələrə onların təsbihlərini eşitdirir. Bununla belə bu həqiqət bizim üçün pərdəlidir. **«Yeddi göy, yer və onlarda olan bütün məxluqat Allahu təqdis edir. Elə bir şey yoxdur ki, Allaha tərif deyib ona şükr etməsin, lakin siz onların (dillərini bilmədiyiniz üçün) təqdisini anlamazsınız. Allah həqiqətən həlim və bağışlayandır».** (əl-İsra 44). **«(Ey insan!) Məgər göylərdə və yerdə olanların, günəşin, ayın və ulduzların, dağların, ağacların və heyvanların. İnsanların bir çoxunun Allaha səcdə etdiyini görmürsənmi?».** (əl-Həcc 18). **«Bundan sonra qəlbləriniz yenə sərtləşərək daş kimi, bəlkə də daha da qatı oldu. Həqiqətən bəzi daşların içərisindən nəhlər axar, bəzisi yarılıb içindən su fışqırar və bəzisi də Allahın qorxusundan yuvarlanıb düşər. Allah sizin etdiklərinizdən əlbəttə xəbərsiz deyildir».** (əl-Bəqərə 74).

Həmçinin şeytanlar və cinlər də eyni şəkildə yer üzündə gəzirlər. Cinlər Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in hüzuruna gəlmiş və Qurani dinləmişlər. Bununla belə onlar bizim tərəfimizdən görünməzlər. **«Şübhəsiz ki, şeytan və onun cəmaatı sizləri sizin onları görə bilmədiyiniz yerlərdən görürlər. Biz şeytanları iman gətirməyənlərin (kafirələrin) dostları etdik».** (əl-Əraf 27). Buna görə də insan qeyb aləmində baş verən şeyləri dərk etmədiyinə görə sabit olan şeyləri inkar etməsi düzgün bir iş deyildir.

SİZƏ (BU BARƏDƏ) YALNIZ CÜZİ (AZ) BİR BİLİK VERİLMİŞDİR!

İbn Teymiyyə - *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “İnsanların dəfn əsnasında və qəbirində olan hallarıyla bağlı bir çox rəvayətlər vardır. Bunların hamısının səhih və doğru olduğunu söyləmirik. Lakin bir çox böyük imamların xəbər verdiyi kimi, bəzi fərdlərin də yatarkən, oyaq ikən qəbirdəkilərin bəzi hallarından xəbərdar olmaları mümkündür”⁴⁷⁴. İbn

⁴⁷⁴ “Məcəmuul Fətava” 5/256.

Teymiyyə - *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Bir çox kimsələr qəbirdə əzab görünlən səslerini eşitmişlər. Əzab görərkən qəbirindən çıxan kimsələri gözləriylə görünlən olmuşdur”⁴⁷⁵. Yenə də: “Zamanımızda bir çox insanlara yatarkən, oyaq ikən bu cür şeylər zahir ola bilər və bizdə bu cür şeylər çox olmuşdur”⁴⁷⁶. Yenə də: “Bir çox rəvayətlərdə keçdiyi kimi bir çox insanlardan pərdə qaldırılmış və onlar qəbirdə əzab görünlən səslerini eşitmiş və hallarını gözləriylə görmüşlər”⁴⁷⁷. İbn Qeyyim - *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Qəbirdə bu kimi atəşin görsənməsi mələklərin və cinlərin görsənməsi kimidir. Allah görməsini dilədiyi kimsələr bu cür şeyləri yaşayarlar”⁴⁷⁸. Yenə də: “Allah istədiyi qullarına bunu göstərər, dilədiyindən isə gizlədər”⁴⁷⁹. İbn Rəcəb - *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Allah qullarından dilədiyi kimsələrə qəbir əhlinin əzabı və neymətləri göstərmişdir. Bunların bir çoxu Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in zamanında, bir çoxu isə sonra baş vermişdir”⁴⁸⁰. Yenə də: “Bir çox kimsələr bu halları gözləri ilə görmüş və qulaqları ilə eşitmişdir”⁴⁸¹.

Qəbir əhlinin əzabı və neymətləri Allahın dilədiyi qullarını xəbər verdiyi qeybi xüsuslardandır. Bu barədə bir çox alimlər öz kitablarında bəhs etmişlər. Məs: İbn Qeyyim “Ruh”, İbn Rəcəb “Əhvalul Qubur”, Suyuti “Şərhus Sudur” və s. Biz də bunların hamısının səhih və doğru olduğuna hökm vermirik. *Doğrusunu Allah Bilir!*

Ruh: İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ilə bərabər Mədinə xarabalıqlarında idik. O, bir xurma ağacına dayanmışdı. Yəhudi cəmaatinin yanında keçdik. Bir-birilərinə: “Ondan Ruh haqqında soruşun?” dedilər. Bir qrup isə: “Soruşmayın” dedilər. Birinci qrup: “Ya Muhəmməd! Ruh nədir?” dedilər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – əsasına dayanaraq elə bir hal aldı ki, vəhy gəlir düşündüm. Sonra: “*(Ya Rəsulum!) Səndən ruh (ruhun mahiyyəti və keyfiyyəti) haqqında soruşarlar. De: “Ruh Rəbbimin əmrindədir. (Allahın əmri ilə yaradılmışdır). Sizə (bu barədə) yalnız cüzi (az) bir bilik verilmişdir!”* (əl-İsra 85)⁴⁸². İnsanlar Ruh barəsində iki fikrə ayrıldılar: 1. Ruh haqqında heç bir söz söyləməzlər. Çünki bu Allahın sirlərindən bir sirdir. Onu bilməyi heç kimə nəsim etməmişdir. Ən

⁴⁷⁵ “Məcmuul Fətava” 5/256.

⁴⁷⁶ “Məcmuul Fətava” 24/376.

⁴⁷⁷ “Məcmuul Fətava” 4/296.

⁴⁷⁸ “Ruh” s. 93.

⁴⁷⁹ “Ruh” s. 93.

⁴⁸⁰ “Əhvalul Qubur” s. 61.

⁴⁸¹ “Əhvalul Qubur” s. 15.

⁴⁸² Buxari, Müslim.

gözəl yol da budur. Cüneyd deyir ki: “Ruh elə bir şeydir ki, Allah onu bilməyi Özünə məxsus etmişdir. Yaratdıqlarından heç kimsəyə onu bilməyi nəsb etməmişdir. Buna görə də ruhun varlığını qəbul etməkdən başqa onu araşdırmaq caiz deyildir”. İbn Abbas və Sələfdən – *Allah onlardan razı olsun* - bir çoxları bu görüşdədilər. İbn Əbu Hətim, İkrimə - *radiyallahu anhu* – dən, o da İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – dan rəvayət edir ki: “İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – ruh haqqında soruşuldu. O: Ruh Rəbbimin əmrindəndir. Buna görə də ayənin üzərinə bir şey əlavə etməyin. Yalnız Allahın, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in buyurduğunu deyin: **Sizə (bu barədə) yalnız cüzi (az) bir bilik verilmişdir!** Bu ayə endiyi zaman Yəhudilər: “Biz də öz kitabımızda bu məsələni belə bilirik” dedilər.

Allaha And Olsun Ki, Diriləcəksiniz: Ömər b. Xattab - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: Onlar: **“Allah, ölən bir kimsəni diriltməyəcəkdir!”** – **deyə Allaha möhkəm and içdilər...**”. (*ən-Nəhl* 38) ayəsini oxuduqda dedi: “Və biz də var gücümüzlə Allaha and içirik ki, Allah ölən kimsəni dirildəcəkdir. Heç iki and bir arada olarmı?” deyər və ağlayardı. Salman b. Həkəm b. Avnə – *rahmətullahi aleyhi* - bir nəfərin Ərafatda belə dua etdiyini eşitdi: “Ey Rəbbim! Qəlbimizə Tövhid əqidəsi yerləşdikdən sonra bizi atəşlə əzablandırma”. Sonra ağladı və dedi: “Sənin əff edəcəyində heç bir şübhəm yoxdur” sonra ağladı və dedi: “Əgər günahlarımdan ötrü bizi cəzalandırısan bizimlə kafirləri bir yerə gətirmə. Çünki biz səndən ötrü onlara düşmənlik göstərdik”.

Ölümün Yaxınlaşması, Keyfiyyəti Və Zorluğu: Sələflər deyərdilər ki: “Ölən kimsənin alınının tərləməsi günahlarından ötrü Rəbbinə həya etməsindən ötrüdür. Çünki aşağı orqanları artıq hərəkətsizdir (ölmüşdür). Həya isə gözlərdədir”⁴⁸³. Fudeyl b. İyad – *rahmətullahi aleyhi* - dən: “Nə üçün ölünün ruhu alınarkən sakit durur? Halbuki insanı çimdikləsən belə ağrı hiss edir” deyər soruşdular. O: “Çünki mələklər onu tuturlar” dedi⁴⁸⁴. Zeyd b. Əsləm – *rahmətullahi aleyhi* - rəvayət edir ki: “Bir nəfər: Əlacı olmayan xəstəlik hansıdır?” demiş o da: “Ölüm” deyər cavab vermişdir. Zeyd b. Əsləm – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Ölüm bir xəstəlikdir, əlacı Allah rızasıdır”⁴⁸⁵. Davud - *əleyhissəlam* - şiddətli bir həyacan içində idi. Çıxdığı zaman (evin) bütün qapılarını bağlayardı. O, gəlincə evinə heç kimsə girməzdi. Bir gün yenə də evindən çıxar qayıtdığı zaman evində bir nəfəri görür. Davud: “Sən kimsən?” dedi. O: “Mən elə bir kimsəyəm ki,

⁴⁸³ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁸⁴ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁸⁵ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

padşahlardan qorxmaram, mənələr girməyimə mane olmaz”. Davud: “Elə isə sən Ölüm mələyisən. Allahın əmri ilə gəlmisən. Libasına büründü və həməən ruhu alındı”⁴⁸⁶. Hüseyin - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Cəbrail - *əleyhissəlam* - Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ın vəfat etdiyi günü yanına gəlir. Ona: “Özünü necə hiss edirsən?” dedi. Peyğəmbər: “Ey Cəbrail! Çox sıxıntı və qəmdəyəm” deyə buyurdu. Bu an ölüm mələyi qapıda girmək üçün izn istədi”. Cəbrail: “Ey Muhəmməd! Bu ölüm mələyidir. Yanına girmək üçün izn istəyir. Səndən öncə heç bir Adəm oğlundan izn istəmədiyi kimi səndən sonra da heç kimsədən izn istəməyəcəkdir”. Peyğəmbər: “Ona izn ver” dedi. O, da izn verdi. Ölüm mələyi onun önündə ehtiramnan oturdu və: “Allah məni sənə göndərdi, sənə itaət etməyimi əmr etdi. Əgər buyursan ruhunu alacağam, yox – tərək edəcəyəm” dedi. Peyğəmbər: “(Əmr olunduğunu edəcəksən) Ey ölüm mələyi?” deyə soruşdu. O: “Bəli” dedi. Peyğəmbər: “Elə isə əmr olunduğunu et!” deyə buyurdu. Cəbrail: “Allah səni öz yanına almaq istəyir” dedi. Peyğəmbər: “Əmr olunduğunu et, ey Mələk” deyə buyurdu⁴⁸⁷. Udeyd b. Umeyr – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “İbrahim - *əleyhissəlam* - bir gün evində ikən gözəl bir geyimdə yanına bir adam daxil olur. İbrahim: “Ey Allahın qulu, səni kim evə dəvət edib” deyə soruşdu. Adam: “Evin sahibi məni dəvət edib” dedi. İbrahim: “Sahibi ona daha layıqdır, sən kimsən?” deyə soruşdu. O: “Mən, *Mələkul Movt* – Ölüm mələyiyəm” dedi. İbrahim: “Sənin haqqında mənə bəzi vəsflər söylənilmişdir. Lakin onları səndə görmürəm” dedi. Üzünü döndərdikdə nə görsə? İşıq saçan gözlər, oxun ucu kimi başında dikilmiş tüklər. İbrahim - *əleyhissəlam* - heyrət içində əvvəlki halına dön dedi. Mələk: “Ey İbrahim! Allah sevdiyi qullarına məni göndərmək istədiyi zaman ilk gördüyün görünüşdə məni göndərər (Başqa rəvayətdə: Ölüm mələyi İbrahim - *əleyhissəlam* - a kafir və faciələrin ruhlarını aldığı surətdə görsənmişdir. İbrahim - *əleyhissəlam* - qorxudan ürəyi gedib yerə yığılır)”⁴⁸⁸. Muhəmməd b. Həmməd – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Ərşin altında Allahın bir ağacı vardır. Hər yaranmış üçün orada bir yarpaq vardır. Qulun yarpağı düşdüüy zaman ruhu cəsədindən çıxar. **“Yerə düşən elə bir yarpaq yoxdur ki, (Allah) onu bilməsin...”**”. (*əl-Ənam* 59). Ayənin mənası budur⁴⁸⁹. Əbə Bəraktə – *rahmətullahi aleyhi* - rəvayət edir ki: “Bir kimsə öldüyü zaman mələklərə: “Başını iyləyin” deyilir.

⁴⁸⁶ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁸⁷ Təbərani, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁸⁸ İbn Əbi Duniyə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁸⁹ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

Mələk: “Başından Quran qoxusu gəlir” deyər. Sonra: “Qəlbini iyləyin” deyilər. Mələk: “Qəlbindən oruc qoxusu gəlir” deyilər. Sonra: “Ayaqlarını iyləyin” deyilər. Mələk: “Ayaqlarından Qiyam qoxusu gəlir” deyər. Bu kimsə nəfsini qorumuş, Allah da onu qorumuşdur” deyilər⁴⁹⁰.

Ruhlar Bir-Birilərini Tanıyırlar: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “İnsanların ruhları əskərlər kimidirlər. Ortaq bir şey tapdıqda birləşərlər. Ortaq bir şey yoxsa ayrılırlar”⁴⁹¹. Əbu Nuym, Mucahid – *rahmətullahi aleyhi* - dən rəvayət edir ki: “Bir nəfər öləcəyi an mütləq köhnə yoldaşlarını görür. Əyləncə əhli olan əyləncə əhlini görür, əhli zikir olan zikir əhlini görür”⁴⁹². Əbu Ləbiddən rəvayət edildiyinə görə Bişr b. Bərra b. Marur öldükdə anası çox kədərləndi və Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək dedi: “Ya Rəsulullah! Bəni Sələmədən insanlar ölür. Ölülər bir-birilərini tanıyırlarmı? Mən də Bişrə salam göndərim”. Peyğəmbər: “Bəli, Vallahi quşlar ağac budaqlarında bir-birilərini tanıdıqları kimi ölülər də bir-birilərini tanıyırlar. Bundan sonra Bişrin anası Bəni Sələmədən ölüm anında olan adamın yanına gələr və: “Oğlu Bişrə salam de” deyərdi. Onlar da: “Va Aleykuməs Səlam” deyərtilər⁴⁹³. Muhəmməd b. Munkədir rəvayət edir ki, Cabir b. Abdullah - *radiyallahu anhu* – ölüm anında yanına daxil oldum və: “Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – məndən salam söylə” dedim⁴⁹⁴. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Möminə ölüm gəldiyi zaman görəcəyini görür və Allaha qovuşmağı sevər. Allah da onun gəlməsini istər. Möminin ruhu səmaya yüksəldikdə digər ruhlar onu qarşılayarlar. Yaxınları haqqında məlumat almaq üçün ondan soruşarlar: Filan hələ də dünyadadırmı?” dedikdə o: “Filan məndən öncə öldü” dedikdə: “O, bizə gəlmədi” deyər⁴⁹⁵. Ubeyd b. Umeyr rəvayət edir ki: “Qəbristan əhli ölünü gözləyərlər. Qürbətdən gələn karvanın qarşısına gedib gözlədiyiniz kimi. Ondən öncə ölənləri ondan soruşduqda: “O, məndən öncə ölmüşdür, yanınıza gəlmədimi?” deyər. Onlar: “**İnnə Lilləhi Və İnnə İleyhi Raciun**” demək o, başqa bir yola, sığınacağı olan Cəhənnəmə götürüldü⁴⁹⁶. Əli b. Əbu Talib - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Möminlərdən biri vəfat

⁴⁹⁰ İbn Əbi Dünyə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁹¹ Buxari, Müslim.

⁴⁹² İbn Əbi Dünyə, Beyhaqi “İman Şöbələri”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁹³ İbn Əbi Dünyə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁹⁴ İbn Məcə, Buxari “Tarix”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁹⁵ Bəzzar, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁹⁶ İbn Əbi Şeybə “Musənnəf”, İbn Əbi Dünyə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

etdikdə və Cənnətlə müjdələndikdə dünyadakı dostunu xatırlar. Onun üçün Allaha dua edər: Ya Rəbbim! Filan dostum Sənə və Rəsuluna itaət etmək üçün mənə əmr verirdi. Xeyirə yönəlmək, şərdən qaçmaq üçün. Son qayıdışım Sənə olacağını xatırladırdı. Məndən sonra onu zəlalətə götürmə. Mənə göstərdiyin Kərəmini ona da göstər. Məndən razı olduğun kimi ondan da razı ol” deyər. Sonra dostu öldüyü zaman Allah ruhlarını bir yerə gətirər və: “Bir-birinizi tərif edin” deyər buyurur. Onlar da: “Nə gözəl dost, nə xeyirli yoldaş” deyərlər. Kafir dostlardan biri öldüyü və Cəhənnəmlə müjdələndiyi zaman dünyadakı kafir dostunu xatırlayıb deyər: “Ya Rəbbim! Filan dostum sənə və Rəsuluna üsyan etməyimi əmr edərdi. Pisliyi əmr edər, xeyirdən isə çəkindirərdi və bu günə inanmamağımı söyləyərdi. Ya Rəbbim! Onu məndən sonra hidayətə yönəltmə. Mənə göstərdiyin qəzəbi ona da göstər. Sonra dostu öldüyü zaman Allah hər ikisinin də ruhlarını bir araya gətirir. Onlara: “İndi bir-birinizi tərif edin” deyər buyurur. Onlar da: “Nə pis yoldaş, nə şərli dost” deyərlər⁴⁹⁷. Amr b. Dinar – *rahmətullahi aleyhi* - rəvayət edir ki: “Hər ölən ondan sonra ailəsində olanları bilir. Onlar onu yuyarkən, kəfənləyərkən onlara baxır”⁴⁹⁸. Bəkir b. Muznidən rəvayət edildiyinə görə o, deyir: “Hər öləninin ruhu mələyin əlində qalır. Onu yuyarkən, dəfn edərkən onların etdiklərini görür. Əgər danışmağa imkanı olsaydı onların yüksək səslə ağlamalarını qadağan edərdi”⁴⁹⁹.

Cənazə Və Qəbir: Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cənazə qəbirə doğru daşındıqda saleh kimsədirsə: “Məni götürün (tələsin) deyər”. Saleh olmayan birisidirsə: “Vay olsun mənə, məni hara aparırırsınız” deyər. İnsan (və cinlərdən) başqa hər şey onun səsini eşidər. Əgər insanlar onun səsini eşitsəydilər öldürülər⁵⁰⁰. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cənazəni aparmaqda tələsin. Saleh kimsədirsə onu xeyirə götürürsünüz. Saleh olmayan biridirsə boynunuzdan atılacaq bir şərdir”⁵⁰¹. Ummu Darda - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Ölü öldüyü andan qışqıraraq: “Ey əhlim, ey qonşularım, Ey məni daşıyanlar! Dünya məni aldatdığı kimi sizi də aldatmasın. Mənimlə oynadığı kimi sizinlə də oynamasın...”⁵⁰². Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu*

⁴⁹⁷ Beyhəqi “İman”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁴⁹⁸ İbn Əbi Dunya.

⁴⁹⁹ İbn Əbi Dunya.

⁵⁰⁰ Buxari, Müslim,

⁵⁰¹ Buxari, Müslim,

⁵⁰² İmam Əhməd “Zuhd”.

aleyhi və səlləm – buyurdu: “Ölülərinizi saleh qövmün yanında dəfn edin. Çünki meyyid pis qonşusuyla əziyyət görür. Necə ki, həyatda olan kimsə pis qonşudan əziyyət gördüyü kimi”⁵⁰³. İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Mömin öldüyü zaman qəbiri onun üçün genişlənər. Hər yer: “Kaş ki, məndə dəfn ediləydi” deyər. Kafir öldüyü zaman qəbri onun üçün qaranlıq olar. Hər yer onda dəfn edilməsin deyər Allaha sığınar”⁵⁰⁴. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ilə bərabər bir cənazəni müşayət edirdik. Qəbrin yanında oturdu və: “Hər gün bu qəbir dil açaraq deyər: Ey Adəm oğlu! Necə sən məni unutdun, mənim tənhalıq və qürbət diyarı olduğumu bilmirdinmi? Mən vahimə və qurdlar diyarıyam, dar bir mənziləm. Yalnız Allah mənim geniş olmağımı əmr etdiyi zaman geniş oluram”. Peyğəmbər: “Qəbir ya Cənnət baxçalarından bir baxça, ya da Cəhənnəm çuxurlarından bir çuxurdur” deyər buyurdu⁵⁰⁵. Ubeyd b. Umeyr - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “İçində dəfn edilən qəbir hər bir kəslə danışaraq deyir: “Mən qaranlıqlar, yalnızlıqlar mənziliyəm. Əgər dünyada Allaha itaət edənlərdənsənsə sənə rəhmət məkanı olaram. Allaha üsyan edənlərdənsənsə mən sənə bir bəla, bir müsibət olaram. Mən mütilərin sevinəcəyi, asilərin həlak olacaqları bir məkanam”⁵⁰⁶. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Qəbirləriniz üçün hazırlaşın. Çünki qəbir hər gün 7 dəfə səsləyərək deyər: “Ey zəif insan! Mənə gəlməmişdən öncə özünə rəhmin gəlsin ki, mən də sənə rəhim edim”⁵⁰⁷. Cabir b. Abdullah - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Adəm oğulları əsil yaradılışlarından qafildirlər. Allah bir kimsəni xəlf etməyi iradə etdiyi zaman bir mələyə əmr edər: Ruzisini, əməlini, əcəlini, yaxşı və ya pis olduğunu yazar. Sonra o, mələk gedər Allah başqa bir mələk göndərər. Doğuluncaya qədər onu qoruyar. O, mələk də gedər yerinə iki mələk gələr yaxşı və pis əməllərini yazmaqla müvəkkəl olunurlar. Əcəl vaxtı bu iki mələk də gedər yerinə Ölüm mələyi gələr. Qəbirə qoyulduğu zaman ruhu cəsədinə döndüyü zaman bu an qəbir mələkləri gələr və onu hesaba çəkərlər. Onlar da hesabdən sonra gedərlər. Həşir zamanı dünyada ikən yaxşı və pis əməllərini yazan iki mələk gəlir.

⁵⁰³ Əbu Nuyam, İbni Məndə, İbn Əsakir “Tarixi Dəməşq”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁰⁴ Həkim, Tirmizi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁰⁵ Təbərani “Əvsat”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁰⁶ İbn Əbi Dünayə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁰⁷ Deyləmi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

Boynuna kitabını asarlar. Sonra biri gedər, digəri isə ondan ayrılmaz”⁵⁰⁸. Sələflər deyirlər ki: “Biz beş şey istədik və onları beş şeyin içində tapdıq: Günahları tərək etmək istədik, onu Duha namazında tapdıq. Qəbirin nurlanmasını istədik onu gecə namazlarında tapdıq. Munkər və Nəkira cavab verməyi istədik, onu da Quran oxumaqda tapdıq. Sırat körpüsündən keçməyi istədik, onu da oruc və sədəqədə tapdıq. Ərşin kölgəsində olmağı arzu etdik, onu da xəlvətdə tapdıq”⁵⁰⁹. Ömər - *radiyallahu anhu* – dan “Mərfu” olaraq rəvayət edilir ki: “Kim Allahın məscidlərini işıqlandırarsa Allah da onun qəbrini nurlandırar. Kim də məscidlərdə gözəl qoxu yayarsa Allah da qəbrinə Cənnət qoxusundan yayar”⁵¹⁰. Əbu Bəkr əs-Siddiq - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Musa - *əleyhissəlam* – Ya Rəbbim! Xəstə ziyarəti edənin savabı nədir?” deyər soruşmuş. Allah: “Ona iki mələk müvəkkil edərəm ki, onu qəbrində diriləcəyi günə qədər ziyarət edərlər” deyər buyurdu⁵¹¹.

Qəbirdə Əzab Çəkənlərin Səsləri: Aişə - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Qəbirdəkilər qəbirlərində əzab görürlər. Heyvanlar o, əzabın səsinə eşidirlər”⁵¹². İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ölülər qəbirlərində əzab görürlər. Belə ki, heyvanlar onların səslərini eşidirlər”⁵¹³. Əbu Əyyub əl-Ənsari – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Günəş batdıqdan sonra Peyğəmbər çölə çıxdı və bir səs eşitdi. Bu qəbirlərində əzab çəkən Yəhudilərin səsidir»⁵¹⁴. Bəzi insanlar bunun şahidi olmuşlar. Heyvanlar qorxurdular Sufilərin, Rafizilərin qəbristanlığına girməyi. İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Mən Bədr tərəfindən keçərkən birdən bir çuxurdan boynunda bir zəncir olan bir adam çıxdı və: “Ey Abdullah! Mənə su ver” deyər mənə çağırırdı. Bilmirdim ismimi bilirdi çağırırdı, yoxsa sadəcə ərəblər hər kəsə Abdullah – *Allahın qulu* – deyər çağırırdıqları üçün çağırırdı. Sonra eyni çuxurdan əlində qamçı (dəyənək) olan bir adam çıxdı və: “Ey Abdullah ona su vermə. Çünki o, kafirdir” deyər səslədi. Sonra əlində olanla onu vuraraq çuxura saldı. Mən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in

⁵⁰⁸ İbn Əbi Dünə, Əbu Nuaym, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁰⁹ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵¹⁰ Əbul Fədl ət-Tusi “Uynul Ahbar”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵¹¹ Deyləmi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵¹² İbn Əbi Şeybə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵¹³ Təbərani “Kəbir”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵¹⁴ Buxari “Cənəzə” 88, Müslim 2869, 5114.

yanına gəldim və gördüklərimi ona söylədim. Peyğəmbər: “Gördünmü?” deyər buyurdu. Mən: “Bəli” dedim. O: “O, Allahın düşməni olan Əbu Cəhldir. O, gördüyün halı isə Qiyamət gününə qədər olan əzabıdır” deyər buyurdu⁵¹⁵.

Barzax Aləmi: Təmmim əd-Dari - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Allah ölüm mələyinə əmr edir ki, Vəli qulumun yanına get və onu Mənim yanına gətir. Çünki Mən onu çətinliklə, sevinclə də imtahan etdim. Onu istədiyim kimi gördüm (səbr və şükr edən). Get onu Mənim yanına gətir, onu dünyanın qəm və kədərindən qurtarım.”. Ölüm mələyi **500** yüz mələk ilə onun yanına gedər. Yanlarında Cənnət kəfəni, mumyaları və reyhan dəsti vardır. Hər dəst bir dənədir, başında **20** rəng və hər rəngin də öz qoxusu vardır. Həmçinin onlarla bərabər gözəl misk qoxulu, bəyaz ipəklər olur. Ölüm mələyi baş ucunda oturur. Mələklər ətrafına sarılırlar. Hər biri əlini bir əzasına qoyar. O, bəyaz ipək və gözəl qoxu yanağının altına qoyular. Ona Cənnətdən bir qapı açılar. Körpə ağıladığı zaman təsəlli axtardığı kimi, nəfsi Cənnət nemətləriylə - huriləri, bəzən libasları, bəzən də meyvələri ilə təsəlli tapır. Cənnətdəki huriləri onu sevinclə qarşılayarlar. Ruhu o, nemətlərə atılmaq istər. Ölüm mələyi ona: “Ey gözəl ruh! Ağaclara, salxımlara, uzun kölgələrə, axan sulara çıx” deyər. Ölüm mələyi o, Vəli qula ananın övladına olan şəfqətindən daha çox şəfqətlidir. Çünki bilir ki, o ruh Allahın sevdiyi bir kimsədir. Allaha qarşı kərəmdir. O, mələk ruha qarşı gözəl davranmaqla Allahın rızasını əldə etmək istər. Sonra tük xəmərdən çəkilir kimi ruhu cəsədidən çıxar. O, ruh çıxarkən mələklər ətrafını dövrəyə alır və ona: “O kəsler ki, mələklər onların canlarını pak olduqları halda alıb: **“Sizə salam olsun! Etdiyiniz (gözəl) əməllərə görə Cənnətə daxil olun!”** – *deyərlər*”. (*ən-Nəhl* 32). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu ayəni oxudu: **“Amma əgər (ölən kimsə Allah dərgahına, Allahın lütf və mərhəmətinə) yaxın olanlardandırsa, (Onu) rəhmət, gözəl ruzi (yaxud xoş ətirli çiçəklər) və Nəim cənnəti gözləyir!”**. (*əl-Vaqiə* 88-89). **Ravh** – ölüm məşəqqətindən qurtulmaqdır, Reyhan isə ruhu çıxarkən qarşılaşdığı şeydir, Cənnət isə onun önündədir. Ölüm mələyi ruhu aldıqda ruhu cəsədinə deyər: “Allah əvəzini versin, mənə həmişə Allahın itaətinə götürürdün, Onun qadağalarından çəkinirdin. Müjdələr sənə! Məni də qurtardın, özünü də!”. Cəsədi də ruhuna eynisini söyləyər. Peyğəmbər: “Üzərində Allaha itaət etdiyi yerlər, əməlləri göyə çıxdığı və ruzisi endiyi hər qapı **40** gün onun ölümünə ağlayarlar. Ruhu

⁵¹⁵ Təbərani “Əvsat”, İbn Əbi Dunya “Kitabul Qubur”, Lələkai “Sunnə”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

alındığı zaman **500** mələk önündə dururlar... Mələklər evindən qəbrinə qədər iki sıra ilə düzülür. İstiğfar ilə onu qarşılayırlar. Bu zaman İblis sümükləri qıracaq bir səslə bağırır və ordusuna: “Vay olsun sizə, bu qul sizdən necə qurtuldu?”. Onlar: “O, toxunulmaz” idi. Ölüm mələyi onun ruhunu göyə çıxardığı zamaq Cəbrail və **70** min mələk onu qarşılayırlar. Rəbbindən ona müjdələr verirlər. Ölüm mələyi ruhla Ərşə yaxınlaşdıqda ruh Rəbbi üçün səcdəyə qapanır. Allah: “Qulumun ruhunu (Cənnət) ağacları, salxımları, uzun kölgələr, axan suların yanına götür. (Sonra qəbrinə qaytarılar) Qəbrə qoyulduğu zaman namaz sağına, oruc soluna, Quran və zikir baş tərəfində durar. Namaza addığı hər bir addımı ayaq tərəfində, səbri isə qəbrinin kənarında durar. Allah əzab göndərir. Əzab ona yaxınlaşdıqda namızı ona: Uzaqlaş! Vallahi o, ömrü boyunca məni tərk etmədi. İndi isə qəbrinə qoyulduğu zaman istirahət edir. Əzab sol tərəfdən gəlməyə çalışdığı zaman orucu irəli çıxar və eyni şeyi söyləyər. Baş tərəfdən gəldiyi zaman yenə eyni şey söyülür. Heç bir tərəfdən əzab ona yaxınlaşmaz. Əzab çatmaq üçün bir qapı axtarır. Lakin ibadətın Allahın Vəli qulunu hər tərəfdən qoruduğunu gördükdə gedər. Səbr digər əməllərə: “Əzabla mübarizə edib onu geri çevirə bilərdim. Lakin gözlədim (görüm siz nə edəcəksiniz). Əgər siz aciz qalsaydınız mən (köməyə) gələrdim. Madəm ki, siz bu işi yerinə yetirdiniz onda mən Sıratda və Mizanda onun köməkçisiyəm. Peyğəmbər: “Allah iki mələk göndərir. Gözləri şimşək kimi, səsi hər bir şeyi vəlvələyə gətirən göy gürültüsü kimi, dişləri maral buynuzu kimi, nəfəsi alov kimidir. Tüklə örtülmüş, çiyinləri geniş, mömin xaric heç kimə şəfqət və rəhim etməzlər. Onlara **Munkər** və **Nəkir** deyilir. Hər birinin əlində toppuz vardır. Bütün ins və cins toplansa onu yerindən qaldırmazlar. Qula: “Otur” deyirlər. O, da qəbrində oturur. Ona: “Rəbbin kimdir? Dinin Nədir? Peyğəmbərin kimdir?”. O: “Rəbbim Allah, təkdir, şəriki yoxdur, İslam dinimdir, Muhəmməd – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Peyğəmbərimdir və Peyğəmbərlərin sonuncusudur”. Ona: “Doğru söylədin” deyirlər. Qəbrini önündən, arxasından, sağından, solundan, altından, üstündən genişləndirirlər. Ona: “Üstünə bax!” deyirlər. O, da baxar ki, Cənnətdən bir qapı açılır. Ey Allahın Vəlisi! Evin budur, Allaha itaət etdiyindən dolayı sənə verildi. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Muhəmmədin nəfsi əlində olan Allaha and olsun ki, həməən an qulun qəlbinə elə bir sevinc gəlir ki, əbədiyyən ondan getməz. Sonra mələklər ona: “Altına bax! O, da Cəhənnəmə açılmış bir qapıdır. Ey Allahın Vəlisi! Bundan qurtuldun. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Nəfsi əlində olan Allaha and olsun ki, o vaxt onun qəlbində elə bir sevinc

və fərəh gəlir ki, əbədiyyən ondan getməz. Sonra onun üçün Cənnətdən **77** qapı açılır. O, qapılardan Cənnətin qoxusu və havası ona gəlir. Allah onu qəbrindən dirildənə qədər bu hal davam edir.

Sonra Peyğəmbər: “Allah ölüm mələyinə buyurur: Mənim filan düşmənimin yanına get, onu mənə gətir. Çünki ona verdim ruzini bol etdim, onu nemətlər içində boğdum. O, isə mənə üsyan etməkdən başqa bir yol tapmadı. Onu Mənim yanıma gətirin ki, intiqamımı alım. Ölüm mələyi heç kimsənin görmədiyi iyrenc (vahiməli) bir şəkildə onun yanına gəlir. O, mələk on iki gözlüdür. Əlində atəşdən çox başlı qırmaq, yanında **500** yüz mələk, (hər mələyin) əlində Cəhənnəm atəşindən dəmir parçalar, Cəhənnəm atəşindən dəyənəklər olur. Ölüm mələyi həməm qırmaqlarla onu vurur. O, qırmağın hər bir başı bir tükə, damara keçər... Ölüm mələyi ona: “Ey lənətlənmiş, xəbis ruh! Zəhərli, isti, xoş və soyuq olmayan (Cəhənnəm) içinə gir. Ölüm mələyi ruhu aldığı zaman ruhu cəsədə deyər: “Allah məndən sənə mükafat olaraq böyük şər ehsan etsin. Allaha üsyan etməyə tez gedirdin, itaətdən qaçırdın, məni də həlak etdin, özünü də. Cəsəddə ruha eyni şeyləri söyləyər. Üzərində Allaha üsyan etdiyi yerlər ona lənət edir. İblisin əskərləri İblisin yanına gələrək ona: “Adəm oğlundan bir nəfəri də Cəhənnəmə göndərdik” deyirlər. Qəbrinə qoyulduğu zaman qəbri ona sarılar, qabırğaları bir-birinə girir. Sağ qabırğası soluna, sol qabırğası isə sağına girir. Allah ona qara ilanlar göndərir. Burnundan və ayağının baş barmağından onu tutarlar. (Başqa rəvayətdə: Dəvə boynu kimi əqrəblər) Ortasına qədər onu parçalarlar. Sonra Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – sözü ilə davam edərək: “Allah ona iki mələk göndərir. Ona: “Rəbbin kimdir? Dinin Nədir? Peyğəmbərin Kimdir?” deyər soruşurlar. O: “Bilmirəm” deyər. Onlar: “Öyrənmədinmi, oxumadınmi” deyirlər. Ona bir zərbə vururlar ki, qılgıncımları qəbrin hət tərəfinə uçar. Sonra əvvəlki halına döner. Ona: “Üstünə bax” deyirlər. O, da baxar və Cənnətə açılan bir qapı görür. Ona: “Ey Allahın düşməni! Əgər Allaha itaət etmiş olsaydın bu sənə evin olardı”. Peyğəmbər: “O, zaman onun qəlbinə elə bir həsrət gəlir ki, əbədiyyən ondan getməz və ona Cəhənnəmə bir qapı açılır. Ey Allahın düşməni! Allaha üsyan etdiyin üçün bura sənə mənzilindir” deyilir. Ayrıca ona Cəhənnəmdən **77** qapı açılır. O, qapılardan ona Cəhənnəmin istisi və zəhəri gəlir. Qiyamət günü Allah onu dirildənə qədər belə davam edir”⁵¹⁶. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Merac hədisində buyurdu:

“Sonra bir az da getdim. Baxdım ki, orada üstündü çürümüş ət olan süfrələr vardır, kimsə onlara yaxınlaşmaz. Digər tərəfdə isə qoxumuş pis ət vardır. İnsanlar oturub ondan yeyirdilər. Mən: “Ey Cəbrail! Bunlar kimdir?” dedim. O: “Ümmətindən bir millətdir. Halalı tərək edib, harama girənlərdir” dedi. Sonra bir az da keçdi. Qarınları evlər kimi böyük olan bir topluluğun yanına çatdım. Qalxmaq istədikdə yerə yığıllarlar və: “Ya Rəbbim! Qiyaməti qoparma” deyirlər. Onlar Fironun yolunda olanlar idi. Yoldakılar onları əzib keçirdilər. Allaha yalvardıqlarını eşitdim. Mən: “Ey Cəbrail! Bunlar kimlərdir?” dedim. O: “Bunlar sənin ümmətindən faiz yeyənlərdir” dedi. Sonra bir az da getdim. Dodaqları dəvə dodaqları kimi böyük bir millətin yanına gəldim. Ağızlarını açıb atəşdən udurdular. Atəş isə arxalarından çıxırdı. Mən: “Kimdir bunlar?” dedim. O: “Bunlar sənin ümmətindən yetimlərin mallarını zülmən yeyənlərdir” dedi. Sonra yenə də getdik. Məmələrindən asılmış qadınlar gördüm. Mən: “Kimdir bunlar?” dedim. O: “Bunlar zina edənlərdir” dedi. Sonra bir az da getdik. Yanlarında ət kəsilən bir millət gördüm. O, kəsilən ət onlara yedizdirilirdi. Onlara: “Qardaşının ətindən yediyin kimi bunu da ye” deyirlər. Mən: “Kimdir bunlar?” dedim. O: “Onlar qeybət və tənə edənlərdir” deyər⁵¹⁷. Əbu Umamə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – səbh namazından sonra yanımıza gəldi və: “Mən haq bir yuxu gördüm. Bu gecə mənim yanıma bir nəfər gəldi. Əlimdən tutaraq ardımca gəl. Hündür bir dağın yanına gəldik. Mənə: “Dağa çıx!” dedi. Mən: “Çıxa bilmərəm” dedim. O: “Mən sənin üçün asanlaşdıraram” dedi. Çıxmağa başladığı ta ki, dağın zirvəsinə çıxdı. Orada ağızları yırtıq kişi və qadınlar vardır. Mən: “Kimdir bunlar?” dedim. O: “Bunlar dediklərini (söz verdiklərini) etməyənlərdir” dedi. Sonra göz və qulaqları möhürlənmiş kişi və qadınlar qarşımıza çıxdı. Mən: “Kimdir bunlar?” dedim. O: “Bunlar (haqqı) görməyən, eşidib dinləməyən kimsələrdir” dedi. Sonra bir az da çıxdıq... Başları aşağıda, məmələrini ilan gəmirən qadınlar gördüm. Mən: “Kimdir bunlar?” dedim. O: “Bunlar uşaqlarına süd əmizdirməyən qadınlardır” dedi. Yenə də çıxdıq. Başı aşağı, ayaqlarından asılmış, tapdıqları suyu yalayan qadın və kişilər gördük. Mən: “Kimdir bunlar?” dedim. O: “Bunlar oruc tutub sonra da kəffarə vermədən orucularını pozanlardır” dedi. Sonra yenə də çıxdıq. Çox çirkin mənzerəli, libasları çirkin, pis qoxulu kişi (həddən çox pis qoxulu) və qadınlar gördük. Mən: “Kimdir bunlar?” dedim. O: “Bunlar zina edən kişi və qadınlardır” dedi. Sonra çıxdıq. Qorxunc dərəcədə şişmiş, çox pis qoxulu ölümlər gördük. Mən: “Bunlar kimdir?” dedim. O: “Kafirlərin

⁵¹⁷ Beyhəqi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

ölülərdir” dedi. Sonra ağac kölgəsində oturan adamları gördük. Mən: “Bunlar kimdir?” dedim. O: “Bunlar möminlərin ölülərdir” dedi. Sonra gənc oğlan və qız uşaqlarını iki çay arasında oynadıqlarını gördük. Mən: “Kimdir bunlar?” dedim. O: “Bunlar möminlərin züriyyətidir” dedi. Sonra gözəl üzlü, gözəl libaslı, xoş qoxulu adamlara rast gəldik. Üzləri nur saçırdı. Mən: “Bunlar kimdir?” dedim. O: “Bunlar Sıddıqlar, Şəhidlər və Salehlərdir” dedi⁵¹⁸. Avvam b. Havşap rəvayət edir ki: “Bir gün bir məhəlləyə getdim. Məhəllə kənarında bir qəbiristanlıq vardır. Əsrdən sonra qəbrin biri açıldı. İçində başı eşşək başı olan bir insan cəsədi çıxdı (Eşşək kimi anqırıldıqdan sonra içəri girdi). Sorağlaşdım, dedilər ki: “O, içki içirdi. Axşam evə gəldikdə anası ona: Oğlum, Allahdan qorx” deyərdi. O, da: “Sus, eşşək kimi (üstümə) anqırma” deyərdi. Əsrdən sonra öldü. Hər gün belə qəbiri açılıb içindən çıxıb üç dəfə anqırır. Sonra da qəbiri üzünə bağlanır⁵¹⁹.

Ölülərin Qəbirdəki Halları: İbn Ömər - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “**Lə İlahə İllallah** deyənlər ölüm anında, qəbirdə və həşirdə qorxu və sıxıntı görməzlər”⁵²⁰. İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “**Lə İlahə İllallah** ölüm anında, qəbirdə və qəbirdən çıxdıqda müsəlman üçün bir ünsiyyətdir”⁵²¹. Ənəs - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Peyğəmbərlər qəbirlərində diridirlər və namaz qılırlar”⁵²². Ənəs - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İsra gecəsində Musanın yanına çatdım. Qırmızı qum təpəsinin yanındakı qəbrində namaz qılırdı»⁵²³. İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in səhabələrindən biri çadırını bir qəbirin üstündə qurmuşdur. Oranın qəbir olduğunu bilmirdi. Eşitdi ki, qəbirin içində sahibi Mulk surəsini axıra qədər oxuyur. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gəlib ona danışdım. O, qoruyucudur. İnsanı qəbir əzabından qoruyur” deyə buyurdu⁵²⁴. Cabir - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ölülərinizin kəfənərini gözəlləşdirin. Çünki onlar qəbirlərində bir-biriylə

⁵¹⁸ İbn Xuzeymə, İbn Hibban, Həkim, Təbərani, Beyhəqi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵¹⁹ Əsfəhani “Tərgib”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵²⁰ Təbərani, Əbu Yəla, Beyhəqi “İman”, İsfəhani “Tərgib”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵²¹ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵²² Əbu Yəla, Beyhəqi “İman”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵²³ Müslim «Fəzail» 2375.

⁵²⁴ Tirmizi, Həkim, Beyhəqi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

ziyarləşirlər...»⁵²⁵. Səid b. Cubeyr - *radiyallahu anhu* – deyir ki: “İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – Taifdə öldü. Mən cənazəsində idim. Heç görmədiyim bəyaz bir quş gəldi və cənazəsinə girdi. Çıxdığını görmədim. Dəfn edildiyi zaman qəbrinin kənarında bu atə oxundu: “**Ey (öz imanından, əməлиндən və Allahın vədindən) xatircəm olan kəs!** (Və ya: “*Ey arxayın nəfs!*”) **Dön Rəbbinə, sən Ondan razı olaraq, O da səndən!** (Əməlisaleh) **bəndələrimin zümrəsinə daxil ol!** (Onlarla birlikdə) **Cənnətimə varid ol!**” (Fəcr 27-30). Ayələrin kimin tərəfindən oxunduğu bilinmədi»⁵²⁶. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Mən Bəqidə Sad b. Muaz - *radiyallahu anhu* – üçün qəbir qazanlardan biri idim. Qəbri qazdıqca torpağı misk qoxurdu (Başqa rəvayətdə: Biri Sad - *radiyallahu anhu* – nun qəbrindən bir ovuc torpaq götürdü. Baxdı ki, götürdüyü torpaq miskdir)»⁵²⁷. Muğira b. Həbipdən rəvayət edilir ki: Bir nəfər yuxusunda görmüş və ona: “Qəbrindən duyulan bu misk qoxusu nədir?”. O, da: “Bunlar Quran oxumaq və Orucun qoxusudur” demişdir.⁵²⁸. Malik b. AbdurRahman b. Əbu Sasa rəvayət edir ki, ona xəbər verilib ki: “Sel Ənsardan olan Amr b. Camuh, Abdullah b. Amir - *radiyallahu anhu* - nun qəbirlərini yumuşdu. Qəbirləri suyun kənarında idi. Hər ikisi də Uhud günü şəhid olanlardandır və bir qəbirə basdırılmışlar. Qəbirləri başqa tərəfə daşınmaq üçün qazıldı. Cəsədləri çürüməmişdi, sanki dünən ölmüşdürlər. Onlardan biri yaralanmışdır. Əli yarası üzərində dəfn edilmişdir. Əlini yarasından çəkib yanına saldıqda əli yerinə qayıtdı (Başqa rəvayətdə: Əli yarasından götürüldükdə qan axmağa başladı, yerinə qayıtdıqda qan dayandı)»⁵²⁹.

Qəbiristanlıqda Quran Oxumaq: əl-Albani – *rahmətullahi aleyhi* – «Əhkəmul Cənaiz» 241-242 kitabında deyir ki: «Qəbir ziyarəti əsnasında Quran oxumağa gəldikdə isə bi bərədə nə Sünnədə, nə də şəriətimizdə heç bir dəlil gəlməmişdir. Əgər belə bir şey şəriətdə bildirilmiş olsaydı Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bunu edər və səhabələrinə də bunu öyrədərdi. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in sevimli zövcəsi Aişə - *radiyallahu anha* – ondan qəbiristanlığı ziyarət etdikdə nə demək bərəsində soruşduqda Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ona qəbir əhlini salamlamağı və onlar üçün dua etməyi bildirmiş, lakin nə Fatihə surəsini oxumağı, nə də Qurandan hər hansı başqa bir surəni oxumağı ona tövsiyə etməmişdir. Əgər bu haqda Allah tərəfindən bir şey

⁵²⁵ İbn Adiy, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵²⁶ İbni Əsakir, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵²⁷ İbn Sad “Tabaqat”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵²⁸ İbn Əbi Duniyə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵²⁹ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

vəhy olunsaydı sössüz ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onu gizlətməyib bəyan edərdi». İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Ölülər onlar üçün oxunan Qurandan heç bir mükafat almırlar»⁵³⁰. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – ölülər üzərində Quran oxumağı bidət sayardı»⁵³¹. İmam Məlik – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Mən bu əməli edən bir kimsə tanımıram. Məlumdur ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in səhabələri, Saleh sələflərdən heç kəs bu əməli etməmişdir»⁵³². İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – «Zədul Məad» kitabında deyir ki: «Qəbirin ətrafında əyləşmək, qəbir sahibi ilə danışmaq, onun üçün Quran oxumaq, qəbirdə ona verilən suallara cavab olaraq ona verilən sualların cavablarını ona diqtə etmək və s. əməllər dinlə heç bir əlaqəsi olmayan bidətlərdir». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Öz evlərinizi qəbiristanlığa çevirməyin! Şeytan Bəqərə surəsi oxunan evdən uzaqdır»⁵³³. Bu hədis onu göstərir ki, qəbiristanlıqlar Quran oxumaq yeri deyildir. Buna görə də Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – insanları evlərində Quran oxumağa sövq etmiş və Quran oxunmayan evləri isə qəbiristanlığa bənzətmişdir».

Məkil b. Yəsər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ölüm ayağında olan kimsələrin üzərində Yəsin surəsini oxuyun»⁵³⁴. Bu hədis İslam alimləri tərəfindən zəif qəbul edilmişdir. Hətta səhih olsaydı da belə hədisdə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ölüm ayağında olan kimsələrin yanında Yəsin surəsinin oxunmasını əmr edir. Çünki ölüm ayağında olan kimsələrin yanında xeyirli söhbətlər etməyi, onlara ***Lə İlahə İllallah*** kəliməsini təlqin etməyi Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in dilindən səhih hədislər vasitəsilə bizə çatmışdır. ***Həmçinin*** – “Qəbiristanlıq yanından keçən və ***Qul Huvəllahu Əhəd*** surəsini 11 dəfə oxuyub sonra da əcrini ölülərə bağışlayan kimsəyə ölülərin sayı qədər mükafat verilir” şəkilində rəvayət edilən hədisə gəldikdə: Bu batil və uydurma bir hədisdir”⁵³⁵. Çünki Qurani Kərim yalnız dirilərin onu oxuyub ibrət almarından ötrü nazil olmuşdur. Qəbirdə olanlara isə artıq biz haqqı eşitdirə bilmərik. ***“Kor ilə görün eyni olmaz, zülmətlə nur da eyni olmaz,***

⁵³⁰ Təfsir İbn Kəsir 4/258.

⁵³¹ «İqtida» 182.

⁵³² «əl-İhtiyaratul-İlmiyyə». 53.

⁵³³ Müslim 780.

⁵³⁴ Əbu Davud 3121, Nəsəi, əl-Albani «Zəif hədislər» 5861, 5961, «Mişkət» 1622.

⁵³⁵ Əbu Mühəmməd əl-Həllal «Qiraəti ələl Qubur» 201/2, Suyuti «Zeylul Əhədisil Movduə», əl-Albani «Uydurma

kölgə ilə isti də eyni olmaz, dirilərlə ölümlər də eyni deyillər. Şübhəsiz ki, Allah dilədiyinə (ayələrinə) eşitdirər. Sən isə (Ya Peyğəmbər!) qəbirlərdə olanlara (haqqı) eşitdirən deyilsən». (Fatir 19-22). Artıq dünyasını dəyişən kimsənin əməl dəftəri bağlanmışdır. Onun üçün Qurani Kərimdən istənilən surəni də oxusan ona heç bir köməyi olmayacaqdır əgər o, bu dünyada onu yaradan Rəbbinə bir dəfə də olsun belə səcdə etməmişdirsə. Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ölənin arxasıya üç şey gedər. Ailəsi, malı və əməli. İkisi geri dönər. Biri isə onunla qalar. Ailəsi və malı geri dönər, əməli isə yanında qalar»⁵³⁶.

Qəbirlərlə Bağlı Bəzi Qadağalar: Həmçinin - Qəbirləri məscid halına gətirmək, onların üzərində namaz qılmaq, qəbirə doğru namaz qılmaq da şəriətimiz tərəfindən qadağan edilmişdir. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qəbirlərin üzərinə bina tikməyi, onların üzərinə oturmağı və ya onların üzərində namaz qılınmasını qadağan etmişdir» . Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Heç bir qəbirə doğru namaz qılmayın və heç bir qəbirin üzərində namaz qılmayın» . Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qəbirlərə doğru namaz qılmağı qadağan etmişdir» . İbn Həcər Heytəmi – *rahmətullahi aleyhi* - «Zəvacir» 1/121-də deyir ki: «Qəbrin məscid halına gətirilməsi, onun üzərində və ya ona doğru namaz qılmaq deməkdir». Sanani – *rahmətullahi aleyhi* - «Sublus Səlam» 1/214-də deyir ki: «Qəbirləri məscid halına gətirmək, onlara doğru namaz qılmaq, yaxud da onların üzərində namaz qılmaq mənasından da daha geniş mənalara əhatə edir». Amr b. Dinar - *radiyallahu anhu* – qəbirlər arasında namaz qılmaq haqqında soruşulduqda rəvayət etdi ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İsrail oğulları Peyğəmbərlərinin qəbirlərini məscid halına gətirmişdilər. Bu səbəblə də Allah onlara lənət etdi» . Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qəbirlər üzərində oturmayın və onlara doğru namaz qılmayın» . Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, mən bir gün qəbirin yanında namaz qılırdım. Ömər - *radiyallahu anhu*

⁵³⁶ Buxari 6514.

⁵³⁷ Əbu Yala «Musnəd» 66/b, Heysəmi «Məcmuz Zəvaid» 3/61.

⁵³⁸ Təbərani «Kəbir» 3/145, 150, Buxari «Tarihüs Sağir» 163.

⁵³⁹ İbn Hibban 343.

⁵⁴⁰ AbdurRazzaq 1591.

⁵⁴¹ Müslim 3/62, Əbu Davud 1/71, Nəsai 1/124, Tirmizi 2/154, Beyhəqi 3/435, Əhməd 4/135.

– məni gördü və: «Qəbirdən uzaq dur! Qəbirdən uzaq dur!» dedi . Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qəbirləri əhəngləməyi, üzərinə oturmağı və üzərinə bina tikməyi qadağan etmişdir» . Qəbirlər üzərində məscid tikilməsinin qadağan edilməsi kimi, orada namaz qılmanın da qadağan edilməsini içərisinə alır. Çünki vasitənin qadağan edilməsi, onunla qəsd edilən, çatmaq istənilənin də qadağan edilməsini əhatə edir. Məs: Din içki satmağı qadağan etmişdirsə, onu içmək qadağanı da bu çərçivəyə daxildir. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hamam (ayaq yolundan) və qəbristanlıqdan başqa yer üzünü mənim üçün məscid edildi» . Cabir b. Abdullah əl-Ənsari - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Məndən əvvəl heç bir kimsəyə (Peyğəmbərə) verilməyən beş şey mənə verilmişdir» Yer üzünü mənim üçün təmiz və məscid qərar verildi. Buna görə də namaz vaxtı çatmış hər kim olursa olsun olduğu yerdə namazını qılabilir...» . Huzeyfə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İnsanlar üzərinə üç şeylə təfəddil olunduq. Namaz da səflərimiz mələklərin səfləri kimi edildi, bütün yer üzünü bizə məscid qılındı və yerin torpağı su tapılmadıqda bizə təmizlik vasitəsi edildi» .

Allahdan qeyrisinə ibadət edənlərə isə bu qədər yer üzünü bəs etmir. Qəbirlərə, pirlərə gedərək önündə necə alçaldıqlarını, təmiz ürəkdən ibadət etdiklərini, boyun əydiklərini görə bilərsiniz. Heç Allahın evlərində bu cür ibadət etməzlər. Onların əksəriyyəti isə məzarların yanında etdikləri duaların və yalvarmalarının xeyirini gözləyirlər. Buna görə də Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qəbristanlıqda namaz qılmağı qadağan etmişdir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qəbristanlıqda namaz qılmağı onun mundarlığına görə deyil, şirkün mundarlığına görə qadağan etmişdir. Çünki şirkə aparıcı yol əsasən məzarların yanında ibadət etməkdən başlayır. İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – «əl-Umm» adlı əsərində 1/246-da deyir ki: «Mən qəbir üzərində məscid tikilməsini və ya düzəldilməmiş halda üzərində namaz qılınmasını, yaxudda qəbirə doğru

⁵⁴² Əbu Həsən Dinəvəri, Emali Əbil Həsən Qazvinin məclislərindən bəzilərinin yer aldığı bir cuzda səhih bir isnad ilə rəvayət etmişdir. Buxari Muallaq olaraq “Fəthul Bəri” 1/437, AbdurRazzaq «Müsənnəf» 1/404,1581.

⁵⁴³ Müslim 3/62, Tirmizi 2/155, Əhməd 3/339,399.

⁵⁴⁴ Əhməd 3/83-96, Əbu Davud H. 492, Tirmizi H. 317, İbn Məcə H. 745, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 1/536, H. 2767.

⁵⁴⁵ Müslim 521.

⁵⁴⁶ Müslim 522.

namaz qılınmasını məkrüh (haram) görürəm. Əgər bir kimsə qəbirə doğru namaz qılarsa namzını qılmış olur, lakin çox pis bir iş etmiş olur «. Şeyx Aliyul Kari «Mirkatul Məfatin Şərhu Mişkətul Məsabih» 1/456-da deyir ki: «Onlara lənət edilməsinin səbəbi, ya onların ucaltmaq üçün Peyğəmbərlərin qəbirlərinə doğru səcdə etmələridir ki, bu isə açıq bir şirkdir, ya da onların uca Allah üçün namaz qılmağı Peyğəmbərlərin dəfn edildikləri yerdə tikmələri və onların qəbirləri üzərində səcdə edib namaz qılarkən qəbirlərinə yönəlmələridir. Beləliklə onlar uca Allaha ibadət edərkən peyğəmbərləri ucaltmaqda həddi aşmış olurlar. Gizli şirk deyilən budur. Çünki bunda Allahın izin vermədiyini şəkildə hər hansısa bir yaradılışa təzim vardır. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bunu ümmətinə ya Yəhudi adətlərinə bənzədiyinə görə, ya da gizli şirk olduğuna görə qadağan etmişdir».

Həmçinin - qəbirlərin əhənglənməsi, onların üzərlərinin yazılması, başqa yerdən torpaq gətirərək ora qatılmasını Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qadğan edilmişdir. Abdullah b. Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* –: «Qəbirləri əhəngləməyi, üzərinə yazılar yazmağı və torpaq əlavə etməyi qadağan etmişdir» .

Həmçinin - qəbirlərin yerlə bir olması və ya zaman keçdikcə o, qəbirlərin itməsi. Buna görə də Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Əli - *radiyallahu anhu* – nu hündür, ucaldılmış qəbirləri dağıdaraq yerlə bir edilməsini əmr etmişdir. Əbu Həyyac əl-Əsədi deyir ki, Əli - *radiyallahu anhu* – dedi ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in məni göndərdiyilə göndərimmi səni? Silmədiyinin bir surət, düzənləmədiyinin yüksəldilmiş bir qəbir qalması!» dedi . Sumamə b. Şufeyy rəvayət edir ki, biz Fudalətu b. Ubeyd - *radiyallahu anhu* – nun əli altında Rum ərazisində Rodos adasında idik. Bir qardaşımız vəfat etdi. Bunun üzərinə Fudalətu b. Ubeyd onun dəfn edilməsini və qəbrinin dümdüz edilməsini əmr etdi. Qəbir yerlə bir edildi. Bunun ardından Fudalə: «Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in qəbirin yerlə bir edilməsini əmr edərkən eşitdim» dedi .

⁵⁴⁷ Burada Məkrühdən qəsd edilən haramdır deməkdir. Çünki: «Əgər bir kimsə qəbirə doğru namaz qılarsa namzını qılmış olur, lakin çox pis bir iş etmiş olur» sözü haram etdi mənasındadır. Quran üslubunda da pislilik *Seyyiə* deməkdir. Allah – *subhənəhu və təalə* – uşaqlarınızı öldürməyi, zinaya yaxınlaşmağı, can almağı və s. şeyləri qadağan etdikdən sonra buyurur: «**Bütün bunlar Rəbbinin dərgahında bəyənilməyən (məkrüh), pis şeylərdir.**» (*əl-İsra* 23,33,36,37,38).

⁵⁴⁸ Əbu Davud 3226, Tirmizi 1052, İbn Məcə 1563, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 2/1155, H. 6841-6843.

⁵⁴⁹ Müslim H. 969, Əbu Davud H. 32184, Tirmizi H. 1049.

⁵⁵⁰ Müslim 968.

Həmçinin - qəbirlər üzərində oturmaq, onlara ayaq basmaq, orada ehtiyacı ödəmək qadağan edilmişdir. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizdən birinizin bir od parçası üzərində oturaraq paltarını yandırması və odun dərisinə qədər çatması onun üçün bir qəbrin üzərinə oturmaqdan daha xeyirlidir» . Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Od parçasının və ya qılıncın üstündə yeriməyim və yaxud da ayaqqabılarımın ayağıma tikilməsi mənə bir müsəlmanın qəbri üstündə yeriməkdən daha sevimlidir» . Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qəbrlərin arasında təbii ehtiyacını ödəyənlə bunu bazarın ortasında edənin ikisi də mənim üçün eynidir» . Bəşir b. Xasasiyə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qəbrlərin arasında ayaqqabı ilə gəzən bir şəxsi görərək buyurdu: «Ey dəri ayaqqabıların sahibi! Çıxart onları» . Aişə - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ölmüş insanın sümüklərini sındırmaq, eynilə diri insanın sümüklərini sındırmaq kimidir» .

Həmçinin - Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «(Ziyarət məqsədi ilə) Yalnız üç məscid üçün səfərə çıxmaq olar. Məscidul Həram (Məkkə), mənim məscidim (Mədinə) və əl-Əqsa məscidi (Qüts)» . Üç məsciddən başqa yerlər üçün səyahətə çıxmaq şirkə düşmək səbəblərindəndir. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – Tur dağına getdiyi zaman Bəsrə b. Əbu Bəsrə əl-Ğifari ilə qarşılaşdı. Bəsrə: «Haradan gəlirsən?» deyə soruşdu. Əbu Hureyrə: «Tur dağından» deyə cavab verdi. Bəsrə: «Əgər ora çıxmamışdan qabaq səni görsəydim bunu etməyə imkan verməzdim. Çünki Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in belə buyurduğunu eşitdim: «Məniyə ancaq üç məscidə getmək üçün minilir...» .

Həmçinin - də qadınların qəbristanlıqları tez-tez ziyarət etmələri qadağan edilmişdir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qəbirləri ziyarət edən qadınlara, onları məscidlər edənlərə və qəndil yandıranlara lənət etmişdir» . Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in haqqında

⁵⁵¹ Müslim 2/667.

⁵⁵² İbn Məcə 1/499, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 5038.

⁵⁵³ İbn Məcə 1/499, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 5038.

⁵⁵⁴ Səhuh Əbu Davud 3230, əl-Albani «Cənazə Əhkamları» səh. 173.

⁵⁵⁵ Buluq əl-Məram 563.

⁵⁵⁶ Buxari 3/57, 1189, Müslim 1379, Nəsəi 3/114, Əhməd 6/7 və 397, Məlik 827.

⁵⁵⁷ Məlik 1/109, Əhməd 6/7/397, əl-Albani «Səhih Sünnən Nəsəi» 1/309.

⁵⁵⁸ Nəsəi 4/94-95, Əbu Davud 3236, Tirmizi 32, İbn Məcə 1575 İbn Hibban 2169, Həkim 1/s. 374.

lənət oxuduğu şey böyük günahlardan sayılır. Əbu Muhəmməd Məqdisi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Qəbirlərdə qəndil yandırmaq mübah olsaydı bunu edənə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – lənət etməzdi. Çünki bu əməldə qəbirləri, bütlləri ucaltma, təzim vardır. Həmçinin də malı zay etmək də vardır». Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* –: «Qəbirləri tez-tez ziyarət edən qadınları lənətləyib» . Ummu Atiyyə - *radiyallahu anha* – deyir ki: «Biz qadımlar cənazələri təqib etməkdən nəhy olunduq. Cənazə arxasından getmək bizim üzərimizə fərz edilmədi» .

Qəbir Ziyarəti İki Növdür: 1. Şəri Ziyarət - Bu ziyarət Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in izin verdiyi şəkildə edilən ziyarətdir. Bundan da gözlənilən məqsəd iki cürdür: 1) Ziyarət edənə aiddir ki, bu da öyüd və ibrət almasıdır. 2) Qəbirdəkilərə aiddir ki, bu da ziyarət edən kimsənin onlara salam verməsi və onlara dua etməsidir. Aişə - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Kişi qardaşının qəbirini ziyarət etdiyi və yanında oturduqda onunla ünsiyət edər və yanından qalxıncaya qədər söylədiklərinin eynisini ona qeri qaytarar”⁵⁶¹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Bir kimsə tanıdığı bir qəbirin yanından keçdiyi zaman ona salam verirsə o da ona salam verir və tanıyır. Əgər tanımadığı bir qəbirin yanından keçdiyi zaman salam verərsə ölü salamını qaytarar, lakin onu tanımaz”⁵⁶². İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Kişi dünyada tanıdığı mömin qardaşının qəbrinin yanından keçdiyi zaman ona salam verərsə o, da onu tanıyır və salamını qaytarar”⁵⁶³. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Əbu Rəzin: “Ya Rəsulullah! Mənim yolum qəbiristanlığın yanından keçir. Keçdiyim zaman onlara söyləyəcək bir söz varmı?” dedim. O: “Ey mömin və müsəlmanlardan ibarət diyarın sakinləri! (Allahın salamı üzərinizə olsun). Siz öncülərimizsiniz. Biz də Allahın izni ilə (İnşəallah) sizə qovuşacağıq”. Əbu Rəzin: “Ya Rəsulullah! Onlar eşidirmi?” dedim. O: “Bəli, eşidirlər, lakin cavab verməzlər (insan və cinlərin eşidəcəyi bir cavab deməkdir)”⁵⁶⁴. İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Uhdüddən döndüyü zaman Musab b. Umeyr - *radiyallahu anhu* – nun yanından keçdi. Onun və digər

⁵⁵⁹ Əhməd 2/337, Tirmizi 1056, İbn Məcə 1576.

⁵⁶⁰ Müslim 938.

⁵⁶¹ İbn Əbi Dünə “Qəbirlər”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁶² İbn Əbi Dünə, Beyhəqi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁶³ İbn ƏbdulBərr “Təhmüd”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁶⁴ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

Uhud şəhidlərinin yanında durdu və: “Mən sizin Allah qatında diri olduğunuza şəhadət edirəm” dedikdən sonra: “Onları ziyarət edin və salam verin. Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, siz onlara salam verdikcə Qiyamətə qədər salamınıza cavab verərlər”⁵⁶⁵.

2. Bidət Olan Ziyarətdir - Bu da qəbirlərin yanında namaz qılmaq, onların ətrafında dolanmaq, qəbirləri öpmək, torpağını götürmək, qəndil yandırmaq, qəbr sahiblərindən kömək istəmək və s. bu kimi şəriətimizin qadağan etdiyi şeylərdir. Buna görə də ziyarətçinin sünnetə tabe olması və əmr ediləndən kənara çıxmamalıdır. Özünə və ölən kimsəyə yaxşılıq etdiyini düşünərək bu sərhəddi keçməməlidir. Bureydə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qəbirləri ziyarət etməkdən sizləri qadağan etmişdim. Artıq onları ziyarət edin...» . Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Anam üçün istiğfar diləmək üçün Rəbbimdən izin istədim mənə izin vermədi. Qəbrini ziyarət etmək üçün Rəbbimdən izin istədim mənə izin verdi. Siz də qəbirləri ziyarət edin. Çünki qəbir ziyarəti ölümü xatırladır» . Əbu Səid - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizlərə qəbir ziyarətlərini qadağan etmişdim. İndi isə kim ziyarət etmək istəyərsə ziyarət etsin. Lakin çirkin söz söyləməsin» . Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qəbistanlığa girdikdə bu duanı edərdi: «Ey bu diyarın mömin və müsəlman sakinləri! Sizə salam olsun! Allah istəsə (İnşəallah) biz də sizə qovuşacağıq. (Allah bizdən əvvəl gedənlərə və qalanlara rəhmət etsin). Allahdan özümüzə və sizə salamatlıq diliyirəm» . Keçən hədislərdən də görüldüyü kimi Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in qəbistanlıqları ziyarət etməsində məqsəd həm ziyarət edənin özünə, həm də ölüyə bir yaxşılıq, xeyir olduğunu bildirmişdir. Ziyarət edənin özünə xeyir etməsi ölünün vəziyyətindən ibrət alması və axirəti xatırlamasıdır. Çünki insanların dünya işlərinə başları qarışdığından (kimisi var-dövlət dalıyca qaçır, kimisi şan-şöhrət, kimisi vəzifə və s) Allahu unudurlar. Allah, yalnız xəstəlik və ölüm anlarında yadlarına düşür. Buna görə də qəbirləri ziyarət etmək insana ölümü, axirəti xatırladır. Ağıllı insan bir az da olsa düşünür ki, bu gün mən kimisə çiynimdə daşıyaraq qəbr evinə yola salıram, sabah isə mənə kimsə çiyində daşıyacaqdır. Özünü o, ölmüş insanın yerində düşünərək: «Görəsən o,

⁵⁶⁵ Təbərani “Əvsat”, Həkim, Beyhəqi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁶⁶ Müslim 977.

⁵⁶⁷ Müslim 976.

⁵⁶⁸ Əhməd 3/38, Heysəmi 3/57, Nəsəi 4/89.

⁵⁶⁹ Müslim 2/671, İbn Məcə 1/494.

gələn mələklərin suallarına cavab verə bildimi? Ondən soruşanda ki, Rəbbin kimdir? Dinin nədir? Peyğəmbərin kimdir? Suallarına *MMM*..... deyərək mızıldanmadımı. Görəsən o, cavab verə bildimi. Qəbri Cənnət baxçalarından bir baxçamı oldu, yoxsa Cəhənnəm atəşindən bir çuxur?» Orada durduqca bunları düşünəcək və ibrət alacaqdır. Ölüyə xeyiri isə ona salam vermək, Allahdan onun üçün rəhmət, məğfirət və afiyət diləməkdir. Osman b. Auf - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ölünü dəfn etdikdən sonra başı üstündə duraraq buyurardı: «Qardaşınız üçün Allahdan məğfirət və sabitlik diləyin, çünki o, bu an sorğu-sualdadır» . Sufyan əs-Souridən – *rahmətullahi aleyhi* – dən edilən rəvayətdə deyilir ki: «Ölüyə Rəbbin kimdir? Deyə sual edildikdə şeytan ona bir şəkildə görünərək və özünə işarə edərək: Mən sənin Rəbbinə» deyər . Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allahım! Onu bağışla, ona rəhm et, ona salamatlıq ver, onu əfv et, onu gözəl tərzdə qarşıla, onun yerini geniş et! Onu su, qar və dolu ilə yu! Ağ paltarları kirdən təmizlədiyini kimi onu da günahlardan təmizlə! Ona evinin əvəzinə daha xeyirli ev ver, ailəsinin əvəzinə daha xeyirli ailə, zövcəsinin əvəzinə daha xeyirli zövcə ver! Onu Cənnətə daxil et! Onu qəbir əzabından qoru!» . Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allahım! Dirimizi və ölümüzü, burada olanımızı və olmayanımızı, kiçiyimizi və böyüyümüzü, kişimizi və qadınımızı bağışla! Allahım! Bizdən kimi öldürsən mömin kimi öldür! Allahım! Onun əcrindən bizi məhrum etmə və ondan sonra bizi azdırma!» .

Ölülərin Ziyarətçiləri Tanınması: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ölünün ən çox sevdiyi an dünyada ikən sevdiyi kimsənin onu ziyarət etməsidir”⁵⁷⁴. **“Allaha və Peyğəmbərə itaət edənlər (axirətdə) Allahın nemətlər verdiyi nəbilər (Peyğəmbərlər), siddiqlər (tamamilə doğru danışanlar, etiqadı dürüst, peyğəmbərləri hamıdan əvvəl təsdiq edən şəxslər), şahidlər və salehlərlə (yaxşı əməl sahibləriylə) bir yerdə olacaqlar. Onlar necə də gözəl yoldaşlardır!”.** (ən-Nisa 69). İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Bu bərabərlik dünyada, bərxazda və axirətdə sabitdir. İnsan bu üç diyarda da sevdikləri ilə bərabər olur”. Sufyan b. Uyeynə – *rahmətullahi aleyhi* – nin oğlundan rəvayət edilir ki: “Atam öldü. Çətinlik içində idim. Hər gün qəbrinə gedərdim.

⁵⁷⁰ Əbu Davud 3221, Həkim 1/370, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 945.

⁵⁷¹ Zəif əsər.

⁵⁷² Müslim 2/663.

⁵⁷³ İbn Məcə 1/480, «Səhih İbn Məcə» 1/251.

⁵⁷⁴ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

Sonra bir müddət qəbrinə getməyi buraxdım. Yuxumda onu gördüm. Nə üçün bura gəlmirsən?” dedi. Mən: “Mənim gəldiyimi bilirsinizmi?” dedim. O: “Bəli, bilmədiyim heç bir gün olmadı. Sən bizə gəldiyində sevinirdim. Ətrafda olanlar da sənin duanla sevinirdilər” dedi. Sonra mən (ölümü, axirəti xatırmalaq) üçün daha çox ziyarət edərdim⁵⁷⁵. İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “İslamda doğulan hər bir körpə Cənnətdədir. Yeyər və içər və: Ya Rəbbim! əhlimi mənə qovuşdur” deyər⁵⁷⁶. Xalid b. Madan rəvayət edir ki: “Cənnətdə Tuba adında bir ağac vardır. Hər tərəfi məmədir. Süd əmən və (körpə) ikən ölən uşaqlar o, ağacdan əmizdirilir. Onlara nəzarət edən isə İbrahim - *aleyhissəlam* – dir”⁵⁷⁷.

Dirilərin Əməlləri Ölülərə Ərz Edilir: Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Əməlləriniz ölmüş qohum və əqrabanıza ərz edilir. Əməlləriniz xeyirlidirsə müjdələnilər. Əksinə: “Ya Rəbbi! Bizə hidayət verdiyin kimi onlara da hidayət vermədən canlarını alma (Başqa rəvayətdə: İbadət və itaət üçün onlara şüur ver)” deyərlər⁵⁷⁸. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ölülərinizi pis əməllərinizlə utandırmayın. Çünki əməlləriniz qəbirdəki dostlarınıza göstərilir”⁵⁷⁹. Əbu Darda - *radiyallahu anhu* – dua edərək deyir ki: “Ya Rəbbim! Dayım Abdullah b. Rəvaha - *radiyallahu anhu* – ilə qarşılaşdıqda mənə qəzəb etməsindən sənə sığınırım (Başqa rəvayətdə: Əməlləriniz ölülərinizə ərz edilir. Onunla ya sevinirlər, ya da məyus olurlar. Ya Rəbbim! Abdullah b. Rəvaha - *radiyallahu anhu* – ya əziyyət verəcək bir iş etməkdən sənə sığınırım)”⁵⁸⁰.

Borcun Şərri: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Mömin – ödəninçəyə qədər borcuna bağlıdır”⁵⁸¹. Səmurə b. Cundub - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – namazı qıldıqdan sonra buyurdu: “Burada filan qəbilədən kimsə varmı? Ölünüz borcundan dolayı Cənnət qapısının yanında həps edilmişdir. İstərsəniz borcunu ödəyin, istərsəniz Allahın əzabına təslim edin” deyər buyurdu⁵⁸². Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Bir nəfər öldü. İki dinar borcu

⁵⁷⁵ İbn Əbi Dünə, Beyhəqi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁷⁶ İbn Əbi Dünə “əl-İza”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁷⁷ İbn Əbi Dünə “əl-İza”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁷⁸ Əhməd, Həkim, Taylasi “Musnəd”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁷⁹ İbn Əbi Dünə, İsfəhani “Tərgib”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁸⁰ İbn Əbi Dünə, İsfəhani “Tərgib”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁸¹ Tirmizi, İbn Məcə, Beyhəqi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁸² Təbərani “Əvsat”, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

vardı. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – namazını qılmadı. Yalnız Əbu Qatadə - *radiyallahu anhu* – ölən kimsənin borcunu ödəməyi öz üzərinə götürdükdən sonra Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – namazını qıldı. Bir gün sonra Əbu Qatadə - *radiyallahu anhu* – ya iki dinarı nə etdiyini soruşdu. Əbu Qatadə: “Adam dünən öldü, tələsik deyil” dedim. Üçüncü gün Əbu Qatadə - *radiyallahu anhu* – Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gəlib: “Ödədim” dedi. Peyğəmbər: “İndi bədəni soyudu” deyə buyurdu⁵⁸³. Əşaş rəvayət edir ki: “Həccacı yuxumda gördüm. Çox pis bir halda idi. Mən: “Rəbbim sənə nə etdi?” dedim. O: “Etdiyim hər bir qətlə qarşı Allah məni təkrar təkrar qətl etdi”. Mən: “Sonra nə oldu?” dedim. O: “*Lə İləhə İlləlah* - əhlinin ümüd etdiyini ümüd edirəm” dedi⁵⁸⁴.

Ölüləri Söyməyin: Aişə - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ölüləri söyməyin. Çünki onlar etdiklərinin cəzasını artıq alıblar”⁵⁸⁵. Səfiyyə b. Şeybə - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanında ölmüş bir kimsə pisləklə anıldı. Peyğəmbər: “Ölülərinizi xeyirdən başqa bir şeylə anmayın” deyə buyurdu⁵⁸⁶. İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ölülərinizi xeyirlə yad edin. Pisləklərdən üz çevirin”⁵⁸⁷. Aişə - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ölülərinizi ancaq xeyirlə anın. Çünki onlar Cənnətlikdirlərsə siz günahkar olursunuz. Əgər Cəhənnəmlidirlərsə bu onlara kifayətdir”⁵⁸⁸.

SUR

Allah bu dünyanın sona çatması hökmünü verirsə İsrail – *əlehissəlam* – a Sura birinci dəfə üfürməsinə əmr edəcəkdir. O, zaman göylərdə və yerdə olanların hamısı (Allahın istədiyi kimsələrdən başqa) öləcəkdir. **«Sur (birinci dəfə) çalınacaq, Allahın istədiyi kimsələrdən başqa dərhal hamı öləcək. Sonra bir daha çalınan kimi onlar (qəbrlərindən) qalxıb (Allahın əmrinə) müntəzir olacaqlar».** (əz-Zumər 68). **«Sur çalınacağı gün Allahın istədiklərindən başqa göylərdə və yerdə olanlar dəhşətli bir qorxuya düşər və onların hamısı Rəbbinin hüzuruna müti, zəlil vəziyyətdə gələr».** (ən-Nəml 87). Abdullah b. Amr - *radiyallahu anhu* –

⁵⁸³ Əhməd, Beyhəqi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁸⁴ İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁸⁵ Buxari 1393, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁸⁶ Nəsəi, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁸⁷ Əbu Davud, Tirmizi, İbn Əbi Dünə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

⁵⁸⁸ İbn Əbi Dünə, İmam Cəlaləddin əs-Suyuti “Qəbir Aləmi”.

rəvayət edir ki, bir bədəvi: «Ey Allahın Rəsulu! Sur nədir?» deyə soruşdu. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İçinə üflənən bir buynuzdur»⁵⁸⁹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – səhabələrinə xitab edərək buyurdu: «Allah göylərin və yerlərin yaradılışını tamamladıqdan sonra Suru yaradıb İsrafilə təslim etdi. O, sura ağzını dayamış, gözlərini ərşə dikmiş və (üfləməsi üçün) ona əmr verilməsini gözləyir. Əbu Hureyrə: «Ey Allahın Rəsulu! Sur nədir?» dedim. Peyğəmbər: «(İçinə üflənən) Buynuzdur» deyə buyurdu...»⁵⁹⁰. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mən necə rahat ola bilərəm ki, surun sahibi suru ağzına dayamış, üzünü çevirmiş, qulağını dikmiş, üfləməsi üçün əmr verilməsini gözləyir». Bu səhabələrə ağır gəldi. Bəs biz nə edək Ya Rəsulallah!» deyə soruşdular. Onlara: “*Hasbunəllahi Vəniməl Vəkil* – Allah bizə yetər o, nə gözəl vəkildir” deməyi əmr etdi⁵⁹¹.

Yer üzü düm-düz olacağı zaman, dağlar darmadağın və yumşaq toz dənələri halına düşəcəkdir. Bu dünya günlərinin sonuncusudur. «*Günəş sönəcəyi zaman, ulduzlar səpələnəcəyi zaman, dağlar yerindən qopardılacağı zaman, dənizlər od tutub yanacağı zaman, ruhlar (bədənlərə) qovuşacağı zaman, əməl dəftərləri açılacağı zaman, göy (yerindən) qopardılacağı zaman, Cəhənnəm alovlandırılacağı zaman və Cənnət yaxınlaşdırılacağı zaman, hər kəs nə hazır etdiyini biləcəkdir*». (ət-Təkvir 1-15). «*Göy parçalanacağı zaman, ulduzlar dağılıb səpələnəcəyi zaman, dənizlər qaynayıb bir-birinə qarışacağı zaman, qəbrlər çevriləcəyi zaman, hər kəs nə etdiyini və nə qoyub getdiyini biləcəkdir. Ey (kafir) insan! Səni kərim olan Rəbbinə qarşı aldadan nədir?*». (əl-İnfitar 1-6). Abdullah b. Amr - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dəccal öldürüldükdən sonra insanlar iki nəfər arasında heç bir düşmənçilik olmadan yeddi il yaşayacaqlar. Sonra Allah Şam tərəfdən soyuq bir külək göndərər (bir rəvayətdə Yəmən tərəfdən) və artıq yer üzündə qəlbində zərrə ağırlığında xeyir və ya iman olan heç kimsə qalmaz. O, külək qəlbində zərrə qədər iman olan hər kəsin ruhunu alar. Hətta sizdən biriniz bir dağın ortasına girsə belə o, külək o kimsəni təqib edib ruhunu alacaqdır. Yer üzündə ancaq ən şərli insanlar qalacaqlar. Onlar heç bir

⁵⁸⁹ Darimi 79/630, Əhməd 2/192.

⁵⁹⁰ Əbu Yala «Musnəd», Təbəri «Təfsir», Beyhaqi «Bas vən Nuşur» 327, Əbu Davud 4742, Tirmizi 2430

⁵⁹¹ Tirmizi “Qiyamət” 9, 2433, Əhməd 3/73.

yaxşılığı tanımaz və heç bir günahı da rədd etməzlər»⁵⁹². Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «...Allah sura ikinci dəfə üfləmə əmrini verdikdə İsrafil sura üflədikdə Allahın dilədiyi kimsələrdən başqa hər kəs ölür. Canları alındıqdan sonra Ölüm mələyi Güc və Qüdrət sahibi Allahın hüzuruna gələrək: «Ya Rəbb! Göylərdə və yerdə sənin dilədiyindən başqa hər kəs ölmüşdü» deyər. Allah: «(Allah hər şeyi bildiyi halda) Həyatda kim qaldı?» deyər. Mələk: «Ya Rəbb! Ölməz və diri olan Sən həyatda qaldın, ərşi daşıyanlar, Cəbrail, Mikail və mən». Deyər. Allah: «Cəbrail və Mikail də ölsünlər!» deyər. Canları alındıqdan sonra Ölüm mələyi Güc və Qüdrət sahibi Allahın hüzuruna gələrək: «Ya Rəbb! Cəbrail və Mikail də öldülər. Mən və ərşi daşıyanlar həyatda» deyər. Allah: «Ərşimi daşıyanlar da ölsünlər» deyər. Ərşi daşıyanlar da ölürlər. Uca Allah ərşə əmr verir ərş suru İsrafildən alır. Bundan sonra Ölüm mələyi Güc və Qüdrət sahibi Allahın hüzuruna gələrək: «Ya Rəbb! Ərşi daşıyan mələklər də öldülər» deyər. Allah: «(Allah hər şeyi bildiyi halda) Həyatda kim qaldı?» deyər. Mələk: «Ya Rəbb! Ölməz və diri olan Sən həyatda qaldın və bir də mən» deyər. Allah: «Sən də öl» deyər əmr verir. Ölüm mələyi də ölür...»⁵⁹³.

Allah İsrafil – *əlehissəlam* – a Sura ikinci dəfə üfurməsini əmr edəcəkdir. O, vaxt kafirlər və münafıqlar: «**Sur (ikinci dəfə) çalınan kimi (qiyamət günü) qəbrlərindən qalxıb sürətlə Rəbbinin hüzuruna axışacaqlar. Onlar deyəcəklər: «Vay halımıza! Bizi yatdıığımız yerdən (qəbr evindən) kim qaldırdı? Bu Rəhmanın məxluqata buyurduğu vəddir. Peyğəmbərlər doğru deyirlərmiş. Yalnız bir dəhşətli səs qopan kimi onlar hamısı qarşımızda hazır duracaqlar».**(Yasin 51,53).

İki sur arasında olan müddət haqqında dəqiq məlumat yoxdur. Yalnız bir hədisdə Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İki sur arasında 40 vardır». Səhabələr: «Ya Əbu Hureyrə! Bu 40 gündür?» deyər soruşdular. Mən cavab verməkdən çəkindim. Onlar: «Bu 40 aydır?» deyər soruşdular. Mən cavab verməkdən çəkindim. Onlar: «Bu 40 ildir?» deyər soruşdular. Mən buna da cavab verməkdən çəkindim». Sonra: Allah səmadan bir su endirəcəkdir. Onlar yaşıl yabanı bitkisi kimi (yerdən) bitəcəklər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Adəm oğlunun hər bədən üzvünü torpaq yeyəcəkdir. Yalnız bel sümüyünün aşağı hissəsində

⁵⁹² Buxari, Müslim.

⁵⁹³ Əbu Yala «Musnəd», Təbəri «Təfsir», Beyhaqi «Bas vən Nuşur» 327.

olan xırda sümük müstəsnadır. İnsan təkrar ondan Qiyamət günü yoğrulacaqdır. Torpaq əbədiyyən onu yeməyəcəkdir»⁵⁹⁴.

ƏL-BAS - Öldükdən Sonra Dirilmək -

əl-Bas – məna etibarı ilə bir şeyi qaldırmaq və hərəkət etdirmək deməkdir. İstilahi mənası isə ölümlərin Qiyamət günü dirilərək qəbrlərindən çıxmalarıdır. Uca Allah əməllərin qaşılığını vermək üçün ölümlərindən sonra insanları dirildəcəkdir. Kim zərrə qədər xeyir işləmişsə onu görəcəkdir, kim də zərrə qədər bir pislik etmişsə onun əvəzini görəcəkdir. **«Kim zərrə qədər yaxşı iş görmüşdürsə, onun xeyrini görəcəkdir, kim zərrə qədər pis iş görmüşdürsə, onun zərərini görəcəkdir».** (əz-Zilzal 7-8). Peyğəmbərlər göndərməyin nəticəsi də elə budur. **«Və Allah sizi (atanız Adəmi) yerdən (torpaqdan) bir bitki kimi göyərtədi. Sonra sizi yenə ora qaytaracaq və (Qiyamət günü dirildib oradan da) çıxardacaqdır».** (Nuh 17-18). **«Sizi (Adəmi) də ondan (torpaqdan) yaratdıq. Sizi (öləndən sonra) ora qaytaracaq və (Qiyamət günü) bir daha oradan (dirildib) çıxardacağıq».** (Ta ha 55).

Sura ikinci dəfə üfürüləcəyi vaxt ölümlər diriləcəklər. O, zaman insanlar aləmlərin Rəbbinin hüzurunda çılpaq, ayaqyalın, paltarsız və xitan (sünnət) olunmamış halda qalxacaqlar. **«Göyü kitab səhifəsi kimi büküb qatlayacağımız günü (qiyamət gününü) yadınıza salın. (O, gün insanları) ilk dəfə (yoxdan) yaratdığımız kimi dirildib əvvəlki halına salarıq».** (əl-Ənbiya 104). **Onlar: «Biz sür-sümük, çürüyüb oxşalanmış torpaq olduğumuz halda, dirilib yeni məxluqmu olacağıq?» deyirlər. (Ya Muhəmməd!) De ki: «(İstəyirsiniz) daş, yaxud dəmir olun! Və ya ürəyinizdə (özünüzdü dağlar, göylər kimi) böyük bir məxluq hesab edin! (Yenə diriləcəksiniz)».** **Onlar deyəcəklər: «O, halda bizi kim dirildəcəkdir?» De ki: «İlk dəfə sizi yoxdan yaradan Allah dirildəcəkdir!».** (əl-İsra 49-51). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İnsanlar Qiyamət günü çılpaq, ayaqyalın və xitan (sünnət) edilməmiş halda həşr ediləcəklər». Aişə - *radiyallahu anha* – dedi: «Ey Allahın Rəsulu! Kişilər, qadınlar (birlikdə çılpaq olaraq həşr ediləcəklər və) bir-birlərinə baxmayacaqlar?» Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bu kimi şeylərə baxmaq belə ağır olacaqdır»⁵⁹⁵. «(Qiyaməti inkar edən) **İnsan: «Mən öldükdən sonra (qəbirdən) çıxardılıb diriləcəyəmmi?» deyə soruşur. Məgər insan ilk öncə onu heçdən (yoxdan) yaratdığımızı xatırlamırmı? (Məryəm 66-67). «Məxluqatı əvvəlcə yoxdan var edən,**

⁵⁹⁴ Buxari “Təfsir” Zumər 3, Ammə 1, Müslim “Fiten” 141, 2955, Əbu Davud 4743, Nəsəi “Cənaiz” 117.

⁵⁹⁵ Buxari, Müslim.

sonra da (Qiyamət günü) yenidən dirildəcək». (ər-Rum 27). «Məgər onlar göyləri və yeri yaratmış və onları yaratmaqdan yorulmamış Allahın ölüləri də diriltməyə qadir olduğunu görüb anlamırlarmı. Kafirlər Cəhənnəm oduna göstəriləcəkləri gün onlardan soruşacaqdır: «Məgər bu doğru deyilmi!» Onlar: «Bəli, Rəbbimizə and olsun ki, doğrudur!» deyər cavab verəcəklər. Allah buyuracaqdır: «Elə isə (dünyada) küfr etdiyinizə görə dadın əzabı». (əl-Əhqaf 33-34).

əl-Bas - Öldükdən Sonra Dirilis - sabit, dəyişməz bir haqdır. Kitab, sünnə və müsəlmanların icma ilə qəbul etdikləri həqiqətdir. Bu xüsusda ayələr olduqca çoxdur. Uca Allah öldükdən sonra diriliş haqqında Kitabında dəfələrlə söz açmışdı. Ta ki, insanlar buna iman etsinlər, imanları artsın. Bu böyük gün üçün əməl etsinlər

əl-BAS - Öldükdən Sonra Dirilmək - İNKAR EDƏNLƏRƏ DƏLİLLƏR

1. Qurani Kərimdə ayələr dəlildir ki, Allah Qiyamət günü insanları dirildəcəkdir. «Kafirlər onlar öldükdən sonra əsla dirilməyəcəklərini iddia edirlər. (Ya Peyğəmbər!) De ki: «Bəli, Rəbbimə and olsun ki, siz mütləq diriləcəksiniz. Sonra da (dünyada) etdiyiniz əməllər sizə (bir-bir) xəbər veriləcəkdir. Bu Allah üçün çox asandır». (ət-Təğabun 7). (Ya Peyğəmbərim!) Səndən: «O, (bizi qorxutduğunuz əzab və ya qiyamət günü) doğrudurmu?» deyər xəbər alacaqlar. Onlara belə cavab ver: «Rəbbimə and olsun ki, o doğrudur. Siz ondan canınızı qurtara bilməzsiz». (Yunus 53).

2. Allah bizlərə ilk yaradılışı xatırlamağı tövsiyə edir. «Məgər insan onu nütfədən yaratdığımızı görmədimi ki, birdən-birə (Rəbbinə) açıq düşmən kəsilərək, öz yaradılışını unudub: «Çürümüş sümükləri kim dirildə bilər?» deyər hələ bizə məsəl də çəkdi. De ki: «Onları ilk dəfə yoxdan yaradan dirildəcəkdir. O, hər bir məxluqu gözəl tanıyandır». (Yasin 76-79). «Məgər insan elə güman edir ki, o başlı-başına buraxılacaq. Məgər o, (ata belindən ana bətninə) tökülən bir qətrə nütfə deyildimi? Sonra laxtalanmış qan oldu və Allah onu yaradıb surət verdi. Sonra da ondan bir kişi, biri qadın olmaqla iki cift (həmtay) yaratdı. Elə isə o Allah ölüləri diriltməyə qadir deyildirmi?». (əl-Qiyamə 36-40). İnsanı bir çox mərhələlərlə yaratmağa qadir olan, onu təkrar diriltməyə qadirdir. Əksinə təkrar dirilmək yoxdan var etməkdən daha asandır.

«Elə isə insan nədən yaradıldığına bir baxsın. O, axıb tökülən bir sudan (nütfədən) yaradılmışdır. O, su (kişilərin) bel sümüyündən, (qadınların) köks sümüyündən çıxar. Həqiqətən Allah insanı (öləndən sonra) yenidən diriltməyə qadirdir». (ət-Tariq 5-9). «Ey insanlar!

Öləndən sonra yenidən diriləcəyinizə şübhəniz varsa (ilk yaradılışınızı yada salın). Həqiqətən biz sizi (Adəmi) torpaqdan, sonra mənindən (nütfədən), sonra laxtalanmış qandan, daha sonra müəyyən, tam bir şəkllə düşmüş (vaxtında doğulmuş) və düşməmiş (vaxtından əvvəl doğulmuş) bir parça ətdən yaratdıq ki, (qüdrətimizi) sizə göstərək. İstədiyimizi ana bətnində müəyyən bir müddət (doqquz ay) saxlayar, sonra sizi uşaq olaraq çıxardırıq. Sonra yetkinlik yaşına yetişəsiniz deyə (sizi böyüdərik). Kiminiz (bu həddə çatmamış) vəfat edər, kiminiz də ömrün elə bir rəzil çağına çatdırılar ki, vaxtı ilə bildiyini (tamamilə unudub körpə uşaq kimi) bilməz olar». (əl-Həcc 5).

3. Qurumuş torpağı canlandırıdğı kimi ölüləri də dirildəcəkdir. (Ya Muhəmməd!) Sən Allahın rəhmətinin əsər-ələmətinə bax ki, torpağı öldükdən sonra necə dirildir. Doğurdan da o, ölüləri dirildəndir. Allah hər şeyə qadirdir». (ər-Rum 50). «Onun qüdrət nişanələrindən biri də budur ki, sən yer üzünü qupquru görürsən. Biz ona yağış yağdıran kimi hərəkətə gəlib qabarar. Onu dirildən şübhəsiz ki, ölüləri də dirildəcəkdir. Allah hər şeyə qadirdir». (əl-Fussilət 39). (Ey insan!) Sən yer üzünü qupquru görürsən. Biz ona yağmur endirdiyimiz zaman o, hərəkətə gəlib qabarar və hər növ gözəl bar gətirər. Bu ona görədir ki, Allah haqdır, ölüləri dirildir və o hər şeyə qadirdir». (əl-Həcc 5-6). Ölü bir ərazinin yağışla canlanaraq üzərində bitkilərin yaşarması, yoxdan yaradan Allahın qiyamətdən sonra ölüləri dirildəcəyinə dəlidir.

əl-Aqili – radiyallahu anhu - rəvayət edir ki, Peyğəmbər – sallallahu aleyhi və səlləm – buyurdu: «Allaha and olsun ki, istər başqası tərəfindən öldürülüb yerə yığılmış olsun, istər dəfn edilmiş bir ölü olsun, yer üzərində qəbri açılıb yarılmayacaq heç bir kimsə yoxdur..Mən dedim: «Ey Allahın Rəsulu! Çürümüş və yırtıcı heyvanlar bizləri parça-parça etmişkən Allah bizi necə toplayıb bir araya gətirəcəkdir». O, buyurdu: «Mən sənə bunun bənzərini Allahın nemətləri arasından bildirərəm. Sən yerüzünü çürümüş və darmadağınlıq gördüyün vaxt, bu bir daha canlanmaz deyirsən. Uca Allah oraya səmadan yağmur endirdikdən sonra, aradan bir neçə gün keçdikdən sonra sən yenə oranı görürsən. Bu dəfə hər tərəfin qabarıb, canlandığını görürsən. Allaha and olsun ki, o sizləri bir araya gətirib toplamağa qadirdir. Bu səbəblə sizlər də yatdığınız yerlərdən çıxardılacaqsınız»⁵⁹⁶.

4. Allah Qurani Kərimdə göyləri və yerləri necə yaratdığını misal çəkir. «Doğrudan da göylərin və yerin yaradılışı insanların yaradılışından daha böyük şeydir. Lakin insanların çoxu (bunu)

⁵⁹⁶ İmam Əhməd «Musnəd» 4/13,14.

bilməz». (əl-Mumin 57). *«Məgər onlar göyləri və yeri yaratmış və onları yaratmaqdan yorulmamış Allahın ölümləri də diriltməyə qadir olduğunu görüb anlamırlarmı?»*. (əl-Əhqaf 33). Göylərin və Yerlərin böyüklüyünə rəğmən onları yaradan, onlara görə çox kiçik olan insanı əlbəttə təkrar yaratmağa qadirdir.

5. Allah insanları diriltməkdən sonra bəzilərinə cəza, bəzilərinə də mükafat verəcəkdir. *«Yoxsa biz iman gətirib yaxşı işlər görənləri yer üzündə fitnə-fəsad törədənlərlə eyni tutacağıq? Yaxud Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənləri günahkarlara tay edəcəyik»*. (Sad 28). *«Qiyamət mütləq gələcəkdir. Hər kəs etdiyi əməlin əvəzini (mükafatını, yaxud cəzasını) alsın deyə, mən onu (insanlardan) gizli saxlayıram»*. (Ta ha 15). *«O, pislik edənlərə əməllərinin cəzasını verəcək, yaxşılıq edənləri isə ən gözəl mükafatla (Cənnətlə) mükafatlan-dıracaqdır»*. (ən-Nəc 31). Hər şeyi hikmətlə yaradan Allah insanları başiboş buraxmaq, onları boşuna yaratmamışdır. Əmir və qadağalarını boşuna verməz, etdikləri əməlləri də hesabsız buraxmaz.

6. Allah Qurani Kərimdə insanları əbəs yerə yaratmadığını buyurur. *«Yoxsa sizi əbəs yerə yaratdığımızı və (Qiyamət günü dirilib haqq-hesab üçün) hüzzurumuza qaytarılmayacağınızı güman edirsiniz»*. (əl-Muminun 115). Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu. Uca Allah buyurdu: «Adəm oğlu məni yalanladı, lakin o, belə etmək haqqına sahib deyildir. Onun məni yalanlaması: «Məni ilk yoxdan yaratdığı kimi təkrar məni yaratmayacaqdır» deməsidir. Halbuki təkrar yaratmaq mənim üçün onu ilk yaratmaqdan daha çətin deyildir»⁵⁹⁷.

7. Allah Qurani Kərimdə əvvəlki ümmətləri necə diriltiyini misal çəkir. *«Və yadınıza salın ki, siz: «Ya Musa, Allahı aşkar surətdə görməyincə, heç vaxt sənə inanmayacağıq» dediyiniz zaman gözünüz görə-görə sizi ildırım vurmuşdu. Bəlkə şükr edəsiniz deyə, biz sizi sonra yenidən dirilttik*. (əl-Bəqərə 55-56). *«(Ya Muhəmməd!) «Minlərlə adamın (taundan) ölüm qorxusu ilə öz yurdlarını tərk edib getdiklərini görmədinmi?» Allah onlara: «Ölün!» dedi və sonra da (yenidən) dirilti. Həqiqətən Allah insanlara lütf edəndir, lakin insanların bir çoxu şükr etməzlər*. (əl-Bəqərə 243). *«Yaxud damları çökmüş, divarları uçulmuş bir kəndin yanından keçən şəxsin əhvalatını bilmirsən? O şəxs: «Əcaba, Allah bu kəndi ölümündən sonra necə dirildəcək» demişdir. Belə olduqda Allah onu yüz il ölü saxladı, sonra dirildərək ondan: «Nə qədər yatmışsan?» deyə soruşdu. O da: «Bir gün bəlkədə bir gündən də az»*

⁵⁹⁷ Buxari, Nəsəi 4/112, Musnəd 2/317,350.

deyə cavab verdi. Allah ona: «*Bəlkə yüz il yatmışsan, yediyin yeməyə, içdiyən suya bax, hələ də xarab olmayıb. Bir də uzunqulağına bax! Səni insanlar üçün bir ibrət dərsi olmaqdan ötrü belə etdik. İndi uzunqulağının sümüklərinə bax, gör necə onları bir-biri ilə birləşdirir, sonra da onların üzərini ətlə örtürük?»* deyər buyurdu. O, şəxsə bunlar aydın olduqda: «*Artıq bildim ki, Allah hər şeyə qadirdir*». (Ya Muhəmməd!) Xatırla ki, İbrahim: «*Ey Rəbbim! ölümləri nə cür diriltiyini mənə göstər!*» dedikdə, Allah: «*Məgər (ölüləri diriltməyimə) inanmırsan?*» buyurmuşdu. İbrahim: «*Bəli, inanıram lakin ürəyim sakit olmaq üçün soruşdum*» deyər cavab vermişdi. (Bu zaman) Allah ona buyurmuşdu: «*Dörd cür (cins) quş götürüb (səhv salmamaq üçün) onlara diqqətlə bax, (onları parçalayaraq bir-birinə qatandan) sonra hər dağın başına onlardan bir parça at, sonra onları çağır, tez yanına gələcəklər. Bil ki, Allah yenilməz qüvvət və hikmət sahibidir*». (əl-Bəqərə 259-260).

Öldükdən sonra dirilişi inkar edənlərə bu inkar olunmaz dəlillər açıqlandıqdan sonra yenə inkarları üzərində israr edəcək olurlarsa haqqa qarşı bilə-bilə dirənən inadkar kimsələrdəndir. Belələrinin aqibəti: «*O gün vəy halına yalan sayanların! O kəslər ki, haqq-hesab gününü yalan sayarlar. Bunu isə ancaq həddini aşan, günaha batan yalan sayar. Ayələrmiz ona oxunduğu zaman: «(Bunlar) əvvəlkilərin uydurub düzəltmələri əfsanələrdir!*» deyər. Xeyr, (belə deyildir) Əslində onların qəlblərini qazandıqları günahlar qaplamışdır. Xeyr, o gün onlar Rəbbinin mərhəmətindən məhrum olacaqlar! Sonra Cəhənnəmə varid olacaqlar. Sonra da onlara: «*Bu sizin (dünyada) yalan saydığınız Cəhənnəmdir!*» deyiləcəkdir». (əl-Mutaffifin 10-17).

HƏŞR VƏ MƏHŞƏR

Əhli Sünnə vəl Cəmaat insanların öldükdən sonra sorğu-sual olunmaları üçün Həşr olunacaqlarına da iman edirlər. İnsanlar dirildikdən sonra mələklər onları çılpaq, ayaqyalın və xitan olunmamış (sünnətsiz) olaraq Mevqif (hesab üçün durulacaq yer) deyər adlanan yerə həşr edəcəklər. «*Siz bizim hüzurumuza ilk dəfə sizi yaratdığımız kimi təktənha, özü də sizə verdiyimiz (var-dövləti, əhli-əyalı) arxanızda (dünyada) qoyub gəlmisiniz*». (əl-Ənam 94). «*Biz Qiyamət günü onları üzü üstə sürünə-sürünə, kor, lal və kar kimi məhşər ayağına çəkəcəyik*». (əl-İsra 97). «*O, gün (Qiyamət günü) dağları (yerindən qoparıb) hərəkətə gətirəcəyik. (O vaxt) yeri dümdüz görəcəksən, (möminləri və kafirləri) bir yerə toplayacaq, onların heç birini (kənardə) qoymayacağıq*». (Kəhf 47). «*O, gün (Qiyamət günü) biz müttəqiləri Rəhmanın hüzuruna möhtərəm*

*elçilər (şahanə qafilərlə gələn əziz qonaqlar) kimi cəm edərək». (Məryəm 85-86). «O, gün insanlar (qəbrlərindən qalxıb) heç bir başqa tərəfə meyl etmədən (hamını məhşərə) çağıran İsrafilin ardınca gedəcəklər. Rəhmanın (əzəməti və heybəti) qarşısında səslər kəsiləcək, yalnız pıçılı eşidəcəksən». (Ta ha 108). «Siz (ey insanlar!) üç zümrəyə ayrılacaqsınız, sağ tərəf sahibləri. Kimdir onlar? Sol tərəf sahibləri. Kimdir onlar? Və birdə öndə olanlar, öndə olanlar!» (əl-Vaqiə 7-10). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İnsanlar Qiyamət günü çılpaq, ayaqyalın və və xitan olunmamış (sünnətsiz) halda həşr ediləcəksiniz və şübhəsiz yaradılmışlar arasında Qiyamət günündə ilk paltar geyindirilən adam İbrahim – *əleyhissəlam* – olacaqdır»⁵⁹⁸. Aişə - *radiyallahu anha* – dedi: «Ey Allahın Rəsulu! Kişilər, qadınlar (birlikdə çılpaq olaraq həşr ediləcəklər və) bir-birlərinə baxmayacaqlar?»). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bu kimi şeylərə baxmaq belə ağır olacaqdır»⁵⁹⁹. Abdullah b. Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Şübhəsiz ki, sizlər Allaha yürüyərək, çılpaq, ayaqyalın və sünnətsiz olaraq qovuşacaqsınız»⁶⁰⁰. Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü insanlar üç qrup olaraq həşr ediləcəklər. Yürüyənlər sinifi, miniklilər sinifi və üzü üstə sürünənlər sinifi». Ey Allahın Rəsulu! Nəcə olur ki, kafir üzü üstə həşr edilir». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dünyada onu iki ayağı üstündə yeridən, Qiyamət günündə onu üzü üstə yeritməyə qadir deyilmi?»⁶⁰¹. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü insanlar üç qrup olaraq həşr ediləcəklər. Birinci firqə - istəklilər, qorxanlar. İkinci firqə - İkisi bir dəvə üstündə, üçü bir dəvə üstündə, dördü bir dəvə üstündə, onu bir dəvə üstündə olaraq (məhşərə) gələrlər. Qalanlarını isə məşriqdən alıb önünə qataraq məğribə götürən və orada toplayacaq olan bir atəşdir (Başqa rəvayətdə: Atəş onları önünə qatıb həşr yerinə gətirəcəkdir. Atəş onların dincəldikləri yerdə dincələr, axşamladıqları yerdə də onlarla birlikdə axşamlar, sabahladıqları yerdə isə onlarla bərabər sabahlayar)»⁶⁰².*

Mevqif – (hesab üçün durulacaq yerdə) günəş insanların başlarına doğru yaxınlaşacaqdır və insanları tər, həyacan bürüyəcəkdir. Kimi

⁵⁹⁸ İbrahim - *əleyhissəlam* - in geyindirilməsinə səbəb: Oda atıldığı zaman qövmü tərəfindən soyundurulub atılmasıdır. Buna görə də Allah Qiyamət günü ilk olaraq onu geyindirəcəkdir.

⁵⁹⁹ Buxari, Müslim 5102.

⁶⁰⁰ Müslim 5103.

⁶⁰¹ Buxari, Müslim 5105, 5020.

⁶⁰² Buxari «Ənbiya» 1/4, 7/194, Müslim «Fitən»39.

topuqlarına qədər, kimisi diz qapaqlarına qədər, kimisi sinəsinə qədər, kimisi də qirtlağına qədər tərə düşəcəkdir. «(Ya Muhəmməd!) *Allahu zalimlərin etdikləri əməllərdən əsla qafil sanma! Allah onları cəzasını yubadıb elə bir günə saxlayır ki, həmin gün gözləri hədəqəsindən çıxar. Belə ki, onlar başlarını yuxarı qaldırıb durar, gözlərini də qıpa bilməzlər. Onların qəbləri də boşdur*». (Ürəkləri duyğusuzdur, orada xeyrdən heç bir əsar-ələmət yoxdur). (İbrahim 42-43). «(Ya Peyğəmbər!) *Onları ürəklərin ağıza gələcəyi, udquna belə bilməyəcəkləri yaxın günlə qorxut. (O, gün) zalimlərin nə bir dostu, nə də sözü keçən bir şafaətçisi olar. Allah gözlərin xəyanətini və qəblərin gizlətdiyini biləndir*». (əl-Mumin 18). «*Ey cinlər və insanlar! Sizinlə əməlli-başlı məşğul olacağıq*». (ər-Rəhman 31). «*Ruhun (Cəbrailin) və mələklərin səf-səf duracağı gün Rəhmanın izn verdiyi kimsələrdən başqa heç kəs danışmayacaq, danışan da doğrunu deyəcəkdir*». (ən-Nəbə 38). Cabir - radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qul hansı halı üzərə ölmüşsə, yenə də o, halı üzərə diriləcəkdir»⁶⁰³. İbn Ömər – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «İnsanlar aləmlərin Rəbbi üçün Qiyama durduqları gün – ayəsi barəsində belə buyurduğunu xəbər verdi: İnsanların hər biri qulaqlarının yarısına qədər tərə batmış olaraq qiyama duracaqlar»⁶⁰⁴. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Şübhəsiz ki, Qiyamət günü tər yerin dibini **70** qulac isladacaqdır və heç şübhəsiz ki, insanların təri ağızlarına, qulaqlarına qədər çatacaqdır. Ravi Sevr: “Bunların hansını söylədiyində tərəddüt etmişdir»⁶⁰⁵.

Əməllərinə görə isə bir qrup insanlar o, dəhşətli bir gündə Allah – *subhənəhu və təalə* – nin kölgəsi altında olacaqlar. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yeddi sinif insan vardır ki, heç bir kölgənin olmadığı bir gündə Allah onları öz kölgəsi altında kölgələyəcəkdir: «Ədalətli imam (dövlət başçısı), Allaha ibadət etməklə böyüyən bir gənc, qəlbi məscidlərə bağlı olan bir kimsə, bir-birlərini Allah rizası üçün sevən kimsə (görüşəndə də, ayrılıqda da bunu Allah üçün edərlər), gözəl bir qadın tərəfindən (zinaya) çağırılan zaman - *mən Allahdan qorxuram* - deyib ondan uzaqlaşan kimsə, sağ əlin verdiyini sol

⁶⁰³ Müslim «Cənnət» 3/83.

⁶⁰⁴ Müslim 5106.

⁶⁰⁵ Buxari “Rıtaq” 47, Müslim “Cənnət” 61, 2863.

əlinin bilməyəcəyi şəkildə (gizli) sədəqə verən kimsə, təkliddə Allahı yad edib göz yaşı tökən kimsə»⁶⁰⁶. Allah bizi də onlardan etsin. Amin!

HAQQ-HESAB

Əhli Sünnə vəl Cəmaat insanların dirildikdən sonra əməllərinin qarşılığının veriləcəyinə və əməllərinin hesaba çəkiləcəyinə inanırlar. Əməl səhifələri açılacaqdır. Kitabı sağ tərəfdən veriləcək olanlar yüngül haqq-hesab olunacaqlar və onlar yaxınlarının yanına sevinclə dönəcəkdir. Kitabı sol tərəfdən və ya arxa tərəfdən verilən kimsə isə həlak olmasını təmənnə edərək Cəhənnəmə atılacaqdır. O: «Kaş ki, mənə kitabım verilməyərdi! Kaş ki, hesabımın nə olduğunu bilməzdim!» deyəcəkdir. *«Peyğəmbər göndərilən ümmətləri sorğu-suala çəkəcək, göndərilən peyğəmbərləri də sorğu-sual edəcəyik».* (əl-Əraf 6). *«Əməl dəftərləri açılacağı zaman».* (ət-Təkvir 10). *«Kimin əməl dəftəri sağ əlinə verilmişsə onunla yüngül haqq-hesab çəkiləcək və o, ailəsinin, yaxınlarının yanına sevinclə qayıdacaqdır. Kimin əməl dəftəri arxa tərəfdən verilmişsə o: «Ay öldüm!» deyər şivən qopardacaq və Cəhənnəmə varid olacaqdır».* (əl-İnşiqaq 7-10). *«Əməl dəftəri sağ əlinə verilən kimsə deyəcəkdir: «Alın, əməl dəftərimi oxuyun. Mən öz hesabıma yetişəcəyimə möhkəm inanmışdım!» Bundan belə o, xoş güzaran içində yüksək bir Cənnətdə olacaqdır. Əməl dəftəri sol əlinə verilən isə deyəcəkdir: «Kaş əməl dəftərim mənə verilməyəydi, hesabımın nə olduğunu bilməyəydim!».* (əl-Haqqə 19-27). *«Əməl dəftəri qarşısına qoyulacaq. (Ya Muhəmməd!) günahkarların orada yazılmış pis əməllərindən qorxduqlarını görəcəksən. Onlar belə deyəcəklər: «Vay halımıza! Bu əməl dəftəri niyə heç bir kiçik və böyük günahlarımızı nəzərdən qaçırmadan hamısını sayıb qeydə almışdır».* (əl-Kəhf 49). *«Biz hər bir insanın əməlini öz boynundan asar və qiyamət günü (bütün əməllərini) açıq kitab kimi qarşısına qoyarıq. Oxu kitabını. Bu gün sən özün-özünə haqq-hesab çəkməyə kifayətsən».* (əl-İsra 13-14). Ənəs - radıyallahu anhu – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – sallallahu aleyhi və səlləm – güldü və nəyə görə güldüyünü səhəbələrədən soruşdu. Biz: «Allah və Rəsulu daha gözəl bilir» dedik. Peyğəmbər: «Qulun Rəbbinə olan xitabından» deyər buyurdu. Qul: «Ey Rəbbim! Sən məni zülmədən qorumadınmı?» dedi. Allah: «Bəli, qorudum» deyər buyurur. Qul: «Mən bu gün özüm üçün özümün şahidliyindən başqa heç kəsi istəmirəm» deyər. Allah: «Bu gün sənə tək şahid olaraq nəfsin, çox şahid olaraq Kiramən Kətibin kifayət edər». Ağzına möhür vurulur və digər

⁶⁰⁶ Buxari, Müslim.

orqanlarına danış deyilər. Onlar da qulun əməlini bir-bir xəbər verərlər. Sonra qul danışmaq üçün sərbəst buraxılır. Qul orqanlarına: «Vay olsun sizə! Uzaq olun məndən! Mən sizin qurtulmağınız üçün çalışırdım» deyər⁶⁰⁷.

Qiyamət günü tərəzilər qurulacaq və bununla qulların əməlləri çəkiləcəkdir. Qulun əməllərinin əvəzi hesaba çəkiləcəkdir və etdiklərinin qarşılığı onlara veriləcəkdir. «**O, gün əməllərin çəkilməsi haqddır. Tərəziləri ağır gələnələr nicat tapanlardır. Tərəziləri yüngül gələnələr isə ayaqlarına haqsızlıq etdiklərindən özlərinə zərər eləyənlərdir**». (əl-Əraf 8-9). «**Biz Qiyamət günü ədalət tərəzisi qurarıq. Heç kəsə əsla haqsızlıq edilməz. Bir xardal dənəsi ağırlığında olsa belə, hər hansı bir əməli nəzərə alırıq. Haqq-hesab çəkməyə biz kifayətlik**». (əl-Ənbiya 47). «**O, gün tərəzisi ağır gələn kimsə (Cənnətdə) xoş güzəran içində olacaqdır! Tərəzisi yüngül gələn kimsənin isə Məskəni Həviyə olacaqdır! Bilirsənmi Həviyə nədir? O, çox qızmar bir atəşdir**». (əl-Qariə 6-11). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər kim incədən-incəyə (yüngül) hesaba çəkilərsə o, əzaba uğramış olacaqdır». Aişə - *radiyallahu anha* – dedi: Allah: «**Onunla yüngül haqq-hesab çəkiləcək**». (əl-İnşiqaq 8) deyə buyurmadımı?» Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «O, əməllərin ərzi haqqındadır. Qiyamət günü hesaba çəkilən əzab görəəcəkdir»⁶⁰⁸. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Heç şübhəsiz ki, Qiyamət günü iri cüssəli, yekə bədənli birini gətirirlər. Lakin Allah yanında ağcaqanadın qanadı ağırlığında (bir savabı) da olmaz. Bu ayəni oxuyun: «**Onlar o, kəslərdir ki, Rəbbinin ayələrini və onun hüzzurunda duracaqlarını inkar etdilər. Onların bütün əməlləri puça çıxmışdı. Buna görə də biz onlar üçün heç bir daş-tərəzi qurmayacağıq**». (əl-Kəhf 105)⁶⁰⁹. Abdullah b. Amr b. As - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü tərəzilər qurulur. Adam gətirilir və tərəzinin bir gözünə qoyulur. Əməllərini isə digər gözünə qoyurlar. (Günah) əməlləri çox olduğundan o, adam Cəhənnəmə göndərilir. Cəhənnəmə gedərkən Allahın yanından bir carçı: «Tələməyin! Onun çəkilməmiş bir həsənəti qaldı» deyər. Üzərində **Lə İlhə İlləllah** yazılmış bir kağız parçası gətirilir və adamla birlikdə tərəziyə qoyulur və tərəzisi ağır gəlir»⁶¹⁰. İbn Məsud - *radiyallahu anhu* –

⁶⁰⁷ Müslim 2969.

⁶⁰⁸ Buxari, Müslim 5122.

⁶⁰⁹ Müslim 4991.

⁶¹⁰ Əhməd 2/221.

bir dəfə Ərak ağacından bir misvaq qırdıqda ayaqlarının olduqca incə olduğundan onu görənələr gülməyə başladılar. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Nəyə gülürsünüz?». Onlar: «Ey Allahın Rəsulu! Ayaqlarının incəliyinə gülürük!» O, buyurdu: «Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, onlar mizanda (tərəzidə) Uhuddan da ağır gələcəklər»⁶¹¹. Əbu Darda - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Tərəziyə qoyulacaq ən ağır şey gözəl əxlaqdır»⁶¹².

Bütün bu əməllərdən başqa insanın etdiyi zikrlər də tərəzilərdə çəkiləcəkdir. Əbu Məlik əl-Əşəri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Təharət imanının yarsıdır, **Əlhəmdulillah** də mizanı doldurur»⁶¹³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Rəhmanın sevdiyi, mizanda ağır gələn və dildə yüngül iki kəlmə vardır: «**Subhənəllahi və Bihəmdihə və Subhənəllahil Azim**»⁶¹⁴.

Qulun etdiyi bütün əməllər çəkiləcəkdir. Əgər xeyr işləmişsə xeyr görəcəkdir, əgər pislik etmişsə pisliliklə qarşılaşacaqdır. «**Kim zərrə qədər yaxşı iş görmüşdürsə, onun xeyrini görəcəkdir, kim zərrə qədər pis iş görmüşdürsə, onun zərərini görəcəkdir**». (əz-Zilzal 7-8). «**Rəbbinə and olsun ki, biz onların hamısını sorğu-suala çəkəcəyik**». (əl-Hicr 92). «**Oğlum bir xardal dənəsi ağırlığında olsa da, bir qayanın içində, yaxud göylərdə və ya yerin tərkində olsa da, Allah onu ortaya gətirər. Həqiqətən Allah bütün incə və nazik işləri bilən Lətif və xabirdir**». (Loğman 16).

Buna görə də yaxşılıq on qatdan yeddi yüz qata və Allahın qullara olan lütfü, qullarına bir ehsan olmaq üçün daha çox qatlarla da mükafatlandırılacaqdır. Pis əmələ gəldikdə isə pisliliyin də əvəzi onun bir bənzəri olacaqdır. İnsan işlətdiyi pisləkdən başqası ilə cəzalandırılmayacaqdır. «**Kim yaxşı bir iş görərsə, ona həmin işin on qat əvəzi verilər. Kim pis bir iş görərsə, ona həmin işin misli qədər cəza verilər. Onlara haqsızlıq edilməz**». (əl-Ənam 160). İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – də Uca və Böyük Allahdan etdiyi rəvayətdə buyurur: «Allah bütün yaxşı və pis əməlləri yazmışdır». Sonra bunu açıqladı: «Hər kim bir yaxşılıq etməyi niyyət edib, lakin onu yerinə yetirməzsə Allah onu öz dərgahında tam bir həsənət (savab) olaraq

⁶¹¹ İmam Əhməd «Musnəd» 1/420,421, Təbərani 8452.

⁶¹² Əhməd 6/452, Tirmizi «Birr».

⁶¹³ Müslim.

⁶¹⁴ Buxari, Müslim.

yazar. Hər kim də bir yaxşılıq etməyi niyyət edib və onu yerinə yetirərsə, Allah onu öz dərgahında on həsənətdən, yeddi yüz həsənətə qədər yazar. Hər kim bir pis əməl etməyi niyyət edib, lakin onu yerinə yetirməzsə, Allah onu öz dərgahında bir həsənət olaraq yazar. Hər kim bir pis əməl etməyi niyyət edib və onu yerinə yetirərsə, Allah onu öz dərgahında tam bir pis əməl olaraq yazar»⁶¹⁵.

Qiyamət Günü Haqq-Hesab İki Cür Olacaqdır:

1. *Hisəbul-Ərz* – təqdim etmək deməkdir. Onlara əməlləri təqdim olunacaqdır. Məs: Əbu Abdurrahman ən-Nubulli deyir ki, mən Abdullah b. Amr - *radıyallahu anhu* – nun belə dediyini eşitdim: Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü mənim ümmətimdən bir nəfəri bütün insanların qarşısında çağıracaqlar. Onun qarşısına günahlarla dolu doxsan doqquz kitab qoyulacaq. Hər birinin uzunluğu gözün son görmə həddi qədər olacaqdır». Sonra ondan soruşacaqlar. «Sən bunlardan hansınsa inkar edirsən?» O: «Yox, ya Rəbbim!» deyəcəkdir. Allah buyuracaq: «Səndə bunlara qarşı bir yaxşı əməl varmı?» Həmin şəxs qorxudan özünü itirərək: «Yox, ya Rəbbim!» deyəcəkdir. Ona deyiləcək: «Sənin bir yaxşı əməlin var. Bu əməlinə görə sənə bu gün ədalətsizlik olunmayacaqdır». Onun qarşısına: «***Lə İlahə İllallah***» kəlməsi yazılmış vərəqə çıxarılaçaq. Həmin insan deyəcək: «Ya Rəbbim! Bu vərəqə bu qədər günahların qarşısında nə gücə malikdir». Günahları tərəzinin bir gözünə, həmin kəlməni isə tərəzinin o, biri gözünə qoyacaqlar. «***Lə İlahə İllallah***» olan tərəzi ağır gələcəkdir. Rahmən və Rahim olan Allahın adı qarşısında heç bir şey ağır gəlməz»⁶¹⁶.

2. *Hisəbun-Niqaş* – münaqişə etmək deməkdir. Onlarla etdikləri əməllərə görə münaqişə ediləcəkdir. Məs: İbn Ömər - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah mömini yaxınlaşdırar. Onun üzərinə örtüyünü qoyar və onu örtər. Ona buyurar: «Filan günahını bilirsənmi? Filan günahını bilirsənmi?» Qul: «Bəli, ya Rəbbim!» deyər. Bütün günahlarını tək-tək ona söyləyər. Qul artıq həlak olduğunu zənn etdiyi təqdirdə Allah ona buyuracaq: «Dünyada ikən səni bu günahlardan saxladım. Bu gün də bu günahlarını sənə bağışlayıram». Sonra ona etdiyi yaxşılıqların yazıldığı kitabı verərlər. Kafir və münafiqə gəlincə: «Bütün insanların eşitdiyi bir şəkildə onlara deyiləcək. Bunlar Rəbbinə qarşı yalan söyləyən kimsələrdir. Bunu da bilin ki, Allahın lənəti zalimlərin üzərinədir» deyiləcəkdir. «***Allaha iftira yaxandan daha zalim kim ola bilər? Onlar Allahın hüzuruna gətirilər,***

⁶¹⁵ Buxari, Müslim.

⁶¹⁶ Tirmizi 2641,2639, İbn Məcə 1437,4300, Əhməd 4/213, əl-Həkim 1/5,6

şahidlər belə deyirlər: «Bunlar Rəbbi barəsində yalan söyləyənlərdir!» Bilin ki, zalimlər Allahın lənətinə gələcəklər. (Hud 18)⁶¹⁷. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü kafir gətrilir və ona: «Nə deyirsən? Əgər yer dolusu qədər qızıl olsaydı onu (qurtarmaq üçün) fidyə verərdin?» deyə soruşulacaq. O: «Bəli» deyə cavab verəcəkdir. Bu dəfə ona deyiləcək: «Səndən daha yüngül və asandı istənilmişdi». Bir rəvayətdə: «Mənə heç bir şeyi şərik qoşmamağın (istənilmişdi). Lakin sən şərik qoşmaqdan başqa bir şey qəbul etmədin!»⁶¹⁸.

Kafirlərin yaxşı və pis əməlləri tərəzidə çəkiləcək kimsələrin əməlləri kimi hesaba çəkilməyəcəkdir. Çünki onların yaxşı əməlləri yoxdur. Ancaq əməlləri sayılıb və əməllərindən xəbərdar olunacaqlar. Onlara etdikləri söyləniləcək və bununla da rəzil ediləcəklər. **«Biz onların etdikləri əməlləri qəsdən dağınıq zərrələrə döndərərək».** (əl-Furqan 23). **«Rəbbini inkar edənlərin əməlləri fırtınalı bir gündə küləyin sovurub apardığı külə bənzəyir. Onlar etdikləri əməllərdən heç bir fayda əldə edə bilməzlər. Budur (haqq yoldan) azıb uzaqlaşmaq».** (İbrahim 18). **«O, gün nə bir insan, nə də bir cinn günahı barəsində sorğu-sual olunmayacaqdır. Günahkarlar üzrlərindən tanınacaq, kəkillərindən və ayaqlarından tutulub yaxalanacaqlar».** (ər-Rahmən 39). Çünki kafirin etdiyi yaxşı əməllərinin əvəzi dünyada veriləcəkdir. Qiyamət günü gələcəyi vaxt savabların yazıldığı səhifələrin bom-boş olduğunu görəcəkdir. Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kafir yaxşı bir iş gördüyü zaman onun müqabilində dünyada ikən əvəzi verilir. Möminə gəlincə şübhəsiz Allah onun həsənətlərini axirəti üçün onun lehinə saxlayır. Dünyadakı itaətinə görə isə onun ruzisini verir»⁶¹⁹. Aişə - *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki: “Ya Rəsulullah! İbnu Cənan cahiliyyə dönəmində qohumluq əlaqələrini möhkəmləyərdi. Bunun ona bir faydası olacaqmı?” deyə soruşdum. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Xeyr, ona faydası olmaz. Çünki o, heç bir zaman: Ya Rəbbim! Qiyamət günü günahlarımı bağışla” deməmişdir⁶²⁰. Lakin bəzi qrup alimlər qeyd edirlər ki, kafirlərin dünyada etdikləri əməlləri onlar üçün Cəhənnəm əzabının yüngülləşməsinə səbəb olacaqdır. Əbu Talib və s. kimi. Lakin Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – şəfaəti vasitəsilə Əbu Talibin əzabının

⁶¹⁷ Buxari, Müslim.

⁶¹⁸ Buxari, Müslim.

⁶¹⁹ Müslim.

⁶²⁰ Müslim.

yüngülləşdirilməsi məsələsi Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in şəfaətinə xas bir istisna hal olaraq qəbul edilmişdir.

«(Allahın vəhdəniyyətini danan, *Qurani yalan hesab edən*) *kafirlərin əməlləri ucsuz-bucaqsız çöldəki (səhradakı) ilğıma bənzər ki, susuzluqda ürəyi yanan onu su bilər. Nəhayət gəlib ona yetişdiyi zaman onun heç nə olduğunu görər. O, öz əməlinin yanında ancaq Allahın cəzasını tapar. Allah da onun cəzasını (layiqincə) verər. Allah tezliklə haqq-hesab çəkəndir*». (ən-Nur 39). «(Ya Muhəmməd!) *De ki: «Sizə əməlləri baxımından (axirətdə) ən çox ziyanə uğrayanlar haqqında xəbər verimmi? O, kəslər ki, onların dünyadakı zəhməti boşa getmişdir. Halbuki onlar yaxşı işlər gördüklərini zənn edirdilər*». (əl-Kəhf 103-104). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü cinlər və insanlar xaric olmaqla, Allah yaratdıqları heyvanlar haqqında hökm verəcəkdir. Belə ki, buynuzsuz haqsızlıq etmiş olan buynuzluya qisas tətbiq ediləcəkdir. Bu işlər tamamlanıb heç bir heyvanın digərində haqqı qalmadıqda Allah heyvanlara: «Torpaq olun!» deyər buyurar. O, vaxt kafir: «Kaş ki, mən də torpaq olardım» deyər⁶²¹.

Buna görə də əziz və hörmətli qardaş və bacılarım gününüzü və vaxtınızı nəyə sərf etdiyinizi fikirləşin. Çünki o, günü bu haqda fikirləşmək sizə heç bir fayda verməyəcəkdir. İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü hər bir qul beş şey haqqında: ömrünü nəyə sərf etdiyini, cavanlığını necə keçirdiyini, var-dövləti necə qazanıb hara xərclədiyini və öyrəndiyi elmə necə əməl etdiyi barəsində soruşulmadıqca ayağını Rəbbinin hüzurundan çəkməyəcəkdir»⁶²².

SIRAT

Əhli Sünnə vəl Cəmaat Qiyamət günü insanların keçəcəkləri sırat körpüsünə də inanırlar. *Sırat* – mənə etibarlı ilə geniş yol, izlənilən yol deməkdir. «*Şübhəsiz bu mənim sıratımdır (yolumdur). O, halda ona uyun*». (əl-Ənam 153). Allahın haqq dini olan bu sıratın üzərində doğru yeriyən bir kimsə axirətdə də o, sıratın üzərində doğru yeriyə biləcəkdir. Sırat Cəhənnəm üzərində qurulmuşdur. Tükədən incə və qılıncdan itidir⁶²³. Cənnət ilə Cəhənnəm arasındakı körpüdür. İnsanlar əməllərinə görə sıratın üzərindən keçəcəklər. Kimisi bir göz qırpımında, kimisi ildırım kimi, kimisi rahat əsən külək kimi, kimisi yürüyən at kimi, kimisi dəvə kimi, kimisi yeriyərək, kimisi qaçaraq, kimisi sürünərək, kimiləri də zəncirlərlə

⁶²¹ Beyhəqi «Basu vən Nuşur» 327, Əhməd 2/363, Tirmizi 3/4.

⁶²² Müsnəd 2/254, Tirmizi 2/67, əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 2/629, 946.

⁶²³ Müslim.

tutulub Cəhənnəmə salınacaqdır. Hər kəs əməlinə görə oradan keçəcəkdir. Ta ki, günahlarından və kirlərindən təmizlənənə qədər. Sıratı keçən kimsə isə Cənnətə girməyə hazır olacaqdır. Ən sondakı qarnı üzərində sürünərək keçər və: “Ya Rəbbim! Nə üçün məni süründürdün?”. Allah: “Mən səni süründürmədim, əksinə əməllərin səni süründürdü” buyurar. «**O, gün mömin kişilərin və qadınların nurunun onların önlərindən və sağ tərəfindən axıb şölə saçdığını (sırat körpüsündə onlara yol göstərdiyini) görəcəksən**». (əl-Hədid 12). Aişə - *radiyallahu anha* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən: «(Yadda saxla! Qiyamət günü) **Elə bir gündür ki, yer başqa bir yerlə, göylər də başqa göylərlə əvəz olunacaq!**». (İbrahim 48) - ayəsi haqqında: «O, gün insanlar harada olacaqlar, ya Rəsulallah?» deyə soruşdum. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sırat üzərində»⁶²⁴. Ənəs - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən: «Ey Allahın Rəsulu! Mənim üçün şəfaət edərsənmi?». O: «Bəli» deyə buyurdu. Mən: «(Məhşərdə) Səni harada axtarım?» dedim. O: «Məni Sırat körpüsünün yanında axtar» deyə buyurdu. Mən: «Əgər səni orada tapmasam». O: «O, zaman məni Kövsər bulağının yanında axtar» deyə buyurdu. Mən: «Əgər səni orada da tapmasam?» dedim. O: «O, zaman məni tərəzinin yanında axtar. Çünki Qiyamət günü mən bu üç yerdən birinin yanında olacağam»⁶²⁵. Aişə - *radiyallahu anha* – deyir ki, atəşi xatırlayıb ağladım. Peyğəmbər: “Nə üçün ağlayırsan? (səni ağladan nədir?)” deyə soruşdu. Mən: “Cəhənnəmi xatırlayıb ağladım. Qiyamət günü ailənizi xatırlayacaqsınızımı?” deyə soruşdum. Peyğəmbər: “Üç yerdə kimsə kimsəni xatırlamaz: Mizan yanında – hesabı ağırımı, yüngülmü gəldi – öyrəncəyə qədər. Əməl dəftərinin verildiyi zaman, yəni kitabının sağınanı, solunanı, yoxsa arxasını qoyulacağını bilənə qədər. Sırat (körpüsü) Cəhənnəmin üstünə qurulduğu (və oradan) keçildiyi zaman, iki tərəfdən tikanlar, qırmaqlar və Allah onlarla istədiyi məxluqu tutduğu zaman, kimin qurtulub, kimin də qurtulmadığı aydın olduğu zaman”⁶²⁶. Ənəs - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Sırat ülgüc və ya qılinc kimi itidir, mələklər mömin kişi və qadınları qurtarırlar (kömək edirlər). Cəbrail - *əleyhissəlam* - qarşımı kəsər mən də: “Ya Rəbbim, qurtar, qurtar, o gün çox kişi və qadın ora düşər”.

⁶²⁴ Müslim.

⁶²⁵ Tirmizi “Qiyamət” 10, 2435, Əhməd 3/178.

⁶²⁶ Əbu Davud “Sünən” 28, 4755.

İman və əməllərə görə onlara nur verilir. Atəşdən gələn qırmaqlar günahlara görə qaparlar. Münafıqlar dünyada möminlərlə olduqları kimi, axirətdə də möminlərlə birlikdə onlara nur veriləcəkdir. Lakin körpüyə çatdıqda onların nuru sönər. Utbə b. Yəzkandan gələn rəvayətdə İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – deyir ki: **“Ey iman gətirənlər! Allaha səmimi-qəlbədən (bir daha günaha qayıtmamaq şərti ilə) tövbə edin. Ola bilsin ki, Rəbbiniz günahlarınızın üstünü örtün və sizi (ağacları) altından çaylar axan cənnətlərə daxil etsin. O gün Allah Öz Peyğəmbərini və onunla birlikdə iman gətirənləri xəcil etməz. Onların (iman) nuru (qıl körpüsü üstündə onlara yol göstərmək üçün) önlərindən və sağ tərəflərindən axıb şölə saçarkən onlar belə deyəcəklər: “Ey Rəbbimiz! Bizim nurumuzu tamam-kamal elə və bizi bağışla. Həqiqətən, Sən hər şeyə qadirsən!”.** (ət-Təhrim 8). Sırat üzərində möminin nuru yanmağa davam edər, lakin münafiqin nuru isə sönər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Kim mömin haqqında bilmədiyi bir şey söyləyərsə (onu pisləmək üçün iftira atarsa) Allah dediyindən dənənə qədər onu Cəhənnəm körpüsü üzərində həps edər”⁶²⁷.

Reşideyn b. Səid, Amr b. Həris yolu ilə Səid b. Əbu Həllalın belə dediyini rəvayət edir: “Bizə çatan xəbərlərə görə Sırat bəzi insanlar üçün tükədən daha incə olur, bəzi insanlar üçün geniş bir vadi olur”. Səhl əl-Tustari – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Kimin dünyada olan Sıratı dar olursa, Qiyamət günü geniş olur”. Yəni: Kim Allahın əmirlərinə itaət edib günahlardan da uzaq olaraq çətin olanı seçərsə dünyada Sıratı Mustəqim üzərədir və bunun qarşılığı da Qiyamət günü Sırat onun üçün genişlənir. Yəni hər kim dünyada şəhvətində tabe olub günah edər və zəlalətə aparan şübhələrə tabe olaraq yolunu genişləndirərsə Sıratı Mustəqimdən çıxmışdır və buna görə də Qiyamət günü Sırat onun üçün dar olacaqdır. Allah daha doğru bilir. Sələflər bir kimsənin güldüyünü gördükdə ona: “Səni güldürən nədir? Cəhənnəmi arxada qoymadığın müddətdə xoşbəxtlikdən əmin olmazsan”. Muaz b. Cəbəl - *radıyallahu anhu* – dan “Mərflu” olaraq rəvayət edilir ki: “Mömin Cəhənnəm körpüsünü keçib onu arxada buraxmadığı müddətdə qorxusu və həyəcanı keçməz”⁶²⁸.

Sıratı keçdikdən sonra Cənnət ilə Cəhənnəm arasındakı bir körpüdə dayandırılırlar və birinin o biri üzərindəki haqqı qisas yolu ilə alınır. Nəhayət tərtəmiz edildikdən sonra Cənnətə girmək üçün onlara izn verilir. Əbu Səid - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Möminlər Cəhənnəmdən qurtulub Cənnətlə

⁶²⁷ Əbu Davud.

⁶²⁸ İbn Əbu Hatim “Mursəl” hədis.

Cəhənnəm arasında körpüdə bir müddət həps edilirlər. Bu yerdə aralarında dünyada olan keçmiş haqsızlıqlar qisas edilir. Beləcə günahlardan təmizlənilib paklandıqdan sonra Cənnətə girmələrinə izin verilir. Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, onlardan hər biri Cənnətdəki evini, dünyadakı evindən daha yaxşı bilir»⁶²⁹.

HOVUZ

Əhli Sünnə vəl Cəmaat Qiyamət günü Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in hovuzunun *Havdul-Məvrudun* olduğuna da inanırlar. Bu hovuzun suyu süddən daha ağ, baldan daha şirindir. İyi miskdən gözəldir, ətrafındakı qədəhlərin sayı göydəki ulduzlar qədərdir. Eni bir aylıq, uzunluğu da bir aylıq edilən məsafə qədərdir. Ondən bir dəfə içən bir daha əbədiyyən susamaz. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mənim hovuzum bir aylıq məsafə qədərdir. Suyu süddən ağıdır, iyi miskdən gözəldir. Qədəhlərinin sayı göydəki ulduzlar qədərdir. Ondən bir dəfə içən bir daha əbədiyyən susamaz. Ona biri qızıl, digəri gümüş olmaq üzərə iki boru ilə Cənnətdən su axır»⁶³⁰. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hövuzun iki ucu arasındakı məsafə Mədinə ilə Sana və Mədinə ilə Amman arasındakı məsafə qədərdir (Başqa rəvayətdə: «Hövuzun böyüklüyü Amman ilə Yəmən arası qədərdir»)⁶³¹. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mən hövuzun yanına çatan ilk insanam»⁶³². Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mən sizdən öncə hövuzun başına gələcəyəm. Mən sizin şahidiniz olacağam. Allaha and olsun ki, mən indi də hövuzuma baxmaqdayam. Mənə xəzinələrin açarları verildi. Mən sizin Allaha şəriik qoşmağınza görə qorxmuram. Lakin dünyanı əldə etmək üçün yarışmağınızdan və bu minvalla sizdən əvvəlkilərin məhv olduqları kimi sizin məhv olmağınızdan qorxuram»⁶³³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Evimlə minbərim arası Cənnət baxçalarından bir baxçadır. Minbərimdə hövuzumun üzərindədir»⁶³⁴.

Lakin dində yeniliklər etmişlər o, dəhşətli istidə bundən məhrum olacaqlar. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizdən hovuzə ilk gələn mən olacağam. Mənim yanımə gələcək olan oradan içəcək, oradan bir dəfə içən əbədiyyən susamayacaqdır. Mənim yanımə mənim tanıdıqlarım, onların da mənə tanıdıqları bir qism insanlar

⁶²⁹ Buxari «Məzəlim» 1, 5/96, «Riqaq» 48.

⁶³⁰ Buxari, Müslim.

⁶³¹ Müslim «Fəzail» 2/41, İbn Məcə «Zuhd» 2/36.

⁶³² Buxari «Fitən» 1/8, Müslim 2/1793.

⁶³³ Buxari 2/94, Müslim 2/31.

⁶³⁴ Buxari «Rikak» 7/208.

gələcəklər. Mənimlə onların arasında əngəl qoyulacaqdır». Başqa rəvayətdə: «Onlar məndəndirlər» deyəcəyəm. Mənə: «Sən onların səndən sonra nələr uydurub ortaya çıxartığını bilmirsən». Bu dəfə mən də: «Məndən sonra dəyişikliklər ortaya çıxaranlar məndən uzaq olsunlar, məndən uzaq olsunlar. (Başqa rəvayətdə: «Ey Allahın Rəsulu! O, gün bizi tanıya biləcəksən?») deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Sizin başqa ümmətlərdə olmayan bir əlamətiniz olacaqdır. O, vaxt sizlər (dünya da ikən almış olduğunuz) dəstəməzin əsəri olaraq üzünüz, əlləriniz və ayaqlarınız işıq saçır halda yanıma gələcəksiniz»⁶³⁵.

Hovuzun Xüsusiyyətləri:

1. Uzunluğu bir ay gedilən məsafə qədərdir. **2.** Eni bir ay gedilən məsafə qədərdir. **3.** Dördbucaqlı şəklindədir. **4.** Suyu baldan şirindir. **5.** Süddən ağdır. **6.** Buzdan soyuqdur. **7.** Bir dəfə içən əbədiyyən susamaz. **8.** Qədəhlərin sayı ulduzların sayı qədərdir. **9.** İyi misqdən gözəldir. **10.** Ona axan su Cənnətdəki Kövsər bulağından bir qızıl və bir gümüş boru ilə axır. Bəzi rəvayətlərdə hər bir Peyğəmbərin öz hovuzu olduğu da qeyd edilir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə onlardan fərqli olaraq Cənnətdə Kövsər bulağı da veriləcəkdir. Kövsər – bol nemətlər deməkdir. Hovuz ilə Kövsərin fərqi.

1. Hovuz məşhərdə olacaq, Kövsər isə Cənnətdə. **2.** Hovuzun ləfzi Quranda varid olmayıb, Kövsər haqqında isə Quranda surə vardır. **3.** Kövsər hovuzdan böyükdür. **4.** Kövsər əslidir, hovuz isə qoludur. **5.** Kövsər yalnız Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə verilib, hovuz isə bütün peyğəmbərlərə: «**Həqiqətən biz sənə Kövsəri bəxş etdik**». (*əl-Kövsər 1*). Səməra - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər bir Peyğəmbərin hovuzu vardır. Onlar hansının hovuzundan daha çox insan su içmək üçün gəldiyi barədə bir-birləri ilə iftixar edərlər. Su içmək üçün insanların saylarının ən çox olduğu hovuzun mənim olacağına ümid edirəm»⁶³⁶. Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Mən Cənnətdə yürüdüyüm zaman bir çay gördüm. İki tərəfində incidən oyulmuş qübbələr vardır. Mən: «Ya Cəbrail! Bu nədir?» deyə soruşdum. Cəbrail: «Bu çay Rəbbinin sənə verdiyi kövsərdir» deyə cavab verdi. Mən gördüm ki, onun torpağı təmiz və iyi misk idi»⁶³⁷. Lakin Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in hovuzu ən böyük, ən şirin və

⁶³⁵ Buxari, Müslim «Təharət» 1/36.

⁶³⁶ Buxari «Tarix» 1/44, İbn Əbi Asim «Sünnə» 734, Təbəri «Mucəmul Kəbir» 7/656, Tirmizi «Sifətül Qiyəmə», əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 1589.

⁶³⁷ Buxari 11/464.

su içmək üçün insanların saylarının ən çox olduğu hovuzdur. Allah bizi də onlardan etsin. Amin!

CƏNNƏT VƏ CƏHƏNNƏM

Əhli Sünnə Vəl Cəmaat - Cənnət və Cəhənnəmin insanların əbədiyyən qalmaq üçün girəcəkləri yer olduqlarına inanırlar. Cənnət və Cəhənnəm yaradılmışdır. İndi də vardır. Əbədiyyən yox olmazlar. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – gecə namazına qaxdıqda bu duanı deyərdi: «Həmd yalnız sənədir. Haqq olan sənsən. Sənin vədin də haqdır. Sənə qovuşmaq da haqdır. Sözün də haqdır. Cənnət də haqdır. Cəhənnəm atəşi də haqdır. Bütün Peyğəmbərlər də haqdır. Muhəmməd də haqdır. Qiyamət də haqdır»⁶³⁸. Ubadə b. Samit – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Kim şəhadət etsə ki, Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur, Muhəmməd onun qulu və Rəsuludur, İsa – *əleyhissəlam* - onun qulu və Rəsuludur, Məryəmə dediyi söz və Ondan gəlmə bir ruhdur, Cənnət haqq, Cəhənnəm haqqdır, Allah o insanı əməlindən asılı olaraq (və ya olmayaraq) Cənnətə salar (Başqa rəvayətdə: Cənnətin hansı qapısından istərsə, onu oradan içəri salar!)»⁶³⁹.

Cənnət əbədi nemətlər yurduudur. Allah oranı iman edilməsi fərz olan şeylərə iman edən, Allah və Rəsuluna itaət edən, bunu da Allaha ixlas ilə və Rəsuluna tabe olaraq gerçəkləşdirən təqva sahibi olan möminlər üçün hazırlamışdır. Orada olan nemətləri nə bir göz görmüş, nə bir qulaq eşitmiş, nə də bir insanın xatirindən keçmişdir. **«İman gətirib yaxşı əməllər edənlər isə yaradılmışların ən yaxşılardır. Onların öz Rəbbi yanındakı mükafatı (ağacları) altından çaylar axan Ədn Cənnətləridir. Onlar orada əbədi qalacaqlar».** (*əl-Bəyyinə* 7-8). **«Etdikləri əməllərin mükafatı olaraq (Allah dərgahında) möminlər üçün göz oxşayan nə cür nemətlər gizlənilib saxlandığını heç kəs bilməz».** (*əs-Səcdə* 17). Ənəs b. Məlik – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Qiyamət günü Cənnət əhlindən olub dünyada ən çətin və məşəqqətli həyat sürən birisi gətirilir və Cənnətə bir dəfə salınıb çıxardılır». Ona: «Ey Adəm oğlu! Sən dünyada ikən heç çətinlik və sıxıntı gördünmü?» O, da: «Xeyr, ya Rəbbim! Mən heç bir həyat çətinliyi və sıxıntısı görmədim!»⁶⁴⁰.

Cəhənnəm isə Allahı inkar edib, Rəsuluna baş qaldıran kafirlər, münafıqlar, müşriklər, günahkarlar və zalımlar üçün hazırlanmışdır. Günahkarların atəşi əbədi deyildir. Kafirlərin atəşi isə əbədi olaraq

⁶³⁸ Buxari, Müslim.

⁶³⁹ Buxari, Müslim.

⁶⁴⁰ Müslim 2807.

sönməz. Orada ağıla gəlməyən cəzalar və əzablar vardır. **De ki: «Haqq Rəbbinizdəndir. Kim istəyir inansın, kim də istəyir inanmasın (kafir olsun). Biz zalimlər üçün elə bir atəş hazırlamışıq ki, onun pərdələri (dumanları) onları bürüyəcəkdir. Onlar imdad istədikdə onlara qətran (yaxud yaradan axan irin-qan) kimi üzlərini büryan edən bir su ilə kömək ediləcəkdir. O, nə pis içki, o Cəhənnəm necə də pis məskəndir».** (əl-Kəhf 29). Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cəhənnəm əhli, cəhənnəmliklərə gəlincə isə onlar orada nə ölürlər, nə də həyat tapırlar. Lakin günahları – *xətaları* – səbəbiylə atəşə düşən bir qrup kimsələr vardır ki, atəş onları təməmilə yandırır (kül) edər. Yanıb kömür olduqdan sonra onlara şafaət edilmə izni verilir. Beləcə qrup-qrup çıxarılıb Cənnət çaylarına atılırlar. Sonra: “Ey Cənnət əhli! Bunların üzərinə su tökün” deyilir. Onlar sel yatağında bitən yabanı ot kimi yenidən bitərlər”⁶⁴¹. Ənəs b. Məlik – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Qiyamət günü Cəhənnəm əhlindən olub dünyada ən nemətli və gözəl yaşayan birisi gətirilib Cəhənnəmə bir dəfə salınıb çıxardılır». Ona: «Ey Adəm oğlu! Sən heç dünyada ikən bir xeyir gördünmü?» O, da: «Xeyr, ya Rəbbim! Heç bir xeyir görmədim»⁶⁴². **«Əgər zülm etmiş bir şəxs yer üzündə olan hər şeyə sahib olsaydı, onu (Allahın əzabından qurtarmaq üçün) fidyə verərdi. Onlar əzabı gördükləri zaman için-için peşman olurlar».** (Yunus 54). Ənəs b. Məlik – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Qiyamət günü Uca və Böyük olan Allah Cəhənnəmliklərdən ən yüngül əzab olunana: «Dünya və dünyadakı hər şey sənə olsaydı bu əzabdan qurtarmaq üçün onu sədəqə verərdinmi?» O, da: «Bəli, sədəqə verərdim» deyəcəkdir. Allah ona: «Mən səni atəşə atmayacaqdım. Dünyada ikən səndən bundan da yüngülünü istəmişdim. Mənə şərikin qoşmamağımı. Lakin sən dünyaya gəldikdə (Allaha ibadət etməkdən) imtina etdin və şirkdən də uzaq olmadın»⁶⁴³.

Əhli Sünnə - Muhəmməd – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in Cənnətə ilk girəcəyinə, həmçinin onun ümmətinin ilk hesaba çəkiləcəyinə və Cənnətliklərin yarısından çoxunun onun ümmətinin təşkil edəcəyinə iman edirlər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günündə Cənnətin qapısına gələcəyəm və qapının açılmasını istəyəcəyəm». Mənə: «Sən kimsən?» deyə soruşacaqlar. Mən də:

⁶⁴¹ Müslim “İman” 306, (185).

⁶⁴² Müslim “Munafiqun” 2807.

⁶⁴³ Buxari “Rikak” 51, 49, Müslim 2805.

«Muhəmməd!» deyəcəyəm. O, da: «Mənə sənin adın verildi. Səndən əvvəl heç kəs üçün qapını açmamaqla əmr olundum»⁶⁴⁴. Ənəs – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Qiyamət günü cəmaati ən çox olan kimsə mənəm. Cənnət qapısını ilk döyən də mənəm”⁶⁴⁵. Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətdə yüz dərəcə vardır. Allah oranı yolunda vuruşan mücahidlər üçün hazırlamışdır. Hər iki dərəcə arasında yerlə göy arası qədər məsafə vardır. Allahdan dilədikdə Firdovsu diləyin. O, Cənnətin orta yerində ən üst yerdədir. Onun üstündə Rəhmənin Ərşi vardır. Cənnətin çayları oradan qaynayır» . Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cənnətdə Allahın yolunda vuruşanlar üçün hazırlanmış **100** dərəcə vardır. Hər iki dərəcə arası göylə yer arası qədərdir”⁶⁴⁷. Bureydə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnət əhli **120** səffdir. Bu səfflərdən **80** bu ümmətdən, **40** isə digər ümmətlərdən olacaqdır»⁶⁴⁸. Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Bizlər (dünyaya) ən sonda gələnlik, Qiyamət günü isə ən öndə olanlıq (Başqa rəvayətdə: Biz Cənnətə ilk girənlik. (Kitab Əhlinə) kitab bizdən öncə verilmiş, bizə isə sonra verilmişdir. Onlar ixtilaf etdilər. Allah bizi onların ixtilaf etdikləri haqqa izni ilə hidayət etdi⁶⁴⁹)»⁶⁵⁰. Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “(Onların) **bir çoxu əvvəlkilərdən (keçmiş peyğəmbərlərin ümmətlərindən), Bir çoxu da axırıncılardandır (bu ümmətdəndir)**”. (*əl-Vaqiə 39-40*). Ayəsi nazil olduqda Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Siz Cənnət əhlinin **4/1**-siz. Siz Cənnət əhlinin **3/1**-siz. Siz Cənnət əhlinin yarısınısınız...”⁶⁵¹. İbn Abbas – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Biz (dünyaya gəlməkdə) ümmətlərin ən sonuncusu yuq. Eyni zamanda hesabları hər kəsdən öncə çəkilənlik»⁶⁵². Rəsulullah -

⁶⁴⁴ Müslim 197.

⁶⁴⁵ Müslim 196.

⁶⁴⁶ Buxari 6987, Tirmizi 2530, əl-Albani "Səhih".

⁶⁴⁷ Buxari 6/11, Həkim 1/80, Əhməd 2/335, 5/321.

⁶⁴⁸ Tirmizi 2670, Əhməd 1/453, İbn Əbi Şeybə "Musənnəf" 11/471, Təhavi "Muşkil" 1/157.

⁶⁴⁹ Müslim 855.

⁶⁵⁰ Buxari «Cumə» 1/1.

⁶⁵¹ İbn Kəsir 1/404, Mücmuaz Zəvaid 10/403, Əhməd 3/383.

⁶⁵² İbn Məcə «Zuhd».

sallallahu aleyhi və səlləm - buyurdu: “Cənnət – mən girənə qədər digər Peyğəmbərlərə, Ümmətim girənə qədər digər ümmətlərə haramdır”⁶⁵³.

Bu ümmət yerdən ilk öncə çıxarılacaq, məhşərdə ən yüksək yerə ilk olaraq duran ümmətdir, Ərşin gölgəsinə ilk öncə gələn, aralarında hesabları ilk çəkiləcək olan ümmətdir, sıratı ilk keçən, Cənnətə də ilk girən ümmətdir, Cənnət – Muhəmməd - *sallallahu aleyhi və səlləm* - girənə qədər digər Peyğəmbərlərə, ümməti girənə qədər digər ümmətlərə haramdır. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Mənim yanıma Cəbrail - *aleyhissəlam* - gəlib əlimdən tutdu və ümmətimin girəcəyi qapını göstərdi. Əbu Bəkr: “Ya Rəsulullah! İstədim səninlə bərabər olum”. Peyğəmbər: “Ey Əbu Bəkr! Ümmətimdən Cənnətə ilk olaraq girən kişi sənsən” deyə buyurdu⁶⁵⁴.

Cənnət Və Cəhənnəmin Mövcud Olması: Əhli Sünnə Cənnət və Cəhənnəmin yaradılmış olduqlarına və indi də var olduqlarına inanırlar. ***«Rəbbinizin məğfirətinə və genişliyi göylər və yer üzü qədər olan, müttəqilər üçün hazırlanmış Cənnətə tələsin».*** (Ali-İmran 133). ***«(Ey insanlar!) Rəbbiniz tərəfindən bağışlanmağa və göycə, yercə geniş olub, Allaha və onun peyğəmbərinə iman gətirənlərdən ötrü hazırlanmış Cənnətə nail olmaq üçün bir-birinizdən qabağa düşməyə çalışın. Bu Allahın dilədiyi kimsəyə ata etdiyi lütf, mərhəmətidir. Allah çox böyük mərhəmət, kərəm sahibidir».*** (əl-Hədid 21). ***And olsun ki, (Muhəmməd aleyhissəlam Cəbraili öz həqiqi surətində) başqa bir dəfə də (merac vaxtı) görmüşdü; (Yeddinci göydəki) Sidrətül-müntəhanın yanında. (Mələklər, şəhidlər və müttəqilər məskəni olan) Məva cənnəti onun yanındadır”.*** (ən-Nəcm 13-15). Aişə – *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, günəş tutuldu. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «...Mən vəd olduğunuz hər şeyi gördüm. Hətta irəliyə doğru getməyə başladığımı gördüyünüz vaxt Cənnətdən bir salxım almaq istədim (Başqa rəvayətdə: Əgər o, salxımı dərə bilsəydim dünya durduqca ondan yeyərdiniz (heç qurtarmazdı). Məni geriye çəkildiyimi gördüyünüz vaxt Cəhənnəmi gördüm. Bu gün kimi ömrümdə qorxulu bir mənzərə görməmişdim...»⁶⁵⁵. Abdullah b. Amr – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Muhəmmədin canı əlində olan Allaha and olsun ki, Cənnət o qədər yaxınlaşdı, o qədər yaxınlaşdı ki, əlimi açsaydım meyvələri (yemişləri) əlimə gələrdi. Cəhənnəm də o,

⁶⁵³ Daraqutni “əl-Əfrad”, İbn Kəsir 1/404.

⁶⁵⁴ Əbu Davud 4652.

⁶⁵⁵ Buxari 1212, Müsllim 901.

dərəcədə yaxınlaşdı ki, ondan sizə də zərər gələr qorxusuyla qorunmağa başladım”⁶⁵⁶. Ənəs b. Məlik – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – bizimlə namaz qılarkən buyurdu: «Ey insanlar! Mən sizin imamınızam. Məndən öncə rukuya və səcdəyə getməyin, başlarınızı qaldırmayın. Çünki mən sizi önümdən və arxamdan görürəm. Canım əlində olana and olsun ki, mənim gördüyümü görsəydiniz az gülər, çox ağlayardınız”. Onlar: “Nə gördün Ya Rəsulullah!” dedilər. Peyğəmbər: “Cənnət və Cəhənnəmi” deyərək buyurdu⁶⁵⁷.

Həmçinin - Adəm – *əleyhissəlam* – və zövcəsinə qadağan olunmuş ağacdən yeməkləri, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in Merac səfərində Cənnət və Cəhənnəmi görməsi onların olduğuna dəlalət edir. Cəhənnəm haqqında: **«Kafirlər üçün hazırlanmış oddan həzər edin»**. (*Ali-İmran 131*). **«Həqiqətən Cəhənnəm pusqudur. O, azğınların məskənidir»**. (*ən-Nəbə 21-22*). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mənə Cənnət göstərildi və oranın əhalisinin çox hissəsini fəqirlərin olduğunu gördüm. Mənə Cəhənnəm göstərildi və oranın əhalisinin çoxunun qadınlar olduğunu gördüm»⁶⁵⁸. İbn Ömər – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Sizdən hər hansı bir kimsə öldükdən sonra səhər-axşam ona qalacağı yer göstərilir. Cənnət əhlindəndirsə Cənnət, Cəhənnəm əhlindəndirsə Cəhənnəm əhli arasındakı yeri göstərilir və ona: Qiyamət günü Allah səni ora göndərincəyə qədər sənün yerin budur» deyilir⁶⁵⁹. Kəb b. Məlik – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Möminin canı Cənnət ağaclarına qonan bir quşdur. Ta ki, Uca Allah Qiyamət günündə onu təkrar cəsədinə geri göndərincəyə qədər»⁶⁶⁰. İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «İsraya getdiyim gecə İbrahim – *əleyhissəlam* – ilə görüşdüm. Mənə: «Ey Muhəmməd! Ümmətinə məndən salam söylə və onlara xəbər ver ki, Cənnətin torpağı xoş, suyu gözəl və ora dümdüz bir ərazidir. Orada əkiləcək ağaclar isə: **«Subhanəllai Və Bihəmdihî, Lə İlahə İlləllahu, Vallahu Əkbər»** sözləridir»⁶⁶¹. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Kim

⁶⁵⁶ Əhməd 2/159, Əbu Davud 1194, Nəsəi 3/138.

⁶⁵⁷ Müslim 426.

⁶⁵⁸ Buxari, Müslim.

⁶⁵⁹ Buxari, Müslim 5110.

⁶⁶⁰ Muvatta 1/240, Tirmizi 1641, Nəsəi 4/108, İbn Məcə 1449, Musnəd 3/455,456, 6/386.

⁶⁶¹ Tirmizi 3458.

Subhənəllahil Azimi Və Bihəmdih» deyərsə onun üçün Cənnətdə bir xurma ağacı əkilər»⁶⁶².

Əhli Sünnə - Cənnət və Cəhənnəmin əbədiyyən yox olmayacağına da inanırlar. Allah Cənnət və Cəhənnəmi, məxluqatını yaratmadan əvvəl var etmişdir. Hər iksinə girəcək insanları da, cinləri də O, yaratmışdır. Cənnət əhli, Cənnət əhlinin əməllərini edərək ölürlər. Cəhənnəm əhli isə Cəhənnəm əhlinin əməlləri ilə əməl edərək ölürlər. Cənnət əhli Allahın lütfü ilə Cənnətə, Cəhənnəm əhli isə Allahın ədaləti ilə Cəhənnəmə girərlər. «*(İslami) ilk əvvəl qəbul edib (başqalarını bu işdə) qabaqlayan mühacirlərə və ənsara, həmçinin yaxşı işlər görməkdə onların ardınca gedən kimsələrə gəldikdə, Allah onlardan, onlar da Allahdan razıdırlar. Allah onlar üçün əbədi qalacaqlar, altından çaylar axan Cənnətlər hazırlamışdır. Bu ən böyük qurtuluş və uğurdur*». (ət-Tövbə 100). «*Xoşbəxt olanlar isə, Rəbbinin dilədiyindən əlavə, tükənməz bir nemət kimi göylər və yer durduqca Cənnətdə əbədi qalacaqlar*». (Hud 108). «*Onlara Cənnətdə heç bir yorğunluq üz verməz. Onlar oradan çıxan da deyillər*». (əl-Hicr 48). *Bu əlbətdə bizim ruzimizdir. O, bitməz-tükənməzdir*». (Sad 54) və s. ayələrdə Allah həm Cənnətin əbədiliyini, həm də oradakıların həyatının əbədi olduqlarını, həyatlarının əsla bitməyəcəklərini və oradan çıxarılmayacaqlarını bildirir. «*Onlar orada ilk ölümdən başqa bir ölüm dadmayacaqlar*». (əd-Duxan 56).

Cəhənnəm haqqında isə: «*Kafirləri və zülmkarları, şübhəsiz ki, Allah bağışlayan və onlara Cəhənnəm yolundan başqa bir yol göstərən deyildir. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Bu isə Allah üçün çox asandır!*». (ən-Nisa 169). «*Kim Rəbbinin hüzuruna günahkar kimi gələrsə, onu Cəhənnəm əzabı gözləyir. O, Cəhənnəmdə nə ölər, nə də yaşayar*». (Ta ha 74). «*Şübhəsiz ki, Allah kafirlərə lənət eləmiş və onlar üçün yanar od hazırlamışdır. Onlar orada əbədi qalacaqlar, nə bir hami, nə də bir mədədkar tapa biləcəklər*». (əl-Əhzab 64-65). «*Kafir olanları Cəhənnəm odu gözləyir. (Orada) nə onların ölmünə hökm olunar ki, ölüb canları qurtarsın, nə də əzabları yüngülləşər. Biz hər bir kafiri belə cəzalandırıraq*». (Fatir 36). «*Onların bu əzabı yüngülləşdirilməyəcəkdir. Onlar orada əllərini hər şeydən üzümüş olacaqlar!*». (əz-Zuxruf 75) və s. ayələrdə Cəhənnəmin, cəhənnəm əhli üçün yaradıldığını, onların orada əbədi qalacaqları bildirilir.

⁶⁶² Səhih Tirmizi 3/160, Həkim 1/501, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 5/531.

CƏHƏNNƏMİN VƏSFI

«Ey iman gətirənlər! Özünü və əhli-əyalınızı elə bir oddan qoruyun ki, onun yanacağı insanlar və daşlar, xidmətçiləri isə Allahın onlara verdiyi əmrlərə asi olmayan buyurduqlarını yerinə yetirən daş qəbli və çox sərt təbiətli mələklərdir». (ət-Təhrim 6). «...Onlar Cəhənnəm odunun yanacağıdırlar». (Ali İmaran 10). «O, gün biz Cəhənnəmi kafirlərin gözü qarşısına gətirərik». (əl-Kəhf 100). «(Ey müşriklər! Qiyamət günü) Siz o, Cəhənnəmi mütləq görəcəksiniz! Bəli siz onu mütləq öz gözünləzlə görəcəksiniz!». (ət-Təkəsür 6.7). «Onların üstlərində və atlarında oddan sipər vardır. Allah öz bəndələrini bununla qorxudur. Ey bəndələrim! Məndən qorxun». (əz-Zumər 16). «Onları zillət basar...Onların üzü sanki gecənin zülmət parçaları ilə örtülmüşdür. Onlar Cəhənnəmlikdirlər. Özləri də orada əbədi qalacaqlar». (Yunus 27). «Əməl dəftəri sol əlinə verilən isə deyəcəkdir: «Kaş əməl dəftərim mənə verilməyəydi! Hesabımın da nə olduğunu bilməyəydim! Kaş o, (ölüm) qəti (əbədi) olaydı! Mal dövlətim mənə heç bir fayda vermədi». (əl-Haqqa 25-29). «Onlar deyəcəklər: «Ey Rəbbimiz! Sən bizi iki dəfə öldürüb iki dəfə diriltidin. Biz öz günahlarımızı etiraf etdik. İndi çıxmağa bir yol varmıdır! (Onlara) Bu ona görədir ki, (dünyada) yalnız Allah çağrıldığı zaman inkar edir, Ona şəriq qoşulduqda isə inanırdınız. İndi isə hökm uca, böyük olan Allahındır!». (əl-Mumin 11.12). «İnsanları onlara əzab gələcəyi günlə qorxut. O, gün zalimlər: «Ey Rəbbimiz! Bizə bir az möhlət ver. Biz sənəin dəvətini qəbul edər və Peyğəmbərlərə tabe olarıq» – deyərlər. Bəs əvvəlcə sizə heç bir zaval toxunmayacağı barədə and içməmişdiniz». (İbrahim 44). «Onlar orada fəryad edib deyəcəklər: «Ey Rəbbimiz! Bizi buradan çıxart ki, saleh əməllər edək. O, əməlləri yox ki, (dünyada) edirdik! (onlara) Məgər sizə orada öyüd-nəsihət qəbul edəcək kimsənin öyüd-nəsihət qəbul edəcəyi qədər ömür vermədikmi? Hələ sizə qorxudan Peyğəmbərlər də gəlmişdir. Dadın (Cəhənnəm əzabını)! Zalimlərin imdadına çatan olmaz!». (Fətir 37). «Onlar deyərlər: «Ey Rəbbimiz! Rəzil taleyimiz bizə qələbə çaldı və biz haqq yoldan azan bir cəmaat olduq! Ey Rəbbimiz bizi oradan (Cəhənnəm odundan) çıxart! Əgər bir də (pis işlərə) qayıtsaq, şübhəsiz ki, zalim olarıq». (əl-Muminun 106-108). «Sizdən elə bir kəs olmaz ki, Cəhənnəmə varid olmasın. Bu Rəbbinin buyurduğu vacib bir hökmdür». (Məryəm 71). Əbu Hureyrə – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah - sallallahu aleyhi və səlləm - buyurdu: «Cənnət və Cəhənnəm aralarında münaqişə etdilər. Cənnət deyir: «Mənə daxil olanlar zəif və miskinlərdir. Cəhənnəm deyir:

«Mənə daxil olanlar qüvvətli və təkəbbürlülərdir». Allah Cəhənnəmə: «Sən mənim əzabımsan. İstədiyimdən sənin ilə intiqam alaram». Cənnətə isə: «Sən Mənim rəhmətimsən. Sənin ilə istədiyim kəsə rəhm edərəm. İkinizə də dolacaq qədər vardır»⁶⁶³. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cəhənnəm əhlindən iki sinif insan var ki, mən onları dünyada ikən görməmişdim. Bir qövüm inəyin quyuğu kimi qamçılarla insanları döyərlər. İkincisi isə qadınlar açıq-saçıq, yarım çılpaq geyinəcəklər, pozğun şeylərə meyl edəcəklər, başlarını (saçlarını) dəvənin boynundakı hörüklər kimi maili çıxacaqlar. Onlar Cənnətə daxil olmazlar və onun iyisini də duymazlar. Halbuki cənnətin iyi bu və bu qədər məsafədən hiss edilir»⁶⁶⁴. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Əgər kafir Allahın yanındakı rəhmətini bilsəydi Cənnətdən ümüd kəsməzdi. Əgər mömin Allah yanındakı əzabdan xəbərdar olsaydı Allahın Cəhənnəmindən əmin olmazdı»⁶⁶⁵. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «...Allah Cənnətə sən mənim rəhmətimsən, mən səninlə qullarımdan istədiyimə rəhmət edirəm». Cəhənnəmə də: «Sən mənim əzabımsan. Mən səninlə qullarımdan istədiyimə əzab edirəm. Hər birinizə dolacaq qədər var. Amma Cəhənnəm dolmaq bilməz. Nəhayət Allah ayağını onun üzərinə qoyar, o da: Bəddi, Bəddi! deyib Cəhənnəm dolar. (Cəhənnəmi doldurmaqla) Allah heç bir kəsə zülm etməz. Cənnətə gəlincə Allah onun boşluqlarını doldurmaq üçün bir neçə varlılıqlar yaradır»⁶⁶⁶. Adıy b. Hatim – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Sizdən elə bir kimsə yoxdur ki, onunla Allah arasında heç bir vasitə olmadan Allah onunla danışsın. Sağına baxacaq etdiyi əmələndən başqa bir şey görməyəcəkdir, soluna baxacaq etdiyi əmələndən başqa bir şey görməyəcəkdir. Önünə baxacaq önündə Cəhənnəmdən başqa bir görməyəcəkdir. Bir xurmanın yarısı qədər də olsa sədəqə verərək və ya gözəl bir söz söyləyərək özünü Cəhənnəm əzabından qoruyun»⁶⁶⁷.

Cəhənnəmdən Allaha Sığınmaq: “O kəslər ki, ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahu xatırlar, göylərin və yerin yaradılması haqqında düşüner (və deyərlər): “Ey Rəbbimiz! Sən bunları boş yerə yaratmamısan! Sən pak və müqəddəssən! Bizə cəhənnəm odunun

⁶⁶³ Müslim 5081, Səhihul Cəmi 183.

⁶⁶⁴ “Səhihul Cəmi” 3693.

⁶⁶⁵ Buxari 7/83 «Rikak» 20.

⁶⁶⁶ Buxari, Müslim 5084.

⁶⁶⁷ Buxari, Müslim.

əzabından (Özün) qoru! Ey Rəbbimiz! Sən cəhənnəm oduna atdığıın şəxsi, əlbəttə, rüsvay edərsən və zalımlara kömək edən olmaz! Ey Rəbbimiz! Həqiqətən, biz: “Rəbbinizə inanın!” – deyə imana tərəf çağırən bir kimsənin çağırışını eşidib Sənə iman gətirdik. Ey Rəbbimiz! İndi günahlarımızı bizə bağışla, təqsirlərimizdən keç (böyük günahlarımızı bağışla, kiçik günahlarımızın üstünü ört) və canımızı yaxşı əməl sahibləri ilə bir yerdə al! Ey Rəbbimiz! Öz Peyğəmbərlərin vasitəsilə bizə vəd etdiklərini ver və Qiyamət günüündə bizi rüsvay etmə! Əlbəttə, Sən Öz vədinə xilaf çıxmazsan!” Rəbbi də onların dualarını qəbul edərək cavab verdi: “İstər kişi, istərsə də qadın olsun, Mən heç birinizin əməlini puça çıxarmaram. Siz (hamınız) bir-birinizdənsiniz (dində kişi, qadın eynidir). Hicrət edənlərin (Məkkədən Mədinəyə öz dinini qorumaq məqsədilə köçənlərin), öz yurdlarından çıxarılanların, Mənim yolumda əziyyətə düçar olanların, vuruşanların və öldürülənlərin günahlarının üstünü Allahdan bir mükafat olaraq, əlbəttə, örtəcək və onları (ağacları) altından çaylar axan cənnətlərə daxil edəcəyəm. Ən yaxşı mükafat Allah yanındadır!”. (Ali İmran 191-195). Ənəs b. Məlik – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Kim Allahdan üç dəfə Cənnəti istəyərsə, Cənnət deyər: «Allahım onu Cənnətə daxil et». Kim Allahdan üç dəfə Cəhənnəmdən qorunmasını istəyərsə, Cəhənnəm deyər: «Allahım onu Cəhənnəmdən qoru!»⁶⁶⁸. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Kim Allahdan gün ərzində 7 dəfə Cəhənnəmdən qorunmasını istəyərsə, Cəhənnəm deyər: «Ya Rəbbim! Filan qulun məndən Sənə sığınır. onu Cəhənnəmdən qoru!»”. Kim Allahdan gün ərzində 7 dəfə Cənnəti istəyərsə, Cənnət deyər: «Ya Rəbbim! Filan qulun məni Səndən diləyir. Onu Cənnətə daxil et»⁶⁶⁹. Əbu Sinan İsa b. Sinan, o da Ata əl-Xorasandan rəvayət edir ki: “Kim ki, Allahdan 7 dəfə onu Cəhənnəmdən azad etməsini istəyərsə Cəhənnəm: “Mənim səndən alacağım yoxdur” deyər. əl-Həsən b. Sufyandan, Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Allahdan Cənnəti çox istəyin, Cəhənnəmdən Allaha sığının. Çünki o ikisi şəfaətcidir və şəfaətləri qəbul ediləcəkdir. Şübhəsiz qul Allahdan çox-çox Cənnəti istədikdə Cənnət: Ya Rəbbim! Bu qulun

⁶⁶⁸ Tirmizi “Cənnət” 2572, İbn Məcə “Zuhd” 4340, Nəssəi 8/279. əl-Albani «Səhihul Cəmi» 6151, 6275.

⁶⁶⁹ əl-Albani “Səhihdə” 2506.

məni səndən istəyir. Onu mənə yerləşdir. Cəhənnəm də: “Ya Rəbbim! Bu qulun məndən sənə sığınır. Onu qoru”⁶⁷⁰.

Dünya Atəşi Cəhənnəm Atəşindən Qorxur: Aməş, Mucahid – *rahmətullahi aleyhi* - dən rəvayət edir ki: “Bu (dünya) atəşiniz Cəhənnəm atəşindən Allaha sığınır”. Başqa rəvayətdə: “Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, o belə (dünya atəşi) Cəhənnəm atəşinə dönməmək və qurtulmaq üçün Allaha dua edir” dedi.

Cəhənnəmin Böyüklüyü: İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «O, gün Cəhənnəm gətrilir. Cəhənnəmin yetmiş min yuları olacaqdır və hər bir yularından yetmiş min mələk tutacaqdır. Mələklər (bu yulardan) tutub Cəhənnəmi çəkib gətirəcəklər»⁶⁷¹. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Qiyamət günü Günəş və Ay bir-birinin içinə salınıb Cəhənnəmə atılacaqlar»⁶⁷².

Cəhənnəmin Dərinliyi: Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanında oturmuşduq. Bir gurultu səsi eşitdik. Rəsulullah: «Bilirsinizmi bu nə idi?». Biz: «Allah və Rəsulu daha gözəl bilir» dedik. Peyğəmbər: «Bu Cəhənnəmə yetmiş il bundan əvvəl atılmış daşdır ki, indi onun dibinə çatıb (Başqa rəvayətdə: Cəhənnəmin kənarından aşağıya doğru yuvarlanan bir daş 70 il sonra Cəhənnəmin dibinə çatmaz⁶⁷³)»⁶⁷⁴. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Həqiqətən insan fərqi nə varmadan elə bir kəlimə işlədər ki, bununla 70 il Cəhənnəmə düşər (yuvarlanar)»⁶⁷⁵.

Cəhənnəmin Vadiləri: “*Onlardan sonra namazı tərک edib şəhvətə uyan bir nəsil gəldi. Onlar (Cəhənnəmdəki) Fəyy dərəsinə düşəcəklər. (Yaxud, onlar da öz əməllərinin cəzasını alacaqlar)*”. (Məryəm 59). Əbu Umamə – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “**Ğəyy** və **Asam** Cəhənnəmin ən alt qatında iki çaydır. Oradan Cəhənnəm əhlinin irini axar”. İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “**Ğəyy** - Cəhənnəmdə bir vadidir”. **Ğəyy** – Cəhənnəmdə bir vadi olub dadı pis və dibi dərinidir”⁶⁷⁶. **Ğəyy** – Cəhənnəmdə isti sudan bir çaydır. Şəhvətlərinə tabe olanların atılacağı yerdir”. Qatadə – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “**Asam** – Cəhənnəmdə bir

⁶⁷⁰ Əbu Nuaym “Sifat əl-Cənnə” 70, İbn Kəsir “ən-Nihayə” 2/501.

⁶⁷¹ Müslim 2184, 2842.

⁶⁷² Buxari.

⁶⁷³ Müslim «Zuhd» 3/14.

⁶⁷⁴ “Səhihul Cəmi” 6870.

⁶⁷⁵ Əhməd.

⁶⁷⁶ İbn Əbi Dunyə.

vadidir”. Şəfi b. Matia deyir ki: “Cəhənnəmdə bir qəsr vardır. Ona *Həviyə* - deyilir. Kafir ona atılır dibinə çatmadan **40** il keçir”. “...*Qəzəbimə düçar olan isə mütləq uçuruma düşüb bədbəxt (Cəhənnəmlik) olar*”. (Ta ha 81). “...*Biz onların arasında (hamısının birlikdə məhv olacağı) bir cəhənnəm dərəsi bərqərar edərək!*”. (əl-Kəhf 52). Abdullah b. Amr – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Cəhənnəmdə dərin bir vadidir”. Amr b. Əbəsə – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “*Falk* – Cəhənnəmdə bir quyudur. İnsan oğlu Cəhənnəmdən əzab gördüyü kimi, Cəhənnəm də ondan əziyyət görür”⁶⁷⁷. Zeyd b. Ali – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “*Falk* – Cəhənnəmdə üstü örtük olan dərin bir quyudur. Üstü açıldığı zaman Cəhənnəm oradan çıxan istilikdən fəryad edər”⁶⁷⁸. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Cəhənnəmdə üstü örtülmüş bir quyudur”. İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Cəhənnəmdə bir həpsxanadır”. «*O, günü yalanlamış olanlara Veyl vardır*». (əl-Mursəlat 15). Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «*Veyl* - Cəhənnəmdə bir vadidir (Başqa rəvayətdə: İki dağ arasında bir vadidir). Kafir orada **40** il batır. Lakin dibinə çatmaz»⁶⁷⁹. Osman – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “*Veyl* – Cəhənnəmdə atəşdən bir dağdır”⁶⁸⁰. Əbu İyad – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “*Veyl* – Cəhənnəmdə irindən bir vadidir”. Ata b. Yəsar – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “*Veyl* – Cəhənnəmdə elə bir vadidir ki, dağlar içinə atılsa istiliyindən əriyərlər”. “*Mən onu sərt bir yoxuşa sürükləyəcəyəm*”. (əl-Muddəssir 17). *Səud* – atəşdən bir dağın adıdır. Kafir **70** il ona çıxar, çıxdıqdan sonra təkrar **70** il də Cəhənnəmə geri enər. Beləcə Cəhənnəmdə əbədiyyən əzab çəkər”. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «*Hüzun* - quyusundan Allaha sığınır». Səhəbələr: «Ey Allahın Rəsulu! *Hüzun* - quyusu nədir?» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Cəhənnəmdə bir vadidir. Cəhənnəm o, vadidən hər gün **100** dəfə Allaha sığınır» deyə buyurdu. Səhəbələr: «Ey Allahın Rəsulu! Ora kimlər girəcəkdir?» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Əməllərində riya edən kimsələr (Başqa rəvayətdə: Riyakar Hafizlər üçün)» deyə buyurdu⁶⁸¹. Bəkr b. Huneys – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Cəhənnəmdə bir vadi vardır. Cəhənnəm o, vadidən hər gün **7** dəfə Allaha sığınır. O, vadidə bir quyu vardır. Vadi və Cəhənnəm ondan gündə **7** dəfə Allaha sığınır. O,

⁶⁷⁷ İbn Əbi Dünə.

⁶⁷⁸ İbn Əbi Hətim.

⁶⁷⁹ Tirmizi 3164.

⁶⁸⁰ İbn Hibban, Həkim, Təbəri.

⁶⁸¹ Tirmizi 2384, İbn Məcə «Muqəddimə» 23, İmam Əhməd “Zuhd”.

quyuda elə bir ilan vardır ki, Vadi, Quyu və Cəhənnəm ondan gündə 7 dəfə Allaha sığınrlar. Hafizlərin fasiq olanları ora düşər. Onlar: “Rəbbimiz bütə ibadət edənlərdən öncə bizdən başladı”. Onlara: “Bilənlər bilməyənlər kimi deyildir” deyilər. Amr b. Şuey atasından, o da babasından rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Təkəbbürlülər (zalımlar) Qiyamət günü adam şəkilində kiçik qarışqalar boyda məşhərə toplanacaqlar. Onları hər tərəfdən zillət bürüyəcəkdir. Onlar Cəhənnəmdəki **Buləs** - adlı zindana aparılacaqlar. Onları alovların atəşi bürüyəcək və onlara Cəhənnəm əhlinin bədənindən axan irindən içirdiləcəkdir»⁶⁸². Ata b. Yəsar – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Cəhənnəmdə 70 min vadi vardır. Hər vadidə 70 min bölüm vardır. Hər bir bölümə 70 min hücrə vardır. Hər hücrədə Cəhənnəm əhlinin üzünü yeyən bir ilan (Başqa rəvayətdə: Dəvə boynu kimi qalın ilanlar və Həbəşistan qatırı kimi əqrəblər) vardır (Başqa rəvayətdə: Kafir və Münafıqlar bunların hamısına girmədən işləri bitməz)”⁶⁸³. Həsən b. Yəhyə əl-Huşəni – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Cəhənnəmdə hər evin, hər mağaranın, hər halqanın, hər ipin, hər zəncirin üzərində sahibinin ismi vardır”. Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Bu rəvayəti Süleymana danışdıqda ağladı və: “Vay olsun sənə! Bunların hamısı bir insana aid olsa necə olur?” dedi. Halqa boynuna, iplər ayağına, zəncirlər boynuna taxılrsa sonra atəşə, sonra da mağaraya atılar...” *Bunlardan Allaha Sığınırıq!*

Cəhənnəm Haradadır: Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Dəniz Cəhənnəmin özüdür»⁶⁸⁴. Abdullah b. Amr – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «...Doğrusu dənizin altında atəş, atəşin altında da dəniz vardır»⁶⁸⁵. İbn Abbas, Abdullah b. Səlam, Qatadə – *radıyallahu anhum* – deyirlər ki: “Cənnət - yeddi qat göydədir, Cəhənnəm isə - yeddi qat dənizin altında (Başqa rəvayətdə: Yerin yeddinci qatında)”⁶⁸⁶. Abdullah b. Amr – *radıyallahu anhu* – deyir ki: “Kafirlərin ruhları yerin dibində yedinci təbəqədədirlər”. İmam Əhməd, Yala b. Umeyyə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Dəniz Cəhənnəmdir”. Yala bu mövzu haqqında soruşulanda: **“...Biz zalımlar üçün elə bir atəş hazırlamışıq ki, onun pərdələri (dumanları) onları bürüyəcəkdir...”** (əl-Kəhf 29). İbn Abbas – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki: **“Dənizlər od tutub yanacağı (və ya dolub daşacağı) zaman”**. (ət-

⁶⁸² Buxari «Ədəbul Mufirad» 557.

⁶⁸³ İbn Əbi Dunya.

⁶⁸⁴ Əhməd 4/223.

⁶⁸⁵ Əbu Davud «Cihad» 3/9.

⁶⁸⁶ Əbu Nuaym, İbni Xyzeymə, İbn Əbi Dunya.

Təkvir 6) ayəsi barədə: Günəş, Ay və Ulduzlar dənizə salınar. Sonra bir külək əsər, onları alov olana qədər üflər”⁶⁸⁷. İbn Cərir, Səid b. Museyyibdən, o da Əli – *radiyallahu anhu* – dan rəvayət edir ki: Yəhudilərdən bir nəfərdən: “Cəhənnəm haradadır” deyə soruşuldu. O: “Dənizdir (Başqa rəvayətdə: Dənizin altında)” deyə cavab verdi. Əli: “O, doğru dedi” sonra: **“Dənizlər od tutub yanacağı (və ya dolub daşacağı) zaman”**. (*ət-Təkvir 6*). **“Və dolub daşan (alovlanan) dənizə ki”**. (*ət-Tur 6*) ayəsini oxudu. Səid b. Əbi əl-Həsən əl-Basri – *rahmətullahi aleyhi* - nin qardaşı deyir ki: “Dəniz Cəhənnəmin təbəqələrindən bir təbəqədir”.

Bəzi alimlər Cəhənnəmin də göydə olduğunu qeyd edirlər: Mucahid: **“Göydə də ruzinin (yağış, qar) və vəd olunduğunuz şey (mükafat, cəza) vardır! (Sizə vəd olunan mükafat, yaxud cəza Allah dərğahındakı lövhi-məhfuzda yazılmışdır)”**. (*əz-Zariyyat 22*) ayəsinin təfsirində: “Burada qəsd edilən Cənnət və Cəhənnəmdir” dedi. İmam Əhməd, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “İsra gecəsi Cənnət və Cəhənnəmi səmada gördüm bu ayəni oxudu: **“Göydə də ruzinin (yağış, qar) və vəd olunduğunuz şey (mükafat, cəza) vardır! (Sizə vəd olunan mükafat, yaxud cəza Allah dərğahındakı lövhi-məhfuzda yazılmışdır)”**. (*əz-Zariyyat 22*)⁶⁸⁸. *Doğrusunu Allah Bilir!*

Cəhənnəm Alovu: “Biz kafirlər üçün zəncirlər, qandallar və alovlu bir atəş azırlamışıq” (*İnsan 4*). **“Onlar üçün Cəhənnəmdən (Cəhənnəm odundan) döşək və üstlərinə örtmək üçün (atəşdən) yorğan vardır. Biz zalımları belə cəzalandırırıq!”**. (*əl-Əraf 41*). **“(O gün) bir çox üzlər zəlil görkəm alacaq; (Onlar Cəhənnəmin pillələrinə çıxıb-düşməklə boş yerə) zəhmət çəkib yorulacaq; Yanar oda girəcəkdir; Və onlara qaynar bulaqdan (su) içirdiləcəkdir”** (*Ğaşiyə 2-5*). Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cəhənnəmin qaynar içəcəyi insanların başlarına tökülsə oradan girər, qarınlarına çatar və bağırsaqlarını parça-parça edər. Axırda bu qaynar su arxa dəlikdən çıxar. Bu əridicidir. Sonra vəziyyət yenə də eyni ilə təkrarlanır”⁶⁸⁹. **“Onlar onunla (Cəhənnəm odu ilə) qaynar su arasında dolanıb duracaqlar”**. (*ər-Rəhman 44*). **“Şübhəsiz ki, günahkarlar (dünyada) haqq yoldan azmışlar və (axirətdə də) Cəhənnəm odu içərisində olacaqlar. O gün onlar üzüstə Cəhənnəmə sürüklənəcək (və onlara): “Duyun Cəhənnəmin (ələmini) təmasını!” (deyiləcəkdir)”**. (*əl-Qəmər 47-48*). **“Xeyr (bu mümkündür deyildir). Həqiqətən, o (Cəhənnəm)**

⁶⁸⁷ İbn Əbi Dünyə, İbn Əbi Hətim.

⁶⁸⁸ İmam Əhməd, Hılal “Kitabu Sunnə”.

⁶⁸⁹ Tirmizi 2585.

alovlu atəşdir. (Elə bir atəş ki) başın dərisini sıyırib çıxardır (dərinə sümükdən ayırır). Çağırır (o Cəhənnəm itaətdən) çıxanı, (imandan) üz döndərəni Və (mal-dövlət) yığıb saxlayanı!''. (əl-Məaric 15-18). **“O, Allahın yanar odudur. Elə bir od ki, ürəkləri yandırır-yaxar. O, belələrinin (qeybətçilərin və tə'nə vuranların) üzünə qapanıb kilidlənəcəkdir”.** (Huməzə 6-8).

Cəhənnəmin Hərərəti Və Zülməti: Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Adəm övladlarının yandırdığı od Cəhənnəm odunun yetmiş də bir hissəsidir (Başqa rəvayətdə: 69 dəfə şiddətlidir⁶⁹⁰)»⁶⁹¹. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cəhənnəm odunu ağ olana kimi min il qalayıblar, sonra yenə də min il qırmızı olana qədər qalayıblar, sonra yenə də qap-qara olana kimi min il də qalayıblar. O, zülmət gecə qaranlığı olana kimi min il də yandı»⁶⁹². Ubey b. Kəb – *radıyallahu anhu* – deyir ki: **“Yaxud onların əməlləri əngin dənizdəki qaranlığa bənzəyir”.** (ən-Nur 40). O, beş növ qaranlıqdır. Kəlami qaranlıqdır, əməli qaranlıqdır, girişi qaranlıqdır, çıxışı qaranlıqdır, düşəcəkləri yer də atəşin qaranlığıdır”. Dəhhaq – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Cəhənnəm qaradır, suyu qaradır, ağacları və əhli də qaradır. **“O gün neçə-neçə üzlər ağaracaq, neçə-neçə üzlər də qaralacaqdır”.** (Ali İmran 106). **“Pis işlər görənlərə isə pisliyin cəzası onun misli qədər verilir. Onları zillət bürüyər. Onları Allahdan qoruya bilən bir kimsə də yoxdur. Onların üzləri sanki zülmət gecənin parçalarına bürünmüşdür. Onlar Od sakinləridir və orada əbədi qalacaqlar”.** (Yunus 27).

Cəhənnəmin Soyuqluğu Və Hərərəti: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Cəhənnəm Uca Allaha şikayət edərək dedi: «Rəbbim mənim bir hissəm digər hissəmi yeyir». Buna görə də ona iki dəfə nəfəs almaq üçün izn verildi. Biri qış mövsümündə, biri də yaz mövsümündə. Hiss etdiyiniz ən soyuq hava və ən isti hava buna görədir»⁶⁹³. Ömər – *radıyallahu anhu* – deyir ki: “Əgər Cəhənnəmdən dananın burun dəliyi qədər dəlik açılsaydı şərqdə olan bir kimsəylə qərbdə olan bir kimsənin beyni istidən qaynayardı”. İbn Abbas – *radıyallahu anhu* – deyir ki: “Cəhənnəm əhli istidən ötrü Rəblərindən yardım istəyirlər. Köməklərinə soyuqdan sümükləri qıran elə bir külək gəlir ki, onlar bu dəfə isti üçün yardım istəyirlər”. AbdulMəlik b. Umeyr –

⁶⁹⁰ Muvatta «Cəhənnəm» 1.

⁶⁹¹ Buxari, Müslim 5077.

⁶⁹² Tirmizi, İbn Məcə.

⁶⁹³ Buxari, Müslim.

rahmətullahi aleyhi - deyir ki: “Cəhənnəmlilər Cəhənnəm gözətçilərinə onları Cəhənnəmin kənarına çıxarmalarını istərlər. Gözətçidə onları çıxarır. Lakin onları soyuq və şaxta öldürür. Onlar təkrar geri dönərlər”. İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Şaxta - əzabdır”. İkrimə – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “O, şiddətli soyuqdur”. Kəb – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Cəhənnəmdə bir soyuq vardır. İnsan ətini bədənindən soyar ta ki, Cəhənnəmlilər Cəhənnəmi köməyə çağırırlar”. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İsti vaxtı namazı sərin vaxta qədər buraxın. Çünki havanın bərk isti olması Cəhənnəmin nəfəs almasından ötrüdür»⁶⁹⁴. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qızdırma Cəhənnəmin genişlənməsindəndir. Onu su ilə sərinləşdirin»⁶⁹⁵. Amr b. Abəsə əs-Suləmi – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “...Günəş təpə nöqtəsinə (Zenitdə) gəldiyi vaxt namaz qılma. Çünki Cəhənnəm qapılarının açıldığı və Cəhənnəmin hərərətinin ən şiddətli olduğu bir saatdır...”⁶⁹⁶.

Cəhənnəmin Divarları: “*De: "Haqq Rəbbiniz tərəfindəndir. Kim istəyir inansın, kim də istəyir inanmasın". Biz zalımlar üçün elə bir od hazırlamışıq ki, onun divarları onları əhatə edəcəkdir. Onlar kömək dilədikdə əridilmiş metal kimi üzlərini qovuran bir su ilə kömək ediləcəkdir. Nə pis içkidir! Nə pis məskəndir!*”. (*əl-Kəhf* 29). İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Atəşdən divar mənasındadır”. Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Atəşdən dörd divardır. Hər divarın qalınlığı 40 illik məsafəir»⁶⁹⁷.

Cəhənnəmin Uğultusu Və Qəzəbi: “*(Yaxşı əməllərin mükafatı olaraq) öncədən özlərinə ən gözəl nemət (Cənnət, əbədi səadət) yazılmış kəslər – məhz onlar ondan (Cəhənnəmdən) uzaqlaşdırılmış olacaqlar. Onlar (Cəhənnəmin) uğultusunu eşitməyəcəklər. Onlar (Cənnətdə) ürəklərinin istədiyi (nemətlər) içində əbədi qalacaqlar*”. (*əl-Ənbiya* 101-102). “*O (atəş) onları uzaqdan görüncə (kafirlər) onun qəzəblə qaynamasını və uğultusunu eşidərlər*”. (*Furqan* 12). “*Rəbbini inkar edənləri cəhənnəm əzabı gözləyir. Ora necə də pis məskəndir! Onlar (özləri kimi kafirlərlə) qaynayan Cəhənnəmə atıldıqları zaman onun dəhşətli uğultusunu eşidəcəklər! O, (kafirlərə olan) qeyzindən az qala parça-parça olsun. Hər hansı bir tayfa ora (Cəhənnəmə) atıldıqca onun gözətçiləri onlardan*

⁶⁹⁴ Buxari, Müslim.

⁶⁹⁵ Buxari “Tibb” 28, Müslim «Səlam» 83, 2212, Tirmizi “Tibb” 25, 2074.

⁶⁹⁶ Müslim.

⁶⁹⁷ Tirmizi.

(məzəmmətlə): **“Məgər sizə (Allahın əzabı ilə) qorxudan bir peyğəmbər gəlməmişdimi?” – deyə soruşacaqlar**”. (əl-Mulk 6-8). **Şəhiq** – Cəhənnəmdən çıxan səs, eşşək səsi kimi. **Şəhiq** – sinədən gələn səs. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Kim mənim söyləmədiyim bir şeyi mənə isnad edərsə özünə Cəhənnəmin iki gözü arasında bir yer hazırlasın”. Səhəbələr: “Ya Rəsulullah! Cəhənnəmin iki gözümü var?”. O: “Bəli” dedi və bu ayəni oxudu: **“O (atəş) onları uzaqdan görincə (kafirələr) onun qəzəblə qaynamasını və uğultusunu eşidərlər**”. (Furqan 12). **Uzaqdan** – kəliməsini 100 il məsafəsində olduğunu söyləmişlər. Muğis b. Səmi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Cəhənnəm hər gün iki dəfə uzun uzadı nəfəs alıb verir. Bunu da imtahana məruz qalan insan və cinlərdən başqa hər bir şey eşidir (Başqa rəvayətdə: Qiyamət günü bunu eşidən Mələklər və Peyğəmbərlər qorxudan səcdəyə qapanırlar və: Ya Rəbbim! Nəfsim, nəfsim. Bu gün nəfsimdən başqa heç kimsəyə zəmin deyiləm” deyərlər)”. **“O gün (Qiyamət günü) hər kəs öz canının hayında olar, hər kəsə əməlinin əvəzi (cəzası) verilər və onlara heç bir haqsızlıq edilməz!”**. (ən-Nəhl 111).

Cəhənnəmin Dərəcələri Və Çuxurları: **“(Ya Rəsulum!) Əlbəttə, münafiqlərin yeri Cəhənnəmin ən aşağı təbəqəsindədir. Sən heç vaxt onlara yardım edən tapmazsan!”**. (ən-Nisa 145). **“Hər kəs üçün etdiyi əməllərə görə dərəcələr (müxtəlif mükafatlar və cəzalar) vardır. Rəbbin onların nə etdiklərindən qafil deyildir!”**. (əl-Ənam 132). **“Allahın rızasını qazanmaq ardınca gedən şəxs, Allahın qəzəbinə düşər olmuş şəxs kimi ola bilərmi? Onun (qəzəbə düşər olanın) yeri Cəhənnəmdir. O yer necə də pisdir! Onların Allah yanında (bir-birindən fərqli) dərəcələri vardır. Allah onların etdiyi işləri görəndir”**. (Ali İmran 162-163). AbdurRahman b. Zeyd b. Əsləm – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Cənnətin dərəcələri yuxarıya doğru çıxar, Cəhənnəmin dərəcələri isə aşağıya doğru enər”. İbn Əbi Dünyə, İkrimə – *radiyallahu anhu* – dan rəvayət edir ki: **“(Cəhənnəmin) yeddi qapısı (təbəqəsi) var. Hər qapıdan müəyyən bir dəstə girir”**. (əl-Hicr 44) ayəsində: “Cəhənnəmin yeddi təbəqəsi vardır” deyər. Əbu Hureyrə: **“(Ya Rəsulum!) Əlbəttə, münafiqlərin yeri Cəhənnəmin ən aşağı təbəqəsindədir. Sən heç vaxt onlara yardım edən tapmazsan!”**. (ən-Nisa 145) ayəsinin təfsirində deyir ki: **“Dərkul Əsfəl”** üzəri qapılarla bağlı olub üstən və altdan atəş yağan yerdir. Ayədə olduğu kimi: **“Onların üstlərində və altlarında oddan sipər (kölgəlik) vardır. Allah Öz bəndələrini bununla (bu əzabla) qorxudur. Ey bəndələrim! Məndən qorxun!”**. (əz-Zumər 16). İbni Mubərək, Yəhyə b. Əyyubdan, o da Ubeydullah b. Zuhridən, o da Əbu Yəsar –

rahmətullahi aleyhi – dən rəvayət edir ki: “Cəhənnəmin hər qatında yetmiş yer vardır. Hər bir yerdə fərqli bir əzab vardır ki, o əzabı digər yerdə görə bilməzsən”. İbn Ömər – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cəhənnəmin yeddi qapısı vardır (Başqa rəvayətdə: Süvari iki qapı arasını 70 ilə qət edər). Onlardan biri mənim ümmətimə qılinc qaldıranlar üçündür»⁶⁹⁸. İbn Cüreyc “(Cəhənnəmin) *yeddi qapısı var*” ayəsinin təfsirində deyir: **1. Cəhənnəm. 2. Laza** (od). **3. Hutəmə** (odlanmış), **4. Səhr** (Cəhənnəm), **5. Səqər** (alov). **6. Cahim. 7. Həviyə** (uçurum) Əbu Cəhl bu qatdadır”⁶⁹⁹. Ubey b. Kəbb – *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Cəhənnəmin yeddi qapısı vardır. Bunlardan biri *Hərurilər* üçündür»⁷⁰⁰. İbn Ömər – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Cəhənnəmin yeddi qapısından hər biri bir pis əməl üçün varsa, Cənnətin səkkiz qapısının hər biri bir saleh əməl üçün vardır”.

*Cəhənnəmin Suyu: «Cəhənnəm odu onların üzlərini yandırır. Onlar orada dişləri ağarmış vəziyyətdə dururlar». (əl-Muminun 104). «Onların dəriləri yanıb bişdikcə əzabı (həmişə) dadsınlar deyər o, dəriləri başqası ilə əvəz edəcəyik». (ən-Nisa 56). «Onlar orada nə bir sərinlik, nə də içməyə bir şey tapacaqlar. Qaynar sudan və irindən başqa». (ən-Nəbə 24-25). «Hələ qarşıda Cəhənnəm vardır. İrinli-qanlı sudan içiriləcəkdir. O, irinli-qanlı suyu qurtum-qurtum içər, onu zorla udar. Ona hər tərəfdən ölüm gələr lakin ölməz». (İbrahim 16-17). «Onlar imdad istədikdə onlara qətran (yaxud yaradan axan irin qan) kimi üzlərini büryan edən bir su ilə kömək ediləcəkdir. O, nə pis içki, o (Cəhənnəm) necə də pis məskəndir!». (əl-Kəhf 29). “O (atəş) onları uzaqdan görüncə (kafirlər) onun qəzəblə qaynamasını və uğultusunu eşidərlər”. (əl-Furqan 12). “Onlar (özləri kimi kafirlərlə) qaynayan Cəhənnəmə atıldıqları zaman onun dəhşətli uğultusunu eşidəcəklər! O, (kafirlərə olan) qeyzindən az qala parça-parça olsun”. (Mulk 7-8). “Rəbbi barəsində mübahisə aparan bu iki zümrə (möminlər və kafirlər bir-birinə) düşməndir. Onu inkar edənlər üçün atəşdən paltar biçilmişdir; başlarına da qaynar su töküləcəkdir. O su ilə qarınlarında olanlar (bağırsaqları, ciyərləri) və dəriləri əridiləcəkdir. Hələ onlar üçün (başlarına vurulacaq) dəmir toppuzlar da vardır”. (əl-Həcc 19-21). Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – *Sədid* - suyu haqqında buyurdu: «O, ağıza yaxınlaşdırılacaq və onu (Cəhənnəmdə əzab çəkən) heyvanın su içdiyi kimi içər. Su onun sifətinə yaxınlaşanda onu yandıracaq və içənin*

⁶⁹⁸ Tirmizi, İmam Əhməd.

⁶⁹⁹ İbn Əbi Dunyə.

⁷⁰⁰ Əhməd 2/94.

başının dərisi qopacaq. O, suyu içəndə isə onun bağırsaqları parça-parça olub arxa dəlikdən çıxacaqdır»⁷⁰¹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Cəhənnəmlərin başlarına qaynar su tökülür. Bu su vücudlarına nüfuz edəcəkdir. Belə ki, qarınlarına qədər çatır, içlərində nə var, nə yox hamısını atar (çölə) və ayaqlarını deşib keçər. **“O su ilə qarınlarında olanlar (bağırsaqları, ciyərləri) və dəriləri əridiləcəkdir”.** (əl-Həcc 20). sonra əriyən bədənləri əvvəlki halını alar»⁷⁰². İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – deyir ki, kim Sədidi görmək istəyirsə buna baxsın – deyərək insanları məscidə yönəldir. Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – deyir ki, bu su yağın çöküntüsünə oxşayır və onu üzə yaxınlaşdırdıqda başın dərisi onun üstünə düşər». **“(Allah əzab mələklərinə buyurar:) “Onu tutub Cəhənnəmin tən ortasına sürüyün! Sonra başına əzab olaraq qaynar su tökün! (Və ona belə deyin:) “(Bu əzabı) bir dad görək! Sən ki (öz ələmində) çox qüvvətli, möhtərəm bir şəxs idin!”.** (əd-Duhan 47-50). Sələf alimləri bu ayənin Əbu Cəhl haqqında nazil olduğunu söyləyirlər. Əvzai – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Əbu Cəhl Qiyamət günü gətirilir və başının ortasından bir yarığ açılır. Sonra bir qab su gətirilir və bu yarığa tökülür və ona: “Dad, sən özünü çox şərəfli və böyük görürdün”. **Həmin** – İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Yandırılıb yanan sudur”. Dahhaq – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: **“Həmin** – Allah yer və göyləri yaratdığı gündən bəri, Cəhənnəm əhli o sudan içənə qədər qaynar və bu su onların başlarına tökülür”. İbni Zeyd – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: **“Həmin** – Cəhənnəm əhlinin atəş hovuzlarında toplanan göz yaşlarıdır və bu su onlara içirdilir”. **Ğasaq** – İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Kafirin dərisi ilə əti arasından axan şeydir”. Atiyyə – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Cəhənnəm əhlinin dərisindən axan su”. Əbu Səid – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Əgər Ğasaqdan bir qab bu dünyaya tökülsəydi onun pis qoxusunu dünya əhli hiss edərdi»⁷⁰³. Mucəhid – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: **“Ğasaq** – həddən çox soyuq olduğu üçün dadına baxılmayan sudur”. Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Uca və Böyük olan Allah içki içən şəxsə **Tinətul Xabəldən** içirəcəyinə söz vermişdir». Səhabələr: «Ey Allahın Rəsulu! **Tinətul Xabəl** nədir?» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Cəhənnəm sakinlərinin təri və ya (yanmaları nəticəsində)

⁷⁰¹ Əhməd.

⁷⁰² Tirmizi “Cəhənnəm” 4, 2585.

⁷⁰³ Əhməd, Tirmizi, Həkim.

bədənlərindən axan sudur» . *Muhl* – Əli, İbn Abbas - *radiyallahu anhum* – deyirlər ki: “*Muhl* – Yağın çöküntüsü kimi qaradır”.

Cəhənnəm Atəşi: “*Xeyr* (bu mümkün deyildir). *Həqiqətən, o* (Cəhənnəm) *alovlu atəşdir.* (Elə bir atəş ki) *başın dərisini sıyrıb çıxardır* (dərini sümükdən ayırır)”. (əl-Məaric 15-16). “(Ya Peyğəmbər!) *Sən nə bilirsən* (haradan bilirsən) *ki, nədir Səqər! O* (heç kəsi sağ) *qoymaz və* (salamat) *buraxmaz! İnsanı yandırır-yaxar!*”. (əl-Muddəssir 27-29). Saleh b. Həyan, İbn Bureydə - *radiyallahu anhu* – dan rəvayət edir ki: “*O* (heç kəsi sağ) *qoymaz və* (salamat) *buraxmaz!* – Sümükləri, əti, beyni yeyər və insanı belə buraxar”. Sələflər deyirlər ki: “Qəlb xaric hər şeyi yandırar və bu halı ilə bağırar”. İbn Zeyd – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Onların sümüklərini parçalayar və sonra əvvəlki halını alar, dərisi də həmçinin”. “(Allah dərgahından belə bir nida gələcəkdir): “*Onu tutub qandallayın! Sonra da Cəhənnəmə atın! Daha sonra onu yetmiş arşın uzunluğunda zəncirlə bağlayın! Çünki o, böyük olan Allaha inanmırdı.*” (əl-Həqqə 30-32). Kəb – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Üzü üstə Cəhənnəmə sürüklənirlər. Sürüklənmənin şiddətindən əti, sümükləri hətta beyni də dağılır”. “*Şübhəsiz ki, günahkarlar* (dünyada) *haqq yoldan azmışlar və* (axirətdə də) *Cəhənnəm odu içərisində olacaqlar.* (Yaxud günahkarlar heyrət, yanlışlıq və dəlilik içindədirlər). *O gün onlar üzüstə Cəhənnəmə sürüklənəcəklər* (və onlara): “*Duyun Cəhənnəmin* (ələmini) *təmasını!*” (deyiləcəkdir)”. (Qəmər 47-48). “*Kitabı* (Quranı) *və peyğəmbərlərimizə göndərdiklərimizi* (vəhyi, möcüzələri və hökmləri) *yalan hesab edənlər* (bu hərəkətlərindən dolayı hansı cəzalara məruz qalacaqlarını) *mütləq biləcəklər! O zaman ki, boyunlarında halqalar və zəncirlər olduğu halda sürüklənəcəklər Cəhənnəmə* (qaynar suya) *tərəf, sonra odda yandırılacaqlar, Sonra da onlara belə deyiləcəkdir: “Haradadır şərikin qoşub ibadət etdikləriniz...”*” (əl-Mumin 70-72).

Cəhənnəmliklərin Yeməyi Və İçməyi: «*İrindən başqa yeməyi də yoxdur. Onu ancaq günahkarlar yeyər.*» (əl-Həqqə 36,37). «*Onların yeməyi* (zəhərdən və acı) *zəridən başqa bir şey olmayacaqdır.* (O, yemək onlara) *nə qüvvət verər, nə də aclıqdan qurtarar.*» (əl-Ğaşiyə 6-7). «(Ey insanlar!) *Qonaq olmağa bu Cənnət yaxşıdır, yoxsa zəqqum ağacı? Biz onu zalimlər üçün bir bəla etdik. O, elə bir ağacdır ki, Cəhənnəmin lap dibindən çıxar. Onun meyvəsi şeytanların başı kimidir. Onlar ondan yeyəcək və qarınlarını onunla dolduracaqlar. Sonra onlar üçün* (içməyə) *qaynar su ilə qatılmış irin vardır. Daha sonra onların qayıdacaqları yer mütləq yenə Cəhənnəmdir!*». (əs-Saffət 62-68). «*Həqiqətən* (Cəhənnəm-

⁷⁰⁴ Müslim 3/1587.

*dəki zəqqum ağacı künahkar kimsənin yeməyidir». (əd-Duhan 43-44). “Sonra, siz ey (haqq) yoldan azanlar, (haqqı) dananlar! Şübhəsiz ki, zəqqum ağacından (onun meyvəsindən) yeyəcəksiniz, Qarınlarınızı onunla dolduracaqsınız. Üstündən də (sizə bərk yanğı gəlmişdi üçün) qaynar su içəcəksiniz. Özü də onu susuzluq xəstəliyinə tutulmuş (dəvə) kimi içəcəksiniz. Bu onların haqq-hesab günündəki ziyafətidir. (Ey kafirlər!) Biz sizi (yoxdan) yaratdıq. Məgər (qiyamət günü yenidən dirildiləcəyinizi) təsdiq etməzmissiniz?”. (əl-Vaqiə 51-57). Ənəs b. Məlik – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah - sallallahu aleyhi və səlləm - buyurdu: «Əgər Zəqqumdan bir damcı bu dünyaya düşsəydi o, damcı dünyadakı canlıların yaşayışını təmin edən hər bir şeyi məhv edərdi. Artıq zəqqumdan başqa yeyəcəyi olmayan Cəhənnəm əhlinin halı necədir?»⁷⁰⁵. İbn Abbas – radiyallahu anhu – deyir ki: “Zəqqum ağacının əslinin atəşdən olduğunu bildirdi”. Həsən – radiyallahu anhu – deyir ki: “Kökü Cəhənnəmin dərinliklərindən və budaqları üst tərəfinə qədər uzanır”. Başqa rəvayətdə: “O, qaynayan bir ağacdır”. Cəfər, Əbu Umran əl-Cuvəni – rahmətullahi aleyhi - rəvayət edir ki: “Bizə çatan xəbərlərə görə ondan alınan hər bir loxmanın qarşılığında o, da eynisini onu alandan alır”. **“Daha sonra onların qayıdacaqları yer mütləq yenə Cəhənnəmdir!».** (əs-Saffət 62-68). Zəqqum yedikdən və qaynar su içdikdən sonra onları Cəhənnəmə geri götürürlər. Ayə qaynar suyun Cəhənnəmdən kənarında olduğuna dəlalət edir. Onlar Dəvənin suya götürülməsi kimi götürülür. Sonra isə Cəhənnəmə qaytarılırlar. **“(Onlara belə deyiləcəkdir:) “Bu, günahkarların yalan hesab etdikləri Cəhənnəmdir!” Onlar onunla (Cəhənnəm odu ilə) qaynar su arasında dolanıb duracaqlar”.** (ər-Rahmən 43-44). Qatadə, İbni Cüreyc – rahmətullahi aleyhi - və s. Rəvayət etmişlər. **«Dərgahımızda qandallar və Cəhənnəm. Boğaza tıxılıb qalan yemək (zəqqum) və şiddətli əzab vardır!».** (əl-Muzəmmil 12-13). İbn Abbas – radiyallahu anhu – deyir ki: “O, insanın boğazına ilişən bir tikandır (Tikanlı bitki). Nə aşağı gedər, nə də geri çıxar”. **“Bu gün bax burda onun yaxın bir dostu yoxdur. İrindən başqa bir yeməyi də yoxdur”.** (əl-Həqqə 35-37). İbn Abbas – radiyallahu anhu – deyir ki: “O, onların ətlərindən axan qan və sudur. (Atəş əhlinin yarasından axan sarı su) Bu da onların yeməyidir”.*

Cəhənnəm Xəstəlikləri: Şəfi b. Mati – rahmətullahi aleyhi - deyir ki: “Cəhənnəmdə **70** xəstəlik (növü) vardır və bunların hər birinin Cəhənnəmin fərqli yerlərində olduğunu bildirdi”. Aməş, Mucəhid – rahmətullahi aleyhi - rəvayət edir ki: “Cəhənnəm əhli qoturluq xəstəliyinə

⁷⁰⁵ Tirmizi 2584, Səhihul Cəmi 5126.

tutulurlar. Özlərini o qədər qaşırırlar ki, sümükləri görsənməyə başlayar və deyirlər: “Nə üçün bu xəstəlik bizi tutmuşdur?”. Onlara: “Möminlərə əziyyət etdiyiniz üçün” deyilər.

Cəhənnəmliklərin Qoxusu: Əbu Bəkr b. Ayyaş – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki, bir nəfər Məhkulun belə dediyini bildirdi: “Cəhənnəm əhlinə bir qoxu gəlir və onlar: “Ey Rəbbimiz! Cəhənnəmə girdiyimiz gündən bəri bundan daha pis qoxu hiss etmədik?”. Allah: “Bu zina əhlinin cinsi orqanlarından gələn qoxudur” deyə buyurar. Məzun b. Zazan – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Mənə çatan xəbərlərdən Cəhənnəmə atılan bəzi insanlar pis qoxularıyla başqalarına əziyyət verərlər və onlara: “Vay halınıza, dünyada ikən nə edirdiniz?” deyirlər. Onlar: “Mən alim idim. Lakin öz elimimdən istifadə etməzdim”.

“Ona Hər Tərəfdən Ölüm Gələr” Ayəsinin Təfsiri: **“Ona hər tərəfdən (bədəninin hər yerindən) ölüm gələr, lakin ölməz (ki, birdəfəlik canı qurtarsın). Hələ bunun ardınca (daha) dəhşətli bir əzab gələcəkdir!”.** (İbrahim 17). Ölüm vücudunda olan hər tükün altından gəlir. Dahhaq – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Ölüm ayaq barmaqlarından belə gəlir, ona elə bir şiddətli əzab gəlir ki, ölüm kimidir. Ayaq barmaqları və tükləri belə ağrını vücudunun hər tərəfində hiss edər. Cəhənnəm əhli beləcə ölməyəcək və dincəlməyəcəkdir”. İbni Cüreyc – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Ruhu qırtlağına ilişib qalır, nə aşağı düşər nə də çıxar. **“Orada nə öləcək, nə də yaşayacaqdır! (Nə ölü kimi ölü, nə də diri kimi diri olacaqdır!)”.** (əl-Ələ 13). Əvzai, Bilal b. Sadın – *rahmətullahi aleyhi* - belə dediyini bildirdi: “Qiyamət günü atəş deyəcək: “Ey atəş! Yandır, həlak et, geri çəkil, tut lakin öldürmə”.

Cəhənnəmliklərin Geyimi: **«(Məgər Cənnətdə olanlar) Cəhənnəm odunda əbədi qalıb bağırsaqları parça-parça edən qaynar su içirdiləcək kəslər kimi ola bilərlərmi?».** (Muhəmməd 15). **«Onu inkar edənlər üçün atəşdən paltar biçilmişdir. Başlarına da qaynar su töküləcəkdir».** (əl-Həcc 19). **«O, gün günahkarları qandallanmış görəcəksən! Köynəkləri qətrandan olacaqdır, üz gözlərini də atəş bürüyəcəkdir!».** (İbrahim 49-50). Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Geyimin topuqlardan aşağı keçən hissəsi Cəhənnəmdədir» . Əli, İbn Abbas - *radıyallahu anhum* – deyirlər ki: **“Qatran** - ərinmiş qurğuşundur”. İkrimə – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Ərinmiş qızıldır”. Mamər, Qatadə – *rahmətullahi aleyhi* - deyirlər ki: “Qurğuşundur”. Əbu Məlik əl-Əşəri - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ümmətimdə

⁷⁰⁶ Buxari 5887.

cahiliyyə adətlərindən qalma dörd əlamət vardır ki, onu heç vaxt tərk etməyəcəklər. Əsl-nəcabətlə fəxr etmək, nəsəbə söymək, ulduzlardan vəsilə istəyərək yağmur diləmək və ölünün arxasıyca fəryad edərək ağlamaq. Ölünün arxasıyca fəryad edərək ağlayan kimsə ölümündə öncə tövbə etməzsə Qiyamət günü bədəni xəstəlik (qotur və ya dəridə xırda-xırda irin) olacaqdır və onun üzərinə qatrandan geyim geyindiriləcəkdir» .

Cəhənnəmin Dumanı Və Qıgılcımı: *“Sol tərəf sahibləri! (Əməl dəftərləri sol əllərinə verilənlər!) Kimdir o sol tərəf sahibləri? (Onlar səmum yeli (qızmar atəş) və qaynar su içində, Qapqara duman kölgəsində olacaqlar! (O kölgə başqa kölgələrdən fərqli olaraq) nə sərin, nə də xoşagələndir”.* (Vaqiə 41-44). İbn Abbas - radiyallahu anhu – deyir ki: “Kölgə dumanıdır”. Əbu Malik – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Cəhənnəm dumanından kölgə”. Qatadə – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “İsti küləkdir”. **“Girin (Cəhənnəm tüstüsünün) üç qola ayrılmış kölgəsinə!”.** (əl-Mursəlat 30). **“O (sizə) nə kölgəlik olar, nə də (sizi) alovdan qoruyar. O (hər biri) bir saray boyda qıgılcımlar saçır”.** (əl-Mursəlat 31-32). Həsən və Dəhhaq – *rahmətullahi aleyhi* - deyirlər ki: “Saray kimi – Böyük ağacların kökü kimi – deyə açıqlamışlar. Mucahid – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Ağac və Dağ parçaları kimi qıgılcımlar”.

Cəhənnəmin Zəncirləri, Qandalları Və Dəmir Halqaları: *“Biz kafirlər üçün zəncirlər, qandallar və alovlu bir atəş hazırlamışıq”.* (İnsan 4). *“Acizlər özlərini yuxarı tutanlara deyərlər: “Xeyr bəs gecə-gündüz qurduğunuz hiylələr? O zaman ki, bizə Allahu danmağı və Ona şəriklər qoşmağı əmr edirdiniz”. Onlar əzabı gördükdə için-için pəşman olurlar. Küfr edənlərin boyunlarına zəncir vurarıq. Onlar ancaq (dünyədə) etdikləri əməllərin cəzasını çəkərlər”.* (Səba 33). **“O zaman ki, boyunlarında halqalar və zəncirlər olduğu halda sürüklənəcəklər. Cəhənnəmə (qaynar suya) tərəf, sonra odda yandırılacaqlar”.** (əl-Mumin 71-72). **“Dərgahımızda (onlardan ötrü ağır) qandallar və (alovlu) Cəhənnəm; Boğaza tıxanub qalan yemək (zəqqum) və (yandırıb-yaxan) şiddətli əzab vardır”.** (əl-Muzəmmil 12-13). *“(Allah dərgahından belə bir nida gələcəkdir:)* **“Onu tutub qandallayın! Sonra da Cəhənnəmə atın! Daha sonra onu yetmiş arşın uzunluğunda zəncirlə bağlayın!”.** (əl-Həqqə 30-32). Ayənin təfsirində: “Arşın 70 Baa-dır. Bir Baa isə Kufə ilə Məkkə arası qədərdir”. İbn Munkədir – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Dünyanın bütün zəncirləri bir yerə toplansa ayədə zikr edilən bir halqaya belə çatmaz”.

⁷⁰⁷ Müslim 934.

Cəhənnəmliklərin Döşəyi: “*Onlar üçün Cəhənnəmdən (Cəhənnəm odundan) döşək və üstlərinə örtmək üçün (atəşdən) yorğan vardır. Biz zalımları belə cəzalandırıraq!*”. (əl-Əraf 41). Muhəmməd b. Kəb, Dahhaq, əs-Suddi və s. Dedilər ki: “*Mihad* – döşək, *Gavaş* – isə yorğandır”. Vəhb b. Munəbbih – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Atəş əhli – Cəhənnəmdə yaşayan insanlardır, onlar nə sakinləşirlər, nə yatarlar, nə ölürlər, atəşin üzərində yeriyər, oturur, içəcəkləri Cəhənnəm əhlinin yaralarından axan su, yeyəcəkləri atəş zəqqumu, döşəkləri və yorğanları atəşdən, paltarları atəş və qatrandandır. Cəhənnəm əhli bir ucu Cəhənnəm gözətçilərinin əlində olan zəncirlərə bağlıdırlar, gözətçilər onları üzü və beli üstə sürükləyərlər. İrinləri Cəhənnəmdə olan quyulara axar və onların içəcəyidir”. Vəhb bunları söylədikdən sonra o, qədər ağladı ki, ürəyi getdi⁷⁰⁸.

Cəhənnəmin Toppuzları: “*Hələ onlar üçün (başlarına vurulacaq) dəmir toppuzlar da vardır. (Kafirlər) oradan – (Cəhənnəmdə düşdükləri) qəmdən qurtarmaq istədikə, yenidən ora qaytarılar və (onlara): “Dadın atəşin əzabını!” (deyilər). (əl-Həcc 21-22)*. Əbu Səid – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cəhənnəmliklərə (əzab üçün) təhsis edilən dəmir toppuzlardan biri yerə qoyulacaq olarsa (dünyaya düşsə) bütün cinlər və insanlar toplansalar belə onu yerdən qaldıra bilməzlər»⁷⁰⁹. Əbu Səid – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cəhənnəmdəki dəmir toppuzlardan biri ilə bir dağa vursalar o, dağı parçalıyar və toz halına salar»⁷¹⁰.

Cəhənnəmin Daşları: “*Ey iman gətirənlər! Özünüzü və əhli-əyalınızı elə bir oddan qoruyun ki, onun yanacağı insanlar və daşlar (daşdan düzəlmiş bütlər), xidmətçiləri isə Allahın onlara verdiyi əmrlərə asi olamayan, buyurduqlarını yerinə yetirən daş qəbli (heç kəsə zərrəcə rəhm etməyən) və çox sərt təbiətli mələklərdir (zəbanilərdir)*”. (ət-Təhrim 6). “*Madam ki, bele bir işi bacarmırsınız, heç bacara da bilməzsiniz, o halda kafirlər üçün hazırlanmış, yanacağı (günahkar) insanlardan və kibrit daşlarından ibarət olan oddan (Cəhənnəmdən) həzər edin!*”. (əl-Bəqərə 24). Rabi b. Ənəs – *rahmətullahi aleyhi* - başda olmaqla bir qrup alimlər Daşların – Allahdan qeyri tapınan bütlər olduğunu söyləmişlər. “*(Ey Məkkə əhli!) Siz və Allahdan qeyri ibadət etdiyiniz bütlər isə cəhənnəm yanacağısınız (odunusunuz). Siz ora varid olacaqsınız! Əgər*

⁷⁰⁸ İbn Əbi Dünə.

⁷⁰⁹ Əhməd 3/29.

⁷¹⁰ Əhməd 3/29.

bunlar tanrı olsaydılar, ora girməzdilər. Hamısı orada həmişəlik qalacaqlar". (əl-Ənbiya 98-99). Mamər, Səid b. Cərir – *rahmətullahi aleyhi* - rəvayət edir ki: "Bizə çatan xəbərlərdən kafir Qiyamət günü qəbrindən dirildikdə şeytaniyla bir olacaqdır. Allah onları atəşə salana qədər bu şeytan ondan ayrılmaz. Bu vaxt kafir: **"Hər kəs Rəhmanın zikrindən boyun qaçırsa, Biz ona Şeytani urcah edərək və onun (Şeytanın) yaxın dostu olar. (Şeytanlar) onları doğru yoldan çıxardar, onlar isə özlərinin haqq yolda olduqlarını güman edərlər! Nəhayət, o, (Qiyamət günü) hüzurumuza gəldikdə (öz yanında olan yoldaşına) belə deyər: "Kaş ki, mənimlə sən aranda şərqlə qərb arasındakı məsafə qədər uzaqlıq olaydı. Sən nə pis yolda imişsən!" Bu gün (peşmançılığınız) sizə heç bir fayda verməz. Siz birlikdə zülm (küfr) etdiyinizə görə əzaba da ortaqsınız!"**. (əz-Zuxruf 36-39)". **"Cəhənnəm də azğınlara göstərilər. Və onlara belə deyərlər: "İbadət etdikləriniz (bütələr) haradadır? Allahdan başqa (ibadət etdikləriniz?). Onlar sizə kömək edə bilərlərmi? Yaxud özlərinə bir köməkləri çatarmı?" Onlar (müşriklər) və azğınlar (üzüqoylu üst-üstə) oraya (Cəhənnəm) atırlar! İblisin bütün əsgərləri də (ora sürüklənib salınarlar). Onlar orada (öz bütələri və rəisləri ilə) çənə-boğaz olub deyərlər: "Allaha and olsun ki, biz (haqq yoldan) açıq-aydın azmışdıq! Çünki biz sizi (siz bütələri) aləmlərin Rəbbi ilə bərabər tuturduq. Bizi yalnız günahkarlar azdırdı"**. (əş-Şuəra 91-99). Müfəssirlərin çoxuna görə daşlardan qəsd kükürd daşlarıdır. Lakin bu daşlarda beş özəllik vardır: Tez yanar, pis qoxuludur, çox tüstülər, vücuda yapışar və kül olduğu zaman əriyib axar. Mücahid – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: "Leşdən daha pis qoxan bir daşdır".

Cəhənnəmin İlanları Və Əqrəbləri: Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cəhənnəmdə elə bir ilanlar var ki, qalınlıqları dəvənin boynu kimidir, onlardan biri sancdığı zaman acısı **40** bahar davam edər. Atəşdə elə bir əqrəblər var ki, qatır kimidir. Onlardan biri sancdığı zaman acısı **40** il davam edər"⁷¹¹. Mucəhid, Yəzid b. Şəcərə – *rahmətullahi aleyhi* - yoluyla rəvayət edir ki: "Cəhənnəmdə dəniz sahilləri kimi sahillər və o sahillərdə quyular, (o, quyularda) qatır kimi əqrəblər, dəvələrə bənzəyən ilanlar və bayquşlar var. Cəhənnəm əhli əzablarının bir az yüngülləşdirilməsini istədikləri zaman onlara: Sahilə gedin – deyilər. Oraya çatdıqda bayquşlar onları qaparaq param-parça edərlər. Onlarda sürətlə atəşə doğru qaçarlar. Daha sonra qoturluq xəstəliyinə tutularlar. Dərilərini o, qədər qaşıyarlar ki, sümükləri görünməyə başlayar. Onlara:

⁷¹¹ Həkim.

Bu sizi narahat edir? Onlar: “Bəli”. Deyərlər. Onlara: “Bu Müsəlmanlara etdiyiniz əziyyətdə görədir”.

Cəhənnəmliklərin Yaşı: Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bir kimsə Cənnətlik olaraq ölərsə istər böyük, istər kiçik olsun, yaşı nə olursa olsun **30** yaşında bir kimsə olaraq Cənnətə girər və artıq bu yaş əbədiyyən dəyişməz. Cəhənnəmlilər üçün də vəziyyət belədir (Başqa rəvayətdə: **33** yaşında)»⁷¹². Muaz İbn Cəbəl – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Cənnətliklər Cənnətə tüksüz, sürməli olaraq **30** və ya **33** yaşında olaraq girəcəklər»⁷¹³. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “İstər qəzadan, istərsə də yaşın keçməsinədən ötrü ölən hər kəs **33** yaşında dirildilir. Cənnət əhlidir: Adəm - *əleyhissəllam* – boyu, Yusuf - *əleyhissəllam* – in surətində (gözəlliyi), Əyyub - *əleyhissəllam* – in qəlbi üzərində yaradılır. Əgər Cəhənnəm əhli olarsa onu dağlar kimi böyüdə və şişirdərlər (Başqa rəvayətdə: İsa - *əleyhissəllam* – in yaşı olaraq **33**)”⁷¹⁴.

Cəhənnəm Əhlinin Allahdan Uzaq Olmaları: “*Xeyr (belə deyildir). Əslində onların qəlblərini qazandıqları (günahlar) qaplamışdır. Xeyr, o gün Rəbbinin mərhəmətindən məhrum olacaqlar! Sonra Cəhənnəmə varid qalacaqlar. Sonra da onlara: “Bu sizin (dünyada) yalan saydığınız (Cəhənnəmdir!)” deyiləcəkdir.* (əl-Mutəffifin 14-17).

Cəhənnəm Əhlinə Verilən Cəza: “*Günahkarları isə Cəhənnəmə susamış olduqları halda qovub apararıq.* (Məryəm 86). “*Sonra, siz ey (haqq) yoldan azanlar, (haqqı) dananlar! Şübhəsiz ki, zəqqum ağacından (onun meyvəsindən) yeyəcəksiniz, Qarınlarınızı onunla dolduracaqsınız. Üstündən də (sizə bərk yanğı gəldiyi üçün) qaynar su içəcəksiniz. Özü də onu susuzluq xəstəliyinə tutulmuş (dəvə) kimi içəcəksiniz. Bu onların haqq-hesab günündəki ziyafətidir.* (əl-Vaqiə 51-56). Əbu Səid əl-Xudri, Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhum* – ya həqiqətən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “...Qiyamət günü olduqda bir carçı qışqıraraq: «Hər ümmət (dünyada ikən) kimə ibadət edirdisə qoy onun ardınca düşsün». Bundan sonra Allahdan başqa bütələrə, tağutlara və s. ibadət edənlərin hamısı heç bir kimsə qalmadan Cəhənnəmə sürüklənirlər. Sonda yalnız əməlisaleh kimsələr, (Allaha ibadət edən) günahkarlar, həmçinin də Kitab Əhlinə bir qurup kimsələr

⁷¹² Tirmizi 2562, əl-Albani “Zəif”.

Tirmizi 2545, əl-Albani “Həsən”.

⁷¹⁴ İbn Əbi Dünə rəvayət etmiş bax: “Nihayə” 2/201.

⁷¹⁵ Təbərani.

qalır. İlk öncə Yəhudilər çağırılırlar və onlardan: «(Dünyada ikən) Nəyə ibadət edirdiniz?» deyə soruşulur. Onlar: «Biz Allahın oğlu Üzeyr – *aleyhissəlam* – a ibadət edirdik!» deyərlər. Onlara: «Yalan deyirsiniz! Allah özünə nə bir zövcə (yoldaş), nə də bir övlad götürmüşdür! (İndi) Nə istəyirsiniz?». Onlar: «Ey Rəbbimiz! Biz çox susadıq, bizə su ehsan et!» deyərlər. Onda onlara: «Ora su içməyə gedərsinizmi?» deyə işarə edilərək Cəhənnəmə sürüklənirlər. Cəhənnəm onlara şərab (ilğım) kimi görsənir. Onlar da onu (su zənn) edib Cəhənnəmə tökülürlər. Sonra Xristianlar çağırılaraq onlara da: «(Dünyada ikən) Nəyə ibadət edirdiniz?» deyə soruşulur. Onlar: «Biz Allahın oğlu İsa – *aleyhissəlam* – a ibadət edirdik!» deyərlər. Onlara: «Yalan deyirsiniz! Allah özünə nə bir zövcə (yoldaş), nə də bir övlad götürmüşdür! (İndi) Nə istəyirsiniz?». Onlar: «Ey Rəbbimiz! Biz çox susadıq, bizə su ehsan et!» deyərlər. Onda onlara: «Ora su içməyə gedərsinizmi?» deyə işarə edilərək Cəhənnəmə sürüklənirlər. Cəhənnəm onlara şərab (ilğım) kimi görsənir. Onlar da onu (su zənn) edib Cəhənnəmə tökülürlər...»⁷¹⁶.

Cəhənnəm Əhlinin Ağlaması: “Onları orada inilti (ah-nalə) gözləyir. Onlar orada (heç bir xoş söz) eşitməzlər”. (əl-Ənbiyə 100). **“Bədbəxt olanlar od içərisində (Cəhənnəmdə) qalacaqlar. Onların orada ah-fəryad gözləyir”.** (Hud 106). Rabi b. Ənəs deyir ki: **“Zəfir** – boğazdan çıxan səs, **Şəhik** – sinədən çıxar”. Ənəs – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cəhənnəm əhli o, qədər ağlayarlar ki, sonunda göz yaşları tükənir. Daha sonra göz yaşları yerinə qan gəlməyə başlayar belə ki, üzlərində iz salır. Əgər gəmilər göndərilseydi onun içində üzərdi”⁷¹⁷. Salih əl-Məri – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Mənə çatan xəbərlərə görə atəş əhli Cəhənnəmdə o, qədər bağırırlar ki, səsləri kəsilir. Belə ki, sadəcə ağır çəkən xəstənin iniltisi kimi bir səs qalır”. Malik, Zeyd b. Əsləm – *rahmətullahi aleyhi* – dən: “Yüz il səbr edərlər, yüz il ağlayarlar sonra da: **“İndi ağlayıb-sızlasaq da, səbr etsək də, fərq etməz (əzabdan xilas ola bilmərik). Bizim üçün heç bir sığınacaq (heç bir qurtuluş) yoxdur!”.** (İbrahim 21). Əbu İdris əl-Hevlani – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Nəfsimi ağlama gündündən öncə ağladıram, nəfsimi ağlamanın fayda vermədiyini gün gəlmədən öncə ağladıram. Sonra bir parça atəş gətirdi və əlini üzərinə qoydu. Yandırana qədər əlini çəkmədi və: “Ah, ah Cəhənnəm atəşinə, fayda verməyən günə ah, ah”.

⁷¹⁶ Buxari 4581, Müslim 183.

⁷¹⁷ İbn Məcə.

Cəhənnəm Əhlinin Atəşdən Çıxmaq İstəyi: “Onlar deyərlər: “Ey Rəbbimiz! Rəzil taleyimiz (bədbəxtliyimiz) bizə qələbə çaldı və biz haqq yoldan azan bir camaat olduq! Ey Rəbbimiz! Bizi oradan (Cəhənnəm odundan çıxart! Əgər bir də (Sənin xoşuna gəlməyən pis işlərə) qayıtsaq, şübhəsiz ki, zalım (özümüz özümüza zülm etmiş) olarıq”. (Allah) buyurar: “Orada zəlil (məyus) vəziyyətdə durub qalın və Mənə heç bir şey deməyin! (Cəhənnəm odundan xilas edilməyinizi Məndən diləməyin!)”. (əl-Muminun 106-108). *“Od içində olanlar cəhənnəm gözətçilərinə deyəcəklər: “Rəbbinizə dua edin ki, heç olmasa, bircə gün əzabımızı yüngülləşdirsin!” (Cəhənnəm gözətçiləri) deyəcəklər: “Məgər sizə öz peyğəmbərləriniz açıq-aşkar möcüzələr gətirməmişdilər?” Onlar: “Bəli (gətirmişdilər!)” – deyə cavab verəcəklər. (Cəhənnəm gözətçiləri onlara:)* *“Elə isə özünüz dua edin!” – deyəcəklər. Kafirlərin duası isə boş şeydir (heç vaxt qəbul olunmaz)”. (əl-Mumin 49-50). “Onlar orada fəryad edib deyəcəklər: “Ey Rəbbimiz! Bizi buradan çıxart ki, saleh əməllər edək. O əməlləri yox ki (dünyada) edirik.” (Onlara belə deyəcəyik:)* *“Məgər orada sizə öyüd-nəsihət qəbul edəcək kimsənin öyüd-nəsihət qəbul edə biləcəyi (düşünəcək kimsənin düşünəcəyi) qədər ömür vermədikmi?! Hələ sizə (siz kafirləri Allahın əzabı ilə) qorxudan peyğəmbər də gəlmişdi. Dadın (Cəhənnəm əzabını)! Zalımların imdadına çatan olmaz!”.* (Fətir 37). *“Onlar (Cəhənnəmin gözətçisi Malikə) müraciət edib deyəcəklər: “Ey Malik! Qoy Rəbbin bizi öldürsün (bu əzabdan qurtaraq)! O isə (min ildən sonra onlara): “Siz (həmişəlik burada) qalacaqsınız!” – deyə cavab verəcəkdir!”.* (əz-Zuxruf 77). İbn Məsud – *radıyallahu anhu* – deyir ki: “Bu sözdən sonra artıq Cəhənnəmdən çıxma yoxdur”. Qatadə – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Bundan sonra qapılar qapanır, artıq onlardan hiçqırıq, ah nalədən başqa bir şey hiss edilməz”. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Əgər bir insan sevincdən ölmüş olsaydı Cənnət əhli ölərdi, əgər bir kimsə üzüntüdən ölsəydi Cəhənnəm əhli ölərdi”⁷¹⁸. Ənəs – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cəhənnəmdən dörd nəfər çıxarılır və Allaha gətirilirlər. Biri: “Ey Rəbbim! Məni oradan çıxartdıqdan sonra geri döndərmə”. Allah onu bağışlayar⁷¹⁹. Başqa rəvayətdə: Ey Rəbbim! Mənim səndən umduğum bu deyildir?” deyər. Allah: “Nə umurdun?” deyər buyurar. O: “Məni oradan çıxartdıqdan sonra geri göndərməyəcəyini umurdum”. Bundan sonra Allah onu bağışlayar və Cənnətə salar”⁷²⁰.

⁷¹⁸ Tirmizi.

⁷¹⁹ Müslim.

⁷²⁰ İbn Hibban.

Cəhənnəm Zəbbaniləri: *“Onun üstündə on doqquz (nəfər gözətçi mələk) vardır. Biz cəhənnəm gözətçilərini yalnız mələklərdən etdik. Biz onların sayını ancaq kafirlərin imtahana çəkilməsi, kitab verilənlərin yaqinlik hasil etməsi (çünki onların kitablarında bu mələklərin sayı on doqquzdur), iman gətirənlərin imanının daha da artması, kitab əhlinin və möminlərin (bununla əlaqədar Muhəmməd əleyhissəlam barəsində) şübhəyə düşməməsi, həmçinin qəlblərində mərəz (nifaq və şəkk mərəzi) olanların və kafirlərin: “Allah bu misalla nə demək istəyir?” – demələri üçün (on doqquz) etdik. Allah istədiyi kimsəni (haqq yoldan) belə sapdırır və istədiyini də doğru yola salır. Rəbbinin ordularını özündən başqası bilməz. Bu (vəsf olunan Səqər) insanlar üçün ancaq bir öyüd-nəsihətdir!”*. (əl-Muddəssir 30-31). Suddi deyir ki, Qureyşdən Əbu Əşdeyn adlı biri dedi: “Ey Qureyş! On doqquz – sizi qorxutmasın. Sağ çiyinimlə onunu, sol çiyinimlə də doqquzunu itəliyərəm. Siz də Cənnətə girərsiniz” dedi. *“Ey iman gətirənlər! Özünüzü və əhli-əyalınızı elə bir oddan qoruyun ki, onun yanacağı insanlar və daşlar (daşdan düzəlmiş bütələr), xidmətçiləri isə Allahın onlara verdiyi əmrlərə asi olamayan, buyurduqlarını yerinə yetirən daş qəbli (heç kəsə zərrəcə rəhm etməyən) və çox sərt təbiətli mələklərdir (zəbbanilərdir)”*. (ət-Təhrim 6). İbrahim əl-Həkəm b. Əban, atasından, İkrimə – *rahmətullahi aleyhi* - belə dediyini rəvayət edir: “Cəhənnəm əhlinə Cəhənnəmə ilk girənlər onun qapısında 400 yüz min üzləri qapqara gözətçi görürlər. Allah onların qəlbindən mərhəməti almış və heç birinin qəlbində zərrə qədər də mərhəmət yoxdur. Birinin çiyini ilə digər çiyini arasında məsafə quş uçuşu ilə iki aylıq məsafədir. Sonra qapının üzərində 19 gözətçi görürlər. Birinin köksünün genişliyi 70 illik məsafədir... (Onların mərhəməti yox, sadəcə əzab üçün yaradılmışlar)”⁷²¹. **Məlik** – Cəhənnəm gözətçilərinin ən böyüyüdür. Səmurə b. Cundəb - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – sübh namazını qıldıqdan sonra hər dəfə səhabələrdən soruşardı: «Bu gecə sizdən yuxu görən varmı?» Görən öz yuxusunu Allahın izni ilə ona danışardı. Bir gün səhər o, bizə buyurdu: «Həqiqətən bu gecə mənim yanıma iki nəfər gəldi və mənim onlarla getməyimi xahiş etdilər. Mən də onlarla getdim. (Bir müddətdən sonra) çox iyrenc və çirkin bir adamın yanına gəldik (sən gördüyün çirkin adamların ən çirkinini). Atəşi alovlandırır və ətrafında fırlanırdı. Mən: «Bu nədir?» deyər soruşdum. Onlar: «Gedək! Gedək!» dedilər... Atəşi alovlandıran çirkin adam isə Cəhənnəmin gözətçisi Malikdir...”⁷²².

⁷²¹ İbn Əbu Hatim.

⁷²² Buxari 661,1386.

Cəhənnəm Əhlinin Əksəriyyəti Qadınlardır Usamə b. Zeyd - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «(Mərac gecəsində) Cənnətin qapısında durub içəri baxdım. Oraya girənlərin böyük çoxluğunun miskinlər olduğunu gördüm. Mal sahiblərindən Cəhənnəmlik olanlardan başqaları (haqq-hesab) üçün həps olumuşlar. Atəş əhli olan zənginlərin isə Cəhənnəmə atılmaları öncə əmr olunmuşdur. Cəhənnəmin qapısında da durdum. Bir də baxdım ki, Cəhənnəmə girənlərin çoxu qadınlardır (Başqa rəvayətdə: «Biz nəyə görə Cəhənnəm əhlinin çox hissəsi olacağı» dedilər. Peyğəmbər: «Çünki çox lənət edir, ərlərinizə qarşı nankorluq edirsiniz. Yaxşılığa qarşı küfr edirsiniz. Onlardan birinə dünya durduqca yaxşılıq etsən və sonra səndən məmnun olmayacaq bir şey görsən – səndən heç bir xeyir görmədim deyər. Ağıl və din naqisliyi də vardır. Sizin qədər ağılı başından alaraq kişiyyə üstün gələnə görmədim»). Qadınlər: «Ağılı və din naqisliyi nədir?» deyər soruşdular. Peyğəmbər: «Ağılı nöqsanlığa gəldikdə – iki qadının şahidliyi bir kişinin şahidliyinə bərabərdir. Dini naqisliyə gəldikdə isə – (heyzli günlərdə) namaz qılmazsınız və ramazanda da (bir müddət) oruc tutmazsınız» . Amr b. As – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cənnətin içinə baxdım əksəriyyətinin fəqirlər olduğunu gördüm. Cəhənnəmə baxdım əksəriyyətinin qadınlər və zənginlər olduğunu gördüm”⁷²⁴. Əyyub, İbn Sirin – *rahmətullahi aleyhi* - dən rəvayət edir ki: “Öyünün və xatırlayın ki, kişilər Cənnətdə qadınlardan daha çoxdur”⁷²⁵.

Cəhənnəmdə Kafirin Halı: Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Qiyamət günü kafirin dişi Uhud dağı boyda, dərisinin qalınlığı da üç günlük yol qədərdir»⁷²⁶. İbn Ömər – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kafir bir-iki fərsax uzunluğunda olan dilini Qiyamət günü yerlə sürür. İnsanlar onun üzərinə basarlar»⁷²⁷. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cəhənnəmdə kafirin iki çiyini arasındakı məsafə sürətli süvarinin yürüşü ilə üç günlük məsafədir»⁷²⁸. Başqa rəvayətdə: “Oturduğu yer Məkkə ilə Mədinə qədər məsafədir”. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cəhənnəm əhli dağlar

⁷²³ Buxari «Rikak» 51, Müslim 79, 2736.

⁷²⁴ Əhməd.

⁷²⁵ Müslim.

⁷²⁶ Müslim 2861, 5088, Tirmizi 2707.

⁷²⁷ Tirmizi 2583.

⁷²⁸ Müslim 2853, 5091.

kimi böyüdülmüş və şişirdilmişdir”⁷²⁹. Zeyd b. Ərqam – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Cəhənnəm əhli atəş üçün o, qədər böyüdüdür ki, bir diş Uhud dağı qədər olur”⁷³⁰. Həsən – *radiyallahu anhu* – Cəhənnəmdən bəhs edərkən dedi: “...Mələklər üzlərinə və arxalarına vuraraq onları Cəhənnəmə sürükləyərlər, onlardan biri onu döyən mələyə: Mənə mərhəmət et!” deyər. Mələk: “Sənə mərhəmətliyərin ən mərhəmətlisi mərhəmət etmədiyi halda mən sənə necə mərhəmət edirəm” deyər. Ammar – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Dünyada iki üzlü olanın Qiyamət günü atəşdən iki dili olur”⁷³¹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü İbrahim - *əleyhissəlam* - atası Azəri üzü qap-qara və toz içində olduğu halda görünür». Atasına: «Mən sənə dünyada ikən mənə asi olma demədimmi?» Atası: «Bu gün artıq mən sənə asi olmayacağam» deyər. İbrahim: «Ya Rəbbim! Sən yenidən dirilmə günündə məni rüsvay etməyəcəyini vəd vermişdin. Rəhmətdən uzaq atamın halından daha rüsvay edici başqa nə var?» deyər. Allah: «Mən Cənnəti kafirlərə haram etdim. Ey İbrahim! Ayaqlarının altında nə var» deyər. İbrahim - *əleyhissəlam* - yerə baxar və qana bulaşmış bir sırtlan görünür. Dərhal ayaqlarından tutulub Cəhənnəmə atılır»⁷³². Nə üçün kafirlər bu görkəmi alacaqlar? Cavab: Cəhənnəmin böyüklüyünə, hərərətinin şiddətinə görə Allah kafirləri bürüdəcəkdir ki, əzabı daha çox dadsınlar. Çünki adi insan ora atıldığı zaman əriyib yoxa çıxar. *Allah Qorusun*.

Cəhənnəmin Gəlişi Və Başın Çıxması: “Xeyr! Yer dağılıb parça-parça olacağı; Rəbbinin əmri gəlib mələklər səf-səf duracağı Və Cəhənnəmin (məhsər meydanına) gətiriləcəyi gün – məhz o gün insan (öz günahlarını) xatırlayacaqdır. Lakin bu xatırlamağın ona nə faydası?! O: “Kaş ki, mən əvvəlcədən (axirət) həyatım üçün (yaxşı əməllər) edəydim!” – deyəcəkdir”. (Fəcr 21-24). “O böyük bəla (Qiyamət) gələndə, O gün insan nələr etdiyini (dünyadakı bütün yaxşı, pis əməllərini) yadına salacaqdır. Cəhənnəm də hər görənə görünəcəkdir”. (ən-Nəziat 34-36). İbn Məsud – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – sallallahu aleyhi və səlləm – buyurdu: «O, gün Cəhənnəm gətrilir. Cəhənnəmin yetmiş min yuları olacaqdır və hər bir yularında yetmiş min mələk tutacaqdır. Mələklər (bu yulardan) tutub

⁷²⁹ Təbərani.

⁷³⁰ İmam Əhməd.

⁷³¹ Əbu Davud.

⁷³² Buxari «Ənbiya» 8.

Cəhənnəmi çəkib gətirəcəklər»⁷³³. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: Qiyamət günü Cəhənnəmdən bir baş uzanır. Görən iki gözü, eşidən iki qulağı və danışan bir dili vardır və o: “Mən üç növ insan üçün yaradıldım: Təkəbbürlülər, Allahdan qeyrisinə ibadət edənlər və surət çəkənlər üçün (Başqa rəvayətdə: Zalım idarəçilər, haqsız insan öldürən)”⁷³⁴.

“Sizdən Elə Bir Kəs Olmaz Ki, Oraya Varid Olmasın” – Ayəsi Barədə: **“Sizdən elə bir kəs olmaz ki, oraya varid olmasın. Bu, Rəbbinin (əzəldən) buyurduğu vacib bir hökmdür. (Bütün insanlar Cəhənnəmin müdhış mənzərəsini onun körpüsü üstündən keçərkən öz gözləri ilə görəcəklər. Cənnətlilər Cəhənnəm odunun içindən yanmadan, sağ-salamat keçəcək, cəhənnəmlilər isə ora düşüb əbədi əzaba məhkum olacaqlar. Bir qism insan da müəyyən müddət orada qalıb günahı təmizlənəcək, sonra Cənnətə qayıdacaqdır). Sonra Biz Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərə nicat verəcək, zalımları isə orada diz üstə çökmüş halda saxlayacağıq!”** (Məryəm 71-72). Sələflər bu ayəni eşidəndə ağlayardılar. Abdullah b. Rəvaha – *radiyallahu anhu* – bu ayəni eşitdikdə ağlamağa başladı. Zövcəsini, yaxınlarını da ağlatdı. Ondan nə üçün ağladığını soruşduqda o: **“Sizdən elə bir kəs olmaz ki, oraya varid olmasın. Bu, Rəbbinin (əzəldən) buyurduğu vacib bir hökmdür** – Cəhənnəmə qəti olaraq girəcəyimi, lakin oradan çıxıb-çıxmayacağımı qəti olaraq bilmədiyim üçün ağladım”. Əbu Meysərə – *rahmətullahi aleyhi* - yatağına girdiyi zaman dedi: “Kaşki anam məni doğmayaydı?”. Zövcəsi: “Allah səni İslamla mükafatlandırdı” dedi. O: “Allah mənim Cəhənnəmə girəcəyimi bildirdiyi halda oradan çıxıb-çıxmayacağımı bildirməmişdir”. Həsən – *radiyallahu anhu* – deyir ki, bir nəfər qardaşına: “Ey qardaşım, Cəhənnəmə mütləq girəcəyini bilirsənmi?”. O: “Bəli” dedi. O, da: “Bəs, oradan çıxıb-çıxmayacağın haqda bir şey eşitdinmi?”. O: “Xey”. Onda nə gülürsən” dedi. Bu adamı o, gündən sonra gülən kimsə görmədi”. Həsən – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Vallahi oraya girən hər bir mömin üzülür. Allah onun Cəhənnəmə girəcəyini və çıxmayacağını bildirdiyi halda necə üzülməsin?”⁷³⁵. Səhabə və ondan sonra gələnlər Cəhənnəmə düşmək bərəsində ixtilafa düşdülər. Bəziləri deyirlər ki: “Bundan qəsd edilən Sırat körpüsüdür”. Bu görüşdə: İbn Məsud, Cabir, Həsən, Qatadə, AbdurRahman b. Zeyd b. Əsləm – *Allah Onlardan Razı Olsun* - və s. Bəziləri də qeyd edirlər ki: Cəhənnəmə girmək – mütləqdır. Bu görüş İbn

⁷³³ Müslim 2184, 2842.

⁷³⁴ Tirmizi, Əhməd, əl-Albani “Səhih”.

⁷³⁵ Əhməd.

Abbas – *radiyallahu anhu* – ya nisbət edilmişdir. Lakin mömin üçün Cəhənnəm sərin və salamat olur İbrahim - *əleyhissəlam* – üçün olduğu kimi və s.

Cəhənnəmin Vəfi: “Cəhənnəm alovlandırılacağı zaman; Və Cənnət (möminlərə) yaxınlaşdırılacağı zaman; Hər kəs (dünyada bugünkü günə özü üçün yaxşı, pis) nə hazır etdiyini biləcəkdir!”. (ət-Təkvir 12-14). Qatadə – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Allahın qəzəbi və insanların günahları Cəhənnəmi qızıdır”. İnsan oğlunun Allahın qəzəbinə səbəb olan günahlarından ötrü Cəhənnəm qızıdır. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah Cənnəti yaratdığı zaman Cəbrail - *əleyhissəlam* - a buyurdu: “Get ora bir bax!”. O, da gedib Cənnətə baxdı və: «(Ey Rəbbim!) Sənin izzətinə and olsun ki, onu eşidib və ora girməyən qalmaqacaqdır. Hər kəs ora girəcəkdir» dedi. Allah Cənnətin ətrafını məkruhlara (nəfsin xoşlanmadığı şeylərlə) bəzədi və: «İndi get ora bax!» deyə buyurdu. Cəbrail gedib ora bir də baxdı və: «Qorxuram ki, ora heç kimsə girməsin» dedi. Allah Cəhənnəmi yaradıb Cəbrailə: «Get ora bir bax!» deyə buyurdu. Cəbrail: «İzzətinə and olsun ki, onu eşidən ora girməyəcəkdir» dedi. Sonra Allah Cəhənnəmin ətrafını şəhvətlərlə (nəfsin xoşladığı şeylərlə) bəzədi və: «Get ora bir kərə də bax!» deyə buyurdu. Cəbrail də baxıb gəldikdən sonra: «İzzətinə and olsun ki, bir nəfər də belə qalmayıb hamının ora girməsindən qorxuram» dedi⁷³⁶. Əbu Hureyrə, Ənəs – *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnət məkruhlara (nəfsin xoşlanmadığı şeylərlə), Cəhənnəm isə şəhvətlərlə bəzədilmişdir»⁷³⁷. Əbu Musa – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü olduğunda hər müsəlmana bir Yəhudi və Xristian verilər və ona: «Bu sənin atəşdən qurtuluşun üçün sənə fidyə olaraq verilmişdir» deyilər⁷³⁸. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günündə müsəlmanlardan bəzi kimsələr dağlar misalı günahlarla gəlirlər. Lakin Allah onların bu günahlarından bağışlayıb Yəhudilərə, Xristianlara yükləyər»⁷³⁹. Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanından bir cənazə keçdi. İnsanlar cənazə haqqında xeyirli sözlər dedilər. Peyğəmbər: «Vacib oldu!» deyə buyurdu. Sonra bir cənazə də keçdi. İnsanlar onun haqqında pis sözlər danışdılar.

⁷³⁶ Əbu Davud 4744, Tirmizi 2560, 2563, Nəsəi 7/3, Əhməd 2/332, Həkim 1/26-27.

⁷³⁷ Buxari “Rikak” 11/320, Müslim 2822, Tirmizi «Cənnət» 4/21, Əhməd 3/254.

⁷³⁸ Müslim 2767.

⁷³⁹ Müslim «Tövbə» 3/50.

Peyğəmbər: «Vacib oldu!» deyə buyurdu. Ömər: «Ey Allahın Rəsulu! Vacib olan nədir?» deyə soruşdu. Peyğəmbər: «Birinci cənazəni xeyirlə yad etdiniz və ona Cənnət vacib oldu. İkinci cənazəni isə pisliklə yad etdiniz və ona Cəhənnəm vacib oldu. Sizlər Allahın yer üzündəki şahidlərisiniz» deyə buyurdu⁷⁴⁰. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Kafir ilə onu öldürən əbədiyyən Cəhənnəmdə bir yerdə olmaz, Allah yolunda ölənlə Cəhənnəm atəşi bir yerdə olmaz, qulun qəlbində imanla həsəd bir yerdə olmaz»⁷⁴¹. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizə Cəhənnəm əhlindən xəbər verimmi?». Səhəbələr: «Bəli, ey Allahın Rəsulu» dedilər. Peyğəmbər: «Bunlar simic, paxıl, təkəbbürlü kimsələrdir» deyə buyurdu⁷⁴². Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Bir nəfəri gətirib oda atacaqlar. Cəhənnəmdə bağıracaqları qarnından bayıra çıxacaqdır və orada eşşək dəyirmanının ətrafında fırlandığı kimi fırlanacaqdır. Cəhənnəm əhli onun ətrafında toplaşib soruşacaqlar: «Ey filankəs, sənə nə olub? Məgər sən bizi günahlardan çəkinməyə və xeyirli işlər görməyə çağıran deyildin?». O: «Bəli, mən xeyirxaxlığa çağırırdım, lakin özüm buna əməl etməirdim, günahlardan çəkindirirdim, lakin özüm pis işlər edirdim»⁷⁴³. İbn Ömər – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Bir qadın evdə həps etdiyi pişiyə görə Cəhənnəmə düşdü. Pişiyi evdə həps edərək nə yemək vermiş, nə də onun özü üçün ov etməsinə izn vermişdir (Başqa rəvayətdə: Fahişə bir qadın isti bir gündə quyunun ətrafında fırlanan və susuzluqdan dilini çıxarmış bir köpək gördü. Qadın ayaqqabısını çıxarıb (quyudan su götürərək) köpəyə verdi. Bu səbəblə qadın bağışlandı»⁷⁴⁴. Bureydə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Hakimlər üç cürdür. Biri Cənnətlik, ikisi isə Cəhənnəmlikdir. Haqqı bilib doğru hökm verən Cənnətlikdir, haqqı bilib (bilə-bilə) ədalətsiz hökm verən Cəhənnəmlikdir, cahilcəsinə hökm verən də Cəhənnəmlikdir»⁷⁴⁵.

TƏQVA

Təqva – Vəqya, Vuqaya – sözümdən alınmışdır. Allah onu qorudu, onu qorudum, onu əziyyəyə qarşı saxladım. Nəfsini saleh əməllərlə günahlardan və əzabdan qoruyan adam. Qalxan, qorunmaq deməkdir.

⁷⁴⁰ Buxari «Cənaiz» 86, Müslim 949.

⁷⁴¹ Müslim 1891, Əbu Davud 2495.

⁷⁴² Buxari, Müslim 2853.

⁷⁴³ Müslim, Səhihul Cəmi 7878.

⁷⁴⁴ Müslim 2242,2245.

⁷⁴⁵ Əbu Davud 3573.

Yəni Allahın əzabı ilə özün arasında bir maneə, qalxan tutmaqdır. Allahın əzabından qorunmaq isə Onun qadağalarından çəkinməklə, əmr etdiklərini yerinə yetirməklə mümkündür⁷⁴⁶. **«Ey iman gətirənlər! Allahdan haqq təqvası ilə qorxun»**. (*Ali İmran* 102). **«O, halda Allahdan gücünüz çatdığı qədər qorxun»**. (*ət-Təğabun* 16). **«Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin»**. (*əl-Əhzab* 70). **«Kim Allahdan qorxarsa Allah ona çıxış yolu verər və heç ummadığı yerdən də onu ruziləndirər»**. (*ət-Taləq* 2,3). **«Ey iman gətirənlər! Əgər Allahdan qorxsanız O, sizə haqla-nahaqqı ayırd edən (bir nur) verər. Günahlarınızın üstünü örtüb sizi bağışlayar. Allah böyük lütf, mərhəmət sahibidir»**. (*əl-Ənfal* 29). Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, səhabələr: «Ya Rəsulullah! İnsanların ən şərəfli kimdir?» deyər soruşdular. Peyğəmbər: «Təqvacə ən üstünlər...» deyər buyurdu⁷⁴⁷. İbn Rəcəb Hənbəli – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Qulun Rəbbi üçün təqvası, Rəbbi ilə özü arasında, Rəbbinin qəzəbindən, əzabından, cəzasından özünü qorumaq üçün bir vasitə qoymasındadır ki, bu da Rəbbə olan ibadətləri etməsi və Ona üsyan olan şeylərdən qaçmasıdır»⁷⁴⁸. Ömər, Ubeyy b. Kəb – *radiyallahu anhum* – Təqva haqqında soruşdu. Ubeyy: «Tikanlı bir yolla getdinmi?» dedi. Ömər: «Bəli» dedi. Ubeyy: «Oradan necə keçdin» dedi. Ömər: «Ətəklərimi topladım (tikanlar batmasın deyər) diqqətlə yeriməyə çalışdım» dedi. Ubeyy: «Təqva elə budur» dedi. İbn Mutəz öz şerində deyir ki: «Günahın kiçiyindən də qaç. Tikanlı yolda yeriyən kimsə kimi et, gördüyü şeylərdən qaçdığı kimi. Kiçikdir deyər kiçik görmə, dağlar da kiçik parçalardan meydana gəlmişdir»⁷⁴⁹. Həsən – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Müttəqilərin təqvası davamlıdır. O, qədər ki, haram olur qorxusuyla halallardan çoxunu tərək edərlər». Sufyan əs-Souri – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Onlara Müttəqilər deyildi. Çünki onlar qaçınılmayan bəzi şeylərdən qaçdılar». Əhməd b. Hənbəl – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Zamanın birində tək qaldım demə. Tək qaldım. Lakin üzərimdə gözətçi var de. Zənn etmə ki, Allah səndən bir an belə qafildir. Heç bir qeyb Ona gizli də deyildir». İbni Səmmak qardaşına nəsihət edərək: «Əmmə Bad! Gizli halında sığınacağı, açıq halında gözətçin olan Allaha qarşı təqvalı olmağı sənə tövsiyə edirəm. Hər an, gecə və gündüz Allahı ağılından çıxarma. Bil ki, Onun hökmü altından çıxıb başqasının hökmü altına girməyəcəksən, Onun mülkündən çıxıb başqasının mülkünə

⁷⁴⁶ Lisanul Arab 6/4901.

⁷⁴⁷ Buxari 3353, Müslim 2562.

⁷⁴⁸ Camiul Ulum vəl Hikəm s. 137-138.

⁷⁴⁹ İmam Şafii «Divan» s. 58, Qurtubi «Əhkamul Quran» 1/162, İbn Kəsir «Təfsir» 1/40.

girməyəcəksən, Onun qadağalarından çəkinməyi surətləndir. Ondan olan qorxunu isə çoxalt». İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – deyir ki, mən bu ayəyə əməl edən adam görmədim: «**Allah yanında ən hörmətli olanınız Allahdan ən çox qorxanınız, pis əməllərdən ən çox çəkinəninizdir**». (*əl-Hucurat 13*). Görürsən ki, bir adam başqasına: «Mən səndən daha hörmətliyəm» deyir. Halbuki bir kimsə başqa bir kimsədən yalnız Allah qorxusu (təqva) ilə üstün ola bilər»⁷⁵⁰. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Heç bir ərəbin, ərəb olmayandan, ərəb olmayanın da ərəb olandan, ağın qaradan, qaranında ağdan Təqvası müstəsna olmaqla Allah dərğahında heç bir üstünlüyü yoxdur. Bütün insanlar Adəməndir, Adəm də torpaqdan»⁷⁵¹. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yalnız mömunlərlə dostluq et və yeməyini də yalnız təqvalı kimsə yesin»⁷⁵².

Təqva Hikmətin Başıdır: Kim Allahı daha çox tanıyarsa Allahdan daha çox qorxar. Əməlsiz qorxu da kifayət deyildir. Həqiqi qorxu odur ki, insanda əməl yaratsın. «**Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun! Hər kəs səhər üçün nə etdiyinə nəzər salsın. Allahdan qorxun. Həqiqətən Allah etdiklərinizdən xəbərdardır**». (*əl-Həşr 18*). «**İman gətirib yaxşı işlər görənlərə pis əməllərdən çəkinib iman gətirdikləri, saleh əməllər etdikləri, sonra pis əməllərdən çəkinib iman gətirdikləri, sonra yenə də pis əməllərdən çəkinib yaxşı işlər gördükləri təqdirdə (haram edilməməişdən əvvəl) daddıqları şeylərdən ötrü günah tutulmaz. Allah yaxşı iş görənləri sevir**». (*əl-Maidə 93*). «**Xeyr, elə deyildir. Hər kəs öz əhdinə vəfa etsə və pis əməllərdən çəkinsə şübhəsiz ki, Allah belə müttəqiləri sevər**». (*Ali İmran 76*). «**Həqiqətən Allah Ondən qorxub pis əməllərdən çəkinənlər və yaxşı işlər görənlərlədir**». (*ən-Nəhl 128*). «**Şübhəsiz ki, Allah müttəqiləri sevər**». (*ət-Tövbə 4*). «**Kim Allahdan qorxsə Allah onun işini avand edər**». (*ət-Talaq 4*). «**Allahdan qorxun! Allah sizə öyrədir**». (*əl-Bəqərə 282*). «**Ən yaxşı tədərük (azuqə) isə təqvadır**». (*əl-Bəqərə 197*). «**Ey iman gətirənlər Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin. Allah əməllərinizi islah etsin və günahlarınızı bağışlayar**». (*əl-Əhzab 70-71*). İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – qorxanlar barəsində soruşulduqda o, dedi: «Onların qəlbləri qorxu ilə sevinir və gözləri daima yaşarır və onlar deyirlər ki: «Biz necə sevinək ki, ölüm bizim arxamızdadır, qəbir bizim qarşımızdadır, bizim görüşəcəyimiz yer Qiyamətdir, keçəcəyimiz yol Cəhənnəmin üzərindəndir və Allahın

⁷⁵⁰ Ədəbul Mufnad 898.

⁷⁵¹ Əhməd 5/411, Təbərani «Əvsat» 5/305, əl-Albani «Şərhu Əqidətül Tahaviyə» s. 361.

⁷⁵² Əbu Davud 4832, Tirmizi 2397.

qarşısında duracağıq. Belə olduğu halda biz necə sevinək». **«Onlar öz fövqlərində olan Allahdan qorxar və özlərinə buyurulanları edərlər!»**. (*ən-Nəhl* 50). Rəvayətlərdə gəlir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – Cəbrail – *əleyhissəlam* – dan soruşur ki: «Nə olub ki, mən Mikail – *əleyhissəlam* – ı heç vaxt gülən görmürəm». O: «Cəhənnəm yaradılandan bəri o, heç vaxt gülməyib». Fudey b. İyad – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Əgər səndən soruşsalar ki, Allahdan qorxursan, sən sus və heç bir söz demə. Çünki sən desən ki, Allahdan qorxuram yalan danışmış olarsan, yox əgər desən ki, Allahdan qorxmuram onda küfr etmiş olarsan. Bu zamanədə çoxlarından soruşsan ki, Allahdan qorxursan deyər ki, bəli qorxuram. Lakin o, kimsə günahlara davam edir böyüyünə, kiçiyinə əhəmiyyət vermədən edir. Belə olduğu halda Allah qorxusu harada». Süleyman əd-Dərani – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, Harunun anasından soruşdum ki: «Sən ölmək istəyirsən?». O: «Xeyr» dedi. Mən: «Nə üçün ölmək istəmirsən?». Qadın: «Allaha and olsun ki, əgər mən bir məxluqa asi olsam, onun əmrlərini yerinə yetirməsəm mən onunla görüşmək istəmərəm. Necə ola bilər ki, mən Xaliqə asi oluram və onunla görüşmək istəyirəm». **«Axirət (Cənnət) isə Rəbbinin yanında ancaq Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlər üçündür»**. (*əz-Zuxruf* 35). **«Müttəqilər isə şübhəsiz ki, Cənnətlər və nemətlər içində olacaqlar»**. (*ət-Tur* 17). **«Müttəqilər isə qorxusuz-xətərsiz bir yerdə»**. (*əd-Duxan* 51). Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kim bu kəlimələri məndən öyrənib onlara əməl edər və onları başqalarına çatdırar?» deyər buyurdu. Mən, ey Allahın Rəsulu! Əlimi tutdu və beş kəliməni buyurdu: «Haramlardan çəkin ki, insanların ən abidi olasan, Allahın sənə üçün tədbir etdiyinə razı ol ki, insanların ən zəngini olasan. Qonşuya yaxşılıq et ki, mömin olasan, özün üçün istədiyini insanlar üçün də istə ki, müsəlman olasan və bir də çox gülmə ki, çox gülmək qəlbi öldürür»⁷⁵³.

Təqvanın Yeri Qəlbdir: Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Şübhəsiz ki, Allah sizin surətlərinizə və mallarınıza baxmaz. Lakin sizin qəlblərinizə və əməllərinizə baxar»⁷⁵⁴. Əbu Hureyrə -*radiyallahu anhu*– rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ey Allahın qulları! Qardaş olun, müsəlman-müsəlmanın qardaşdır. Ona zülm etməz, onu tək buraxmaz, ona yalan danışmaz. Üç dəfə sinəsinə işarə edərək

⁷⁵³ Əhməd 2/310, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 99.

⁷⁵⁴ Müslim 4/1987.

təqva buradadır»⁷⁵⁵. Əbu Bəkr - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Mən sizə Allahın əmr və qadağaları xüsusunda təqva ilə hərəkət etməyinizi və Allahı layiq olduğu şəkildə tərif etməyinizi, qorxu və ümüdü ilə Allahdan israrla istəməyinizi tövsiyə edirəm. Allah Zəkəriyyə – *aleyhissəlam* – ın duasını qəbul edərək: «**Onlar xeyirli işlər görməyə tələsər, rəğbət və qorxu ilə Bizə ibadət edərdilər. Onlar bizə müti idilər**». (*əl-Ənbiyyə 90*). Ömər - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Mən sizə Allaha qarşı təqvalı olmağınızı tövsiyə edirəm. Çünki kim Onun qatında təqvalı olarsa Allah o, qulunu qoruyar. Kim Onun rizası üçün verərsə, Allah o qulunu mükafatlandırır. Kim də Ona şükr edərsə O, qulunun xeyrini artırır. Təqvani iki gözünün arasına qoy və qəlbinin maddəsi et». Əli - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Sənə Allaha qarşı təqva ilə davranmağı tövsiyə edirəm. Onun hüzuruna gedib Onunla qarşılaşacaqsan. Ondan qeyri varacağıın yer yoxdur. O, dünyanın da, axirətində mülkünə sahibdir». Ömər b. AbdüAziz – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Sizə Allaha qarşı təqvalı olmağınızı tövsiyə edirəm ki, təqvadan başqası qəbul olunmaz, sadəcə təqva əhlinə mərhəmət olunur və sadəcə təqvaya savab verilir. Allah bizi də, sizi də təqva əhlindən etsin». «**Müttəqilər müstəsna olmaqla o, gün dostlar bir-birinə düşmən kəsiləcəklər**». (*əz-Zuxruf 67*). Zeyd b. Əsləm – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Kim Allahdan qorxarsa insanlar o, kimsəni pis görsələrdə Allah onu insanlara sevdilər». Sufyan əs-Souri – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allahdan qorxsan insanlara qarşı bu sənə kifayətdir. Əgər insanlardan qorxsan onlar Allaha qarşı sənin üçün bir köməkçi ola bilməzlər».

Cəhənnəmdən Qorxanların Vəsfı⁷⁵⁶ : «**Şübhəsiz ki, Rəbbinin məqamından (hüzurunda haqq-hesab üçün durmaqdan) qorxanları iki cənnət (Ədn nə Nəim cənnətləri) gözləyir**». (*ər-Rahmən 46*). Mucahid – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Allah bu ayədə hər nəfsin etdikləriylə hesaba çəkəcəklərini bildirmişdir. Kim pis bir şeyə yönəldikdə Allahdan qorxub onu etməzsə Allah qatında onun üçün iki Cənnət vardır”. Başqa rəvayətdə: “O, günah etməyə təşəbbüs edərkən Rəbbini xatırladığı zaman tərki edən kimsədir”. Başqa rəvayətdə: “O, elə bir kimsədir ki, günah etməyə yönələrkən Rəbbini xatırladığı an vaz keçər”. Həsən – *rahmətullahi aleyhi* – rəvayət edir ki: “Cənnət: Ya Rəbbim! Məni nə üçün yaratdın?”. Allah: “Mənə qulluq edən və məndən qorxanlar üçün”. Əbu Suleyman əd-Darani – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Dünya və Axirətdə

⁷⁵⁵ Səhih Müslim 2564.

⁷⁵⁶ Bütün bu rəvayətlər İbn Rəcəb əl-Hənbəli “Bütün Yönleriyle Cəhənnəm Hayatı” kitabından götürülmüşdür.

bütün xeyirlərin əsli Allahdan qorxmaqdır. Allah qorxusu olmayan qəlb isə xarab bir qəlbdir”. Fudeyl bə İyad – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Sağlam və səhhəti yaxşı olan adam üçün Allahdan qorxmaq ümüd etməkdən daha fəzilətlidir. Lakin ölüm anında isə ümüd etmək qorxmaqdan daha fəzilətlidir”. Numan b. Bəşir – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Mən sizi alov saçan atəşə qarşı xəbərdarlıq etdim! Mən sizi alov saçan atəşə qarşı xəbərdarlıq etdim!”. Bazarın ən uzaq yerində olan bir kimsə ilə bazarda olan hər kəs Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in səsini eşidə bilirdi⁷⁵⁷. Adiy b. Hatim – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Atəşdən özünüzü qoruyun!” deyib üzünü çevirdi. Sonra yenə: “Atəşdən özünüzü qoruyun!” deyib üzünü çevirdi və bunu üç dəfə təkrar etdi. Sanki biz onun atəşin istisindən üzünü çevirdiyini zənn etdik. Sonra buyurdu: “Cəhənnəm atəşindən bir parça xurma ilə də olsa - *sədəqə verərək* - özünüzü qoruyun. Əgər – bir parça xurma tapmasanız - gözəl bir sözlə özünüzü mühafizə edin⁷⁵⁸. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: «**Və ən yaxın qohumlarını qorxut!**» (*əş-Şuəra 214*)-cü ayəsi nazil olduqda Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ayağa qalxıb buyurdu: «Ey Kəb b. Luey oğullar! Özünüzü oddan xilas edin. Ey Abdi Mənaf oğulları! Özünüzü oddan xilas edin. Ey Həşim oğulları! Özünüzü oddan xilas edin. Ey Abdulmuttalib oğulları! Özünüzü oddan xilas edin. Ey Muhəmmədin qızı Fatimə! Özünü oddan xilas et. Çünki mən səni Allahın əzabından qorumağa qadir deyiləm. Yalnız sizinlə qohumluq əlaqələrim olduğu üçün sizə yaxşılıq edirəm (siz əməl edin. Mən sizə Qiyamət günü fayda verə bilmərəm. Öz qızına deyir ki: Sən məndən nə istəyirsənsə mən sənə verərəm. Lakin Allah qatında əməlin olmasa sənə heç bir fayda verə bilmərəm)»⁷⁵⁹. Hərb b. Həyyan – *rahmətullahi aleyhi* – bəzi gecələr çölə çıxar və səsi çatdığı qədər qışqırdı: “Nə qəribədir Cənnəti istəyib lakin yatan kimsənin halı, nə qəribədir Cəhənnəmdən qaçmaq istəyib lakin yatan kimsənin halı. Sonra bu ayəni oxudu: “**Məgər o məmləkətlərin əhalisi əzabımızın onlara gecə yatarkən gəlməyəcəyinə əmin idilərmimi?**” (*əl-Əraf 97*). Malik b. Dinar – *rahmətullahi aleyhi* – də rəvayət edildiyinə görə o, deyərdi: “Əgər köməkçilərım olsaydı Bəsrədə minarələrdən gecə insanları Cəhənnəm var, Cəhənnəm var deyə səsləyərdim”. **“Həqiqətən, göylərin və yerin yaradılmasında, gecə ilə gündüzün bir-**

⁷⁵⁷ İmam Əhməd.

⁷⁵⁸ Buxari “Rikak”, Fəthul Bari, 11/400, Müslim.

⁷⁵⁹ Buxari «Ədəbul Mufrad» 48.

birini əvəz etməsində (bir-birinin ardınca gəlib-getməsində) ağıl sahibləri üçün (Allahın varlığını, qüdrətini, kamalını və əzəmətini sübut edən açıq) **dəlillər vardır. O kəslər ki, ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahu xatırlar, göylərin və yerin yaradılması haqqında düşünər** (və deyərlər): **“Ey Rəbbimiz! Sən bunları boş yerə yaratmamısan! Sən pak və müqəddəssən! Bizi cəhənnəm odunun əzabından (Özün) qoru! Ey Rəbbimiz! Sən cəhənnəm oduna atdığıın şəxsi, əlbəttə, rüsvay edərsən və zalımlara kömək edən olmaz!”.** (Ali İmran 190-192). **“Rəhmanın (əsl) bəndələri o kəslərdir ki, onlar yer üzündə təmkinlə (təvazökarlıqla) gəzər, cahillər onlara söz atdıqları (xoşlarına gəlməyən bir söz dedikləri) zaman (onları incitməmək üçün) salam deyərlər. Onlar gecəni Rəbbi üçün səcdə və qiyam (namaz) içində keçirərlər. Və belə deyərlər: “Ey Rəbbimiz! Cəhənnəm əzabını bizdən sovuşdur. Şübhəsiz ki, onun əzabı həmişəlikdir! Doğrudan da, o, nə pis məskən, nə pis yerdir!”.** (Furqan 63-66). **“Onun rəhmətini umur, əzabından qorxur. Həqiqətən, Rəbbinin əzabı qorxuludur!”.** (əl-İsra 57). **“O kəslər ki, Rəbbinin əzabından qorxub tir-tir əsərlər”.** (əl-Məaric 27). **“Bu (varislik), məqamımdan (qiyamət günü haqq-hesab üçün hüzzurumuza durmaqdan) və əzabımdan qorxanlara aiddir!”.** (İbrahim 14). **“Onlar (dünyada gördükləri işlər barəsində) bir-birindən hal-əhval tutmağa başlayacaqlar. Və (söhbət əsnasında) belə deyəcəklər: “Biz bundan əvvəl (dünyada) ailəmiz içində olarkən (Rəbbimizin əzabından) qorxardıq. Artıq Allah bizə mərhəmət buyurub (minnət qoyub) bizi cəhənnəm (səmum) əzabından qorudu”.** (ət-Tur 25-27).

Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – çox vaxt Cəhənnəm əzabından Allaha sığınardı. Bunu namazda və digər hallarda etməyimizi əmr edərdi. Ənəs – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in ən çox etdiyi dua: “Ey Rəbbimiz! Bizə dünyada da, axirətdə də gözəl (nəmətlər) ver və bizi Cəhənnəm əzabından qoru”⁷⁶⁰. Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Allahım! Cəhənnəm əzabından sənə sığınırım”⁷⁶¹. Əbu Nuaym rəvayət edir ki, Ömər – *radıyallahu anhu* – dedi: “Əgər göydən bir səsin belə dediyini eşitsəydim: Ey insanlar! Hamınız Cənnətə gircəksiniz, sadəcə bir nəfər girməyəcəkdir deyilsə qorxuram ki, o kişi mən olum”. İmam Əhməd, Abdullah b. Rumidən rəvayət edir ki, Osman – *radıyallahu anhu* – dedi: “Əgər mən Cənnət ilə

⁷⁶⁰ Buxari 7/163, Müslim 4/2070.

⁷⁶¹ Nəsəi.

Cəhənnəm arasında bir yerdə olsaydım və hara düşəcəyimi bilməsəydim, əmr edilmədən öncə qum olmağı istəyərdim”.

Bu qorxu bir kimsənin vəhşi heyvandan və ya insandan olan qorxusu deyildir. Bu qorxu ibadət olan qorxudur ki, insan bunun sayəsində əmləri yerinə yetirib qadağalardan çəkinir. Qorxunun vacib olan nöqtəsi bir kimsəni fərzləri yerinə yetirib haramlardan çəkindirəcək qədər olan nöqtəsidir. Bundan daha çox olan qorxu onu nafilələri etməyə, məkruhlardan çəkinməyə sövq edirsə bu gözəl bir qorxudur. Sufyan b. Uyeynə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Allah Cəhənnəmi bir rəhmət olaraq yaratdı və qullarını onunla qorxudub haramdan vaz keçib tərک etmələrinə vəsilə etdi”⁷⁶².

Qayə: Allaha itaət etmək, sevdiklərini və razı qaldıqlarını etməkdir. Qadağalarını və çirkin gördüklərini də tərک etməkdir. Sələflərdən bəziləri Cəhənnəm qorxusundan və ya yanlarında Cəhənnəm xatırlandıqda daima ağlayar təşviş içində olardılar. Hətta bəziləri yanında Cəhənnəm xatırlandıqda ürəyi gedib yerə yığılardı. AbdulAziz b. Rəvad – *radiyallahu anhu* – deyir ki: Allah, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə: **“Ey iman gətirənlər! Özünüzü və əhli-əyalınızı elə bir oddan qoruyun ki, onun yanacağı insanlar və daşlar (daşdan düzəlmiş bütlər), xidmətçiləri isə Allahın onlara verdiyi əmlərə asi olamayan, buyurduqlarını yerinə yetirən daş qəlbli (heç kəsə zərrəcə rəhm etməyən) və çox sərt təbiətli mələklərdir (zəbanilərdir)”**. (ət-Təhrim 6). Ayəsi vəhy edildikdə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bunu səhabələrinə oxudu. Bir gənc orada ürəyi gedib yığıldı. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – mübarək əllərini uşağın qəlbi üzərinə qoydu, qəlbi vurmağa başladı. Peyğəmbər: “Ey cavan! **Lə İlahə illəllah**” de. Cavan ona söyləniləni təkrar etdi. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onu Cənnətlə müjdələdi. Səhabələr: “O, bizdəndirmi?” dedilər. Peyğəmbər: **“Onlardan sonra da yurdlarında sizi yerləşdirəcəyik. Bu (varislik), məqamımdan (Qiyamət günü haqq-hesab üçün hüzurumuza durmaqdan) və əzabımdan qorxanlara aiddir!”**. (İbrahim 14). Ayəsini heç eşitmədinizmi?” deyərək buyurdu⁷⁶³. əl-Curcani “Kitabun Nəvahin”-də, Cəfər b. Suleymandan, o da Liğman əl-Hənəfidən rəvayət etdiyinə görə: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Cəhənnəm əzabından dolayı gecə vaxtı kömək edin deyərək qışqıran bir gəncin yanına gəldi. Səhəri isə: “Ey cavan! Dünən gecə mələklərdən bir qismini çox ağlatdın” deyərək buyurdu. Suleyman b. Suheyb rəvayət edir ki, İbn Ömər – *radiyallahu*

⁷⁶² Əbu Nuaym.

⁷⁶³ Həkim.

anhu – nu görənlər mənə xəbər verdilər ki: “İbn Ömər – *radiyallahu anhu* – namaz qıldığı zaman sanki üzərində bir ağırlıq varmış kimi bir tərəfə əyilib bükülərdi. Hətta bizdən başqa kimsə onu görsəydi onu yaralı sayardı. O, isə Cəhənnəmi zikr etməkdən belə idi. **“Onlar əlləri boyunlarına bağlı vəziyyətdə o atəşdən dar bir yerə atıldıkları zaman (Dünyada Allaha asi olduqlarına görə özlərinə bəd dua edib) ölüm diləyərlər”.** (*əl-Furqan 13*) kimi ayələri oxuduğu zaman olurdu. Yezid b. Həvşəb deyirki: “Ömər b. AbdulAziz və Həsənül Bəsri – *rahmətullahi aleyhi* – dən daha çox Allahdan qorxan görmədim. Sanki atəş bu iki nəfər üçün yaradılmışdır”. Damira, Həfsə b. Ömər – *radiyallahu anhu* – dən rəvayət edir ki, Həsən ağlayırdı. Nə üçün ağlayırsan deyə soruşdum. O: “Cəhənnəmə atılmağımdan qorxuram” dedi. Fırat b. Suleyman, Həsən – *rahmətullahi aleyhi* – nin belə dediyini rəvayət edir: “Möminlər eşitmə və görmə qabiliyyətlərini itirmiş, artıq bilməyənlər onları xəstə zənn edərlər. Vallahi onlar elə bir qəlb sahibləridir ki, məgər ayəni eşitmədin: “Onlar deyəcəklər: **“Qəm-qüssəni bizdən uzaq edən Allaha həmd olsun. Həqiqətən, Rəbbimiz bağışlayandır, qədirbiləndir!”.** (*Fatir 34*). Dünyada həddindən çox zorluq və zəhmət gördülər. Möminlərin çəkmədikləri əziyyət və məşəqqət qalmadı. İnsanları üzən şeylər heç bir zaman onları üzmədi, lakin onları üzən və ağladan Cəhənnəmdir”⁷⁶⁴. İbn Əbi Dünyə, AbdurRahman b. əl-Həris b. Hişam – *radiyallahu anhu* – dan rəvayət edir ki, Abdullah b. Hənzələ – *radiyallahu anhu* – bir gün xəstələndiyi üçün onu ziyarətə getdik. Yanında oturan biri: **“Onlar üçün Cəhənnəmdən (cəhənnəm odundan) döşək və üstlərinə örtmək üçün (atəşdən) yorğan vardır. Biz zalımları belə cəzalandırırıq!”.** (*əl-Əraf 41*) bu ayəni oxuduqda belə ağladı ki, öləcəkdir zənn etdim. Dedi ki: “Cəhənnəm təbəqələri arasına girdilər. Sonra ayağa qalxdı”. Orada olanlardan biri: “Ey AbdurRahman! Otur”. O: “Cəhənnəmi xatırlamaq məni oturmaqdan saxladı. Bimirəm bəlkə də Cəhənnəmə girənlərdən biri də mənəm” dedi. Əbu Bəkr b. Ayyaş – *rahmətullahi aleyhi* – rəvayət edir ki, Fudeyl b. İyad – *rahmətullahi aleyhi* – nin arxasında namaz qıldım. Yanımda da oğlu Əli vardı. Fudeyl: **“(Ey qafil insanlar!) Çoxluq (mal-dövlət, oğul-uşaq və qohum-əqraba çoxluğu) ilə öyünmək sizi o qədər şirnikləndirdi (başımızı o qədər qatdı) ki...”.** (*ət-Təkəsür 1*) ayəsini oxumağa başladı və bu ayəyə çatdıqda: **“(Ey müşriklər! Qiyamət günü) siz o Cəhənnəmi mütləq görəcəksiniz!”.** (*ət-Təkəsür 6*) oğlu Əli ürəyi gedib yıxıldı. Fudeyl isə (ağladığı) üçün ayəni tamamlaya bilmirdi. Sonra bizə qorxan bir kimsənin namazı kimi namaz qıldırdı. Namaz bitdikdən sonra Əlinin yanında idim.

⁷⁶⁴ İbni Mubərək.

Yalnız gecə yarısı özünə gələ bildi”. Həsən – *rahmətullahi aleyhi* – Allahdan qorxanları zikr edərkən deyir ki: “Cənnət xatırlandığı zaman onun üçün darıxdıqlarından ağlayardılar. Cəhənnəm xatırlandığı zaman sanki Cəhənnəm qulaqlarının dibindəymiş kimi fəryad edib ağlayardılar”. Əbu Nuaym rəvayət edir ki, Əli bir gün İbn Uyeynənin yanında idi. Sufyan – *rahmətullahi aleyhi* – Cəhənnəmdən danışdığı zaman Əlinin əlində bir kağız var idi. Bir fəryad (ah) çəkdi, əlindəki düşdü və ya ürəyi getdi. Sufyan – *rahmətullahi aleyhi* – ona tərəf dönərək: Əgər bilsəydim sən burdasan Cəhənnəmdən bəhs etməzdim. Ayılmadı ta ki, Allah diləyəne qədər”. Ata əl-Xorasani – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Ey filan və filan! Bu gecədə qiyama qalxmaq və bu günlərdə oruc tutmaq, yaralardan axan pis sudan, dəmirin insanın dərisini yarpaq kimi parça-parça etməsindən daha asandır” deyər və sonra namaza durardı. Sərar Əbu Abdullah deyir ki, Ata b. Suleymi – *rahmətullahi aleyhi* – çox ağladığı üçün qınadım. Mənə: “Necə olur ki, mənim faydam üçün olan bir şeydə məni qınayırsan ey Sərar! Cəhənnəm əhlini və onların gördüyü əzabı xatırladığım zaman özümü onların yerində hiss edirəm. İki əlim boynuma bağlanmış və atəşə aparılıram, necə ağlamayım, sızıldamayım. Necə olur ki, vücudum əzab görür və mən ağlamayım”. Cənnət və Cəhənnəmdən danışıldı. Mutarrif – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “...Cəhənnəm haqqında dedikləriniz mənimlə Cənnət arasına girdi”. Abdullah b. Əbu Zuheyl – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Cəhənnəm ağıllı kimsəni Cənnətdən bəhs etməsinə əngəl (mane) oldu”. İbni Vəhb – *rahmətullahi aleyhi* – hamama girdiyi zaman birisinin bu ayələri oxuduğunu eşitdikdə: “O zaman onlar od içində bir-birilə çənə-boğaz olacaq, acizlər (təbə olanlar) təkəbbür göstərənlərə (öz başçılarına) deyəcəklər: **“Biz (dünyada) sizə təbə idik. İndi siz Cəhənnəm odunun (azacıq da olsa) bir hissəsini bizdən dəf edə bilərsinizmi?!”** (əl-Mumin 47) yerə yığılıb özündən getdi”. İbn Əbi Dunya, Said b. Ahzəmidən rəvayət edir ki, İbn Məsud – *radıyallahu anhu* – ilə birlikdə gedərkən dəmirçilərin yanına çatdıq. Onların atəşdən bir dəmir parçası çıxartdıqlarını gördükdə ağlamağa başladı (Başqa rəvayətdə: Yerə yığıldı)”⁷⁶⁵. İbn Əbi Zubab rəvayət edir ki: “Təlhə və Zubeyr – *radıyallahu anhum* – dəmirçilərin körügünə gələr onlara baxıb ağlayardılar”. əl-Əla b. Muhəmməd deyir ki: “Ata əs-Sulləmi – *rahmətullahi aleyhi* – nin yanına girdim, onu yerdə ürəyi getmiş gördüm. Yoldaşına nə olub ona? deyə soruşdum. O: “Quşudan biri təndiri yandırıb qızdırdı. O da bunu gördükdə ürəyi gedib yığıldı”. Ömər –

⁷⁶⁵ İmam Əhməd, İbn Əbi Dunya.

radiyallahu anhu – atəş yandırıldığı zaman əlini atəşə salar və deyərdi: “Ey Xattabın oğlu! Sən buna səbr edə biləcəksənmi?”.

Cəhənnəm Atəşinin Qorxusundan Yatmayanlar: Əsəd b. Vidah deyir ki: “Şəddad b. Əus – *radiyallahu anhu* – yatmağa getmək istədiyində yerində (özünə rahatlıq) tapmaz, oyana-buyana çevrilənərdi və sonra: “Ey Allahım! Cəhənnəmi xatırlamaq məni yatmaqdan qoydu!” dedikdən sonra təkrar namazgahına qayıdardı. Malik b. Dinar, Rabia b. Heysəmi – *rahmətullahi aleyhi* – nin qızının ona belə dediyini rəvayət edir: “Ey ata! İnsanlar gecə yatarkən sən nə üçün yatmırsan?”. O: “Ey qızım! Atəş, Cəhənnəm imkan vermir ki, atan yatsın” deyərdi. Sələflər deyərdilər: “Cəhənnəm dünya sevgisini qəlbimdən çıxardı”. Əbu Mehdi rəvayət edir ki: “Sufyan əs-Sovri – *rahmətullahi aleyhi* – sadəcə gecənin ilk vaxtlarında yatardı. Sonra qorxu və dəhşət içində qışqıraraq: “Atəş, atəş, atəş qorxusu məni yatmaqdan və dünya şəhvətlərindən qoydu. Sonra dəstəmaz alar və deyərdi: “Ya Rəbbi! Mənim nəyə ehtiyacım olduğunu sadəcə sən bilirsen, Cəhənnəmdən qurtulmaqdan başqa heç nə istəmirəm”.

Cəhənnəm Qorxusundan Ağlamaq Allah Qorxusundan Ağlamaqdır: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sağılan süd çıxdığı yerə qayıtmadıqca Allah qorxusundan ağlayan bir kimsə də Cəhənnəmə girməz. Allah yolunda tozla Cəhənnəm tüstüsü birləşməz»⁷⁶⁶. Əbu Umamə Suday b. Aclən əl-Bəhili - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah qatında iki damla və iki (ayaq izindən) daha sevimli bir şey yoxdur. Allah qorxusundan axıdılan göz yaşı ilə Allah yolunda axıdılan qan damlası, ayaq izlərinə gəlincə isə: Allah yolunda atılan ayaq izilə, Allahın fərz etdiyi bir ibadətdən birini yerinə yetirmək üçün atılan addım izi»⁷⁶⁷. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İki göz vardır ki, onlara atəş dəyməyəcəkdir. Birinci gecə yarı Allah qorxusundan ağlayan göz, ikinci gecə Allah yolunda növbə çəkən göz»⁷⁶⁸. Əbu Ömər – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Kim Allah qorxusundan ağlarsa Allah onu atəşdən qoruyar. Kim də Cənnət üçün darıxıb ağlayarsa Allah onu oraya salar”. Fərkət əs-Subhi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Bəzi kitablarda oxuduğuma görə Cənnət onun üçün ağlayana Allah qarşısında şəfaətçi olaraq deyər: “Ya Rəbbim! Mənə görə ağladığı üçün Cənnətə sal onu. Cəhənnəm isə onun üçün Rəbbindən atəşdən onu qoruması üçün şəfaətçi

⁷⁶⁶ Tirmizi 1633,2312.

⁷⁶⁷ Tirmizi 1669.

⁷⁶⁸ Tirmizi.

olub: “Ey Rəbbim! Məndən qorunduğu və qorxub ağladığı üçün onu atəşdən qoru” deyər. AbdurRahman b. Səməra - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Bu gecə bir yuxu gördüm: Ümmətimdən bir nəfəri Cəhənnəmin kənarında gördüm. Allah qorxusu onu Cəhənnəmdən qorudu. Ümmətimdən bir nəfəri də gördüm Cəhənnəmə atılırdı. Allah qorxusundan ağlayan göz yaşları onu oradan çıxardı”.

Cəhənnəmin Gülməlinə Mane Olduğu Kimsələr: İsmail əs-Suddi deyir ki, Həccac, Səid b. Cubeyr - *radiyallahu anhu* – ya dedi ki: “Eşitdim ki, heç gülmürsən?”. O: “Cəhənnəm alovu alovlandırılmış, zəncirləri hazır hala gəlmiş, Zəbbanilər hazır gözləyərkən mən necə gülə bilərəm” dedi. Osman b. AbdulHəmid – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “...Allaha and olsun ki, mən Cəhənnəm atəşindən qurtulduğumu bilməyəne qədər gülməyəcəyəm”. Əbu Zərr - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – də: “Ya Rəsulullah! Musa - *əleyhissəlam* - in səhifələrində nə vardır?” deyə soruşdum. O: “Axirətə inanıb sevinənə və Cəhənnəmə inanıb gülənə heyrət edirəm” deyə buyurdu⁷⁶⁹. ***“Biz cinlərdən və insanlardan bir çoxunu Cəhənnəm üçün yaratdıq. Onların qəbləri vardır, lakin onunla (Allahın birliyini sübut edən dəlilləri, özlərinin dini borc və vəzifələrini) anlamazlar. Onların gözləri vardır, lakin onunla (Allahın möcüzələrini) görməzlər. Onların qulaqları vardır, lakin onunla (öyüd-nəsihət) eşitməzlər. Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə də, (ondan) daha çox zəlalətdədirlər. Qafil olanlar da məhz onlardır!”***. (əl-Əraf 179). Rəvayətlərdə gəlir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – Cəbrail – *əleyhissəlam* – dan soruşur ki: «Nə olub ki, mən Mikail – *əleyhissəlam* – ı heç vaxt gülən görmürəm?». O: «Cəhənnəm yaradıldıandan bəri o, heç vaxt gülməyib»⁷⁷⁰. ***“Bundan (bu əhvalatdan) sonra qəbləriniz yenə sərtləşərək daş kimi, bəlkə, daha da qatı oldu. Həqiqətən, bəzi daşların içərisindən nəhlər axar, bəzisi yarılıb içindən su fışqırar və bəzisi də Allahın qorxusundan (uca yerlərdən, dağdan) yuvarlanıb düşər. Allah sizin etdiklərinizdən, əlbəttə, qafil deyildir!”***. (əl-Bəqərə 74). İbn Abbas, Cuzani və bəzilərinin Mücahid – *rahmətullahi aleyhi* – vasitəsilə rəvayət etdiklərinə görə belə dedi: “Elə daşlar düşür ki, bir qrup insan toplansa belə onu yerindən qaldırmazlar. Bilin ki, o daşlar Allah qorxusundan düşür”. Abdullah b. Amr b. əl-As, Tavus – *rahmətullahi aleyhi* – rəvayət edir ki: “Ay – heç

⁷⁶⁹ İbn Hibban.

⁷⁷⁰ İmam Əhməd.

günahı olmadığı və heç bir şeydən sorguya çəkilməyəcəyi halda Allah qorxusundan ağlayar”.

Cəhənnəm Qorxusundan Xəstələnənlər: – *rahmətullahi aleyhi* – **Rəbbinin əzabı** (*Ya Peyğəmbər!*) **mütləq vəqə olacaqdır! Onu heç kəs dəf edə bilməz!**. (*ət-Tur* 7-8) ayəsinə gəldikdə bunu eşidən Ömər: “Allaha and olsun Kəbənin Rəbbi haqdır”. Sonra evinə qayıtdı və bir ay xəstə yatdı. Ziyarətə gələnlər xəstəliyin nə olduğunu başa düşə bilmədilər. Ömər b. AbdulAziz – *rahmətullahi aleyhi* – nin ölməsinə səbəb olan xəstəliyin başlanğıcı Cəhənnəm qorxusudur. İbn Əbi Dunyə rəvayət edir ki: “Xuzeyfə - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in vaxtında bir cavan vardı. Yanında Cəhənnəm xatırlandığında ağlayırdı. Elə bir hala gəldi ki, yatağa düşdü. Bu hal Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – xəbər verildi. Onu ziyarətə gəldikdə cavan Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – gördükdə boynuna sarıldı və elə oradaca da yerə yığılıb ruhunu tapşırırdı. Peyğəmbər: “Qardaşınızı hazırlayın. Cəhənnəm qorxusu onun ciyərlərini parçalamışdır. Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, Allah onu Cəhənnəm atəşindən qorudu. Kim bir şeyi ümid edərsə onu tələb edər, kim də bir şeydən qorxarsa ondan qaçar”⁷⁷¹. Həfs b. Amr əl-Cafi deyir ki: “Davud ət-Tai – *rahmətullahi aleyhi* – bir neçə gün şikayət etdi. Şikayətinin səbəbi Qurani Kərimi oxuyarkən bir ayə ilə qarşılaşır və onu səhərə qədər təkrar edir beləcə xəstələnir. Onu bir gün başı bir daş üzərində ölü tapdılar”⁷⁷². İbni Şimək – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Allahı tanıyan ariflərin qəlbini iki əbədi olanın zikri parçalamışdır: Onlar Cənnət və Cəhənnəmdir”. İbrahim b. Muhəmməd əl-Basri – *rahmətullahi aleyhi* – rəvayət edir ki: “Ömər b. AbdulAziz – *rahmətullahi aleyhi* – nin yanında olan rəngi qaçmış bir kişiyyə baxdı və ona: “Nə olub sənə?” dedi. Adam: “**İnşəallah** xəstəlik və müsibətlərdir ey Əmirul Muminin!” dedi. Ömər - *radiyallahu anhu* – ondan üç dəfə soruşdu, o da eyni şəkildə cavab verdi. Sonda: Söyləmək istəmədim ey Əmirul Muminin! Mən dünyanın dadını daddım, artıq gözümdə kiçik, Qızılı və gümüşünün (mənim üçün) fərqi yox. Sanki mən Cəhənnəmə, insanlar da Cənnətə sürülürlər. Buna görə də gecələrim yuxusuz, gündüzümü isə qaranlıq etdim. Bunların hamısı Allahın əffi və məğfirəti, savab və cəzası yanında kiçik və dəyərsizdirlər”. Əhməd b. Əbil Havari, Əli b. Əbil Hurdan rəvayət edir ki: “Allah Zəkəriyyə oğlu Yəhyə - *əleyhissəlam* – a belə vəhy etdi: Ey Yəhyə! İzzətimə and olsun ki, Əgər Firdovs Cənnətini görmüş olsaydın

⁷⁷¹ İmam Əhməd, İbn Əbi Dunyə “Mursəl” hədis.

⁷⁷² Əbu Nuaym.

bədənin əriyə və nəfsin onu istəməkdən ölərdi. Yox, əgər Cəhənnəmi görmüş olsaydın ağlamaqdan göz yaşlarından sonra irin axardı”. Saleh b. Mərr deyir ki: “Günahı düşünmək ağlamağın səbəbidir. Əgər qəlb buna icabət etməzsə çətinliklərlə qarşılaşar. Əgər yenə də buna icabət etməzsə atəşin təbəqələri arasına yuvarlanar”. Rəvayət edildiyinə görə Murrə bunu söylədikdən sonra ürəyi getdi və məsciddəki insanlardan hıçqırıqlar yüksəlməyə başladı. Vəhb b. Munəbbih – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Bəni İsraildən bir abid vardı, rəngi qaralana qədər günəşin altında namaz qıldırı. Yanından ötən bir nəfər: “Elə bil atəşdə yanıb” dedi. O: “Bu sadəcə atəşi xatırlamaq üçün edildi, (həqiqi) atəşə girsəydi necə olurdu”.

Cəhənnəm Qorxusundan Yemək Və İçməkdən İştahları Qaçanlar:
 İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Cəhənnəm qorxusu mənim yemək və içməyimi buraxmağıma və iştahamın kəsilməsinə səbəb olur”. Abdurahman b. Auf - *radiyallahu anhu* – oruc olduğu zaman iftar yeməyi ilə birlikdə gəldi və bu ayəni oxudu: ***“Dərgahımızda (onlardan ötrü ağır) qandallar və (alovlu) Cəhənnəm; Boğaza tıxanıb qalan yemək (zəqqum) və (yandırır-yaxan) şiddətli əzab vardır!”***. (əl-Muzəmmil 12-13) və ağlamağa başladı. Oruclu olduğu halda yeməyini yemədən qalxdı”. Yunus, Həsən – *rahmətullahi aleyhi* – nin belə dediyini rəvayət edir: “İki nəfər bir-biriləriylə qarşılaşdılar. Biri digərinə: Rəngin solmuş və zəif görünürsən” dedi. O: “Bəli, Üç gündür orucam. İftarımı açmaq istədikdə bu ayələr ağılıma gəlir: ***“Hələ qarşıda (bunun ardınca) Cəhənnəm vardır. (Hər bir inadkar təkəbbür sahibinə orada Cəhənnəm əhlinin bədənlərindən axan) irinli-qanlı sudan içirdiləcəkdir! O, irinli-qanlı suyu qurtum-qurtum içər, onu zorla udar (boğazından aşağı keçirə bilməz). Ona hər tərəfdən (bədəninin hər yerindən) ölüm gələr, lakin ölməz (ki, birdəfəlik canı qurtarsın). Hələ bunun ardınca (daha) dəhşətli bir əzab gələcəkdir!”***. (İbrahim 16-17). Buna görə də üç gündür ki, yemək yemirəm. Bunu etməyə mane olan ayədəki sözlərdir” dedi⁷⁷³. İmam Əhməd, Salih b. Mərr yoluyla, Ata b. Suləmi – *rahmətullahi aleyhi* – dedi ki: “Cəhənnəm xatırlandığı zaman boğazımdan nə yeyəcək, nə də içəcək keçər”. ***“Cəhənnəm odu onların üzünü yandırar. Onlar orada (üst dodaqları başlarının tən ortasına, alt dodaqları isə göbəklərinə qədər uzanaraq) dişləri ağarmış vəziyyətdə dururlar”***. (əl-Muminun 104). Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: ***«Dişləri ağarmış vəziyyətdə dururlar – Atəş üzlərinə dəydikdə üst dodağı başının yarısına qədər çatar, alt dodağı isə göbəyinə qədər sallanar»***⁷⁷⁴. Dişləri görünən

⁷⁷³ İbn Əbi Dunya.

⁷⁷⁴ Əhməd, Həkim, Tirmizi.

kəllə gördükdə bu onları yeməkdən yayındırar və ayəni xatırlayırdılar. Həsən – *rahmətullahi aleyhi* – iftarını açması üçün bir qab su verildi. Suyu ağzına yaxınlaşdırdıqda ağlamağa başlayaraq dedi: “Cəhənnəm əhlinin sözləri: **“Cəhənnəm əhli cənnət əhlinə müraciət edib: “Üstümüzdə bir az su tökün və ya Allahın sizə verdiyi ruzulərdən bizə bir qədər ehsan edin!”** və onlara verilən cavabı xatırladım: **“Onlar isə: “Doğrusu, Allah bunları kafirlərə haram buyurmuşdur!” – deyə cavab verəcəklər”**. (əl-Əraf 50). AbdulMəlik b. Mərvan soyuq su içdi, lakin ağlayaraq yarıda buraxdı. Ona: “Ey Möminlərin Əmiri! Səni ağladan nədir?” deyildi. O: “Qiyamət günü susuzluğun şiddəti və Cəhənnəm əhlinə soyuq suyun qadağan edilməsini xatırladım” dedi və ayəni oxudu: **“...arzuladıqları şeylərlə onların arasına sədd çəkilər”**. (Səba 54). Onlara yalnız bu su ilə cavab veriləcəkdir: **“...Onlar imdad istədikdə onlara qətran (yaxud yaradan axan irin-qan) kimi üzlərini büryan edən bir su ilə kömək ediləcəkdir. O, nə pis içki, o (Cəhənnəm) necə də pis məskəndir!”**. (əl-Kəhf 29).

Ey Qardaşım! Bu da möminlərin sifətləri. O, möminlər ki, gecə və gündüz Allah yolunda çalışar, xeyirdə hamıdan irəlidə olmalarına rəğmən yenə də öz eyblərini, günahlarını xatırladıqları zaman ağlayar, Rəbblərindən qorxar və ümüd içində dua edərdilər. Onun rəhmətinə ümüd edər və əzabından qorxardılar. Belə olduğu halda onlar haradadırlar, biz haradayıq. Özümüzdə arxayın, Cənnət vəd olunmuş kimi yer üzündə gəzirik, hələ də: «Qəlbin təmiz olsun» Allah bağışlayar deyərək yer üzündə gəzirik. Allahın əmrlərini yerinə yetirmədikcə, qadağalarından çəkinmədikcə, Allahdan qorxmadıqca qəlbin təmiz olması mümkün deyildir. İbni Uyeynə deyir ki, İbrahim ət-Təmimi – *rahmətullahi aleyhi* – dedi: Özümü Cənnətdə hiss etdim. Oranın meyvələrindən yeyib, orada olan hər (gözəllikdən) daddım. Sonra da özümü Cəhənnəmdə hiss etdim. Zəkkumdan, irindən içir, zəncir və qırmaqlarla bağlı (əzab edilirəm). Özümə: “Hansı daha gözəldir (hansı istəyirsən)” dedim. Dünyaya dönüb saleh əməl etmək” dedim. Mən də: (İndi gözlərini aç) əminlikdəsən, artıq əmələ başlaya bilərsən” dedim.

CƏNNƏTİN VƏSFİ

Adəm - Əleyhissəlam - In Girib Çıxdığı Cənnət Hansıdır?: Munzir b. Said – *rahmətullahi aleyhi* – təfsirdə deyir ki: Allahın Adəm – *əleyhissəlam* – söylədiyi: **“(Sonra) Biz (Adəmə) dedik: “Ey Adəm, sən zövcənlə (Həvvə ilə) Cənnətdə qal və hər ikiniz oradakı meyvələrdən, istədiyiniz kimi, bol-bol yeyin, yalnız bu ağaca (buğdaya) yaxın gəlməyin! Yoxsa (özünüzə) zülm edənlərdən olarsınız”**. (əl-Bəqərə 35).

Ayəsində bir qrup: Allah Adəm – *əleyhissəlam* – ı Qiyamət günü möminlərin girəcəyi əbədiyyət Cənnətinə salmışdır. Digər bir qrup isə: Bu Cənnət başqa bir Cənnət baxçasıdır. Allah onu Adəm – *əleyhissəlam* – üçün yaratmış və onu oraya salmışdır. Əbədiyyət Cənnəti deyildir”. Əbul Həsən əl-Mərvədi – *rahmətullahi aleyhi* – isə təfsirində deyir ki: “Adəm və Həvvə – *əleyhimussəlam* – in daxil olduğu Cənnət barəsində iki ixtilaf vardır: 1) Bu Cənnət əbədiyyət Cənnətidir. 2) Bu Cənnət Allahın ikisi üçün yaratmış olduğu imtahan yurdu etdiyi Cənnət baxçasıdır. Mükafat olaraq yaratmış olduğu əbədiyyət Cənnəti deyildir. İkinci görüşdə olanlar da iki qrupa ayrılmışlar: 1) Bu Cənnətin göydə olduğunu söyləmişlər. Çünki Adəm və Həvvə – *əleyhimussəlam* – oradan enmişlər. 2) Bir qism də onun yerdə olduğunu söyləmişlər. Enməyi isə - bir yedən digər bir yerə keçmək kimi adlandırmışlar. “(O halda) **şəhərlərdən birinə gedin...**”. (*əl-Bəqərə 61*). Əbu Salih, İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – dan: “Enin” – ayəsi barəsində bunu zikr edir: Bir yerdən digər bir yerə getmək kimidir” demişdir. Munzir b. Said – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Cənnətin əbədiyyət Cənnəti olmayıb yer üzündə bir Cənnət olduğu görüşü Əbu Hənifə və əshabının görüşüdür”. İbn Uyeynə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “**Həqiqətən, sən orada (Cənnətdə) acmaq nədir, çıpaq olmaq nədir bilməzsən!**”. (*Ta ha 118*). Ayəsini açıqlayarkən orada yəni – yer üzündə demişdir”. İbn Quteybə “əl-Mârif” 11-18 deyir ki: “Sonra Allah onu Ədn baxçasının şərq tərəfindən çıxardı və onu (yaradıldığı torpağın) alındığı yerə yolladı. İbn Quteybə burada Vəhb – *rahmətullahi aleyhi* – dən bir nəql də edir ki: “Adəm – *əleyhissəlam* – in Ədn baxçasından çıxarıldıqdan sonra endiyi yer Hindistanın şərq tərəfidir. Qabil qardaşını öldürüb Ədnin şərqindəki Yəmən vadilərinə qədər daşdıqdan sonra onu orada basdırır”.

Adəm - Əleyhissəlam - In Girib Çıxdığı Cənnət Əbədiyyət Cənnətidir Deyənlərin Dəlilləri: 1. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah (Qiyamət günü) insanları toplayır, möminlər ayağa qalxırlar. Nəhayət Cənnət onlara yaxınlaşdırılır». İnsanlar Adəm – *əleyhissəlam* – gələrək: «Ey atamız! Cənnəti bizə açdır» deyəcəklər. Adəm: «Sizləri Cənnətdən ancaq atanız Adəmin xətası çıxartdı. Mən bunun sahibi deyiləm. Sizlər mənim oğlum İbrahim – *əleyhissəlam* – in yanına gedin» deyəcəkdir⁷⁷⁵. 2. Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Adəm ilə Musa – *əleyhimussəlam* - Rəbbləri qatında bir-birləri ilə mücadələ etdilər. Nəticədə Adəm, Musaya hüccətlə qələbə çaldı. Musa: «Sən, Allahın əli ilə yaratdığı, öz ruhundan üfürdüüyü, mələklərini sənə səcdə etdirdiyi,

⁷⁷⁵ Müslim 195.

Cənnətdə yerləşdirdiyi, sonra da etdiyən xətdən ötrü insanları yer üzünə endirən Adəm deyilsənmi?» deyə soruşdu⁷⁷⁶. 3. “(Sonra) **Biz** (Adəmə) **dedik**: “*Ey Adəm, sən zövcənlə (Həvvə ilə) Cənnətdə qal və hər ikiniz oradakı meyvələrdən, istədiyiniz kimi, bol-bol yeyin, yalnız bu ağaca (buğdaya) yaxın gəlməyin! Yoxsa (özüünüza) zülm edənlərdən olarsınız*”. (Lakin) **Şeytan onları azdırıb** (buğdadən yedizdirməklə nemətlər içində) **olduqları yerdən uzaqlaşdırdı**. **Biz də** (Adəmə, Həvvəyə və Şeytana): “*Bir-birinizə düşmən kəsilərək (buradan kənar olub yer üzünə) enin! Yerdə sizin üçün müəyyən vaxta qədər (ömrünüzdən axırınadək) sığınacaq və yaşayış (dolanacaq) vasitələri var*” - **dedik**”. (əl-Bəqərə 35-36). **Enin** – kəliməsi yüksəkdən aşağıya doğru olur. **Yerdə sizin üçün müəyyən vaxta qədər (ömrünüzdən axırınadək) sığınacaq və yaşayış (dolanacaq) vasitələri var** – ifadəsi **Enin** - əmrindən sonra gəlmişdir. Bu o, deməkdir ki, onlar daha öncə yer üzündə deyildilər. 4. “(Allahın bütün bu xəbərdarlığından sonra) **Şeytan ona** (Adəmə) **vəsvəsə edib** (pıçıldayıb) **belə dedi**: “*Ey Adəm! Sənə (meyvəsindən yeyəcəyən təqdirdə heç vaxt ölməyəcəyən və həmişə Cənnətdə yaşayacağın) əbədiyyət ağacını və köhnəlib xarab olmayacaq (fənaya uğramayacaq) bir mülkü göstərimmi?*”. (Ta ha 120). Cənnət dünyada olsaydı Adəm – əleyhissəlam – İblisin sözlərinin yalan olduğunu bilərdi. Çünki Adəm – əleyhissəlam – bilirdi ki, dünya keçici, fanidir. 5. Cənnətdən **Enin** – sözüylə qəsd edilən Adəm, Həvvə və İblisdir – deyilmişdir. Bir qrup qeyd edir ki: Cənnətdən **Enin** – sözüylə Adəm, Həvvə və İlan qəsd edilir, Digər bir qrup deyir ki: Adəm və Həvvə – əleyhimussəlam – nın zürriyyətidir – deyilmişdir. Lakin bu görüşlərin hər ikisi də zəifdir. Səhih olan birinci görüşdür. (Allah Adəmə və Həvvəyə) belə buyurdu: “*Bir-birinizə (siz İblisə və nəslinə, İblis də sizə və nəslinizə) düşmən kəsilərək hamınız oradan (Cənnətdən yerə) enin. Məndən sizə doğru yolu göstərən bir rəhbər (kitab, yaxud peyğəmbər) gəldiyi zaman hər kəs Mənim haqq yolunu tutub getsə, nə (dünyada) yolunu azar, nə də (axirətdə) bədbəxt olar!*”. (Ta ha 123). 6. Onlar qeyd edirlər ki, Cənnət kəliməsi bütün yerlərdə Mərifə olaraq əl-Cənnəh olaraq işlənmişdir. “(Sonra) **Biz** (Adəmə) **dedik**: “*Ey Adəm, sən zövcənlə (Həvvə ilə) Cənnətdə qal...*” (əl-Bəqərə 35). Lakin başqa hər hansı bir baxça qəsd edildiyi zaman “əl” müəyyənlik olmadan işlədilmişdir. “*O bağların hər ikisi öz barını verdi və bu bardan heç bir şey əskilmədi. Biz də onların arasından bir irmaq axıtdıq*”. (əl-Kəhf 32). 7. Əbu Musa əl-Əşəri - radiyallahu anhu – rəvayət edir ki: “Allah Adəm – əleyhissəlam – ı Cənnətdən çıxardıqda onu Cənnət meyvələri ilə

⁷⁷⁶ Buxari 11/505, Müslim 2652.

ruziləndirdi. Ona hər bir şeyin sənətini öyrətdi. Sizin yediğiniz o, meyvələr də (Cənnət) meyvələrindən törənmədir. Lakin Cənnətdəki meyvələr xarab olmaz, dünyada olanlar isə xarab olurlar. 8. İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – deyir ki: “(Nəhayət) **Adəm rəbbindən (bəzi xüsusi) kəlmələr öyrənərək (Həvva ilə birlikdə o kəlmələr vasitəsilə) tövbə etdi. Doğrudan da, O (Allah) tövbələri qəbul edəndir, mərhəmətlidir**”. (*əl-Bəqərə 37*). Ayəsi barədə deyir ki: “Adəm – Ya Rəbbim! Məni əlinlə yaratmadınmı?”. Allah: “Bəli” – dedi. Adəm: “Ey Rəbbim! Mənə ruhundan üfürmədinmi?”. Allah: “Bəli” – dedi. Adəm: “Ey Rəbbim! Məni Cənnətə yerləşdirmədinmi?”. Allah: “Bəli” – dedi. Adəm: “Ey Rəbbim! Rəhmətin qəzəbini üstələmədimi?”. Allah: “Bəli” – dedi. Adəm: “Tövbə etsəm, halımı düzəltəsəm, məni Cənnətinə təkrar salarsanmı?”. Allah: “Bəli” – dedi⁷⁷⁷. 9. “**And olsun ki, (Mühəmməd əleyhiəsəlam Cəbraili öz haqiqi surətində) başqa bir dəfə də (merac vaxtı) görmüşdü; (Yeddinci göydəki) Sidrətül-müntəhanın yanında. (Mələklər, şəhidlər və müttəqilər məskəni olan) Məva cənnəti onun yanındadır**”. (*ən-Nəcm 13-15*). Sidrətül Muntəha göyün üstündə olduğu sabitdir.

Adəm - Əleyhiəsəlam - In Girib Çıxdığı Cənnət Əbədiyyət Cənnəti Deyildir Deyənlərin Dəlilləri: 1. Allah əbədiyyət Cənnətinə girməyi bütün Rəsulların dili ilə açıqlamışdır. O, girmək zamanı da hələ gəlməmişdir. Allah kitabında Cənnəti bir çox vəsflərlə vəsfləndirmişdir. Sonradan bu şeyləri dəyişməsi isə mümkün deyildir. 2. Allah müttəqilər üçün hazırlamış olduğu Cənnət əbədi qalmaq yurduudur. Oraya kim girərsə bir daha oradan çıxmaz. Lakin Adəm – *ələhiəsəlam* – girdiyi Cənnətdə qalmamışdır. Allah Cənnəti salamlıq yurdu olaraq anmışdır. Oranı əmr, nəhy (qadağa), imtahan yurdu olaraq anmamışdır. Lakin Adəm – *ələhiəsəlam* – o, yerdə ən böyük imtahana məruz qalmışdır. 3. Allah oranı içində əbədiyyən Allaha üsyan olunmayacaq bir yurd kimi anmışdır. Lakin Adəm – *ələhiəsəlam* – girdiyi Cənnətdə Rəbbinə asi olmuşdur. Allah Cənnəti qorxusuz, kədərsiz, üzüntü olmayan bir yurd kimi anmışdır. Lakin Adəm və Həvva – *ələhimussəlam* – in qorxu və üzüntü hiss etdikləri məlumdur. **Darus Səlam** olduğu halda, Adəm və Həvva – *ələhimussəlam* – orada fitnə (imtahandan) səlim olmamışdır. **Darul Qərar** olduğu halda onlar orada qərar tutmamışlar. Oraya girənlər haqqında: “**Onlara orada (Cənnətdə) heç bir yorğunluq (zəhmət) üz verməz. Onlar oradan çıxan da deyillər. (Cənnətdə əbədi qalacaqlar)**”. (*əl-Hicr 48*). Adəm və Həvva – *ələhimussəlam* – isə oradan çıxmışlar. Yenə orada boş, faydasız şeylərin (yalan) olmadığı, günahların olmadığı xəbər verilmişdir. Halbuki Adəm –

⁷⁷⁷ Tifsir İbn Kəsir 1/85.

alehissəlam – o, yerdə İblisin yalan sözlərini və günahkar sözlərini eşitmişdir. Allah oranı doğruluq və sədaqət məqamı olduğunu xəbər vermişdir. İblis isə orada yalan söyləmiş və yalanına and içmişdir. 4. Allah: “(Ya Rəsulum!) **Sənin Rəbbin mələklərə: “Mən yer üzündə bir xəlifə (canişin) yaradacağam”, - dedikdə (mələklər): “Biz Sənə şükür etdiyimiz, şəninə təriflər dediyimiz və Səni müqəddəs tutduğumuz halda, Sən orada (yer üzündə) fəsad törədəcək və qan tökəcək bir kəsmi yaratmaq istəyirsən?”- söylədilər.** (Allah onlara): “**Mən bildiyim şeyi siz bilmirsiniz!**” – **buyurdu**”. (əl-Bəqərə 30). Allah – **Cənnətül Məvada** deməmişdir. Yer üzündə buyurmuşdu. 5. “(Allahın bütün bu xəbərdarlığından sonra) **Şeytan ona (Adəmə) vəsvəsə edib (pıçıldayıb) belə dedi: “Ey Adəm! Sənə (meyvəsindən yeyəcəyin təqdirdə heç vaxt ölməyəcəyin və həmişə Cənnətdə yaşayacağın) əbədiyyət ağacını və köhnəlib xarab olmayacaq (fəneyə uğramayacaq) bir mülkü göstərimmi?”.** (Ta ha 120). Əgər Allah, Adəm – *alehissəlam* – 1 əbədiyyət Cənnətinə və əskilməz-tükənməz olan bu Cənnətə yerləşdirsəydi Adəm – *alehissəlam* – İblisi rədd edərək: Mənə verilən bu əskilməz-tükənməz səltənəti sən mənə necə göstərəcəksən, halbuki mən onun içindəyəm. Nə verə bilərsən sən mənə. (İstədiyim hər bir şey var burada). Əgər bunları bilsəydi İblisin sözüne qulaq asmaz onun nəsihətini qəbul etməzdi. Lakin o, əbədiyyət yurdunda olmadığı üçün arzu etdiyi əbədiliklə İblis onu aldatmışdır. 6. Əgər Adəm – *alehissəlam* – əbədiyyət Cənnətində olsaydı – bu Cənnətə təmiz və pak olanlardan başqası girməz, necə ola bilər ki, murdar, lənətlənmiş, aşağı olan İblis oraya girmiş, Adəm – *alehissəlam* – 1 fitnəyə məruz qoymuş və ona vəsvəsə vermişdir. O, məlun Müttəqilərin yurduna necə girmişdir? 7. “(Allah) **buyurdu: “Oradan (Cənnətdən) aşağı en. Orada sənə (Allahın əmrinə) təkəbbür göstərmək yaraşmaz. (Oradan) çıx, çünki sən alçaqlardansan!”.** (əl-Əraf 13). Necə ola bilər ki, bu sözlərdən sonra İblis **Cənnətül Məvaya** girsin. Əgər desəniz ki, ilanın qarnına girib, ilan şəkilində Cənnətə girərək Adəm və Həvva – *alehimussəlam* – a vəsvəsə verib. Bu batil bir sözdür. “**Pak söz (tövhid kəlməsi, zikr, həmd-səna) Ona tərəf yüksələr və pak sözü də (Allah dərgahına) yaxşı əməl qaldırır.** (Allah pak sözü eşidəndir, saleh əməli də qəbul edər)”. (Fətir 10). İblisin vəsvəsəsi isə sözlərin ən murdarıdır. Əsla Allaha tərəf yüksəlməz. 8. Munziri – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: “Adəm – *alehissəlam* – 1 Cənnətdə yatırdı...”⁷⁷⁸. Halbuki əbədiyyət Cənnətində yatmaq yoxdur. Əbu Nəcih, Mucəhid – *rahmətullahi aleyhi* – rəvayət edir ki: “Həvva, Adəm – *alehimussəlam* – yatarkən qabırğasından

⁷⁷⁸ Hədis Movqufdur – sənədi Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – çatmır.

yaradıldı”⁷⁷⁹. **«Orada bizə nə bir yorğunluq, nə də bir məşəqqət, əziyyət toxunacaqdır»**. (Fətir 35). Cabir – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *salallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Yatmaq ölümün qardaşdır və Cənnətliklər yatmazlar»⁷⁸⁰. 9. Allah, Adəm – *əlehissəlam* – 1 yer üzünün torpağından yaratdığı hamıya bəllidir. Bunun da dəlilləri Quran və Sünnədə var. 10. **Biz də** (Adəmə, Həvvaya və Şeytana): **“Bir-birinizə düşmən kəsilərək (buradan kənar olub yer üzünə) enin! Yerdə sizin üçün müəyyən vaxta qədər (ömrünüziün axırınadək) sığınacaq və yaşayış (dolanacaq) vasitələri var” - dedik**. (əl-Bəqərə 35-36). **Enin** – kəliməsi göydən yerə enməyi ifadə etməz. İfadə etsə belə yüksək yerdən daha aşağı bir yerə enməyi ifadə edər. Çünki Adəm – *əlehissəlam* – ın Cənnəti yer üzündə ən yüksək bir yerdə idi. Oradan da endirildi. Dediğiniz kimi: **Enin** - əmrinin Adəm, Həvva və İblis olduğudur. Əgər o, Cənnət göydə olsaydı İblisin səcdə əmrinə uymadığı üçün enməsindən sonra onlara çatması və vəsvəsə verməsi mümkün olmazdı. 11. Onlar qeyd edirlər ki, əbədi Cənnət kəliməsi Qurani Kərimdə mərifə olaraq “əl” müəyyənlik ədatı ilə gəlir. Digər Cənnət baxçaları isə “əl” olmadan qeyd olunur. Cavab olaraq deyirik ki, bu belə deyildir. Çünki: **“Biz vaxtilə o bağ sahiblərini imtahana çəkdiyim kimi, bunları da (Məkkə mürsiklərini də) imtahana çəkdik. O vaxt (o bağ sahibləri) səhər açılanda (onun meyvələrini) mütləq dərəcələrinə and içmişdilər”**. (Nun 17). Bu ayədə “əl” ədatı ilə işlənmişdir, lakin əbədiyyət Cənnəti qəsd edilməmişdir. 12. Onlar qeyd edirlər ki, Adəm – *əlehissəlam* – tövbə edərsə Allah onu Cənnətə qaytaracağını vəd etmişdir sözüne gəlincə deyirik ki: Əksinə Allah, Adəm – *əlehissəlam* – ı çıxdığı Cənnətə deyil, əbədiyyət Cənnətinə qaytardığı zaman vədi yerinə yetmiş olacaqdır. Qayıtmaq (dönmək) – kəliməsi birinci hala, zaman və məkana qayıtmağı ifadə etməz. Hətta bənzərinə dönməyi də ifadə etməz. **“Allah bizi sizin (batil) dininizdən xilas etdikdən sonra biz sizin dininizə dönsək, (sizin büt-pərəst dininizin haqq olduğunu etiraf etməklə) Allaha qarşı yalan uydurmuş olarıq. Rəbbimiz Allah istəməsə, biz əsla sizin dininizə dönə bilmərik. Rəbbimiz elm ilə (Öz əzəli elmi ilə) hər şeyi ehtiva etmişdir. Biz yalnız Allaha təvəkkül emişik. Ey Rəbbimiz! Bizimlə tayfamız arasında ədalətlə hökm et. Axı Sən hökm verənlərin ən yaxşısısan!”**. (əl-Əraf 89).

Adəm – Əlehissəlam – In Girib Çıxdığı Cənnət Əbədiyyət Cənnətidir Deyənlərin, Yer Üzündə Bir Cənnətdir Deyənlərə Cavabı: 1. Onlar qeyd edirlər ki: Allah əbədiyyət Cənnətinə girməyi yalnız Qiyamət günü

⁷⁷⁹ Bu haqda bax: İbn Kəsir 1/82, əs-Sələbi “Qıssatul Ənbiya” s.29.

⁷⁸⁰ Heysəmi «Məcmua Zəvaid» 10/415, Əbu Nuaym “Sifatul Cənnə” 1/126.

olacağını xəbər vermişdir. Cənnətə mütləq giriş haqqında bu söz doğrudur. Lakin Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – İsrə gecəsi Cənnətə girmişdir, Möminlərin və Şəhidlərin ruhları Cənnətdə yaşıl quşların boğazında dolaşırlar. Bu girişlər Allahın xəbər verdiyi Qiyamət günündəki girişdən ayrıdır. 2. Cənnət haqqında zikr etdiyiniz Cənnətin vəsfləri bunlar haqdır. Onları nə biz inkar edirik, nə də Əhli İslamdan bir kimsə. Lakin biz deyirik ki, bu kimi şeylər ayələrdən də göründüyü kimi möminlər Cənnətə girdikləri zaman baş verəcəkdir. *Doğrusunu Allah Bilir*⁷⁸¹.

Cənnətdə Ev: Osman - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kim Allah rızasını tələb edərək bir məscid inşa edərsə (Başqa rəvayətdə: İçində Allahın adı zikr edilsin dey⁷⁸²) Allah ona Cənnətdə bir ev inşa edər (Allah onun üçün Cənnətdə bir mislini inşa edər)⁷⁸³. Əbu Musa əl-Əşəri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Allah, bir qulun övladının canını aldığı zaman ölüm mələyinə deyər: “Ey ölüm mələyi! Qulumun övladının canını aldınmı? Gözünün nurunu, qəlbinin meyvəsini (istiliyini) aldınmı?”. Mələk: “Bəli”. Allah: “O, nə etdi?”. Mələk: “Sənə həmd etdi və İstincə etdi - ***İnnə Lilləhi Və İnnə İleyhi Raciun*** -” dedi. Allah: “Ona Cənnətdə bir ev bina edin və adını ***Həmd*** evi qoyun” deyər buyurdu⁷⁸⁴. Əbu Musa əl-Əşəri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Kim gecə və gündüz fərzlər xaric **12** rükət (sünnət) qılırsa Allah ona Cənnətdə bir ev bina edər”⁷⁸⁵.

Cənnət Nemətləri: *«Etdikləri əməllərin mükafatı olaraq (Allah dərgahında) möminlər üçün göz oxşayan (onları sevindirəcək) nə cür nemətlər gizlənib saxlandığını heç kəs bilməz».* (əS-Səcdə 17). Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Sizdən birinizin Cənnətdəki bir parça yeri üzərinə Günəşin doğduğu və batdığı şeylərin hamısından xeyirlidir (Başqa rəvayətdə: Cənnətdəki bir qamçı miqdarında yer dünya və dünya nemətlərindən xeyirlidir)»⁷⁸⁶. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Əziz və Cəlil olan Allah: Mən yaxşı qullarım üçün heç bir gözün görmədiyini, heç bir

⁷⁸¹ Daha geniş məlumat üçün İbn Qeyyim “Cənnətdəki həyat” kitabına bax.

⁷⁸² Nəsəi “Məsəcid” 1.

⁷⁸³ Buxari “Salət” 65, 1/544, Müslim “Məsəcid” 25, (533),

⁷⁸⁴ İbn Hibban 4/262, Əhməd 4/415.

⁷⁸⁵ Əhməd 4/413.

⁷⁸⁶ Buxari 6/13, 3250, Müslim 1883.

qulağın eşitmədiyi və heç bir insanın qəlbindən keçirmədiyi şeylər hazırladım” buyurdu. Allah Kitabında bunu təsdiqləyən dəlil bu ayədir: “Etdiklərinin əvəzi olaraq onlar üçün nə kimi şeylər saxlandığını heç kimsə bilməz”⁷⁸⁷. Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Allah Cənnət əhlinə: Ey Cənnət əhli! Deyə xitab edər. Onlar: “Ey Rəbbimiz! Sənin iki dəfə çağırışını qəbul etdik – buyur. Xeyir sənin iki əlindədir” deyərlər. Allah: “Razi oldunuzmu” deyə buyurur. Onlar: “Ya Rəbbi! Necə razı olmaıyaq. Sən bizə məxluqatdan heç kimə vermədiyən ehsanı verdin” deyərlər. Allah: “Bundan da daha qiymətlini verimmiz?” deyə buyurur. Onlar: “Ya Rəbbi! Bundan daha qiymətli nə ola bilər?” deyərlər. Allah: “Mən sizə rızamı halal edirəm. Artıq bundan sonra əbədiyyən sizə qəzəb etməm” deyə buyurur⁷⁸⁸.

Cənnət Haradadır: Mücahid – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – ya: “Cənnət haradadır?” deyə soruşdular. O: “Yeddi göyün üstündədir”. Ona: “Cəhənnəm haradadır?”. O: “Təbəqə-təbəqə yeddi dənizin altındadır”⁷⁸⁹.

Cənnətin İyi: Abdullah b. Amr – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Bir zimmini⁷⁹⁰ öldürən Cənnətin iyini belə almaz. Cənnətin iyi isə 40 illik məsafədən hiss edilir»⁷⁹¹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhum* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah və Rəsulunun zimmətinə sahib olan kafiri (Muhədd) haqsız yerə öldürən kimsə Allahın əhdini pozmuşdur. Bu kimsə Cənnətin iyini belə duymayacaqdır. Halbuki Cənnətin qoxusu qırx illik məsafədən gəlir (Başqa rəvayətdə: 100 illik məsafə⁷⁹²)»⁷⁹³. Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Uhud günü müsəlmanlar geri çəkildilər. (Əmim Ənəs b. Nadr – *radiyallahu anhu* – hansı ki, Bədrdə iştirak etməmişdi, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – dedi: “Ya Rəsulallah! Mən sənin müşriklərlə olan birinci döyüşündə iştirak etməmişəm. Vallahi! Əgər Rəbbim mənə müşriklərlə döyüşmək imkanını verərsə Allah bilir mən onların başına nə oyun açacağam): Uhud döyüşündə müsəlmanlar məğlubiyyətə uğradıqda o: “Allahım, mən bunların (yoldaşlarını) qəsd edir) etdiklərinə görə Səndən

⁷⁸⁷ Buxari 13/465, Müslim 2824.

⁷⁸⁸ Müslim.

⁷⁸⁹ Əbu Nuaym “Sifatul Cənnəh” 1/169-170.

⁷⁹⁰ **Zimmi** – müsəlman olmayıb müqavilə ilə müsəlman ölkəsində yaşayan şəxs (Kitab əhli, kafir və s).

⁷⁹¹ Buxari 8/30.

⁷⁹² Heysəmi “Məcmuaz Zəvaid” 6/294, Təbərani “Əvsat”, Əhməd 5/46.

⁷⁹³ Buxari 6/269, 12/259, Tirmizi 1403, İbn Məcə 2687.

üzr istəyirəm. Bunların da (müşrikləri qəsd edir) etdiklərindən uzaq olduğumu bildirirəm”. Daha sonra irəli atıldı. Sad b. Muaz – *radiyallahu anhu* – qarşısına çıxdı. Ənəs: “Ey Sad! Nadrın Rəbbinə and olsun ki, bu da Cənnət. Mən onun qoxusunu Uhud tərəfdən hiss edirəm”. Sad: “Ey Allahın Rəsulu! Mən onun etdiklərini edə bilmədim”. Ənəs – *radiyallahu anhu* – deyir ki: “Bədənində qılınc, nizə zərbələrindən **80** yara var idi. Onun öldürülmüş olduğunu və müşriklər tərəfindən əzalarının kəsildiyini gördük. Onu yalnız bacısı barmaq uclarından tanıdı”. Ənəs: **“Möminlər içərilərində elələri də vardır ki, Allaha etdikləri əhdə sadıq olurlar. Onlardan kimisi (bu yolda) şəhid olmuş, kimisi də (şəhid olmasını) gözləyir. Onlar (verdikləri sözü) əsla dəyişməzlər”**. (əl-Əhzab 23) ayəsinin onun və onun kimilər barəsində nazil olduğunu bilirik⁷⁹⁴.

Cənnətin Açarları: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cənnətin açarları – **Lə İlahə İlləlahdır**”⁷⁹⁵. Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir bədəvi: “Ya Rəsulullah! Cənnətin açarları nədir?”. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: **“Lə İlahə İlləlah”**⁷⁹⁶. Vəhb b. Munəbbih – *rahmətullahi aleyhi* – də: «**Lə İlahə İlləlah** – cənnətin açarı deyilmidir?» deyə soruşan bir kimsəyə o, belə cavab vermişdir: «Bəli, lakin hər açarın dişləri vardır. Əgər dişli açar gətirərsənsə qapı sənin üzünə açılır. Yox, əgər açarın dişləri olmazsa qapı açılmaz»⁷⁹⁷. Salman Farsi - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Heç kəs Cənnətə daxil olmaz - **Bismilləhir Rəhmənil Rəhim** – (yazısı) olan vəsiqəsi olmadıqca. (orada) Bu filan oğlu filana Allahdan yazılı vir kitabdır. O, kimsəni meyvəli (baxçalı) yüksək bir Cənnətə yerləşdirin”⁷⁹⁸.

Cənnətin Yolu Birdir: Allah, Qurani Kərimdə öz yolundan bəhs edərkən bir, Cəhənnəm yollarından bəhs edərkən çoxluq kəliməsindən istifadə etmişdir. **“Bu, şübhəsiz ki, Mənim doğru yolumdur. Onu tutub gedin. Sizi (Allahın) yolundan sapdıracaq yollara uymayın. (Allah) sizə bunları tövsiyə etdi ki, pis əməllərdən çəkinəsiniz!”**. (əl-Ənam 153). **“Doğru yolu (İslamı) göstərmək Allaha aiddir. Ondan (haqdan) kəc olan yol (və ya haqdan kənara çıxan) da vardır. Əgər (Allah) istəsəydi, sizin hamınızı doğru yola salardı”**. (ən-Nəhl 9). **“(Allah) buyurdu: “Mənə**

⁷⁹⁴ Buxari 6/21, H. 2805.

⁷⁹⁵ ən-Nihayə 2/367, Əhməd 1/242.

⁷⁹⁶ Əbu Nuaym “Sifətül Cənnəh” 2/38. Hədisdə Əbban var – bu kimsə İbn Əbi Ayyaşdır. Mətruktur – tərk edilmişdir. Yəhyə b. Məin, Nəsəi bu kimsədən hədis rəvayəti tərk etmişlər. Şöbə onu yalançı saymışdır. Bax: Mizan əl-İtidal 1/10-15.

⁷⁹⁷ Buxari «Cənaiz» 3/109, Əhməd 5/242.

⁷⁹⁸ Heysəmi “Məcmuaz Zəvaid” 10/398, Təbərani “Kəbir”, Beyhəqi “əl-Bas və n Nuşur” 247.

görə, bu, düz yoldur! (Və ya: *Bu, sonu Mənə gəlib çatacaq doğru yoldur!*). (əl-Hicr 41). İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in ətrafında oturmuşduq. O, torpaq üzərində bir düz xətt çəkərək buyurdu: «Bu düz yol Allahın haqq yoludur». Sonra bu düz yolun sağ və sol tərəflərindən yollar (xətlər) çəkdi: «Bu isə digər yollardır. Bu yolların hər birinin başında o, yolu izləməyə dəvət edən bir şeytan vardır. Bu yolu gələnlər üçün gözəlləşdirir» deyərək buyurdu və bu ayəni oxudu: **«Bu şübhəsiz ki, mənim doğru yolumdur. Onu tutub gedin. Sizi Allahın yolundan sapdıracaq yollara uymayın. Allah bunları sizə tövsiyə etdi ki, bəlkə pis əməllərdən çəkinəsiniz».** (əl-Ənam 153)⁷⁹⁹. Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına mələklər gəldilər. Onlar: “O, yatıb” dedi. Digəri isə: “Göz yatıb, lakin qəlb oyanıqdır” dedi. Sonra: “Sizin bu yoldaşınızın halı misal olaraq bir ev bina etmiş, içində ziyafət verən və ziyafət üçün (insanlar dəvət olunsun deyərək) elçi yollayan kimsənin halı kimidir. Artıq kim elçiyə cavab verib (dəvəti qəbul edərək) evə girər və ziyafətdən yeyər. Kimi də elçiyə cavab verməyib nə evə girər, nə də ziyafətdən yeyər. Sonra mələklər açıqlayaraq: Göz yatıq, qəlb isə oyanıqdır. Ev Cənnətdir, elçi Muhəmmədir, Muhəmmədə itaət edən Allaha itaət etmiş olur, Muhəmmədə üsyan edən Allaha üsyan etmiş olur. Muhəmməd insanlar arasını ayıran bir ölçüdür”⁸⁰⁰.

Möminlər İla Rəbləri Arasında Alış-Veriş Cənnətdir: “Allah, şübhəsiz ki, Allah yolunda vuruşub öldürən və öldürülən möminlərin canlarını və mallarını Tövrətdə, İncildə və Quranda haqq olaraq vəd edilmiş Cənnət müqabilində satın almışdır. Allahdan daha çox əhdə vəfa edən kimdir? Etdiyiniz sövdəyə görə sevinin. Bu, böyük qurtuluşdur (uğurdur)!”. (ət-Tövbə 111).

Cənnətin İsimləri: *Cənnət* - əsl mənası örtmək və gizlətmək deməkdir. *Cəninə* - qarında örtülü və gizli olduğu üçün cənin deyilmişdir. Cinlər olan *əl-Cann* – gözlərdən gizli olduqları üçün bu ad verilmişdir. *Qalxan* – üzü örtüyü və qoruduğu üçün *Micn*, *Məcnun* – ağılı örtülmüş və bağlanmış kimsədir.

1. **Darus Səlam** – “Onları Rəbinin yanında əmin-amanlıq yurdu (Cənnət) gözləyir. Allah onların gördüyü işləri himayə edəndir (və ya gördükləri yaxşı işlərə görə Allah onların dostudur)”. (əl-Ənam 127).

⁷⁹⁹ İmam Əhməd «Musnəd» 1/435,465, Nəsai 10/95 h. 11109, Darimi 1/60, əl-Albani «Zilzələ Cənnə» 1/5 H. 17. Sələfi Salihin, Əhli Sünnə vəl Cəmaat haqqında geniş məlumatı Nasir Abdulkərim əl-Əqlin «Məhfumu Əhli Sünnəti vəl Cəmaat» adlı əsərinə baxa bilərsiniz.

⁸⁰⁰ Buxari 13/249, Tirmizi 2860.

“Allah (bəndələrini) əmin-amanlıq yurduna (Cənnətə) çağırır və istədiyini doğru yola salır!”. (Yunus 25). **“Onlar orada boş (lağlağı) söhbətlər deyil, (mələklərdən və bir-birindən) ancaq: “Salam!” eşidirlər. Ruziləri də səhər-axşam (həmişə) oradadır”.** (Məryəm 62). Ora salamat olan bir diyardır. Allahın bir ismi də əs-Sələmdir. **“Onların orada bir-birinə (yaxud Allahın, mələklərin onlara) günaydınlıq verməsi: “Salam!” (demək) olacaqdır!”.** (İbrahim 23). **“Özlərinin, həmçinin əməlisəlah ataları, övrətləri və övladlarının daxil olacaqları Ədn cənnətləri gözləyir. Mələklər də hər bir qapıdan (Cənnət qapılarından) daxil olub (onlara): “(Dünyada Allah yolunda bütün çətinliklərə) səbr etdiyinizə görə sizə salam olsun! Axirət yurdu (Cənnət) nə gözəldir!” – deyəcəklər”.** (Ər-Rəd 23-24). Allah onlara salam verir: **“Orada onlar üçün (hər cür) meyvə və istədikləri hər şey vardır. Rəhmlili Rəbbdən (onlara) “salam” deyiləcəkdir”.** (Yəsin 57-58).

2. **Darul Xuld (Əbədiyyət Yurdu) – “Onlar oradan çıxan da deyillər. (Cənnətdə əbədi qalacaqlar)”.** (əl-Hicr 48). **“Bu, əlbəttə, Bizim ruzimizdir. O bitməz-tükənməzdir”.** (Sad 54).

3. **Darul Muqamə (İqamət Yurdu) - “Onlar deyəcəklər: “Qəm-qüssəni bizdən uzaq edən Allaha həmd olsun. Həqiqətən, Rəbbimiz bağışlayandır, qədirləndir! Elə bir Rəbb ki, Öz lütfü (kərəmi) ilə bizi (əbədi qalacağımız) iqamətgahda yerləşdirdi. Orada bizə nə bir yorğunluq üz verəcək, nə bir məşəqqət (əziyyət) toxunacaqdır!”.** (Fətir 34-35).

4. **Cənnətül Məva – “(Mələklər, şəhidlər və müttəqilər məskəni olan) Məva cənnəti onun yanındadır”.** (ən-Nəcəm 15). **Məva –** sığınacaq, dolaşib qayıdılan ev deməkdir. Ata, İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – deyirlər ki: **“Məva –** Cəbrail və digər mələklərə sığınacaq olan Cənnətdir”. Mücahid, əl-Kəlbi – *rahmətullahi aleyhi* – deyirlər ki: **“Şəhidlərin ruhlarının sığındığı Cənnətdir”.** Kəb – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: **“Şəhidlərin ruhlarının içində yaşadığı yaşıl quşların olduğu Cənnətdir”**⁸⁰¹. **Məva -** Cənnətin isimlərindən biridir. **“Amma kim (Qiyamət günü) Rəbbinin hüzurunda durmaqdan qorxmuş və nəfsinə istəyini (şəfvəti) qadağan etmişə, Həqiqətən, onun yurdu Cənnətdir!”.** (ən-Nəziət 40-41).

5. **Cənnətül Adn –** Bütün Cənnətlər Ədn Cənnətidir. **“Rəhmanın (Allahın) Öz bəndələrinə vəd etdiyi və onların görmədiyi Ədn cənnətlərinə. Onun vədi mütləq yerinə yetəcəkdir”.** (Məryəm 61). **“Onlar Ədn cənnətlərinə daxil olacaq, orada altın bilərziklər və incilərlə**

⁸⁰¹ Qurtubi 17/96.

bəzənəcəklər. Libasları da ipəkdən olacaqdır". (Fatir 33). "Allah mömin kişilərə və qadınlara (ağacları) altından çaylar axan cənnətlər və Ədn cənnətlərində gözəl məskənlər vəd buyurmuşdur. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Allahdan olan bir razılıq isə (bunların hamısından) daha böyükdür. Bu, böyük qurtuluşdur (uğurdur)!". (ət-Tövbə 72).

6. *Darul Hayavan (Həyat Diyarı) – "Axirət yurdu isə, şübhəsiz ki, əbədi həyatdır. Kaş biləydilər! (Əgər bilsəydilər, axirəti dünyaya dəyişməzdilər)". (əl-Ənkəbut 64). Axirət – yəni Cənnət əsl dirilik (yəni) içində ölüm olmayan bir həyatın yurduudur.*

7. *Cənnətül Firdovs (Böyük Baxça) – "Onlardır (bilin) varis olanlar – Firdovs cənnətinə varis olanlar, orada əbədi qalanlar!". (əl-Muminun 10-11). "İman gətirib yaxşı işlər görənlərin mənzili isə Firdovs cənnətləri olacaqdır!". (əl-Kəhf 107). Firdovs – Cənnətin ən yüksəyi olduğu üçün söylənilən addır. Digər Cənnətlərə görə ən üstün olan bu Cənnətə bu isim daha layiqdir. Firdovsun əsl mənası – Baxça deməkdir. Kab – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: "Firdovs içində üzümlər olan baxça deməkdir". Ərəblərin sözləri arasında eşitdimki: "**Firdovs** – daha çox üzümü olan bir-birinə girmiş ağaclar deməkdir". Bəra - *radıyallahu anhu* – nun qızı Ummu Rabi, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək: "Ya Rəsulullah! Mənə Hərisədən xəbər ver. Bu kimsə Bədr döyüşündə kiminsə atdığı bəlli olmayan bir oxla ölmüşdür. Əgər Cənnətdədirsə (itkisinə) dözəram, əgər başqa bir haldırsa ağlayaram. Peyğəmbər: Ey Əbu Hərisənin anası! O, yer Cənnət içində bir (baxçadır) və sənin oğlun ən yüksək Firdovsdadır"⁸⁰².*

8. *Cənnətül Nəim (Nemətlər Diyarı) - "İman gətirib yaxşı işlər görənləri Nəim cənnətləri gözləyir". (Loğman 8).*

9. *Maqamul Əmin – "Müttəqilər isə qorxusuz-xətərsiz bir yerdə - Bağçalarda və bulaqlar başında olacaqlar!". (əd-Duhan 51-52). Əmin – hər cür pisləklərdən uzaq olan yer. "Onlar orada (Cənnət nemətlərinin tükənməzliyinə) arxayın olaraq hər meyvədən istəyəcəklər". (əd-Duhan 55). Məkanın və yeyəcəklərinin əmin olduğu söylənilmişdir.*

Qızıl Və Gümüşdən İki Cənnət: "Şübhəsiz ki, Rəbbinin məqamından (hüzurunda haqq-hesab üçün durmaqdan) qorxanları iki cənnət (Ədn nə Nəim Cənnətləri) gözləyir!". (ər-Rahmən 46). Abdullah b. Qeys - radıyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah – sallallahu aleyhi və səlləm – buyurdu: «İki Cənnət vardır ki, qabları və içindəki (digər əşyaları) da gümüşdəndir. Digər iki Cənnət daha vardır ki, qabları və içindəki digər əşyaları da qızıldandır. Ədn Cənnətindəki topluluğun

⁸⁰² Buxari 6/26, 7/304, 11/415.

Rəblərinə baxmalarının qarşısında Allahın üzündəki o, əzəmət örtüyündən başqa bir şey olmayacaqdır»⁸⁰³.

Cənnətin Çayları: «(Ya Peyğəmbər!) *İman gətirən və yaxşı işlər görən şəxslərə müjdə var. Onlar üçün (ağacları) altından çaylar axan Cənnətlər vardır.*» (əl-Bəqərə 25). «*Onları (ağacları) altından çaylar axan Ədn Cənnətləri gözləyir.*» (əl-Kəhf 31). «*Möminlərə vəd edilən Cənnətin vəsfi belədir. (Ağacları) altından çaylar axar, yeməkləri də, kölgələri də daimidir...*» (ər-Rəd 35). «*Müttəqilərə vəd olunan Cənnətin vəsfi belədir. Orada dadı dəyişməyən, qoxumayan sudan çaylar, tamü dəyişməyən süddən çaylar, içənlər üçün ləzzət verən şərəbdən çaylar və təmiz baldan çaylar vardır...*» (Mühəmməd 15). Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Sayhan (Amudərya), Ceyhan (Sırdəryə), Fərat və Nil bunların hər biri Cənnətin çaylarıdır»⁸⁰⁴. Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətdə yüz dərəcə vardır. Allah oranı yolunda vuruşan mücahidlər üçün hazırlamışdır. Hər iki dərəcə arasında yerlə göy arası qədər məsafə vardır. Allahdan dilədikdə Firdovsu diləyin. O, Cənnətin orta yerində ən üst yerdədir. Onun üzərində Allahın ərşi vardır. Cənnətin çayları oradan qaynayır (Başqa rəvayətdə: Dörd çay ondan qaynayır⁸⁰⁵)»⁸⁰⁶. Ənəs – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Kövsər Cənnətdə Rəbbimin mənə vermiş olduğu bir çaydır»⁸⁰⁷. Mucəhid – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Biz sənə Kövsəri verdik. Kövsər – çox xeyir verdik» deməkdir⁸⁰⁸. Ənəs – *radıyallahu anhu* – deyir ki: «*Kövsər* – Cənnətdə bir çaydır». Aişə – *radıyallahu anha* – deyir ki: «Cənnətdə bir çaydır. Kim barmaqlarını qulağına tıxayarsa belə bu çayın səsinə eşidər»⁸⁰⁹.

Cənnətin Bulaqları: «*Məgər sizdən biriniz istərmə ki, içində xurma ağacları, üzümlüklər, (ağacları) altından arxlar axan və cürbəcür meyvələr olan bir bağçası olsun...*» (əl-Bəqərə 266). «*Orada (o iki Cənnətdə) fəvvarə verib qaynayan iki bulaq vardır.*» (ər-Rahmən 66). «*Allahdan qorxub pis əmələrdən çəkinənlər isə Cənnətdə və bulaqlar başında olacaqlar.*» (əl-Hicr 45). «*O, Cənnətdə iki axar bulaq vardır.*»

⁸⁰³ Buxari "Təfsir" Rahmən 1,2, "Tövhid" 13/423, Müslim "İman" 180, (296), Tirmizi "Cənnət" 3, 2530.

⁸⁰⁴ Müslim 2839.

⁸⁰⁵ Tirmizi 2531.

⁸⁰⁶ Buxari 13/404, Tirmizi "Cənnət" 2530, 2533, Əhməd 3/339.

⁸⁰⁷ Müslim 400.

⁸⁰⁸ İbn Kəsir "Nihayə" 2/406.

⁸⁰⁹ İbn Kəsir "Nihayə" 2/406.

(əl-Mursəlat 41). «**Şübhsiz ki, yaxşı əməl və itaət sahibləri** (Cənnətdə) **kafur qatılmış** (soyuq və xoş ətirli) **şərab içəcəklər. O, (kafur) elə bir bulaqdır ki, Allahın bəndələri ondan içəcək və onu (istədikləri yerə) asanlıqla axıdacaqlar**». (İnsan 5,6). «**Orada onları zəncəfil qatılmış** (zəncəfil dadı verən) **şərab da içirdiləcəkdir. (Zəncəfil) Cənnətdə bir bulaqdır ki, (suyu boğazdan) çox rahat keçdiyi üçün Səlsəbil adlanır**». (İnsan 17,18). «**Ona təsnim (suyu) qatılmışdır. O (təsnim) elə bir çeşmədir ki, ondan (təmiz halda) yalnız (Allaha) yaxın olanlar içər (qalanlara isə o rəhiq şərabına qatılıb verirlər)**». (Mutaffifin 27-28). Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətdə sudan dəniz, baldan dəniz, süddən dəniz və içki dənizi vardır. Sonra bunlardan çaylar qaynayır»⁸¹⁰.

Cənnətin Ağaçları Və Meyvələri: «**Həqiqətən müttəqilərin nicat yeri (Cənnət), bağçaları və üzüm bağlarıdır**». (ən-Nəbə 31,32). «**O, iki Cənnətdə növbənöv meyvələr, xurma və nar vardır**». (ər-Rəhman 68). «**Sağ tərəf sahibləri kimdir onlar? Onlar tikansız sidr ağaçları, salxım-salxım sallanmış məuz (banan) ağaçları altında, çəkilməyən daimi kölgəliklərdə, axar su kənarında, bol meyvələr, tükənməz və qadağan edilməyən meyvələr içində**». (əl-Vaqiə 27-33). «(Müttəqilər) **İstədikləri meyvələr içində olacaqlar**». (əl-Mursəlat 42). «**Onlar üçün (ağaçları) altundan çaylar axan Cənnətlər (bağlar) vardır. O, Cənnətlərin meyvələrindən bir ruzi yedikləri zaman: «Bu bizim əvvəlcə (dünyada) yediyimiz ruzidir» – deyəcəklər. Əslində isə bu meyvələr zahirən bənəyir**». (əl-Bəqərə 25). «**Onlar orada (taxtlara) söykənib cürbəcür meyvələr və içkilər (Cənnət içkiləri) istəyəcəklər**». (Sad 51). «**Onlar orada (Cənnət nemətlərinin tükənməzliyində) arxayın olaraq hər meyvədən istəyəcəklər**». (əd-Duhan 55). «**Orada sizin üçün bir çox meyvələr vardır, onlardan yeyəcəksiniz!**». (əz-Zuhruf 73). «(Cənnət ağaclarının) **kölgələri üstlərinə düşəcək, meyvələri də onların ixtiyarında olacaqdır (istədikləri yerdə, istədikləri zaman onları dərib yeyə biləcəklər)**». (İnsan 14). İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Meyvələrdən almaq istədiyi zaman meyvələr əyilir, o da istədiyini ayaqda ikən, oturarkən alır»⁸¹¹. Səhl b. Sad – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətdə bir ağac vardır ki, süvari onun kölgəsində yüz il at çapsa yenə də kölgəsi qurtarmaz (Başqa rəvayətdə: İstəsəniz bu ayəni oxuyun: «**Çəkilməyən**

⁸¹⁰ Tirmizi 2571.

⁸¹¹ İbni Mubərək «Zuhd» 230, Təbəri «Təfsir» 29/39, İbn Əbi Şeybə «Musənnəf» 13/141.

(*daimi*) **kölgəliklərdə**”. (əl-Vaqiə 30⁸¹²)»⁸¹³. **Tuba** – Cənnətdə ağacdır. Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «**Tuba** – məni görüb iman gətirən kimsəyə. **Tuba** -Yenə də **Tuba** o, kimsəyə ki, məni görməyib lakin iman gətirmişdir»⁸¹⁴. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir nəfər Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – dan soruşdu: «**Tuba** nədir?». Peyğəmbər: «O, Cənnətdə uzunluğu yüz il olan bir ağacdır» deyərək buyurdu (Gövdəsinin böyüklüyü nə qədərdir? Sənin qəbilənin dəvələrindən güclü bir dəvə onun gövdəsinin ətrafında dolansa arxa ayaqlarının diz hissəsi sürtülənə qədər və o, heyvan qocalana qədər yol getsə yenə də gövdənin ətrafını dolanıb qurtara bilməz^{815,816}). Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cənnətdə elə bir ağac vardır ki, süvari sürətli, təlimli və yaxşı cinsdən olan bir at ilə **100** il çapsada onu bitirməz”⁸¹⁷. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Şübhəsiz ki, Cənnətdə bir ağac vardır ki, bir süvari onun kölgəsində **100** il çapar”⁸¹⁸. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cənnətdə elə bir ağac yoxdur ki, gövdəsi qızıldan olmasın”⁸¹⁹. Əbu Musa – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Allah, Adəm - *əleyhissəlam* - ı Cənnətdən endirdi və ona hər şeyin sənətini öyrətdi, onu Cənnət meyvələri ilə bəslədi. Sizin meyvələriniz Cənnət meyvələrindəndir. Lakin bunlar xarab olur, onlar isə xarab olmaz”⁸²⁰.

Cənnətin Çiçəkləri: Abdullah b. Amr – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətin çiçəklərinin seyyidi (ən üstünü) xınadır»⁸²¹. Osman ən-Nəhdi – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Sizdən birinizə reyhan verildiyi təqdirdə onu rədd etməsin. Çünki o, Cənnətdən çıxmadır»⁸²².

⁸¹² Buxari 11/319, Tirmizi 3292.

⁸¹³ Müslim 2826, 5055.

⁸¹⁴ Əhməd 3/71, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 3923.

⁸¹⁵ Əhməd 4/183, 3/71.

⁸¹⁶ Buxari 6/233, 8/481, Müslim 2826.

⁸¹⁷ Müslim 5056.

⁸¹⁸ Müslim 5054.

⁸¹⁹ Tirmizi “Cənnət” 1, 2527, 2645, 2525.

⁸²⁰ Təbərani, Nihayə 2/427.

⁸²¹ əl-Albani «Səhih Silsilə» 3/407.

⁸²² Tirmizi 2792.

Cənnət Heyvanları: «*Və istədikləri hər cür quş əti ilə onların dövrəsində fırlanacaqlar*». (əl-Vaqiə 21). Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir nəfər: «Ey Allahın Rəsulu! Kövsər nədir?». Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «O, Allahın mənə verdiyi Cənnətdə bir çaydır ki, süddən ağ və baldan daha dadlıdır. O, çayda boyunları dəvə boyunları kimi quşlar vardır». Ömər: «Şübhəsiz ki, bunlar bəslənmiş quşlardır» dedi. Peyğəmbər: «Onları yeyəcək olanlar onlardan da daha bəslənmişlərdir» deyərək buyurdu⁸²³. İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir nəfər başı ip ilə bağlı dəvə ilə Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək: «Ya Rəsulullah! Bu dəvə Allah yolundadır» dedi. Peyğəmbər: «Sənin üçün Cənnətdə yeddi yüz başı iplə bağlı dəvə vardır» deyərək buyurdu⁸²⁴. Bureydə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir nəfər Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən soruşdu: «Ya Rəsulullah! Cənnətdə at varmı?». Peyğəmbər: «Allah səni Cənnətə daxil edərsə orada səni qırmızı yaqutdan bir ata mindirməyini və o, atın Cənnətdə səninlə istədiyini yerə uçmasını istədiyini təqdirdə bu arzunu yerinə yetirər» deyərək buyurdu. Bir başqa adam: «Ya Rəsulullah! Cənnətdə dəvə varmı! Deyərək soruşdu. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – əvvəlki adama söylədiklərini buna söyləmədi. Lakin: «Əgər Allah səni Cənnətə daxil edərsə orada sənin nəfsinin istəyi və gözünün xoşladığı hər şey olacaqdır»⁸²⁵.

Cənnətdə Əkinçilik: Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – yanında bir bədəvi olan zaman Cənnət əhlindən birinin əkinçiliklə məşğul olmaq üçün Rəbbindən izn istədiyindən söz etdi. Allah: «Hər istədiyindən faydalanacaq durumunda deyilsənmi?» deyərək buyurdu. Adam: «Bəli, lakin əkinçiliklə məşğul olmaq istəyirəm» dedi. Allah ona izn verir. Həməən adam toxumunu atar-atmaz, göz açıb qırpıncaya qədər hər şey tamamlanar. Əkin bitmiş dağlar kimi dəstə-dəstə məhsul toplanıb, bir yerə yığılmışdır...»⁸²⁶.

Cənnətin Otaqları Və Dərəcələri: «*Lakin Rəbbindən qorxanları (Cənnətdə) bir-birinin üstündə tikilmiş otaqlar gözləyir. Onların altından çaylar axar. Bu Allahın vədidir. Allah vədə xilaf çıxmaz!*». (əz-Zumər 20). «*Zərər çəkmədən (üzürsüz səbəbə görə evlərində) əyləşən möminlərlə Allah yolunda öz malları və canları ilə cihad edən (vuruşan)*

⁸²³ Tirmizi 2665.

⁸²⁴ əl-Albani «Səhih Silsilə» 2/228.

⁸²⁵ Tirmizi 2543, 2666, Əbu Nuaym “Sifət əl-Cənnəh” 429.

⁸²⁶ Buxari 7519, 13/487, 5/27.

kimsələr bir olmazlar. Allah malları və canları ilə vuruşanları (evlərində) əyləşənlərdən (cihada getməyənlərdən) dərəcə etibarilə üstün tutdu. Allah bunların hamısına (hər ikisinə savab) vəd etmişdir. (Lakin) Allah mücahidlərə (evlərində) oturanlardan daha böyük mükafatlarla imtiyaz vermişdir. (Onları) Allah tərəfindən yüksək dərəcələr, bağışlanma və mərhəmət gözləyir. Allah bağışlayandır, rəhm edəndir”. (ən-Nisa 95-9). *Onlar həqiqi möminlərdir. Onların öz Rəbbi yanında dərəcələri vardır. Onları (Qiyamət günü) bağışlanma və (Cənnətdə) tükənməz (gözəl, minnətsiz) ruzi gözləyir!”.* (əl-Ənfal 4). *“Allahın rizasını qazanmaq ardınca gedən şəxs, Allahın qəzəbinə düçar olmuş şəxs kimi ola bilərmə? Onun (qəzəbə düçar olanın) yeri Cəhənnəmdir. O yer necə də pisdir! Onların Allah yanında (bir-birindən fərqli) dərəcələri vardır. Allah onların etdiyi işləri görəndir”.* (Ali İmran 162-163). Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətliklərdən bəziləri aralarında üstünlük səbəbi ilə yüksək otaqlarda oturanları, üfüqdə məşriqdən məğribə gedən parlaq ulduzları gördükləri kimi görəcəklər»⁸²⁷. Səhl b. Sad – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Şübhəsiz ki, Cənnət əhli, Cənnətdə olan evini sizin göydə ulduzu gördüyünüz kimi görəcəkdilər»⁸²⁸. Əli – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətdə içi çölündən, çölü də içindən görünən otaqlar vardır. Allah bu otaqları yemək yedirən, oruc tutan və insanlar yatarkən namaz qılanlar üçün hazırlamışdır»⁸²⁹. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir dəstə səhabə: “Ya Rəsulullah! Cənnətdən danış, orada nə cür evlər var” dedilər. O: “Kərpiclərin biri qızıldan, biri gümüşdən, gili isə müşkdür. Çınqıllı mirvari və yaqut, tozu zəfərandır. Ora düşən səadətə çatacaq və ümitsiz olmayacaqdır, əbədidir və ölməyəcək. Orada paltar köhnəlmir, gənclər isə ölmürlər”⁸³⁰. Əbu Səid - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cənnətdə yüz dərəcə vardır. Bütün aləmlər bunlardan birinin içində toplansa hamısına bəş edər”⁸³¹. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Quran sahibi Cənnətə daxil olduğu zaman ona: Oxu və yüksəl. O, kimsə oxuyar və hər bir ayədə bir dərəcə yüksəlir. Bildiyi son ayəni oxuyana qədər bu beləcə

⁸²⁷ Buxari 6556, Müslim 2831.

⁸²⁸ Müslim 5058.

⁸²⁹ Tirmizi «Cənnət» 3/4, Əhməd 1/156.

⁸³⁰ Əhməd.

⁸³¹ Tirmizi “Cənnət” 4, 2534.

davam edər»⁸³².

Cənnətdə Dərəcələrin Ən Yüksəyi: Abdullah b. Amr b. əl-As – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Azanı eşitdikdə müəzzinin ardınca onun dediklərini təkrarlayın. Sonra mənə salavat gətirin. Mənə bir dəfə salavat deyənə Allah on dəfə rəhmət deyər. Bundan sonra Allahdan mənim üçün vəsiləni istəyin. Allah onu istədiyi qullarından birinə verəcəkdir və mən ümid edirəm ki, o mənəm. Mənim üçün Allahdan bunu istəyəcək olana Qiyamət günü mənim onun üçün şəfaət etməyim vacib olar»⁸³³. Cabir b. Abdullah – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Mənim şəfaətim vacib olar o, adama ki, azanı eşitdikdən sonra deyər: «Ey kamil dəvətin və qılınacaq namazın Rəbbi olan Allahım Muhəmmədə vəsilə dərəcəsinə və fəzilətini bəxş et. Onu vəd etdiyini tərifi layiq məqama yüksəlt»⁸³⁴. Əbu Səid – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Vəsilə, Allah qatında elə bir dərəcədir ki, onun üstündə başqa bir dərəcə yoxdur. Mənim üçün Allahdan vəsiləni istəyin»⁸³⁵. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Vəsilə Cənnətdə elə bir dərəcədir ki, Cənnətdə ondan daha yüksək bir dərəcə yoxdur. Allahdan o dərəcəni mənə yaratdıqlarının gözü önündə verməsini istəyin»⁸³⁶.

Cənnət Çadırları, Divanları, Taxtları: «**Onlar (mömin kişilər) və zövcələri kölgəliklərdə (yumşaq) taxtlara söykənmişlər**». (Yasin 56). «**Səf-səf düzülmiş taxtlara söykəndiyiniz halda!**» **Biz onları iri (ahu) gözlü hurilərlə evləndirəcəyik**». (ət-Tur 20). «(Onlar qızıl-gümüş, ləl-cavahirətlə) **bəzənmiş taxtlar üstündə qərar tutacaq, Onlara (o taxtlara) söykənib bir-biri ilə qarşı-qarşıya əyləşəcəklər**». (əl-Vaqiə 15-16). «**Orada uca taxtlar**». (əl-Ğaşiyyə 13). «**Orada (o cənnətlərin hamısında, dördündə də) xoş xasiyyətli, gözəl üzvlü qadınlar vardır. Belə olduqda Rəbbinizin hansı nemətlərini yalan saya bilərsiniz?! Çadırlarda gözlərini (yalnız öz ərlərinə) dikmiş hurilər vardır**». (ər-Rahmən 70-72). «**Lakin Rəbbindən qorxanları (Cənnətdə) bir-birinin üstündə tikilmiş otaqlar (behiştin yüksək məqamları) gözləyir. Onların altından çaylar axar. Bu, Allahın vədidir. Allah vədə xilaf çıxmaz!**». (əz-Zumər 20). «**Sizi bizə yaxınlaşdıran nə var-dövlətiniz, nə də oğul-uşağımızdır. Yalnız iman gətirib yaxşı işlər görənlərin (dünyadakı) əməllərinə görə**

⁸³² Əhməd 3/40.

⁸³³ Müslim 384.

⁸³⁴ Buxari 2/94. Azan bölümü.

⁸³⁵ Əhməd 3/83, Heysəmi «Məcmuaz Zəvaid» 1/332.

⁸³⁶ İbn Əbi Dunyā, Kənz əl-Ummal 7/698.

mükafatları qat-qat (birə-on) artıq olacaq və onlar cənnət otaqlarından (Cənnətin yüksək məqamlarında) əmin-amanlıq içində yaşayacaqlar”. (Səba 37). “(Əgər belə etsəniz) **O sizin günahlarınızı bağışlayar və sizi (ağacları) altından çaylar axan cənnətlərə və Ədn cənnətlərindəki gözəl saraylara daxil edər. Bu, böyük qurtuluşdur (uğurdur)!”. (əs-Səff 12). “Allah iman gətirənlərə isə Fironun zövcəsini (Asiyə bint Məzahimi) misal çəkdi. **O zaman o: “Ey Rəbbim! Mənim üçün Öz dərgahında – Cənnətdə bir ev tik. Məni Fironun və onun əməlindən qurtar. Məni zalım qövmdən xilas et!” – demişdi”.** (ət-Təhrim 11). İbn Ömər – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətdə içi incidən hazırlanmış bir çadır vardır ki, (eni) **60** mildir. Hər tərəfində biri digərini görməyən zövcələr vardır. Mömin onları dolaşib ziyarət edər»⁸³⁷. Əbu Musa əl-Əşəri – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Şübhəsiz ki, mömin üçün Cənnətdə içi boş bir tək incidən bir çadır vardır. Boyu **60 (30)** mildir. Möminə aid ailələr vardır ki, mömin onları dolaşib ziyarət edər. Lakin onlar bir-birilərini görməzlər»⁸³⁸. Əli – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cənnətdə elə bir otaqlar var ki içi çölündən, çölüdə içindən görsənir”. Bunu eşidən bir bədəvi ayağa qalxıb: “Ey Allahın Rəsulu! Bu otaqlar kimin üçündür?”. Peyğəmbər: “Xoş söz söyləyən, yemək yedirən, oruc tutmağa davam edən və insanlar yatarkən namaz qılanlar üçündür” deyə buyurdu⁸³⁹. Əbu Hureyrə - radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Hira mağarasında ikən yanına Cəbrail – *əleyhissəlam* - gəldi və dedi: «Ya Rəsulallah! Bu Xədicədir. Sənə doğru gəlir. Yanında bir qab da vardır. Xədicə sənin yanına çatdıqda ona Allahdan və məndən salam de və ona söylə ki, Cənnətdə onu səsdən, gurultudan və məşəqqətdən uzaq daş-qaşlı bir saray gözləyir»⁸⁴⁰. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cənnətə girdim. Bir də nə görsəm yaxşı? Qızıldan bir köşk. Bu köşk kimindir? Dedim. Ona: “Qureyşdən bir gəncin” dedilər. Mən: Kim o, gənc?” deyə soruşdum. Peyğəmbər: “Ömər b. Xəttab” deyə buyurdu⁸⁴¹. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cənnətdə qızıldan,**

⁸³⁷ Buxari 3243, Müslim 2838.

⁸³⁸ Buxari 8/624, 6/318, Müslim 2838.

⁸³⁹ Tirmizi 2577, Əhməd 2/173, Həkim 1/80, Heysəmi “Məcmuaz Zəvaid” 2/255.

⁸⁴⁰ Buxari 7/133-134, Müslim 2432.

⁸⁴¹ Buxari 3242, 3670, 5226, 7024, Müslim 2395, Tirmizi 3688, Əhməd 3/107, 179, 263, İbn Əbi Şeybə 12/27.

gümüşdən, yaqutdan və xrizolit (qızılaçalar yaşılımtıl-sarı rəngli qiymətli) daşdan köşklər vardır”⁸⁴².

Cənnət Huriləri Və Qadınları: Huriləri Və Qadınları – sevdiklərini həsrətlə gözləyən, alma kimi al-qırmızı, gül kimi qırmızı yanaq, nar kimi sinələr, inci kimi düzölmüş dişlər, narın bellər, üzləri o, qədər gözəldir ki, görsəndikdə günəş belə qeyb olar. Gülümsədikdə dişləri arasından sanki işıq parıldayar. Sevdiniyə qovuşduğu an sanki günəşlə ayın qovuşmasına bənzər. Sevdiniyə ilə etdiyi söhbət bir-birini sevən iki sevgilinin məhəbbəti kimidir. Ayaqları o, qədər gözəldir ki, sümüklərinin iliyi ətinin üzərindən görünür. Nə vücudu, nə sümükləri, nə də geydiyi libası iliyinin görünməsinə mane ola bilməz. Bir Huri dünyaya görünmüş olsa bütün yer və göy arasını xoş ətri bürüyər. Bütün məxluqat **Təhlil, Təkbir, Təsbih** edərlər. Gözlər qamaşır və Hurilərdən başqasını görməzdi. Günəş digər ulduzların işığını necə üstələyirsə Hurinin gözəlliyi də günəşin işığını üstələyər. Hurinin baş örtüyü dünya və dünyadakı hər şeydən daha xeyirlidir. Hurilər hamilə olmaz, heyz və nifasdan uzaqdırlar. Ağız və burun axıntısından, kiçik və böyük ayaq yolundan və digər pisliklərdən uzaqdırlar. Gənclikləri heç vaxt keçməz, libasları isə köhnəlməz. Gözləri yalnız ərlərinə dikilmiş, ərlərindən başqasında gözləri yoxdur. Onlar inci və mərcan kimidirlər. Çünki Hurinin üzünə baxsa içini sevinc bürüyər, əmr etsə itaət edər, yanında olmadığı zaman ərinin bütün malını mühafizə edər. Onlara daha əvvəl heç bir ins və cins əli dəyməmişdir. **Hurul Ayn** – Razılıq və tərifə layiq olan bütün gözəl vəsflərə sahib olan, ağ bədənli, qara gözlü gözəl qadın mənasına gəlir⁸⁴³. İbn Abbas, Qatadə – *radiyallahu anhum* - deyirlər ki: “**Hur** – bəyaz qadın deməkdir”. “**Onlardan ötrü orada** (hər cəhətdən) **pak** (olan) **zövcələr də var. Onlar** (möminlər) **orada əbədi qalacaqlar**”. (əl-Bəqərə 25). «**Çadırlarda gözlərini** (yalnız öz ərlərinə) **dikmiş hurilər vardır**». (ər-Rəhman 72). «**Özlərinin həmçinin əməli saleh ataları, zövcələri və övladlarının daxil olacaqları Ədn Cənnətləri gözləyir...**». (ər-Rəd 23). «**Həmçinin onları iri gözlü hurilərlə evləndirəcəyik**». (əd-Duxan 54). «**Siz də zövcələriniz də sevinc içində Cənnətə daxil olun**». (əz-Zuxruf 70). «**Sinləri yenidən dolmuş həmyaşad qızlar**». (ən-Nəbə 33). «**Şübhəsiz ki, biz Cənnət qadınlarını başqa cür yaradacağıq! Onları bakirə qızlar, ərlərini səvən, həmyaşadlar edəcəyik**». (əl-Vaqiə 35-37). «**O, Cənnətdə gözlərini** (yalnız ərlərinə) **dikmiş, bundan əvvəl özlərinə heç bir insan və cin toxunmamış qadınlar vardır**». (ər-Rəhman 56). «(Onlar üçün orada) **iri gözlü, qəşənk hurilər**

⁸⁴² İbn Əbi Şeybə 13/124, Əbu Nuaym “Hilyə” 6/68.

⁸⁴³ Təfsir Mucəhid 2/590, Təbəri 25/136, Qurtubi 16/153.

də vardır. O, hurilər sanki sədəf içində gizlənmiş incidirlər». (əl-Vaqiə 22-23). İbn Məsud, İbn Abbas – radiyallahu anhum - deyirlər ki: “Təmizlikdə Məqsəd - Heyz olmazlar, böyük və kiçik ayaq yolu olmaz, tüpürməzlər və bələğəm çıxmaz” deməkdir. İbn Abbas – radiyallahu anhu - deyir ki: “Pisliklərdən və əziyyət verici şeylərdən təmiz”⁸⁴⁴. Mucahid – rahmätullahi aleyhi - deyir ki: “Kiçik, böyük ayaqyolu olmaz, məni, məzi olmaz, heyz olmaz, tüpürməz və bələğəm çıxmaz. Uşaq doğmazlar”⁸⁴⁵. “Orada (o cənnətlərdə) gözlərini (yalnız ərlərinə) dikmiş, bundan əvvəl özlərinə heç bir ins-cins (insan və cin)⁸⁴⁶ toxunmamış qadınlar vardır. Belə olduqda Rəbbinin hansı nemətlərini yalan sayı bilərsiniz?! Onlar (o qadınlar rəng və gözəllikcə), sanki yaqut və mərcandırlar”. (ər-Rahmən 56-58). “Onların yanında gözəl (irigözlü), baxışları (yalnız ərlərinə) dikilmiş zövcələr olacaqdır”. (əs-Saffət 48). “Onların yanında gözlərini (yalnız ərlərinə) dikmiş həmyaşdılar (hamısı otuz üç yaşında zövcələr) olacaqdır”. (əs-Sad52). Mucahid – rahmätullahi aleyhi - deyir ki: “Baxışlarını ərlərinə çevirmiş və ərlərindən başqasını arzu etməyənlərdir”⁸⁴⁷. İbn Məsud – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah - sallallahu aleyhi və səlləm - buyurdu: «Cənnət əhlinin qadınlarından bir qadının baldırının bəyazlığı 70 qat Cənnət libaslarının altından görünər və hətta onun iliyi də görünər. Allah: «Çünki o, qadınlar sanki yaqut və mərcandırlar» deyə buyurur»⁸⁴⁸. Əbu Hureyrə – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah - sallallahu aleyhi və səlləm - buyurdu: «Cənnətə ilk girəcək zümrə ayın 14-cü gecəsindəki surətində girəcəkdir. Bunlardan sonra girənlər isə səmadakı parlaq ulduz surətində girəcəklər. Hər birinə iki zövcə vardır. Bunların ayağının iliyi ətinin üstəndən görünür və Cənnətdə subay yoxdur»⁸⁴⁹. Ənəs – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah - sallallahu aleyhi və səlləm - buyurdu: «Cənnət əhlindən bir qadın dünya üzünə çıxsa bütün dünyanı işıq bürüyər, (gözəl) qoxu ilə doldurar. O, qadının baş örtüsü dünya və içindəkilərdən xeyirlidir»⁸⁵⁰. Ənəs – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah - sallallahu aleyhi və səlləm - buyurdu: “Gözəl gözlü, parlaq vücudlu Hurilər Cənnətdə mahını söyləyərək deyirlər: “Biz parlaq bədənli gözəl

⁸⁴⁴ İbn Kəsir 1/66, Təbəri 1/176.

⁸⁴⁵ Təfsir Qurtubi 1/241.

⁸⁴⁶ **Fayda:** Bu ayə Cinlərin də cima etdiklərinə dəlidir. Qutubi 17/181.

⁸⁴⁷ Təfsir Mucahid 2/541.

⁸⁴⁸ Tirmizi 2654, Müslim 2834.

⁸⁴⁹ Müslim 2178.

⁸⁵⁰ Buxari 2796, Tirmizi 1651.

Hurilərlik, Dəyərlı ərlər üçün yaradılmışıq⁸⁵¹. Əbu Umamə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cənnətə girən hər bir qulun biri baş tərəfində, biri də ayaq ucunda olmaq üzərə iki gözəl gözlü, parlaq bədənli Huri oturur. İnsanların və Cinlərin eşitdiyi ən gözəl səslə mahnı söyləyərlər. Söylədikləri bu mahnı şeytani çalğı və (mahnı) deyildir⁸⁵². Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qadın ərinə dünyada ikən əziyyət verdikdə o, kişi üçün Cənnətdə hazırlanmış Hurisi belə deyər: Ey qadın! Allah səni zəlil etsin. O, sənin yanında müsafirdir. Bəlkə də bu yaxında səndən ayrılaraq bizim yanımıza gələcəkdir (ona əziyyət vermə) deyərlər⁸⁵³. Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətdə möminə bu qədər və bu qədər cinsi münasibət qüvvəsi veriləcəkdir (Başqa rəvayətdə: **72 (73)** zövcəsi olacaqdır möminin Cənnətdə⁸⁵⁴). Bir nəfər: «Ya Rəsulullah! Onun gücü çatacaqmı?» deyər soruşdu. Peyğəmbər: «Ona yüz kişinin gücü veriləcəkdir (Başqa rəvayətdə: Muhəmmədin nəfsi əlində olana and olsun ki, bir gecədə **100** bakirə qadına yaxınlaşacaqdır⁸⁵⁵)» deyər buyurdu⁸⁵⁶. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Ey Allahın Rəsulu! Cənnətdə cima (yaxınlıq) varmı?”. Peyğəmbər: “Canım əlində olana and olsun ki, Bəli – istədiyi qədər edəcəkdir. Hər şey bitdiyi zaman qadın təkrar tərtəmiz bir bakirə olacaqdır⁸⁵⁷”.

Hurilər Nədən Yaradılmışdır?: Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Hurilər zəfərəndən yaradılmışdır⁸⁵⁸”.

Cənnətdə Doğum: Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Mömin Cənnətdə uşaq istədiyi zaman, hamilə qalmaq, doğulması bir vaxtda möminin arzu etdiyi kimi olur⁸⁵⁹”. Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Ey Allahın Rəsulu! Cənnət əhlinin uşaqları olacaqmı?”

⁸⁵¹ Əbu Nuaym “Sıfatul Cənnət” 3/280, H. 432, Təbərani “Mucəmus Sağır” 2/35, H. 734, əl-Albani “Səhihul Cəmiul Sağır” s.331, H. 1561, 1602.

⁸⁵² Təbərani “Kəbir” 8/119, H. 7478, Heysəmi “Məcmuaz Zəvaid” 10/418.

⁸⁵³ Tirmizi 2/208, İbn Məcə 1/621, H. 2014, əl-Albani “Səhih” 1/284, H. 173.

⁸⁵⁴ Tirmizi 2562, İbn Məcə 4337, Əbu Nuaym “Sıfat əl-Cənnəh” 372.

⁸⁵⁵ Əbu Nuaym “Sıfat əl-Cənnəh” 2/215, Təbərani “Mucəm əs-Sağır” 2/12-13, Beyhaqi “əl-Bas və n Nuşur” 365, Məcmuaz Zəvaid 10/417, əl-Albani “Səhih” 1/641, H. 367.

⁸⁵⁶ Tirmizi “Cənnət” 2536, əl-Albani “Mişkət” 3/1567, H. 5636.

⁸⁵⁷ Təbərani “Mucəm Sağır” 1/91, Əbu Nuaym “Sıfat əl-Cənnəh” 393.

⁸⁵⁸ Təbərani, Nihayə 2/461, Əbu Nuaym “Sıfat əl-Cənnəh” 385.

⁸⁵⁹ Tirmizi 2563.

Çünkü uşaq sevinci tamamlar” dedim. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Canım əlində olana and olsun ki, Bəli – uşağın olması bunu arzu etdiyiniz zaman qədər bir şeydir. Bətnə düşər, əmər və gənc olur (Bütün bunlar bir anda baş verər)”⁸⁶⁰. Lakin bir qrup alimlər qeyd edirlər ki: Cənnətdə doğum olmayacaq, həmçinin orada uşaq da yoxdur ki, böyüsün və qocalsın. Çünki Cənnət əhli heyz, nifas, məni, böyük-küçük ayaq yolundan təmizdirlər. Bunlarda uşağın olması üçün şərtidir (heyz və məni)⁸⁶¹. *Doğrusunu Allah Bilir!*

Cənnətdə Şəhidlərin Məqamu: «Allah yolunda öldürənləri heç də ölü zənn etmə! Xeyr, onlar öz rəbbinin yanında diri olub ruzi yeyərlər». (Ali İmran 169)⁸⁶². İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Uhudda şəhid olan qardaşlarınız vara! Allah onların ruhlarını Cənnətdəki yaşıl quşların içinə qoydu. Onlar Cənnətin çaylarına gedən, Cənnət meyvələrindən yeyən və ərşin gölgəsində istirahət edən quşlardır. Şəhidlər beləcə yeyib, içib dincəldikdə deyirlər: «Qardaşlarımıza kim bu xəbəri çatdırırsa bilər ki, biz Cənnətdə diriyyik və ruzi yeyirik? Bu xəbər onlara getməlidir ki, onlar Cənnətə qarşı istəksiz olmasınlar və cihadda qorxaq olmasınlar». Allah onlara cavabən: «Sizin xəbərinizi Mən çatdıracağam» deyər buyurdu və bu ayəni nazil etdi: ***«Allah yolunda öldürənləri heç də ölü zənn etmə! Xeyr, onlar öz rəbbinin yanında diri olub ruzi yeyərlər».*** (Ali İmran 169)⁸⁶³. Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətə girən heç kimsə dünyaya geri dönmək istəməz, yer üzündə olan hər şey orada vardır. Lakin şəhid belə deyildir. O, Cənnətdə ona verilən nemətlərə görə yer üzünə dönüb on dəfə şəhid olmağı təmənnə edər»⁸⁶⁴. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Şəhidin Allah dərgahında **7** özəlliyi vardır: İlk damla (tökülən) qanı ilə bağışlanır, Cənnətdə olan yerini görür, qəbr əzabından qorunur, (Qiyamət gününün) qorxusundan əmin olur, İmanın şirinliyini dadar (Hamı lüt olduğu zaman iman libası ilə geyindirilər), **72** Huril Ayn ilə evləndirilir və qohumlarından **70** nəfər haqqında şəfaətçi olur (Başqa rəvayətdə: Başına ucalıq tacı qoyular. Hansiki bir daşı dünya və onun içindəkilərdən xeyirlidir)”⁸⁶⁵.

⁸⁶⁰ Əbu Nuaym “Sifət əl-Cənnəh” 275, 2/124, Beyhəqi “əl-Bas və n Nuşur” 397.

⁸⁶¹ Əbu Nuaym “Sifət əl-Cənnəh” 362, Beyhəqi “əl-Bas və n Nuşur” 360, Təfsir Mücahid 1/71-72.

⁸⁶² Əbu Davud 2520.

⁸⁶³ Əbu Davud 2520.

⁸⁶⁴ Buxari «Cihad» 5,21, Müslim 1877.

⁸⁶⁵ Tirmizi 3/17, 1712, İbn Məcə 2/184, 2799, Əhməd 4/131.

Cənnətdə Qadının Son Əri ilə Olməsi: Əbu Darda – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Qadının son əri (onunla birlikdə) Cənnətdədir». Ummu Dərdə: «Cənnətdə əbu Dərdə ilə evlənməyənədək bir də ərə getməyəm» dedi⁸⁶⁶.

Cənnətə İlk Girən Zümrə: Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Bizlər (dünyada) ən sonda gələnlərlik, Qiyamət günü isə ən öndə olanlarıq. Ümmətimdən yetmiş min nəfərlik ilk zümrə haqq-hesabsız cənnətə girəcəkdir. (Başqa rəvayətdə: Bunlardan hər yetmiş nəfər ilə yetmiş min nəfər də gələcəkdir və Rəbbimin ovucu ilə üç ovuc daha⁸⁶⁷) Bunlardan hər birinin üzü gecə vaxtı ay kimi parlaq olacaqdır. Bunlardan sonra gələnlərin üzləri isə göydə olan ən parlaq ulduzlar kimi olacaqdır. Sonra isə hər kəs mərtəbəsinə görə gələcəkdir»⁸⁶⁸. Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətə ilk girəcək zümrənin üzü gecə vaxtı ay kimi parlaq olacaqdır. Bunlardan sonra gələnlərin üzləri isə göydə olan ən parlaq ulduzlar kimi olacaqdır. Onlar nə böyük, nə də kiçik ayaq yoluna gedər, nə tüpürər, nə də finxırlarlar. Daraqları (qabları) qızıldandır (gümüşdən), Tərləri misk, buxurdanlıqları aloy ağacı, zövcələri ceyran gözlü hurilər (xasiyyətləri eyni), ataları Adəmin surəti boyda **60** arşındır (Başqa rəvayətdə: Aralarında ixtilaf və bir-birilərinə nifrət yoxdur. Qəlbləri bir tək kişinin qəlbi kimidir. Səhər-axşam Allahu təsbih edərlər⁸⁶⁹)»⁸⁷⁰.

Cənnətə Girmələrinə Zəmanət Verilənlər: *“Rəbbinizin məğfirətinə və genişliyi göylərlə yer üzü qədər olan, müttəqilər üçün hazırlanmış Cənnətə tələsin. O müttəqilər ki, bolluqda da, qıtlıqda da (mallarını yoxsullara) xərcləyər, qəzəblərini udar, insanların günahlarından keçərlər. Allah yaxşılıq edənləri sevər. O müttəqilər ki, bir günah iş gördükləri, yaxud özlərinə zülm etdikləri zaman Allahu yada salıb (tövbə edərək) günahlarının bağışlanmasını istəyərlər. Axı günahları Allahdan başqa kim bağışlaya bilər? Və onlar etdiklərini (gördükləri işin pis olduğunu) bildikdə (tövbədən sonra) bir daha ona qayıtmazlar. Onların mükafatı öz Rəbbi tərəfindən bağışlanmaq və (ağacları) altından çaylar axan cənnətlərdir ki, orada əbədi qalacaqlar. Yaxşı işlər görənlərin mükafatı nə gözəldir!”* (Ali İmran 133-136). *“(İslamı) ilk əvvəl qəbul edib (bu işdə başqalarından) irəli düşən mühacirlərə və ənsara,*

⁸⁶⁶ əl-Alabni «Səhihul Cəmi» 6/14.

⁸⁶⁷ Əhməd 5/393, Tirmizi “Qiyamət” 13, 2439, İbn Məcə “Zuhd” 34, 4286, əl-Albani “Səhih”.

⁸⁶⁸ Müslim «Cənnət» 3/17.

⁸⁶⁹ Buxari 6/318, Müslim 2834.

⁸⁷⁰ Buxari 3327, Müslim 2834.

*həmçinin yaxşı işlər görməkdə onların ardınca gedən kimsələrə gəldikdə, Allah onlardan, onlar da Allahdan razıdırlar. (Allah) onlar üçün əbədi qalacaqları, (ağacları) altından çaylar axan cənnətlər hazırlamışdır. Bu, böyük qurtuluşdur (uğurdur)!". (ət-Tövbə 100). "Möminlər yalnız o kəslərdir ki, Allah adı çəkildə (Onun heybət və əzəmətindən) ürəkləri qorxudan titrəyər, Allahın ayələri oxunduğu zaman həmin ayələr onların imanlarını daha da artırır, onlar ancaq öz Rəbbinə təvəkkül edər. (Vaxtlı-vaxtında, lazımınca) namaz qılar və verdiyimiz ruzidən (Allah yolunda) sərf edərlər. Onlar həqiqi möminlərdir. Onların öz Rəbbi yanında dərəcələri vardır. Onları (Qiyamət günü) bağışlanma və (Cənnətdə) tükənməz (gözəl, minnətsiz) ruzi gözləyir!". (əl-Ənfal 2-4). Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – Xeybər günü buyurdu: "Ey Xattabın oğlu! Get və insanlar içində Cənnətə möminlərdən başqası girməyəcəkdir deyə elan ver!". Ömər: "Getdim və Cənnətə möminlərdən başqası girməz deyə elan etdim"⁸⁷¹. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – Bilal – *radiyallahu anhu* – ya insanlar içində belə deməyi əmr etdi: "Cənnətə müsəlman bir nəfsdən başqası girməz"⁸⁷².*

Cənnət Və Cəhənnəmin Ən Çox Sakinəri: Usamə b. Zeyd - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «(Mərac gecəsində) Cənnətin qapısında durub içəri baxdım. Oraya girənlərin böyük çoxluğunun miskinlər olduğunu gördüm. Mal sahiblərindən Cəhənnəmlik olanlardan başqaları (haqq-hesab) üçün həps olumuşlar. Atəş əhli olan zənginlərin isə Cəhənnəmə atılmaları öncə əmr olunmuşdur. Cəhənnəmin qapısında da durdum. Bir də baxdım ki, Cəhənnəmə girənlərin çoxu qadınlardır (Başqa rəvayətdə: «Biz nəyə görə Cəhənnəm əhlinin çox hissəsi olacağıq» dedilər. Peyğəmbər: «Çünki çox lənət edir, ərlərnizə qarşı nankorluq edirsiniz. Yaxşılığa qarşı küfr edirsiniz. Onlardan birinə dünya durduqca yaxşılıq etsən və sonra səndən məmnun olmayacaq bir şey görsə – səndən heç bir xeyir görmədim deyər. Ağıl və din naqisliyi də vardır. Sizin qədər ağıl başından alaraq kişiyyə üstün gələni görmədim». Qadınlar: «Ağıl və din naqisliyi nədir?» deyər soruşdular. Peyğəmbər: «Ağıl nöqsanlığa gəldikdə – iki qadının şahidliyi bir kişinin şahidliyinə bərabərdir. Dini naqisliyə gəldikdə isə – (heyzli günlərdə) namaz qılmazsınız və ramazanda da (bir müddət) oruc tutmazsınız»⁸⁷³. İmran b. Huseyn – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki,

⁸⁷¹ Buxari 6/187.

⁸⁷² Buxari 6/179, Müslim 111.

⁸⁷³ Buxari «Rikak» 51, Müslim 79, 2736.

Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cənnət sakinlərinin ən azı qadınlardır”⁸⁷⁴. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cəhənnəmi gördüm, əhlinin çoxu qadınlar idi. Cənnəti gördüm, əhlinin çoxu fəqirlər idi”⁸⁷⁵. İbn Ömər – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cənnəti gördüm, əhlinin çoxu fəqirlər idi. Cəhənnəmi gördüm, əhlinin çoxu zənginlər və qadınlar idi”⁸⁷⁶.

Cənnətə Sorğu-Sualsız Girənlər: Hüseyn b. AbdurRahman deyir ki: «Mən Səid b. Cubeyrin yanında idim. Dünən sizin hansınız düşən ulduz gördünüz?» dedim. O: «Mən gördüm» dedi. Sonra əlavə etdi ki: «O, vaxt mən namazda deyildim. Məni əqrəb sancmışdı». O: «Bəs sən nə etdin?» deyə soruşdu. Mən: «Ruqiyyə (dua) etdim» dedim. O: «Səni buna sövq edən nə idi?» dedi. Mən: «Şabinin rəvayət etdiyi hədisdir» dedim. O: «Şabinin sizə rəvayət etdiyi nədir» dedi. Mən belə rəvayət etdim: «O, bizə Burəydə b. Hüseyn əl-Əsləmdən rəvayət edib» dedi. O: «Göz dəyəne yaxud ilan çalana ruqiyyə (dua) ilə əlac etmək olar» demişdir. Bunun üzərinə o, dedi: «Eşitdiyinə (eşitdiyi kimi) əməl edən insan nə gözəl insandır». Lakin İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – bizə Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən belə bir hədis nəql etmişdi: «Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurmuşdu: «Mənə bütün ümmətlər göstərildi. Peyğəmbər gördüm ki, ətrafında çox kiçik bir cəmaat var idi. Peyğəmbər gördüm ki, ətrafında bir və ya iki nəfər var idi. Bir Peyğəmbər də gördüm ki, ətrafında bir nəfər də belə yox idi» deyərkən, mənə üzaqdan bir qaraltı göstərildi. Mən onları ümmətimdən zənn etdim». Mənə: «Bu Musa – *əlehissəlam* – in qövmüdür» dedilər. Sən üfüqə doğru bax! Mən baxdıqda bir də nə gördüm? Böyük bir qaraltı. Mənə təkrar: «Digər üfüqə doğru bax!» deyildi. Yenə də böyük bir qaraltı gördüm. Mənə: «Bu sənin ümmətidir. Bunlar ilə bərabər yetmiş min nəfər hesabsız və əzabsız olaraq Cənnətə girəcəkdir» deyildi. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu xütbəsindən sonra qalxıb evinə girdi. Bunun ardından insanlar, hesabsız və əzabsız olaraq Cənnətə girəcək olan bu kimsələr haqqında müzakirəyə başladılar. Bəzisi: «Şübhəsiz ki, bunlar Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in dost-yoldaşlarıdır». Bəziləri də: «Bəlkə onlar İslamda doğulan və Allaha şerik qoşmayanlardır» dedilər. Bunlardan başqa bəzi fikirlər irəli sürüldü. Bu vaxt Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – onların yanına gəldi və: «Haqqında müzakirə

⁸⁷⁴ Müslim 2738, Əhməd 4/427.

⁸⁷⁵ Buxari 11/415, Müslim 2737, Əhməd 2/297.

⁸⁷⁶ Əhməd 2/173.

etdiyiniz şey nədir?» deyə buyurdu. Ona məsələni başa saldıqdan sonra Peyğəmbər: «Cənnətə haqq-hesabsız girən möminlər, ovsun oxumazlar və tələb etdirməzlər. Təşəüm, Tətəyyür etməzlər və hər şeydə öz Rəblərinə təvəkkül edərlər» buyurdu. Bu vaxt Ukkaşa b. Mihsan ayağa qalxıb: «Mən də onlardan etməsi üçün Allaha dua et» dedim. Peyğəmbər: «Sən onlardansan». Onun ardınca başqa birisi qalxıb dedi: «Məni də onlardan etməsi üçün Allah dua et» dedi. Peyğəmbər: «Bu işdə Ukkaşa səndən qabağı düşdü» buyurdu. Başqa bir rəvayətdə Peyğəmbər: «Ümmətimdən bir zümrə Cənnətə girər ki, onlar yetmiş mindir. Onların üzləri ayın bədr gecəsindəki parlaması kimidir. Onlar qızğın dəmirlə bədənlərini dağlamayanlardır»⁸⁷⁷. Səhl b. Sad – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cənnətə ümmətimdən **70** min hesabsız olaraq girəcəkdir. Bir-birinərinin (əлиндən) tutmuş olaraq girəcəklər. Əvvəl girən ilə son kimsə girənə qədər (belə olacaqdır). Üzləri **14**-cü gecə ayın işıq saçması kimidir»⁸⁷⁸. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Rəbbim mənə hesabsız olaraq **70** min kimsəni Cənnətə salacağımı vəd etmişdir. Hər min ilə bərabər **70** min kimsə olacaq. Bunlara sorğu-sual olmayacaq və Rəbbimin ovcu ilə üç ovuc (Başqa rəvayətdə: Rəbbimin iki ovucu ilə⁸⁷⁹)»⁸⁸⁰.

Cənnətin Torpağı: Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cənnətə girdim. Orada incidən qübbələr və torpağı da miskdir”⁸⁸¹. Peyğəmbər: «Cənnətin torpağı nədir?» deyə buyurdu. İbn Səyyad: «O, yumşaq və bəyazdır, iyisi isə miskdir» dedi. Peyğəmbər: «Sən doğru dedin» buyurdu⁸⁸². İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «İsraya getdiyim gecə İbrahim – *əlehissəlam* – ilə görüşdüm. Mənə: «Ey Muhəmməd! Ümmətinə məndən salam söylə və onlara xəbər ver ki, Cənnətin torpağı xoş, suyu gözəl və ora dümdüz bir ərazidir. Orada əkiləcək ağaclar isə: **«Subhənəllahi Və Bihəmdihî, Lə İlhə İlləllahu, Vallahu Əkbər»** sözləridir»⁸⁸³. İbn Ömər – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki: “Ey Allahın Rəsulu! Cənnətin binası necədir?”. Peyğəmbər: “Bir kərpic gümüşdən, bir kərpic qızıldan, Lili kəskin qoxulu misk, çınqılları inci və ya yaqut, torpağı isə zəfərandır”⁸⁸⁴.

⁸⁷⁷ Buxari 10/155, Müslim 220.

⁸⁷⁸ Buxari 9/406, Müslim 219.

⁸⁷⁹ Heysəmi “Məcmuaz Zəvaid” 10/409, Təbərani “Əvsat”.

⁸⁸⁰ Əhməd 5/269, Tirmizi 2437, Beyhaqi “Əsmə vəs Sıfət” 2/62.

⁸⁸¹ Buxari 6/374, Müslim 163.

⁸⁸² Müslim 2924,2925.

⁸⁸³ Tirmizi 3458.

⁸⁸⁴ İbn Əbi Şeybə “Musənnəf” 13/95-96.

Cənnətin Nuru Və Bəyazlığı: İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Allah Cənnəti bəyaz yaratmışdır. Allaha qiyafətlərin ən sevimlisi bəyazdır. Diriləriniz bəyaz geyinsin, övlələrinizi də bəyaz kafəyə bükün...”⁸⁸⁵. İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Allah Cənnəti bəyaz yaratmışdır. Rənglərdən Allaha ən sevimlisi bəyazdır. Onu diriləriniz geyinsin, övlələrinizi isə ona kafənləyin (Başqa rəvayətdə: Kəbənin Rəbbinə and olsun ki, parlayan bir nurdur)^{886,887}”.

Cənnət Əhlinin Libası Və Zinətləri: «*Və onları etdikləri səbr müqabilində Cənnətlə və (geyəcəkləri) ipəklə mükafatlandıracaqdır*». (İnsan 12). «*Onlar orada qızıl və incilərlə bəzənəcəklər, orada libasları da ipəkdən olacaqdır*». (əl-Həcc 23). «*Onlar Ədn cənnətlərinə daxil olacaq, orada qızıl bilərziklər və incilərlə bəzənəcəklər. Libasları da ipəkdən olacaqdır*». (Fətir 33). «*(Cənnət əhlinin) əyinlərində taftadan və atlasdan yaşıl libaslar olacaq, onlara gümüşdən bilərziklər taxılacaqdır*». (İnsan 21). «*Taftadan və atlasdan (nazik və qalın ipdən) libaslar geyib qarşı-qarşıya əyləşəcəklər*». (əd-Duhan 53). «*...nazik və qalın ipəkdən (taftadan və qumaşdan) yaşıl paltarlar geyəcəklər. O, nə gözəl mükafat, o (Cənnət) necə də gözəl məkandır!*». (əl-Kəhf 31). «*(Cənnət əhlinin) əyinlərində taftadan və atlasdan (nazik və qalın ipəkdən) yaşıl libaslar olacaq, onlara gümüşdən bilərziklər taxılacaqdır. Rəbbi onlara çox pak bir şərab içirdəcəkdir*». (İnsan 21). Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Hər kim Cənnətə girərsə naz və nemət içində xoş hal olar. Ona heç bir sıxıntı isabət etməz. Libasları köhnəlməz, gəncliyi də bitməz. Cənnətdə onun üçün heç bir gözün görmədiyi, heç bir qulağın eşitmədiyi və heç bir bəşərin qəlbinə gəlməyən şeylər vardır»⁸⁸⁸. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qızıl üzük taxmağı qadağan etmişdir (Başqa rəvayətdə: Ümmətimdən hər kim qızıl taxdığı təqdirdə ölərsə Allah da onu Cənnətdəki qızıldan məhrum edər)⁸⁸⁹. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Allaha və axirət gününə iman edən kimsə ipək və qızıl geyinməsin (Başqa rəvayətdə: Bu ikisi ümmətimin kişilərinə haram, qadınlara isə halal edildi)⁸⁹⁰». bir nəfər Rəsulullah -

⁸⁸⁵ əl-Acurri “Şəriah” 393, əl-Albani “Silsilətul Daif” 800.

⁸⁸⁶ İbn Məcə 4332, Əhməd 4/14.

⁸⁸⁷ Əbu Nuaym “Sifət əl-Cənnəh” 1/163.

⁸⁸⁸ Müslim 2836.

⁸⁸⁹ Buxari, Əhməd.

⁸⁹⁰ Həkim, Əbu Davud, Nəsəi.

sallallahu aleyhi və səlləm – dən soruşdu: «**Tuba** nədir?». Peyğəmbər: «O, Cənnətdə uzunluğu yüz il olan bir ağacdır». Cənnət əhlinin libasları onun tumurcuqlarından çıxar» deyə buyurdu⁸⁹¹. (Başqa rəvayətdə: Cənnət əhlinin 70-ə yaxın libasları olur⁸⁹²).

Cənnət Əhlinin Taxtları Və Yataqları: «*Orada uca taxtlar, (çəşmələr kənarına) qoyulmuş piyalələr, bir yanına düzülmüş (yumşaq) balıqlar və dövşənmiş nəfis xalular vardır*». (əl-Ğaşiyə 13-16). «*Onlar orada astarları qalın ipəkdən olan döşəklərə söykənmiş olacaqlar*». (ər-Rəhman 54). «*Səf-səf düzülmüş taxtlara söykəndiyiniz halda*». (ət-Tur 20). «*Onlar qızıl-gümüş, ləl-cəvahiratla bəzənmiş taxtlar üstündə qərar tutacaq, o taxtlara söykənib bir-biri ilə qarışı-qarşıya əyləşəcəklər*». (əl-Vaqiə 15,16).

Cənnətin Bazarları: Ənəs – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətdə bir bazar vardır. Cənnət Əhli hər cümə günü oraya gələrlər. Bir şimal küləyi əsər. Üzlərinə və libaslarına cürbəcür ətirli iyələr yayar. Cənnət əklinin gözəllikləri artar. Artmış gözəllikləri ilə zövcələrinə dönərlər. Zövcələri onları gördükdə: «Vallahı bizdən sonra gözəlliyiniz nə qədər artmışdır?» deyərlər. Onlar da: «Vallahı sizin də bizdən sonra gözəlliliyiniz artmışdır!» deyərlər⁸⁹³.

Cənnət Əhlinin Qabları: «(Cənnətdə) onlar üçün qızıl teştlər və qədəhlər içində (yemək-içmək) dolandırılacaqdır». (əz-Zuxruf 71). «(Onlara belə deyiləcəkdir) **Keçmiş günlərdə etdiyiniz yaxşı əməllər müqabilində yeyin için**». (əl-Haqqə 24). «**Onlar üçün** (Cənnət saqiləri tərəfindən adamı kefləndirməyən, behişdə çay axan) **şərab dolu piyalələr dolandırılacaqdır. Ağappaq, özü də içənlərə ləzzət verən şərab. Onun içində** (dünyadakı şərabdan fərqli olaraq) **ağlı başdan çıxaran, baş ağrısı, süstlük verən heç bir şey yoxdur. Onlar ondan məst də olmazlar**». (əs-Saffət 46-47). «**Onlara gözəl ətirli, təmiz, möhürlü** (qablarda) **şərab içirdiləcəkdir. Onun** (şərab olan qabın) **möhürü müşküdür**». (əl-Mutaffifin 25,26). «(Cənnətdəki xidmətçilər) onların ətrafında **gümüş qablar və büllur qədəhlərlə dolanacaqlar**». (İnsan 15). Xuzeyfə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Qızıl və gümüş qablardan yeməkdə və içməkdə istifadə etməyin. Çünki onlar bu dünyanı istəyənlər üçündür. Sizin üçün

⁸⁹¹ Əhməd 3/71, Heysəmi “Məcmuaz Zəvaid” 10/67.

⁸⁹² İbn Əbi Dunyā “Tərgib vət Tərhīb” 4/530, İbni Mubarak “Zuhd” 74.

⁸⁹³ Müslim 2833.

isə axirətdə»⁸⁹⁴. Ummu sələmə – *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Qızıl və gümüş qabdan yeyib içənin qarnında Cəhənnəm odunun səsi gələcəkdir»⁸⁹⁵.

Cənnət Əhlinin Yemək Və İçməyi: “Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərə (möminlərə) vəd edilən Cənnətin vəsfi belədir: (ağacları) altından çaylar axar, yeməkləri də, kölgələri də daimidir. Bu, Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlərin aqibətidir. Kafirlərin aqibəti isə Cəhənnəmdir!”. (ər-Rəd 35). “Onları istədikləri meyvə və ətlə (bol-bol) təmin edəcəyik. Onlar orada bir-birinə (şərab dolu) qədəh ötürəcəklər. Onda (cənnət şərabının xislətində dünyakından fərqli olaraq) nə lağlaqlıq, nə də günaha təhrik vardır”. (ət-Tur 22-23). Cabir – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnət əhli kimsələr yeyib içərlər, lakin böyük-küçük ayaqyoluna çıxmazlar, burun suyu axıdmaz və tüpürməzlər. Yeyəcəkləri bir misk kimi bir tərlemə və gəyirməklə çölə çıxar (Başqa rəvayətdə: Onların əxlaqı bir tək adamın əxlaqıdır. Onların surəti Adəmin surətidir ki, onun boyu altmış dirsəkdir və o, səmadadır⁸⁹⁶)»⁸⁹⁷.

Cənnətliklərin İlk Yeyəcəkləri: Səvban – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Yəhudi alimlərindən biri Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək dedi: «Qiyamət günü yer və göy başqa yer və göylə əvəz olunacaqdır onda insanlar harada olacaqlar?» dedi. Peyğəmbər: «Sıratın üzərində» buyurdu. O: «Sıratdan ilk keçən kim olacaqdır?» dedi. Peyğəmbər: «Mühacirlərin fəqirləri» deyə buyurdu. O: «Cənnətə girənlərin ilk hədiyyələri nə olacaqdır» dedi. Peyğəmbər: «Balina balığının ciyərinin yanındakı ziyadəsi (artığı)» deyə buyurdu. Yəhudi: «Yeyəcəkləri nə olacaqdır?» dedi. Peyğəmbər: «Cənnətin ətrafında bəslənən Cənnət öküzü onlar üçün kəsiləcək» deyə buyurdu. Yəhudi: «İçkiləri nə olacaqdır?» dedi. Peyğəmbər: «İçəcəkləri Cənnətdə səlsəbil adlı bulaqdan olacaq» deyə buyurdu. O: «Səndən uşaq haqqında soruşuram» dedi. Peyğəmbər: «Kişinin mənis bəyazdır, qadının isə sarıdır. İki birləşdikdə kişinin mənis üstünlük təşkil edərsə Allahın izni ilə uşaq oğlan, yox əgər qadının mənis üstünlük təşkil edərsə onda uşaq Allahın izni ilə qız doğular» deyə buyurdu. Yəhudi: «Vallahı doğru söylədin! Sən həqiqətən də haqq Peyğəmbərsən» dedi. Peyğəmbər: «Mən bu suallardan heç birini bilmirdim. Ta ki, Allah onları mənə xəbər verənə

⁸⁹⁴ Buxari 9/554, Müslim 2067.

⁸⁹⁵ Buxari, Müslim.

⁸⁹⁶ Buxari 3245, Müslim 2834.

⁸⁹⁷ Əhməd 3/316.

qədər»⁸⁹⁸. İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Yəhudi alimlərindən biri Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək dedi: «Ey Əbul Qasım! Yalnız Peyğəmbərlərə məlum olan xüsusiyyətlər haqqında soruşacağlarımız barəsində bizə xəbər ver!». Peyğəmbər: «İstədiyiniz şey barəsində soruşun, lakin Yaqub – *əleyhissəlam* – övladlarından və aldığı kimi siz də Allah qarşısında vəd verin ki, əgər görsəniz dediklərim doğrudur mənə tabe olub İslam dinini qəbul edəcəksiniz!» deyərək buyurdu. Onlar: «Qoy sən deyən olsun» dedilər. Peyğəmbər: «İstədiyinizi soruşun!» deyərək buyurdu. Onlar: «Dörd xüsusiyyət barəsində bizə xəbər ver: Tövrət nazil olmamışdan əvvəl İsrail (Yaqub – *əleyhissəlam* –) özünə nəyi haram etmişdir? Kişinin belindən və qadının köksündən gələn suyun keyfiyyəti necədir və necə olur ki, uşaq oğlan olur? Yazıb oxumağı bacarmayan peyğəmbər necə yatır və hansı mələk onun sevimli dostudur?» dedilər. Peyğəmbər: «Dediklərinizə doğru cavab versəm Allah qarşısında verdiyiniz vədi yerinə yetirmək və mənə tabe olmaq sizə vacib olacaqdır» deyərək buyurdu. Onlar bir daha öz vədlərini təsdiqlədilər. Peyğəmbər: «Tövrətə Musa – *əleyhissəlam* – nazil edən Allaha and verirəm ki, Yaqub – *əleyhissəlam* – çox şiddətli xəstəliyə tutulmuş (oturaq sinirindən şikayət edirdi) və xəstəliyi uzun müddət davam etdiyinə görə Allaha nəzir etmişdir ki, əgər ona şəfa versə ən sevimli yeməyini və ən sevimli içkisini özünə haram edəcəkdir. Onun ən sevimli yeməyi dəvə əti və onun südüdür» deyərək buyurdu. Onlar: «Allaha and olsun ki, bu belədir!» dedilər. Peyğəmbər: «Allahım sən onların dediklərinə şahid ol! Sonra Tövrətə Musa – *əleyhissəlam* – nazil edən, heç bir şəriki olmayan Allaha and verirəm ki, kişinin belindən gələn su ağ rəngli qatı maye qadının köksündən gələn su isə sarı rəngli duru mayedir. Bunlardan hansı üstünlük təşkil etsə uşaq Allahın izni ilə üstünlük təşkil edən cinsindən olar və ona oxşayar. Kişinin belindən gələn su üstünlük təşkil etsə Allahın izni ilə oğlan uşağı, qadının köksündən gələn üstünlük təşkil etsə Allahın izni ilə qız uşağı doğular» deyərək buyurdu. Onlar: «Allaha and olsun ki, bu belədir» dedilər. Peyğəmbər: «Allahım sən onların dediklərinə şahid ol! Sonra Tövrətə Musa – *əleyhissəlam* – nazil edən Allaha and verirəm ki, yazıb-oxumağı bacarmayan Peyğəmbərin gözləri yatır, qəlbi isə oyaq qalır» deyərək buyurdu. Onlar: «Allaha and olsun ki, bu belədir» dedilər. Onlar: «İndi isə mələklərdən hansının sən sevimli dostun olduğu barədə bizə xəbər ver, bununla da səni bizə sənə tabe olaq, ya da səni tərək edək» dedilər. Peyğəmbər: «Həqiqətən də mənim sevimli dostum Cəbrail – *əleyhissəlam* – dır. Allah elə bir

⁸⁹⁸ Müslim 315.

Peyğəmbər göndərməyib ki, Cəbrail – *aleyhissəlam* – onun dostu olmasın» deyə buyurdu. Onlar: «Bu yerdə səni tərk etməli olacağıq. Əgər sənin dostun o, yox başqa mələk olsaydı dediyini təsdiq edərdik və sənə tabe olardıq» dedilər. Peyğəmbər: «Sizə dediyimi təsdiq etməyə mane olan nədir?» deyə buyurdu. Onlar: «O, bizim düşmənimizdir (Başqa rəvayətdə: Bizim düşmənimiz olan. Əzab, ölüm və müharibə gətirən Cəbrail: Əgər rəhmət, bitki və yağış gətirən Mikail desəydin doğru olardı) dedilər. Bu zaman ayə nazil oldu: «(Ya Muhəmməd!) **De: «Kim Cəbrailə düşməndirsə (onu yaxşı bilsin ki) həqiqətən o, özündən əvvəlkiləri (Tövrati və İncili) təsdiq edən, möminləri doğru yola yönəldən, (onlara) müjdə verən Qurani Allahın izni ilə sən qəlbinə çatdırmışdır».** (əl-Bəqərə 97). (Başqa rəvayətdə: Onlar: «Bizə ildırım haqqında xəbər ver!») dedilər. Peyğəmbər: «Bu Allahın buludları idrə etmək üçün müvəkkəl etdiyi bir mələkdir ki, əlindəki oddan olan **Mixraqla** – buludları dağıdaraq Allahın əmr etdiyi yerə aparır» deyə buyurdu. Onlar: «Bəs eşidilən gurultu nədir?» dedilər. Peyğəmbər: «Onun səsidir» deyə buyurdu»⁸⁹⁹. Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Abdullah b. Səlam, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in Mədinəyə gəldiyini eşidir. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək: Səndən üç şey barəsində soruşacağam ki, bunu Peyğəmbərlərdən başqa heç kəs bilməz. Qiyamət əlamətlərinin ilk olanı hansıdır? Cənnət əhlinin ilk yeməyi hansıdır? Uşaq atasına və ya anasına nə üçün oxşayar? Peyğəmbər: “Cəbrail onları mənə xəbər verdi” deyə buyurdu. Abdullah: “Cəbrailmi?” dedim. Peyğəmbər: “Bəli” deyə buyurdu. Mən: “Bu Yəhudilərin düşməni olan mələkdir” dedim. Peyğəmbər: “(Ya Rəsulum!) **Cəbrailə düşmən olan kimsəyə de ki, onu (Qurani) özündən əvvəlkiləri (Tövrati və İncili) təsdiqləyici, möminlər üçün isə hidayət və müjdəçi olaraq Allahın izni ilə sən qəlbinə o nazil etmişdir».** (əl-Bəqərə 97). Qiyamət əlamətlərinin ilk olanı: Atəşdir – hansıki insanları şərqdən qərbə tolayar. Cənnət əhlinin yeyəcəyi ilk yemək balıq ciyəridir. Kişinin suyu (məni) qadının suyunu üstəliyərsə uşaq ataya, qadının suyu kişinin suyunu üstəliyərsə uşaq qadına oxşayar. Abdullah: “Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah olmadığına və sən də Allahın Rəsulu olduğuna şəhadət edirəm. Ya Rəsulullah! Yəhudilər yalançı – bir toplumdur. Əgər onlar sənə mənə onlardan soruşmadan öncə müsəlman olduğumu bilsələr mənə iftira atarlar”. Bir müddətdən sonra Yəhudilər gəldilər. Peyğəmbər: “İçinizdə Abdullahı kim tanıyır” deyə soruşdu. Onlar: “Xeyirliyimizdir, xeyirliyimizin oğludur, Seyyidimizdir, seyyidimizin oğludur” dedilər. Peyğəmbər: “Müsəlman olarsa nə

⁸⁹⁹ Əhməd 1/274,278.

deyirsiniz?”. Onlar: “Allah onu bundan qorusun” dedilər. Abdullah çıxaraq: “Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah olmadığına və Muhəmmədin Allahın Rəsulu olduğuna şəhadət edirəm” dedi. Yəhudilər onu pisləyərək: “Ən pis olanımız, ən pisimizin oğlu” dedilər. Abdullah: “Qorxduğum da bu idi Ya Rəsulullah!” dedim⁹⁰⁰.

Cənnətin Dili: Ənəs – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cənnət əhli Cənnətə 60 arşın Adəmin boyu üzərə, Yusifin gözəlliyi, İsanın yaşı 33 üzərə, Muhəmmədin dili üzərə olaraq tüksüz, parlaq və sürməli şəkildə girəcəklər”⁹⁰¹.

Cənnətdə Yer Qalacaq Cəhənnəmdə İsa Yox: Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cənnətdə Allahın dilədiyi qədər yer qalır, sonra Allah ora üçün bir xalq yaradır və onları Cənnətin yerlərinə yerləşdirir”⁹⁰². Əbu Hureyrə - *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «...Allah Cənnətə sən mənim rəhmətimdən, mən səninlə qullarımdan istədiyimə rəhmət edirəm». Cəhənnəmə də: «Sən mənim əzabımsan. Mən səninlə qullarımdan istədiyimə əzab edirəm. Hər birinizə dolusu qədər var. Amma Cəhənnəm dolmaq bilməz. Nəhayət Allah ayağını onun üzərinə qoyar, o da: Bəsdı, Bəsdı! deyib Cəhənnəm dolar. (Cəhənnəmi doldurmaqla) Allah heç bir kəsə zülm etməz. Cənnətə gəlincə Allah onun boşluqlarını doldurmaq üçün bir neçə varlılıqlar yaradır»⁹⁰³.

Cənnət Əhlinin Çağırışı (Duası): “*İman gətirib yaxşı işlər görənlərin Rəbbi iman gətirdiklərinə görə hidayətə (Cənnətə) qovuşdurur. (Bol nemətli) Nəim cənnətlərində onların (qəsrləri, köşkləri) altından çaylar axar. [Və ya Rəbbi onlara imanları müqabilində (ağacları) altından çaylar axan Nəim cənnətlərinə yol göstərər]. Onların oradakı (möminlərin Cənnətdəki) duası: “Pərvərdigara! Sən paksan, müqəddəssən! (Subhənəkə Allahummə!)”, orada salamlaşması: “Salam!” duası: “Həmd olsun ələmlərin Rəbbi Allaha!” sözləridir.* (Yunus 10). Sələflər deyirlər ki: “Orada (Cənnətdə) bir şey istədikləri zaman o, an: *Subhənəkə Allahummə* - deyərlər. İstədikləri həməm olar”⁹⁰⁴. Əli - *radıyallahu anhu* – deyir ki: “O, Allahın özü üçün razı olduğu bir kəlimədir”. Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “O, Allahı hər cür pisləkdən (nöqsanlardan) uzaq etməkdir”⁹⁰⁵.

⁹⁰⁰ Buxari 8/165.

⁹⁰¹ İbn Əbi Dünə, Nihayə 2/201,

⁹⁰² Müslim 2848.

⁹⁰³ Buxari, Müslim 5084.

⁹⁰⁴ İbn Kəsir 4/423, Beyhəqi “Əsməul Husnə” 1/76.

⁹⁰⁵ Deyləmi 1/474, Heysəmi “Məcmuaz Zəvaid” 10/94.

Cənnətlilər Öz Yerlərini Öncədən Tanıyırlar: “Allah Öz yolunda öldürülənlərin əməllərini əsla puç etməz. (Allah) onları doğru yola müvəffəq edəcək, onların əhvalını (dünyada və axirətdə) düzəldəcəkdir. Və onları (dünyada) özlərinə tanıtmuş olduğu Cənnətə daxil edəcəkdir”. (Mühəmməd 4-6). Mücahid, İbn Abbas - *radıyallahu anhum* – deyir ki: Cənnət əhli – evlərini və məskənlərinin yolunu bilirlər. Cümə günü cümədən çıxıb evlərinə gedənlərin evlərini tanıdıqlarından da çox. Cənnət əhli Cənnətdə olan mənzillərini bilirlər”. Həsən – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: “Allah – dünyada ikən onlara Cənnəti açıqladı, vəsf etdi, oraya girdikləri zaman da onlar Cənnəti o özəllikləri ilə tanıdılar”⁹⁰⁶. Əbu Səid - *radıyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Möminlər Cəhənnəmdən qurtulub Cənnətlə Cəhənnəm arasında körpüdə bir müddət həps edilirlər. Bu yerdə aralarında dünyada olan keçmiş haqsızlıqlar qisas edilir. Beləcə günahlardan təmizlənilib paklandıqdan sonra Cənnətə girmələrinə izin verilir. Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, onlardan hər biri Cənnətdəki evini, dünyadakı evindən daha yaxşı bilir”⁹⁰⁷.

Cənnət Əhlinin Xidmətçiləri: «Onların dövrəsində həmişə cavan xidmətçi oğlanlar dolanacaqdır. Cənnət bulağından axan (şərab) dolu piyalələr. Kuzələr və qədəhlərlə. (Dünyadakı şərabdan fərqli olaraq) o, şərabdan başları ağrımaz və keflənməzlər. (O, cavan xidmətçilər Cənnətdə olanların) bəyənilib seçdikləri meyvələr və istədikləri hər cür quş əti ilə onların dövrəsində fırlanacaqlar». (əl-Vaqiə 17-21). “Onların dövrəsində həmişəcavan (xidmətçi) oğlanlar olacaqdır. Onları gördükdə, sanki (ətrafa) səpilməmiş inci olduqlarını zənn edərsən”. (İnsan 19). İbn Abbas, Mücahid, Muqatil, əl-Kəlbə – *Allah onlardan razı olsun* - deyirlər ki: “Ölməyəcək uşaqlar (Yəni: Qocalmazlar və dəyişməzlər)”⁹⁰⁸. Ayədə keçən **Muhallid** – qulaqlarında küpə və bilərzikli deməkdir⁹⁰⁹. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Bir nəfər Cənnətə girdiyi zaman Cənnət əhlinin surətinə bürünər, onların geyindiyini geyinər, taxdığı da taxar. Ona zövcələri, xidmətçiləri göstərilər. Onu sevinc sərxoşluğu bürüyər. Əgər ölmüş olsaydı bu sevinc sərxoşluğundan ölərdi. Ona: Bax, bu sevinc sərxoşluğu əbədi olaraq davam edəcəkdir”⁹¹⁰. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Qul Cənnətə girər-girməz ona inci

⁹⁰⁶ Qurtubi 16/230-231, İbn Kəsir 4/188.

⁹⁰⁷ Buxari “Məzalim” 1, 5/96, “Riqaq” 48.

⁹⁰⁸ Qurtubi 17/202.

⁹⁰⁹ Qurtubi 17/203.

⁹¹⁰ İbni Mubərək “Zuhd” 129, İbn Əbi şeybə “Musənnəf” 13/149, Əbu Nuaym “Hilyə” 2/252.

70 min xidmətçi qarşılar”⁹¹¹. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Cənnət əhlindən dərəcəsi ən aşağı olanın 80 min xidmətçisi, 72 zövcəsi vardır. Onun üçün incidən, xrizolitdən və yaqutdan bir çadır qurular. Bu çadır Cabiyədən Sanaya qədər uzanan bir böyüklükdədir”⁹¹². Bu uşaqların kim olması barədə ittifak vardır: Əli, Həsənül Basri – *rahmətullahi aleyhi* - deyirlər ki: “Onlar nə günah, nə də savab qazanmadan ölmüş olan müsəlman uşaqlardır. Onlar Cənnət əhlinin xidmətçiləri olurlar. Çünki Cənnətdə uşaq yoxdur”⁹¹³. Bəziləri də qeyd edirlər ki: Bu uşaqlar müşriklərin uşaqlarıdır ki, Cənnət əhlinə xidmət edirlər. Lakin gətirdikləri dəlillər zəifdir. *Doğrusunu Allah Bilir!*

Cənnətin Qapıları: «Qapıları onların üzünə açılmış Ədn cənnətləri». (Sad 50). ***«Özlərinin, həmçinin əməli saleh ataları, zövcələri və övladlarının daxil olacaqları Ədn Cənnəti gözləyir. Mələklər də hər bir qapıdan daxil olub onlara: «Səbr etdiyinizə görə sizə salam olsun».*** (ər-Rəd 23.24). Səhl b. Sad – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətdə səkkiz qapı vardır. Bunların arasında Rəyyan deyilən bir qapı vardır ki, bu qapıdan yalnız oruc tutanlar daxil olacaqdır (Başqa rəvayətdə: Sədəqə verən sədəqə qapısından, namaz qılanlar namaz qapısından, mücahidlər cihad qapısından Cənnətə daxil olurlar...)»⁹¹⁴. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Ramazan gəldikdə Cənnətin qapıları açılar, Cəhənnəm qapıları bağlanar və şeytanlar zəncirlənərlər»⁹¹⁵. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «...Cənnətin qapı qanadlarının iki qanadı arası Məkkə ilə Həcər yaxud da Məkkə ilə Busra arası qədər genişdir (Başqa rəvayətdə: Cənnətin qapıları arasındakı məsafə qırx illik yoldur⁹¹⁶)»⁹¹⁷. ***“Rəbbindən qorxanlar da dəstə-dəstə Cənnətə gətiriləcəklər. Nəhayət, ora çatınca onun qapıları açılacaq və (cənnət) gözətçiləri (onlara): “Salam aleykum! (Sizə salam olsun!) Xoş gəldiniz! Əbədi qalacağınız Cənnətə daxil olun!” – deyəcəklər”.*** (əz-Zumər 73). Ömər b. Xattab - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Sizdən bir kimsə

⁹¹¹ İbni Mubarak “Zuhd” 128.

⁹¹² Tirmizi “Cənnət” 23, 2565.

⁹¹³ Qurtubi 17/203, Beyhəqi “əl-Bas və n Nuşur” 370.

⁹¹⁴ Buxari 1896,3257,3666, Müslim 1152.

⁹¹⁵ Buxari 1898.

⁹¹⁶ Müslim «Zuhd» 3/14, 2967, Əhməd 5/3, Heysəmi “Məcmuaz Zəvaid” 10/397.

⁹¹⁷ Müslim 327, Buxari 4712.

gözəl bir şəkildə (kamil) dəstəmaz alarsa və sonra: Şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur və Muhəmməd onun qulu və Rəsuludur – deyərsə ona Cənnətin səkkiz qapısı açılar və hansından istəyirsə daxil olar⁹¹⁸. Əbu Şeyh deyir ki, əl-Fəzari dedi ki: “Cənnətdə hər möminin dörd qapısı vardır. Bir qapıdan onu ziyarətə gələn mələklər girər, bir qapıdan yoldaşları olan hurilər girər, bir qapı onunla Cəhənnəm arasındadır. Dilədiyi zaman açar baxar və ona olan nemətin böyüklüyünü başa düşər. Digər bir qapı da onunla *Darus Səlam* arasında olan qapıdır. İstədiyi zaman Rəbbinin hüzuruna girər⁹¹⁹. Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Cənnət qapısının halqasını ilk tutan mənəm. Lakin öyünmürəm⁹²⁰”.

Cənnətin Dərəcələri: «Kim Rəbbinin hüzuruna iman gətirib yaxşı əməllər etdiyi halda gələrsə, belələrinə ən yüksək dərəcələr gözləyir». (Ta ha 75). «(Ya Peyğəmbərim!) Bir gör var-dövlət, cah-cəlal baxımından (dünyada) onların birini digərindən necə üstün etdik. Axirətdə isə daha yüksək dərəcələr, daha böyük üstünlüklər vardır». (əl-İsra 21). Muğira b. Şöbə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Musa: «Ya Rəbbim! Cənnət əhlinin ən aşağı mənzili hansıdır?» deyə buyurdu. Allah: «Bu o, kimsənin məqamıdır ki, Cənnət əhli Cənnətə girdikdən sonra gəlir və ona: «Cənnətə gir deyilər». O isə: «Ey Rəbbim! Hər kəs öz mənzilinə yerləşdikdən sonra, olacağını aldıqdan sonra bu necə müyəssər ola bilər?» deyər. Allah: «Dünya Məliklərindən bir məlikin mülkünə bənzər bir mülkə nail olsan razı qalarsanmı?» deyə buyurdu. O: «Razı qalaram ya Rəbbim!» dedi. Allah: «O, mülk qədəri sənindir, bir o, qədər də sənindir, bir o, qədər də sənindir, beşinci dəfə (qul): «Razıyam ya Rəbbim!» deyər. Allah: «O, qədəri də sənindir, onun on misli də sənindir. Bir də nəfsinin istədiyi, gözün nədən xoşlanırsa hamısı da sənindir» deyə buyurur. O, qul: «Razı oldum, ya Rəbbim! Razı oldum» deyər. Bu cavabdan sonra Musa: «Ya Rəbbim! Bəs Cənnət əhlinin ən yüksək məqam sahibləri?» deyə buyurur. Allah: «Onları özüm üçün seçdim və fəzilətli qullar onlardır. Kərəmətlərini öz əlimlə tikib, möhür altına aldım. Onu nə bir göz görmüş, nə də bir qulaq eşitmiş, nə də bəşər övladlarından heç birinin qəlbi o, şeylər barədə düşünməmişdir...»⁹²¹.

⁹¹⁸ Müslim 234.

⁹¹⁹ Əbu Nuaym “Sifatul Cənnəh” 2/18-19.

⁹²⁰ Əbu Nuaym “Sifatul Cənnəh” 2/28.

⁹²¹ Müslim 311.

Cənnətə Girənlərin Vəsfı: Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnətə bir sıra qövmələr girər ki, onların qəlbləri quşların qəlbləri kimidir»⁹²². Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnət əhli cənnətə girincə bir carçı səsləyərək: «Sizlər üçün əbədi bir həyat vardır, əsla ölməyəcəksiniz. Sizin üçün elə bir səhhət vardır ki, əbədi olaraq xəstələnməyəcəksiniz. Sizin üçün əsla ixtiyarlanmayacağınız bir gənclik vardır. Sizin üçün heç bir sıxıntı və darlığa düşməyəcəyiniz əbədi nemət vardır»⁹²³. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Allah Adəm - *əleyhissəlam* - ı öz surətində yaratdı. Boyu altmış dirsək idi. Sonra ona: «Get mələklərin yanına onlar səni necə salamlayarlarsa bu da sənin zürriyyətinin salamu olacaqdır». Adəm onların yanına gələrək: «**Əssəlamu Aleykum**» dedi. Mələklər də: «**Əssəlamu Aleyyə Və Rəhmətullah**» deyər cavab verdilər. Cənnətə girən hər bir kəs Adəmin bu surətində girəcəkdir. Boyu altmış dirsək. (Ondan sonra isə insanlar indiyə kimi cılızlaşmağa doğru gedirlər)⁹²⁴. Əli - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cənnətdə bir bazar vardır ki, orada alış-veriş yoxdur. Sadəcə qadınlardan və kişilərdən surətlər vardır. Adam bir surəti arzuladığı zaman o surətin içinə girər”⁹²⁵.

Cənnət Əhlinə Allahın Rəhməti: Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cəhənnəmə girən iki nəfərin bağırtıları şiddətlənəcək”. Allah: “Çıxarın onları!” buyuracaq. Onlara: “Nə üçün bağırırırsınız?” deyiləcək. Onlar: “Bizə mərhəmət edilsin deyər” bunu etdik. Allah: “Mənim sizə olan rəhmətim özünüzü Cəhənnəmə atmanız şəkilindədir!” buyuracaq. Onlar gedəcəklər. Biri özünü atəşə atacaqdır. Allah da atəşi ona soyuq və salamat edəcəkdir. Digəri isə özünü atəşə atmayacaqdır. Allah: “Yoldaşının atdığı kimi sən nə üçün özünü atmırsan?” deyər buyurur. O: “Ey Rəbbim! Mən oradan çıxdıqdan sonra bir daha ora girməyəcəyim ümüd edirdim” deyər. Allah: “Get, ümüd etdiyini verdim” deyər buyurur. Hər ikisi də Allahın rəhmətiylə Cənnətə girirlər”⁹²⁶. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Ümmətimdən bir qrup kimsələr qəbirlərindən duraraq bir başa Cənnətə girirlər. Mələklər: “Hesab gördünüz mü?” deyər soruşurlar. Onlar:

⁹²² Müslim 2840.

⁹²³ Müslim 2837.

⁹²⁴ Buxari 6/362, Müslim 2841, Əhməd 2/315.

⁹²⁵ Tirmizi 2550, Nihayə 2/490-491, Tərgib vət Tərhib 4/541.

⁹²⁶ Tirmizi “Cəhənnəm” 10, 2602.

“Xeyr, biz heç bir hesab görmədik” deyərlər. Mələklər: “Sırat körpüsündən keçdinizmi?” deyə soruşarlar. Onlar: “Xeyr, sırat körpüsünü görmədik” deyərlər. Mələklər: “Cəhənnəmi gördünüzümü?” deyə soruşarlar. Onlar: “Xeyr, Cəhənnəmi görmədik” deyərlər. Siz nə etdiniz ki, hesab çəkmədən, sıratı keçmədən bir başa Cənnətə girdiniz?” Deyə soruşarlar. Onlar: “Allahdan həya edər, təklikdə belə günahdan uzaq olduq, bir də Allahın verdiyi az ruziyə belə razı olduq”. Mələklər: “Bu nemətlər sizin haqqınızdır”⁹²⁷.

Cənnət Əhlinin Bir-Birləri ilə Görüşmələri Və Dünyanı Xatırlamaları: «**Onlar (dünyada gördükləri işlər barəsində) bir-birindən hal-əhval tutmağa başlayacaqlar**». (ət-Tur 25). «**Onlar bir-biri ilə (dünyada gördükləri işlər barədə) sorğu-suala, söz-söhbətə başlayacaqlar. Onlardan bir belə deyəcəkdir: «Mənim bir yoldaşım var idi. O, deyirdi: «Sən doğurdan da inanırsan ki, biz öldükdən, torpaq və sümük olduqdan sonra (dirilib) sorğu-sual olunacaq və əməllərimizə görə cəzalandırılacağıq?»**». (Sonra həməən şəxs Cənnətdəki yoldaşlarına) **deyəcək: «Siz (indi onun nə halda olduğunu) bilirsinizmi?»**». (Onlar xeyr – deyə cavab verərlər). **O, özü baxıb (yoldaşını) Cəhənnəmin ortasında görəcəkdir. Və (ona üz tutub) deyəcəkdir: «Allaha and olsun ki, sən az qala məni (yoldan çıxarıb) məhv edəcəkdin! Əgər Rəbbimin lütfü olmasaydı mən də (Cəhənnəmə) gətrilənlərdən olardım! Biz artıq ölməyəcəyik, elə deyilmi? (Dünyadakı) ilk ölümümüz istisna olmaqla Biz əzab da görməyəcəyik! Həqiqətən bu böyük qurtuluş və uğurdur. Qoy (dünyada) çalışanlar bunun üçün çalışsınlar!»**». (əs-Saffət 50-61). Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «İnsan yoldaşının dinindədir. Buna görə də kiminlə yoldaşlıq etdiyinizə diqqət edin»⁹²⁸. Əbu Umamə - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən: “Cənnət əhli bir-birilərini ziyarət edərlərmi?”. O: “Üstə olan aşağıda olanı ziyarət edər, aşağıda olan üstə olanı ziyarət edə bilməz. Allah üçün sevənlərdən başqa. Onlar Cənnətdə istədikləri yerə dəvələr üstündə girərlər”⁹²⁹.

Cənnət Əhlinin Cəhənnəmlərə Gülmələri: Cənnət əhli Cəhənnəm əhlinə müraciət edib: “**Biz Rəbbimizin bizə vəd etdiyini (axirət nemətlərini) haqq olaraq gördük. Siz də Rəbbinizin sizə vəd etdiyini (Cəhənnəm əzabını) gerçək olaraq gördünüzümü?**” – **deyə soruşacaq. Onlar: “Bəli!”** – **deyə cavab verəcəklər. Elə bu zaman onların (hər iki**

⁹²⁷ İbn Hibban.

⁹²⁸ əl-Albani «Səhihul Cəmi» 3539.

⁹²⁹ Heysəmi “Məcmuaz Zəvaid” 10/279, Əbu Nuaym “Sifətul Cənnəh” 422.

dəstəsinin) arasında bir carçı (İsrafil və ya cənnətdəkilərdən biri): **“Allah zalımlara lənət eləsin!”** – deyə səslənəcək. **O kəslər ki, insanları Allah yolundan döndərər, onu (Allah yolunu) əyri hala salmaq (əymək) istəyər və axirətdə də inkar edərlər!”** Onların ikisinin (cənnət əhli ilə cəhənnəm əhlinin) arasında pərdə (səs, maneə) və Əraf (Cənnətlə Cəhənnəm arasındakı səddin yüksəklikləri) üzərində isə (savabları və günahları, xeyir və şər əməlləri bərabər olan) insanlar (kişilər) vardır ki, onlar hamını (cənnətliləri və cəhənnəmliləri) üzündən tanıyıb cənnət əhlinə: **“Sizə salam olsun!”** - deyə müraciət edərlər. Bunlar (əraf əhli) çox istədiklərinə baxmayaraq hələ ora (Cənnətə) daxil olmamış (lakin Ərafda günahları təmizləndikdən sonra daxil olacaq) kimsələrdir. Onların nəzərləri cəhənnəm əhlinə çevrildiyi zaman: **“Ey Rəbbimiz! Bizi zalımlarla bir etmə!”** - deyərlər. Əraf əhli üzlərindən tanıdıqları adamlara müraciət edib: **“Sizə nə yiğdiyiniz mal-dövlət, nə də təkəbbürünüz fayda verdi”,** - deyəcək. (Və fağır, yoxsul möminləri kafirlərin böyüklərinə göstərərək:) **“Allah onları Öz mərhəmətinə nail etməyəcək, -deyə and içdiyiniz kəslər bunlardır?”** – söyləyəcəklər. (O anda Allah həmin möminlərə müraciətlə belə buyuracaq) **“Cənnətə daxil olun. Sizin heç bir qorxunuz yoxdur və siz qəm-qüssə görməyəcəksiniz!”** Cəhənnəm əhli cənnət əhlinə müraciət edib: **“Üstümüzdə bir az su tökün və ya Allahın sizə verdiyi ruzilərdən bizə bir qədər ehsan edin!”** – deyəcək. Onlar isə: **“Doğrusu, Allah bunları kafirlərə haram buyurmuşdur!”** – deyə cavab verəcəklər». (əl-Əraf 44-50). **«Həqiqətən günahkarlar iman gətirmiş kimsələrə (dünyada) gülürdülər. Möminlərin yanından keçərkən (onları dolamaq məqsədi ilə) bir-birinə göz-qaş edirdilər. Ailələrinin yanına qayıtdıqda isə (onları doladıqları üçün) kefləri kök qayıtdılar. Möminləri gördükdə: «Doğrusu bunlar (haqq yoldan) azanlardır!» deyərdilər. Halbuki onlar möminlərə nəzarətçi göndərilməmişdilər. Bu gün isə möminlər kafirlərə güləcəklər».** (əl-Mutəffifin 29-34).

Cənnətə Kasıbların Daha Tez Daxil Olmaları: Abdullah b. Amr – radiyallahu anhu – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Şübhəsiz ki, mühacirlərin fəqirləri Qiyamət günü Cənnətə varlılardan **40** il tez girəcəklər (Başqa rəvayətdə: Varlılar kasıblardan beş yüz ildən sonra Cənnətə girərlər (Yarım gün öncə (dünya günləriylə **500**) il edər⁹³⁰)⁹³¹)⁹³². Ənəs - radiyallahu anhu – deyir ki,

⁹³⁰ Əbu Davud “Elm” 13, 3666, Tirmizi “Zuhd” 37, 2352.

⁹³¹ Tirmizi “Zuhd” 37, 2354, İbn Məcə «Zuhd» 2/6.

⁹³² Müslim 2979.

Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – belə dua etdi: “Allahım məni miskin olaraq yaşad, miskin olaraq öldür, Qiyamət günü də miskinlər zümərəsində həşr et”. Aişə: “Nə üçün (Miskin) Ya Rəsulallah!” deyər soruşdum. O: “Çünki onlar zənginlərdən 40 il öncə Cənnətə girəcəklər. Ey Aişə! Fəqirləri sev, onları (məclisinə) yaxınlaşdır ta ki, Qiyamət günü də Allah sənə yaxınlaşsın”⁹³³. **Fayda:** Onların öncə girmiş olmaları dərəcələrinin daha üstün olması demək deyildir. Çünki sonra girən öncə girəndən daha üstün ola bilər.

Cəhənnəmdən Cənnətə Daxil Olanlar: İmran b. Hüseyin – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Mənim şəfaətim ilə bir qövüm Cəhənnəmdən çıxarılıb Cənnətə daxil ediləcəkdir. Onlar Cəhənnəmlilər – deyər adlandırılacaqlar»⁹³⁴. İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Mən Cəhənnəm əhlinin Cəhənnəmdən son çıxacaq və Cənnət əhlinin Cənnətə son girəcək olanını bilirəm. Bu o kimsədir ki, Cəhənnəmdən sürünə-sürünə çıxar. Allah: «Get Cənnətə gir!» deyər buyurar. O, kimsə Cənnətə yaxınlaşar və ona elə gəlir ki, cənnət artıq dolmuşdur. O: «Ya Rəbb! Mən Cənnəti dolmuş gördüm!» deyər. Allah: «Get Cənnətə gir! Dünya qədər və dünyanın on misli qədər yer sənindir» deyər buyurar. Qul: «Sən, Aləmlərin Rəbbi olduğun halda mənimlə zarafat edirsən (məne gülürsən)?» deyər. Hədisi rəvayət edən deyir ki: «Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – bunu deyərəkən arxa dişləri görünənə qədər güldü» dedi. Cənnət əhlinin ən aşağı sakini bu kimsədir»⁹³⁵. Əbu Zərr – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Mən Cənnət əhlindən Cənnətə ən son girəcək olanı, Cəhənnəm əhlinin oradan ən son çıxacaq olanı tanıyıram. Bu o, kimsədir ki, Qiyamət günü gətirilir və ona kiçik günahları ərz edilir (göstərilir), böyük günahları isə (göstərilmir). Ona sən filan-filan günü bu əməli etdin, filan-filan günü də bu əməli etdin – deyilər. O, da bəli deyir. Böyük günahların göstərdiyi qorxu və sıxıntı onu kiçikləri belə inkar etməyə gücü çatmır. Etdiyin hər bir pisliliyə qarşı sənə bir həsənə vardır. Adam: Ya Rəbbim! Mən başqa günahlarda etmişəm lakin burada onları görmürəm” deyər. Əbu Zərr: “Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – i gördüm ki, güldür. Elə güldüki arxa dişləri gördü” dedi⁹³⁶. İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi*

⁹³³ Tirmizi “Zuhd” 2353, 2355.

⁹³⁴ Buxari 6566.

⁹³⁵ Buxari 6571, 7511, Müslim 314.

⁹³⁶ Müslim 190.

və *səlləm* - buyurdu: “Cənnətə girən son kimsə Sırat üzərində gah yürüyər, gah üzüstə sürünər, gah da atəş üzünü yandırar. (Sıratı) keçdikdən sonra dönüb: Məni səndən qurtaran (Allah) mübarək və ucadır. Allah mənə elə bir şey ehsan etmişdir ki, nə öncəkilərdən, nə də sonrakılardan heç kimə ehsan etməmişdir. Ona bir ağac göstərilir: Ey Rəbbim! Məni bu ağaca yaxınlaşdır, kölgəsində kölgələnim, suyundan içim” deyər. Allah: “Ey Adəm oğlu! Mən sənə istədiyini versəm məndən başqa şey istəməzsən”. Adam: “Xeyr, Ya Rəbbim! (Allaha and olsun ki, istəmərəm)” deyəcək və bundan başqa bir şey istəməyəcəyinə dair Allaha söz verir. Allah onu məzur görür. Çünki o, kimsə səbr edə bilməyəcəyi bir şeyi görmüşdür. Onu ağaca yaxınlaşdırır. O, da ağacın kölgəsində kölgələnir və suyundan içir. Sonra ona birincidən daha gözəl bir ağac göstərilir və bu kimsə: “Ya Rəbbim! Məni bu ağaca yaxınlaşdır. Kölgəsində kölgələnim və suyundan içim. Bundan başqa səndən bir şey istəməyəcəyəm” deyər. Allah: “Ey Adəm oğlu! Məndən başqa bir şey istəməyəcəyinə söz vermədinmi? Səni bu ağaca yaxınlaşdırsam başqa şey də istəyəcəksən Məndən” deyər. Adam başqa bir istəməyəcəyinə dair Allaha söz verir. Allah onu məzur görür. Çünki o, kimsə səbr edə bilməyəcəyi bir şeyi görmüşdür. Onu ağaca yaxınlaşdırır. O, da ağacın kölgəsində kölgələnir və suyundan içir. Sonra Cənnət qapısının yanında ona əvvəlkindən daha gözəl bir ağac göstərilir o: “Ya Rəbbim! Məni bu ağaca yaxınlaşdır. Kölgəsində kölgələnim və suyundan içim. (Əmin olun) Bundan başqa Səndən bir şey istəməyəcəyəm” deyər. Allah: “Ey Adəm oğlu! Məndən başqa bir şey istəməyəcəyinə söz vermədinmi?”. Adam: “Bəli, Ya Rəbbim! Lakin bu ən axırını istək olsun. Səndən başqasını istəmərəm” deyəcək. Allah onu yenə də məzur görür. Çünki o, kimsə səbr edə bilməyəcəyi bir şeyi görmüşdür. Buna görə də Allah onu ağaca yaxınlaşdırır. (Bu dəfə) Cənnətliklərin səsini eşidir: “Ya Rəbbim! Məni ora sal” deyər. Allah: “Ey Adəm oğlu! Məndən nə istəyirsən? Sənə bir dünya və onun mislini versəm razı olarsanmi?” deyər buyurur. Adam: “Ya Rəbbim! Sən aləmlərin Rəbbi olduğun halda mənimlə zarafatmı edirsən?” deyər. Bu vaxt İbn Məsud – *radıyallahu anhu* – gülməyə başladı. Orada olanlar səbəbini soruşduqda o: “Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – belə gülmüşdü və səhabələr: “Nə üçün gülürsən Ya Rəsulullah!” dedikdə o: “Bu adam: Ya Rəbbim! Sən aləmlərin Rəbbi olduğun halda mənimlə zarafatmı edirsən?” dediği zaman Rəbbul Aləmin güldüyü üçün gülürəm” deyər buyurdu. Allah: “Mən sənə zarafat etməyərəm, lakin mən dilədiyimi etməyə qadiram” deyər buyurdu⁹³⁷. Əbu Səid əl-Xudri - *radıyallahu anhu*

⁹³⁷ Müslim 187.

– rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «...Allah öz qulları üzərində haqq-hesabı çəkib bitirdikdən sonra Cənnət ilə Cəhənnəm arasında bir nəfər qalır. Bu kimsə Cənnətə girən ən son Cəhənnəmlik olacaqdır. (Başqa rəvayətdə: «Bu kimsə Cənnət əhlinin Cənnətə ən son girəni olacaqdır»). Onun üzü Cəhənnəmə tərəf yönəlmiş olacaqdır. O, kimsə: «Ya Rəbbim! Üzümü Cəhənnəmdən çevir onun isti küləyi (qoxusu) məni zəhərləyib öldürür, atəşi isə məni yandırır». Allah: «Əgər sənin istədiyini yerinə yetsə bundan sonra məndən başqa bir şey istəyəcəksənmi?» deyərək buyurur. O, kimsə: «İzzətinə and olsun ki, xeyr!» deyərək Allaha (bu işdə) and və söz verir. Allah onun üzünü Cəhənnəm atəşindən çevirir. O, kimsə üzünü Cənnətə tərəf çevirdikdə oranın gözəlliyini görüb Allahın dilədiyi müddət qədər susduqdan sonra: «Ey Rəbbim! Məni Cənnətin qapısına yaxınlaşdır» deyir. Allah: «Məgər sən and içməmişdin ki, Məndən bu istədiyindən başqa bir şey istəməyəcəksən?». O, kimsə: «Ey Rəbbim! Yaratdıqlarının ən bədbəxti olmamaqdan ötrü!» deyir. Allah: «Əgər sən bu istədiyini də yerinə yetsə bundan sonra məndən başqa bir şey istəyəcəksənmi?» deyərək buyurur. O, kimsə: «İzzətinə and olsun ki, xeyr!» deyərək Allaha (bu işdə) and və söz verir. Allah onu Cənnətin qapısına yaxınlaşdırır. O, kimsə Cənnətin qapısına yaxınlaşdıqda orada olan gözəlliyi, içindəki sevinci və rəngarəngliyi gördükdə Allahın dilədiyi müddət qədər susduqdan sonra: «Ey Rəbbim! Məni Cənnətə sal!» deyir. Allah: «Vay sənə ey Adəm oğlu! Nə qədər sən öz sözümdən dönürsən! Məgər sən and içməmişdin ki, Məndən bu istədiyindən başqa bir şey istəməyəcəksən?». O, kimsə: «Ey Rəbbim! Məni yaratdıqlarının ən bədbəxti etmə!» deyəcəkdir. Allah gülər və ona Cənnətə girməyə izn verər və ona: «Dilədiyini istə!» buyurur. O, da arzuladığı şeyləri tükənənə qədər istəyəcəkdir. Arzuladığı şeylər tükəndikdən sonra Allah: «Bunu da, bunu da (əlavə et) buyuraraq ona istədiklərini xatırladacaqdır. Sonda bütün istədikləri bitdikdən sonra Allah: «Bunların hamısı və bir o, qədər də sənidir!» deyərək buyurur⁹³⁸.

Cənnətliklər Yatmazlar: «*Orada bizə nə bir yorğunluq, nə də bir məşəqqət, əziyyət toxunacaqdır.*» (Fatir 35). Cabir – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Yuxu ölümün qardaşdır və Cənnətliklər yatmazlar»⁹³⁹.

Cənnətin Vəsf: Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Nəfsim əlində olana and olsun ki, əgər siz mən görənləri görsəydiniz az gülər çox ağlayardınız». Səhabələr:

⁹³⁸ Buxari, Müslim.

⁹³⁹ Heysəmi «Məcmua Zəvaid» 10/410,415, İbn Kəsir 4/158, Nihayə 2/470.

«Ya Rəsulullah! Sən nə gördün?» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Mən Cənnət və Cəhənnəmi gördüm» deyə buyurdu⁹⁴⁰. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən: “Ey Allahın Rəsulu! Kim Cənnətə girər?” deyə soruşdular, o da bu cavabı vermişdir: “Peyğəmbər Cənnətlidir, Şəhid Cənnətlidir, Uşaq (ikən) ölən Cənnətlidir, diri-diri basdırılan uşaq Cənnətlidir”⁹⁴¹. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Cənnət əhlinin bədəni tüksüz, üzü saqqalsız, gözləri sürməli, gənclikləri getməz, libasları köhnəlməz»⁹⁴². Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Səxavət sahibi Allaha yaxındır, insanlara yaxındır, Cənnətə yaxındır, Cəhənnəmdən uzaqdır. Simic isə Allahdan uzaqdır, insanlardan uzaqdır, Cənnətdən uzaqdır, Cəhənnəmə yaxındır. Cahil səxavət sahibini Allah simic ibadət düşkünündən daha çox sevər»⁹⁴³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: “Cənnəti bütün gücünüzlə istəyin. Bütün gücünüzlə də Cəhənnəmdən qaçın. Çünki Cənnəti istəyən yatmaz. Cəhənnəmdən qaçan yatmaz. Axirət bu gün nəfsə ağır olan şeylərlə bəzədilmişdir. Dünya ləzzət və şəhvtlərlə doludur. Nə bədə bunlar sizi axirətdən yayındırsın»⁹⁴⁴. Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Üç övladı ölən hər bir qadının bu övladları onu Cəhənnəmdən qoruyan bir pərdə olacaqdır». Qadınlardan biri: «İki övladı ölsə necə?» deyə soruşdu. Peyğəmbər: «Bəli, iki övladı ölsə də!» deyə buyurdu⁹⁴⁵. Abdullah b. Amr – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Bir kimsə atasından başqa bir adamın oğlu olduğunu iddia edərsə Cənnətin iyini belə hiss etməz. O, Cənnət ki, iyi qırx (yetmiş) illik məsafədən hiss edilir»⁹⁴⁶. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «İnsanı ən çox Cəhənnəmə salan cinsi orqanı və dilidir, ən çox da Cənnətə salan Allaha təqva və gözəl əxlaqdır»⁹⁴⁷. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnət əhlinin uşaqları olmaz»⁹⁴⁸. Cabir - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Yəhudilərdən bir dəstə, səhabələrdən Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və*

⁹⁴⁰ Müslim 426.

⁹⁴¹ Əbu Davud “Cihad” 27, 2521.

⁹⁴² Tirmizi “Cənnət” 8, 2542.

⁹⁴³ Tirmizi “Birr” 40, 1962.

⁹⁴⁴ İbn Kəsir “ən-Nihayə” 2/502.

⁹⁴⁵ Buxari 1249.

⁹⁴⁶ Əhməd 2/171.

⁹⁴⁷ Tirmizi “Birr” 62, 2005, Əhməd 2/291.

⁹⁴⁸ Tirmizi 2566.

səlləm – in Cəhənnəmin gözətçilərinin sayını bilirmi? deyə soruşdular. Səhabələr: “Bilmirik, özündən soruşaq” dedilər. Onlardan biri: “Ey Muhəmməd! Bu gün səhabələrinə qələbə çaldıq!” dedilər. Peyğəmbər: “Nə ilə qələbə çaldınız” deyə buyurdu. Onlar: “Peyğəmbəriniz Cəhənnəm gözətçilərinin sayını bilirmi?” deyə soruşduq. Peyğəmbər: “Onlar nə dedilər?” deyə buyurdu. Yəhudilər: “Bilmirik, özündən soruşaq” dedilər. Peyğəmbər: “Bir qövmə bilmədiyi bir şey soruşulduqda, onlar da bilmirik, Peyğəmbərdən soruşaq – dedikləri zaman bu onlara qələbə çalmaq deməkdirmi?”. Yəhudilər: “Ey Əbul Qasim! Cəhənnəmin gözətçiləri nə qədərdir?” dedilər. Peyğəmbər: “Peyğəmbər barmaqlarıyla on, bir doqquz göstərərək **“19”** dedi. Onlar: “Bəli” dedilər. Peyğəmbər: “Bəs Cənnətin torpağı necədir?” deyə buyurdu. Onlar bir az sükut etdikdən sonra: “Ey Əbul Qasim! Sən bizə de!” dedilər. Peyğəmbər: “Ağ undan (yoğrulmuş) çörəkdir” deyə buyurdu⁹⁴⁹. İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «**Həcərul Əsvəd** – qara daş Cənnətdən idi. Endiyi vaxt süddən ağ idi. Onu insanların günahları qaraltdı»⁹⁵⁰. Əbu Umamə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Kim haqsız olduğu halda münafiqəni tərək edərsə ona Cənnətin kənarında bir ev qurular, kim də haqlı olduğu halda münafiqəni tərək edərsə ona Cənnətin ortasında bir ev qurular, kim də əxlaqını gözəl edərsə ona Cənnətin ən uca yerində bir ev qurular»⁹⁵¹. Hərisə b. Vəhb əl-Xuzai – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Sizə Cənnət əhlindən xəbər verimmimi?”. Səhabə: “Bəli” dedilər. Peyğəmbər: “Zəif olan və xalq tərəfindən zəif görülən hər mömin (Cənnətlikdir). Allaha and içsə, Allah onun andını doğru çıxarır”. Sonra: “Sizə Cəhənnəm əhlindən xəbər verimmimi?”. Səhabə: “Bəli” dedi. Peyğəmbər: “Hər daş qəbli, (zülmkar, hiyləgar, xeyirə mane olan), düşmən və təkəbbürlü kimsələrdir”⁹⁵². «**Və həm də itaət etmə (yalan yerə) hər and içənə, alçağa, qeybət edənə, söz gəzdirənə, xeyirə mane olana, həddi aşana, günaha batana, daş ürəkliyə, anlamaza və eyni zamanda əsli-nəsəbi bilinməyən haramzadaya. O, mal-dövlət, oğul-uşaq sahibi olsa belə, ayələrimiz ona oxunduğu zaman o: «(Bunlar) qədimlərin uydurduğu əfsanədir!» dedi. Biz onun burnuna damğa basacağıq».** (Nun 10-16). Sad b. Əbu Vaqqas – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və*

⁹⁴⁹ Tirmizi 3324.

⁹⁵⁰ Tirmizi 877.

⁹⁵¹ Tirmizi 1994, Əbu Davud 4800.

⁹⁵² Müslim 2853.

səlləm - buyurdu: «Sizə ancaq zəiflərin duası sayəsində yardım edilir və ruziləndirilirsiniz»⁹⁵³. Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Qapılardan qovulan saçı dağınıq bəzi kimsələr vardır ki, Allaha and içsələr heç şübhəsiz ki, Allah onların andını doğru çıxarar»⁹⁵⁴. İbn Məsud – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Cənnət sizin hər birinizə onun ayaqqabılarının bağından da (kəməmindən də) ona yaxındır. Həmçinin Cəhənnəmdə»⁹⁵⁵.

ŞƏFAƏT

Şəfaət – vasitə hər hansı bir şeyi tələb etmək deməkdir. İstilahı mənəsi isə kimin üçünsə xeyr dilmək, şərr və əzabdan uzaq etmək deməkdir. Allah Qurani Kərimdə bir çox ayələrdə şəfaətin yalnız ona məxsus olduğunu və heç kimsənin bu işdə hər hansı bir payı olmadığını bizə bildirir. **«Yoxsa onlar (müşriklər) Allahdan qeyrilərini (bütləri) şəfaətçi etdilər? (Ya Peyğəmbər!) de ki: «Onlar heç bir şeyə malik olmadıqları və heç bir şey qanmadıqları halda şəfaətmi edəcəklər?»». De ki: «Bütün şəfaət yalnız Allaha məxsusdur. Göylərin və yerin hökmü onun əlindədir. Sonra siz onun hüzuruna qaytarılacaqsınız».** (əz-Zumər 43-44).

Nə zaman olacağına gəlincə, Uca Allah bizə şəfaətin ancaq onun izni ilə olacağına xəbər vermişdi. **«Allahın izni olmadan onun yanında kim şəfaət edə bilər».** (əl-Bəqərə 255). **«Onun izni olmadan heç bir şəfaət edən ola bilməz».** (Yunus 3). **«Axirət də, dünya da ancaq Allahındır. Göylərdə neçə-neçə mələklər vardır ki, onların şəfaəti heç bir fayda verməz. Ancaq Allah öz istədiyini və razı olduğu kimsəyə izn verdikdən sonra (onun şəfaəti fayda verər)».** (ən-Nəcm 25-26). **«Onun hüzurunda izn verdiyi kimsələr istisna olmaqla heç kəsin şəfaəti fayda verməz».** (Səba 23).

Kimlərin şəfaət edəcəyinə gəlincə isə, Uca Allah bizlərə şəfaətin ancaq onun izn verməsindən sonra gerçəkləşəcəyini xəbər verdiyi kimi, bu xüsusta ancaq onun sevdiyi kimsələrin şəfaət edəcəyini də xəbər vermişdir. **«Ruhun (Cəbrailin) və mələklərin səf-səf duracağı gün Rəhmanın izn verdiyi kimsələrdən başqa heç kəs danışmayacaq, danışan da doğrunu deyəcəkdir».** (ən-Nəbə 38). **«Allahdan əhd almış kəslər müstəsna olmaqla, qalanları (kəfirlər) şəfaət etməyə qadir olmazlar».** (Məryəm 87). Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir

⁹⁵³ Buxari 4/104-108.

⁹⁵⁴ Müslim 2854.

⁹⁵⁵ Buxari «Kitabu Rikak».

ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər bir Peyğəmbərin qəbul edilmiş duası vardır. Hər bir peyğəmbər də bu duasını etmişdir. Lakin mən duamı qiyamət günündə ümmətimə şəfaət etmək üçün saxladım. Artıq ümmətimdən Allaha heç bir şeyi şərikin qoşmamış olan kimsələr inşaallah bu şəfaətə nail olacaqlar»⁹⁵⁶.

Kimlər üçün şəfaət ediləcəyinə isə, Uca Allah bizlərə ancaq Allahın razı olduğu kimsələr üçün şəfaət ediləcəyini də xəbər vermişdir. «*Allah onların nə etdiklərini və nə edəcəklərini bilir. Onlar yalnız Allahın razı olduğu kəslərdən ötrü şəfaət edə bilər və onu heybətindən qorxarlar*». (əl-Ənbiya 28). «*O, gün izn verdiyi və söz danışmağa razı olduğu kəslərdən başqa heç kimin şəfaəti fayda verməz*». (Ta ha 109).

Bütün bu ayələrdən bəlli oldu ki, şəfaət yalnız Allahın söz və əməlindən razı olduğu kimsələrə izn verdikdən sonra və Allahın razı olduğu kimsələrə ediləcəkdir. Bundan qeyri olan şəfaət isə müşriklərin (yəni Allahdan qeyrisinə ibadət edənlərin) bütləri, tanrıları haqqında inandıqları şirk olan şəfaətdir. Çünki onlara görə Allahın izni və rızası olmadan onların bütləri onlara şəfaət edəcəklər. Allah bu cür şəfaət istəyənlər haqqında buyurur: «*Onlar Allahu qoyub özlərinə nə bir xeyir, nə də bir zərər verə bilən bütlərə ibadət edir və: «Bunlar Allah yanında bizdən ötrü şəfaət edənlərdir» deyirlər. De ki: «Allaha göylərdə və yerdə (özünə şərikin) bilmədiyi bir şeyimi xəbər verirsiniz? Allah özünə şərikin qoşulan bütldən uzaqdır və ucadır*». (Yunus 18). «*Çünki biz sizi (siz bütləri) aləmlərin Rəbbi ilə bərabər tutduq. Bizi yalnız günahkarlar azdırdı. İndi artıq nə şəfaət edən kimsələrmiz, nə də bir mehriban dostumuz var! Kaş bir də (dünyaya) dönə biləydik, möminlərdən olardıq*». (əş-Şuəra 98-102). «*(Ya Peyğəmbər!) Onları urəklərin ağıza gələcəyi, udquna belə bilməyəcəkləri yaxın günlə (qiyamət günü ilə) qorxut. (O, gün) zalimlərin nə bir dostu, nə də bir şəfaətçisi olar*». (əl-Mumin 18). «*Şəfaət edənlərin şəfaəti onlara fayda verməz*». (əl-Muddəssir 48). «*Qorxun elə bir gündən ki, o gün heç kəs heç kəsin işinə yarıya bilməz, heç kəsdən (gördüyü pis işlər müqabilində) əvəz (fidyə) qəbul edilməz, heç kəsin şəfaəti fayda verməz və (Allahın əzabından xilas olmaqda) onlara (günahkarlara) heç bir kömək də göstərilməz*». (əl-Bəqərə 123). «*Rəbbinin hüzuruna cəm ediləcəklərindən qorxanları Quranla xəbərdar et. Onların Allahdan başqa heç bir hamisi və həvadarı yoxdur. Bəlkə də onlar pis əməllərdən çəkinsinlər*». (əl-Ənam 51). «*(Allaha qoşduqları) şəriklərindən onlar üçün şəfaət edəcək kimsələr olmayacaq. Onlar öz şəriklərini inkar edəcəklər*». (ər-Rum 13).

⁹⁵⁶ Buxari “Dəvət” 1 “Tövhid” 31, Müslim “İman” 334. (198).

Allahın izni və razılığı olmayan hər hansı bir şəfaət heç kəsdən, hətta şəfaət edən peyğəmbər də olsa belə ondan qəbul olunmaz. Allah Qurani Kərimdə üç Peyğəmbəri xatırladaraq buyurur ki, onların şəfaəti, şəfaət etdikləri insanlara heç bir fayda verməmişdir. Allah onların şəfaətini qəbul etməmişdir, çünki buna onun izni və razılığı olmamışdır. **«Nuh Rəbbinə (dua ilə) müraciət edib dedi: «Ey Rəbbim! Oğlum (Kənan) mənim ailə üzvlərindəndir. Sənin vədin sözsüz ki, haqdır. Sən hakimlərin hakimisən». Allah buyurdu: «O, sənin ailəndən deyildir. Çünki o (küfr etməklə) pis bir iş görmüşdür. (Və ya sənin məndən onu xilas etmək xahişin yaxşı iş deyildir). Elə isə bilmədiyin bir şeyi məndən istəmə. Sənə cahillərdən olmamağı nəsihət edirəm». (Hud 45-46). İbrahim öz atasına: «Mən (öz Rəbbimdən) mütləq sənin bağışlanmağınızı diləyəcəyəm. Mən heç vəchlə səni Allahdan (Allahın əzabından) qurtara bilmərəm (mənim bacardığım yalnız budur) deməsi istisnadır». (əl-Mumtəhinə 4).** Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – idi ki, müşrik olaraq ölən əmisi üçün Allahdan bağışlanma dilədikdə Allah ona bu əməli qadağan edərək buyurdu: **«Müşriklərin Cəhənnəmlik olduqları (müsəlmanlara) bəlli olduğdan sonra, onlarla qohum olsalar belə, Peyğəmbərə və iman gətirənlərə onlar üçün bağışlanma diləmək yaraşmaz». (ət-Tövbə 113).**

Belə ki, Allah yaratdığı məxluqlardan şəfaəti yalnız üç şərtlə qəbul edir. **1)** Şəfaət edəndən Allahın razı olması. **2)** Şəfaət olunandan Allahın razı olması. **3)** Allahın şəfaət edənə şəfaət etmək üçün izn verməsi. Bu üç şərtsiz şəfaət edən istər mələk olsa, istər peyğəmbər olsa belə, şəfaəti qəbul olunmayacaqdır.

Quran və Sünnə ilə isbat olunan şəfaətin (qiyamət günü) bir neçə növü vardır.

1. Bu ən böyük şəfaət olacaqdır. Bu şəfaət də Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə məxsusdur. Allahın ona vəd etmiş olduğu Məqami-Mahmud da budur. **«Ola bilsin ki, Rəbbin səni (qiyamət günü hamı tərəfindən) bəyanilib təriflənen bir məqama (axirətdəki ən böyük şəfaət məqamına) göndərsin». (əl-İsra 79).** Abdullah b. Amr b. əl-As – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Azanı eşitdikdə müəzzinin ardınca onun dediklərini təkrarlayın. Sonra mənə salavat gətirin. Mənə bir dəfə salavat deyənə Allah on dəfə rəhmət deyər. Bundan sonra Allahdan mənim üçün vəsiləni istəyin. Allah onu istədiyi qullarından birinə verəcəkdir və mən ümid edirəm ki, o mənəm. Mənim üçün Allahdan bunu istəyəcək olana Qiyamət günü mənim onun üçün şəfaət etməyim vacib olar»⁹⁵⁷. Cabir b. Abdullah

⁹⁵⁷ Müslim 384.

– *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Mənim şəfaətim vacib olar o, adama ki, azanı eşitdikdən sonra deyər: «Ey kamil dövətin və qılınacaq namazın Rəbbi olan Allahım Muhəmmədə vəsilə dərəcəsinə və fəzilətini bəxş et. Onu vəd etdiyən tərifə layiq məqama yüksəlt»⁹⁵⁸. Yezid b. Suheyb əl-Fakir rəvayət edir ki: “Xəvariclərin fikirlərindən bəziləri içimə işləmişdi. Həcc etmək, sonra da (dövət etmək) insanların qarşısına çıxmaq arzusu ilə bir cəmaat ilə qola çıxdıq. Mədinəyə çatdıq. Orada Cabir b. Abdullah insanlara hədis rəvayət edirdi. Bir ara Cəhənnəmliləri zikr etdi. Mən: “Ey Peyğəmbərin yoldaşı! Sən nə danışsən. Halbuki Allah: **“Ey Rəbbimiz! Sən cəhənnəm oduna atdığıın şəxsi, əlbəttə, rüsvay edərsən və zalımlara kömək edən olmaz!”**. (Ali İmran 192). **“Fasiqlərə gəldikdə isə, onların məskəni cəhənnəm odudur. Onlar hər dəfə oddan çıxmaq istədikdə yenə ora qaytarılacaq və onlara: “Dadın yalan hesab etdiyiniz cəhənnəm odunun əzabını!” – deyiləcəkdir**”. (əs-Səcdə 20). Buyurur dedim. Cabir: “Sən Quran oxuyursan?” deyər soruşdu. Mən: “Bəli” dedim. O, elə isə əvvəlini oxu o, kafirlər barəsindədir” dedi və əlavə etdi: “Sən Allahın Muhəmməd i dirildəcəyi Məqami Mahmudu eşitdinmi?”. Mən: “Bəli” dedim. O: “Muhəmməd ə məxsus öyülən Məqami Mahmuddur. Allah o, Məqami Mahmud xatirinə Cəhənnəmdən çıxardıqlarını çıxaracaq”. Cabir sonra Sırat körpüsünün qoyulmasından və üzərindən insanların keçdiyini söylədi. Biz: “Bu yaşlının Peyğəmbər haqqında yalan söylədiyinizi zənn edirsən?” dedik və Xəvariclikdən döndük. Xeyr, Allaha and olsun ki, bizdən bir nəfərdən başqa heç kəs Xəvariclikdə qalmadı” dedi⁹⁵⁹.

2. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – Cənnətlilərin cənnətə girməsi üçün şəfaət edəcəkdir. Yəni onlar Cənnətə girməyi haqq qazanmış olmaqla birlikdə, ancaq onun şəfaətindən sonra Cənnətə girmələri üçün onlara izn veriləcəkdir. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə ət yeməyi gətirildi və qol tərəfindən bir parça ayrılıb qabağına qoyuldu. Çünki Rəsulullah - *sallallahu aleyhi və səlləm* – ətin bu hissəsini daha çox xoşlayardı. Ondan qabaq dişləri ilə bir dişdəm dişlədikdən sonra buyurdu: «Mən qiyamət günü bütün insanların seyyidiyəm. Bu nədən belədir bilirsiniz? Dünyada gəlib-getmiş nə qədər insanlar varsa bunların hamısını Allah qiyamət günündə düz və geniş bir sahədə toplayır. Elə düz və geniş bir sahə ki, carçı səslədikdə səsini hər kəs eşidir və baxan bir kişinin gözü məhşər xalqını bir baxışda görə bilir. Günəş insanlara yaxınlaşdırılır. Artıq

⁹⁵⁸ Buxari 2/94. Azan bölümü.

⁹⁵⁹ Müslim “İman” 320 (190).

insanları qəm-qüssə bürüyür. Dəhşətli və ağır (istiyə) dözməkdə onlarda nə güc, nə də səbr qalır. İnsanların bir qismi digərinə: «Bizim başımıza gələn bu faciəni görmürsünüz!? Bəlkə bizim bu halımıza Allah yanında şəfaət edəcək birisini axtaraq!» deyəcəklər. İnsanların bir qismi: «Adəm – *əlehissəlam* – in yanına gedək?» deyəcəklər. İnsanlar onun yanına gəlib: «Ey Adəm! Sən insanların atasısan. Allah səni əli ilə yaratdı və öz ruhundan sənə həyat verdi. Sonra mələklərə əmr etdi, onlar da sənə səcdə etdilər. Bizim üçün Rəbbimizdən şəfaət dilə. Ey atamız! Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti görmürsən?» deyəcəklər. Adəm – *əlehissəlam* – da: «Şübhəsiz ki, Rəbbim bu gün bərk qəzəblənmişdir. O, dərəcədə ki, nə bundan qabaq belə bir qəzəb etmişdir, nə də bundan sonra belə bir qəzəb edəcəkdir. Allah bu ağacdən yəməyi mənə qadağan etmişdir. Mən isə ona asi oldum (artıq sizə şəfaət edə bilmərəm, indi mən özümü düşünürəm). Vay nəfsim, nəfsim! Siz məndən başqa bir şəfaətçiyə gedin. Nuh – *əlehissəlam* – in yanına» deyəcəkdir. İnsanlar Nuhun yanına gələrək: «Ey Nuh! Sən Allahın insanlara göndərdiyi ilk rəsulsən. Allah səni (Quranda) «**Çox şükr edən qul**». (*əl-İsra* 3) deyə vəsf edir. Bizim üçün Rəbbimizdən şəfaət dilə. Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti görmürsən?» deyəcəklər. Nuh – *əlehissəlam* – da: «Şübhəsiz ki, Rəbbim bu gün bərk qəzəblənmişdir. O, dərəcədə ki, nə bundan qabaq belə bir qəzəb etmişdir, nə də bundan sonra belə bir qəzəb edəcəkdir. Heç şübhəsiz ki, mənə (dünya həyatımda Rəbbimə) bir dəfə dua etmək fürsəti verilmişdir. Mən də onu öz qövmümün əleyhinə etdim (artıq sizə şəfaət edə bilmərəm, indi mən özümü düşünürəm). Vay nəfsim, nəfsim! Siz məndən başqa bir şəfaətçiyə gedin. İbrahim – *əlehissəllam* – in yanına» deyəcəkdir. İnsanlar İbrahim – *əlehissəlam* – in yanına gələrək: «Ey İbrahim! Sən yer üzündə Allahın peyğəmbəri və Allahın dostusan. Bizim üçün Rəbbimizdən şəfaət dilə. Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti görmürsən?» deyəcəklər. İbrahim – *əlehissəlam* – da: «Şübhəsiz ki, Rəbbim bu gün bərk qəzəblənmişdir. O, dərəcədə ki, nə bundan qabaq belə bir qəzəb etmişdir, nə də bundan sonra belə bir qəzəb edəcəkdir. (O ki, qaldı mənə) Mən üç dəfə yalan danışmışam⁹⁶⁰ (artıq sizə şəfaət edə

⁹⁶⁰ Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İbrahim – *əlehissəlam* – bu üç hal müstəsna əsla yalan danışmamışdır. Bu yalanlardan ikisi Allahın zətı və rızası üçündür. Birinci: «Büt-pərəstlərə mən xəstəyəm deməsi, ikincisi isə bütün bütləri sındıraraq öz qövmünə: «Bəlkə bu işi bütlərin bu böyüyü edib?!» deməsidir. Üçüncüsü isə İbrahimin yanında Sara olduğu halda zalım hökmdarın ərazisindən keçərkən yoldaşına əgər səndən kim olduğunu soruşarsa de ki, sən mənim bacımsan. Şübhəsiz ki, «Sən mənim İslamda bacımsan». Daha geniş məlumat üçün bax: Buxari 1412,1543, Müslim.

bilmərəm, indi mən özümü düşünürəm). Vay nəfsim, nəfsim! Siz məndən başqa bir şəfaətçiyə gedin. Musa – *əlehissəlam* – in yanına» deyəcəkdir. İnsanlar Musa – *əlehissəlam* – in yanına gələrək: «Ey Musa! Sən Allahın peyğəmbərisən. Allah sənə risalətini verməklə və səninlə vasitəçisiz danışmaqla insanlar üzərində fəzilətli etdi. Bizim üçün Rəbbimizdən şəfaət dilə. Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti görmürsən?» deyəcəklər. Musa – *əlehissəlam* – da: «Şübhəsiz ki, Rəbbim bu gün bərk qəzəblənmişdir. O, dərəcədə ki, nə bundan qabaq belə bir qəzəb etmişdir, nə də bundan sonra belə bir qəzəb edəcəkdir. (O ki, qaldı mənə) Mən isə öldürülməsinə heç bir qərar olmayan insanı öldürmüşəm⁹⁶¹ (artıq sizə şəfaət edə bilmərəm, indi mən özümü düşünürəm). Vay nəfsim, nəfsim! Siz məndən başqa bir şəfaətçiyə gedin. İsa – *əlehissəlam* – in yanına» deyəcəkdir. İnsanlar İsa – *əlehissəlam* – in yanına gələrək: «Ey İsa! Sən Allahın Rəsulu, Allahın Məryəmə dediyi söz və ondan gəlmə bir ruhsan. Sən beşikdə ikən insanlarla danışdın. Bizim üçün Rəbbimizdən şəfaət dilə. Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti görmürsən?» deyəcəklər. İsa – *əlehissəlam* – da: «Şübhəsiz ki, Rəbbim bu gün bərk qəzəblənmişdir. O, dərəcədə ki, nə bundan qabaq belə bir qəzəb etmişdir, nə də bundan sonra belə bir qəzəb edəcəkdir. Özü haqqında heç bir günahı zikr etməyərək (artıq sizə şəfaət edə bilmərəm, indi mən özümü düşünürəm) (Başqa rəvayətdə: Mən Allahdan başqa tanrı edildim⁹⁶²). Vay nəfsim, nəfsim! Siz məndən başqa bir şəfaətçiyə gedin. Muhəmməd - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına» deyəcəkdir. Nəhayət onlar mənim yanıma gələrək: «Ey Məhəmməd! Sən Allahın rəsulu və peyğəmbərlərin sonuncususan. Allah sənin keçmiş və gələcək günahlarını bağışlamışdır. Rəbbimizin hüzurunda bizə şəfaət et. Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti də görmürsən?» deyəcəklər. Bundan sonra mən həməən Ərşin altına gələrək Rəbbimin qarşısında səcdəyə qapanıram. Sonra səcdə də, Allaha edilən həmd-sənadan sonra (Allah) məndən əvvəl heç bir peyğəmbərə deyilməyən təriflər deyər: «Ya Muhəmməd! Başını qaldır, söylə! Sözü dinlənilir! İtə, sənə verilir! Şəfaət et, şəfaətin qəbul edilir!» buyurur. Mən səcdədən başımı qaldırıb: «Ya Rəbbim! Ümmətim, ümmətim!» deyər şəfaət edərəm. Bundan sonra: «Ya Muhəmməd! Ümmətindən sorğu-sual olunmayanları Cənnətin qapılarından olan sağ qapıdan içəri sal. Lakin

⁹⁶¹ Fironun adamlarından bir Mısırlı Musa – *əlehissəlam* – qövmündən biri ilə döyüşdü. Musanın qövmündən olan Musadan kömək istədikdə, Musa da kömək edərək düşmənin sinəsinə yumruqla vurur. Bu yumruq da onu öldürür. (əl-Qəsəs 18)-ci ayəsinə bax.

⁹⁶² Əhməd 2/281,282.

onlar digər qapılardan da içəri girə bilərlər». Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, Cənnətin qapı qanadlarından iki qanadın arası Məkkə ilə Həcər və ya Məkkə ilə Busra arası qədər genişdir». Başqa bir rəvayətdə Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah (Qiyamət günü) insanları toplayır, möminlər ayağa qalxırlar. Nəhayət Cənnət onlara yaxınlaşdırılır». İnsanlar Adəm – *əlehissəlam* – gələrək: «Ey atamız! Cənnəti bizə açdır» deyəcəklər. Adəm: «Sizləri Cənnətdən ancaq atanız Adəmin xətası çıxartdı. Mən bunun sahibi deyiləm. Sizlər mənim oğlum İbrahim – *əlehissəlam* – ın yanına gedin» deyəcəkdir. İbrahim: «Mən bunun sahibi deyiləm. Mən ancaq pərdə arxasından xəlil (dost) olmuşdum. Sizlər Allahın kəlimətullahı olan Musa – *əlehissəlam* – ın yanına gedin» deyəcəkdir. Cəmaat Musa – *əlehissəlam* – ın yanına gəlirlər. Musa: «Mən buna sahib deyiləm. Sizlər Allahdan gəlmə söz və ondan gəlmə bir ruh olan İsa – *əlehissəlam* – ın yanına gedin» deyəcəkdir. İsa – *əlehissəlam* –: «Mən buna sahib deyiləm!» deyəcək və insanları Muhəmməd - *sallallahu aleyhi və səlləm* – ın üstünə göndərəcəkdir»⁹⁶³.

3. Cəhənnəmdə bəzi müşriklərin cəzasının yüngülləşdirilməsi üçün ediləcək şəfaət. Səid b. Musəyyibin atası deyir ki, Əbu Talib ölüm anında ikən Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – onun yanına gəldi. Onun yanında Əbu Cəhl ilə Abdullah b. Əbu Umeyyə b. Muğirə də var idi. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ey əmi! ***Lə İlahə İlləllah*** – kəlməsini de ki, bununla Allah yanında sənin lehinə şəhadət edim». Əbu Cəhl və Abdullah b. Əbu Umeyyə b. Muğirə də: «Ya Əbu Talib! AbdulMuttalibin millətini tərək mi edirsən?» dedilər. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – sözünü əmisinə deməkdə davam edirdi. Onlar da öz sözlərini deməkdə davam edirdilər. Nəhayət Əbu Talibin onlara söylədiyi son söz: «AbulMuttalibin milləti üzərindəyəm!» oldu və: «***Lə İlahə İlləllah***» deməkdən çəkindi. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yaxşı bil ki, Allaha and olsun ki, qadağan olunanadək sənin üçün Allahdan bağışlanma diləyəcəyəm». Bundan sonra Allah ayə nazil etdi: «***Müşriklərin Cəhənnəmlik olduqları (müsəlmanlara) bəlli olduqdan sonra, onlarla qohum olsalar belə, Peyğəmbərə və iman gətirənlərə onlar üçün bağışlanma diləmək yaraşmaz***». (ət-Tövbə 113). «(Ya Muhəmməd!) ***Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah dilədiyini doğru yola salar. Doğru yolda olacaq kəsləri (öz əzəli elmi ilə) daha yaxşı o bilir***». (əl-Qəsəs 56). Başqa rəvayətdə Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ey əmi!

⁹⁶³ Müslim 195.

Lə İlahə illallah – kəlməsini de ki, bununla Allah yanında sənin lehinə şəhadət edim». Əbu Talib: «Qureyşin məni ayıblaması və haqqımda: «Əbu Talib bunu ancaq qorxudan dedi!» demələri olmasaydı, onu deyib səni məmnun edərdim»⁹⁶⁴. Abbas b. AbdulMuttalib – *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Ya Rəsulallah! Şübhə yox ki, Əbu Talib daima səni düşmənlərdən qoruyur və sənə kömək edirdi. Bunlar ona fayda verəcəkmi?» Peyğəmbər: «Bəli, mən onu böyük Cəhənnəm atəşi içində olduğunu gördüm və sonra onu oradan topuğuna qədər olan bir atəş çuxuruna çıxardım. Oradan belə beyni qaynayır»⁹⁶⁵.

4. Bir qurup insanların sorğu-sualsız olaraq Cənnətə girmələri üçün ediləcək şəfaət. Hüseyin b. Abdurrahman deyir ki: «Mən Səid b. Cubeyrin yanında idim. Dünən sizin hansınız düşən ulduz gördünüz?» dedim. O: «Mən gördüm» dedi. Sonra əlavə etdi ki: «O, vaxt mən namazda deyildim. Məni əqrəb sancmışdı». O: «Bəs sən nə etdin?» deyə soruşdu. Mən: «Ruqiyyə (dua) etdim» dedim. O: «Səni buna sövq edən nə idi?» dedi. Mən: «Şabinin rəvayət etdiyi hədisdir» dedim. O: «Şabinin sizə rəvayət etdiyi nədir» dedi. Mən belə rəvayət etdim: «O, bizə Burəydə b. Huseyn əl-Əsləmdən rəvayət edib» dedi. O: «Göz dəyəmə yaxud ilan çalana ruqiyyə (dua) ilə əlac etmək olar» demişdir. Bunun üzərinə o, dedi: «Eşitdiyinə (eşitdiyi kimi) əməl edən insan nə gözəl insandır». Lakin İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – bizə Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – də belə bir hədis nəql etmişdi: «Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurmuşdu: «Mənə bütün ümmətlər göstərildi. Peyğəmbər gördüm ki, ətrafında çox kiçik bir cəmaat var idi. Peyğəmbər gördüm ki, ətrafında bir və ya iki nəfər var idi. Bir Peyğəmbər də gördüm ki, ətrafında bir nəfər də belə yox idi» deyərkən, mənə uzaqdan bir qaraltı göstərildi. Mən onları ümmətimdən zənn etdim». Mənə: «Bu Musa – *əlehissəlam* – in qövmüdür» dedilər. Sən üfüqə doğru bax! Mən baxdıqda bir də nə gördüm? Böyük bir qaraltı. Mənə təkrar: «Digər üfüqə doğru bax!» deyildi. Yenə də böyük bir qaraltı gördüm. Mənə: «Bu sənin ümmətidir. Bunlar ilə bərabər yetmiş min nəfər hesabsız və əzabsız olaraq Cənnətə girəcəkdir» deyildi. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu xütbəsindən sonra qalxıb evinə girdi. Bunun ardından insanlar, hesabsız və əzabsız olaraq Cənnətə girəcək olan bu kimsələr haqqında müzakirəyə başladılar. Bəzisi: «Şübhəsiz ki, bunlar Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in dost-yoldaşlarıdır». Bəziləri də: «Bəlkə onlar İslamda doğulan və Allaha şərikin qoşmayanlardır» dedilər.

⁹⁶⁴ Müslim.

⁹⁶⁵ Müslim.

Bunlardan başqa bəzi fikirlər irəli sürüldü. Bu vaxt Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – onların yanına gəldi və: «Haqqında müzakirə etdiyiniz şey nədir?» deyərək buyurdu. Ona məsələni başa saldıqdan sonra Peyğəmbər: «Cənnətə haqq-hesabsız girən möminlər, ovsun oxumazlar və tələb etdirməzlər. Təşəüm, Tətəyyür etməzlər və hər şeydə öz Rəblərinə təvəkkül edərlər» buyurdu. Bu vaxt Ukkaşa b. Mihsan ayağa qalxıb: «Mən də onlardan etməsi üçün Allaha dua et» dedim. Peyğəmbər: «Sən onlardansan». Onun ardınca başqa birisi qalxıb dedi: «Məni də onlardan etməsi üçün Allah dua et» dedi. Peyğəmbər: «Bu işdə Ukkaşa səndən qabağı düşdü» buyurdu. Başqa bir rəvayətdə Peyğəmbər: «Ümmətimdən bir zümrə Cənnətə girər ki, onlar yetmiş mindir. Onların üzləri ayın bədr gecəsindəki parlaması kimidir. Onlar qızgın dəmirlə bədənlərini dağlamayanlardır»⁹⁶⁶.

5. Bir qurup Cəhənnəmə düşmüş Muvahhidlərin (tövhid əhlinin) cəhənnəmdən çıxarılması üçün ediləcək şəfaət. Məbəd b. Xəlil əl-Ənəzi dedi: «Sabit şəfaət hədisini eşitməkdən ötrü Ənəs b. Məlikin yanına getdik. Duha namazını qılan vaxtı onun yanına çatdıq. Sabit bizim üçün izn istədi. Yanına girdik». Sabit ona: «Ey Əbu Həmzə! Bəsrə əhalisindən olan bu qardaşların səndən şəfaət hədisini eşitmək üçün gəlirlər» dedi. Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət etdi ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü insanlar çaşqın düşəcəklər. Nəhayət Adəmə gəlib: «Zürriyyətinə şəfaət et!» deyəcəklər. Adəm – *əlehissəlam* –: da «Mən ona layiq deyiləm, lakin sizlər İbrahim – *əlehissəlam* – ın yanına gedin. Çünki o, Xəlilullahdır» deyəcəkdir. İnsanlar İbrahim – *əlehissəlam* – ın yanına gəlirlər. O, da: «Mən buna layiq deyiləm, lakin siz Musa – *əlehissəlam* – ın yanına gedin. Çünki o, Kəlimullahdır» deyəcəkdir. İnsanlar Musa – *əlehissəlam* – ın yanına gəlirlər. O, da: «Mən buna layiq deyiləm, lakin siz İsa – *əlehissəlam* – ın yanına gedin. Çünki o, Allahdan gəlmə ruh və Ondən olan sözdür» deyəcəkdir. İnsanlar İsa – *əlehissəlam* – ın yanına gəlirlər. O, da: «Mən buna layiq deyiləm, lakin siz Məhəmməd - *sallallahu aleyhi və səlləm* – ın yanına gedin» deyəcəkdir. Nəhayət mənim yanıma gəlirlər. O, da: «Mən bunun üçün yaradıldım!» deyir və Allahın hüzuruna izn istəmək üçün gedər. «Mənə izn verilir, hüzurunda dikilərək və Allaha həmd-səna etdikdən sonra səcdə edərək yerə qapanıram». Mənə: «Ya Muhəmməd! Başını qaldır, söylə! Sözünl dinlənilir! İstə, səna verilir! Şəfaət et, şəfaətin qəbul edilir!». Bundən sonra mən: «Ya Rəbbim! Ümmətim, ümmətim!» deyərək şəfaət diləyirəm. Mənə: «Get! Qəlbində bir buğda və ya arpa dənəsi qədər iman olan hər kim varsa onu oradən

⁹⁶⁶ Buxari, Müslim.

çıxart!» deyilir. Mən dərhal gedib bunu yerinə yetirdikdən sonra yenə Rəbbimə dönüb onu həmd-səna etdikdən sonra səcdə edərək yerə qapanıram». Mənə: «Ya Muhəmməd! Başını qaldır, söylə! Sözü dinlənilir! İstə, sənə verilir! Şəfaət et, şəfaətin qəbul edilir!». Bundan sonra mən: «Ya Rəbbim! Ümmətim, ümmətim!» deyə şəfaət diləyirəm. Mənə: «Get! Hər kimin qəlbində bir xardal toxumu qədər iman varsa onu oradan çıxart!» deyilir. Mən dərhal gedib bunu yerinə yetirdikdən sonra yenə Rəbbimə dönüb onu həmd-səna etdikdən sonra səcdə edərək yerə qapanıram». Mənə: «Ya Muhəmməd! Başını qaldır! Söylə, sözü dinlənilir! İstə, sənə verilir! Şəfaət et, şəfaətin qəbul edilir!». Bundan sonra mən: «Ya Rəbbim! Ümmətim, ümmətim!» deyə şəfaət diləyirəm. Mənə: «Get! Hər kimin qəlbində bir xardal toxumu ağırlığından daha az, daha az, daha az iman varsa onu da atəşdən çıxart!» deyilir. Mən də dərhal gedib bunu yerinə yetirdim.

Bu Ənəs – *radıyallahu anhu* – nun bizə xəbər vermiş olduğu: «Ənəs hədisidir». Biz onun yanından çıxdıq. Nəhayət səhranın yüksək bir yerinə yetişdiyimiz zaman Həsənül Bəsrinin yanına çatsaq da, ona salam versək də, o, Əbu Xəlifənin evində gizlənmiş bir halda idi. Onun yanına girdik, salam verdik və: «Ya Əbu Səid! Biz qardaşın Əbu Həmzənin yanından gəlirdik. Şəfaət haqqında danışdığı hədisi heç eşitməmişdik». O: «Davam edin, hədisi söyləyin» dedi. Biz də ona hədisi danışdıq. O, yenə: «Davam edin, söyləyin» dedi. Biz: «Ənəs bundan başqasını danışmadı» dedik. O, dedi: «O, bizə bunu iyirmi il bundan qabaq danışmışdır. O, vaxt hafizəsi və qüvvəsi çox gözəl idi. İndi isə bir qism şeyləri unutmuşdur. Şeyx bunu unuttumu, yoxsa sizlərə bunu danışmaq istəmədimi – bilmirəm?!». Biz də: «Sən bizə danış» dedik. O, güldü və: «***İnsan tələsən-hövsələsiz yaradılmışdır***». (*əl-Ənbiyə 37*) (ayəsini oxudu). Sonra Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dördüncü dəfə yenə Rəbbinin yanına qayıdacaq. Ona həmd-səna etdikdən sonra səcdə edərək yerə qapanacaq!». Mənə: «Ya Muhəmməd! Başını qaldır! Söylə, sözü dinlənilir! İstə, sənə verilir! Şəfaət et, şəfaətin qəbul edilir!». Bundan sonra mən: «Ya Rəbbim! Mənə izn ver: «Lə İləhə İlləllah» deyən kimsələr haqqında şəfaət edim. Allah – *subhənəhu və təalə* – ona: «Bu sənin üçün deyil (və ya bu sənə aid deyil) deyə buyurdu. Lakin İzzətimə, Kibriyəyə, Əzəmətimə və Cibriyəyi and olsun ki: «Lə İləhə İlləllah» deyən kimsəni Cəhənnəmdən çıxardacağam! (Başqa rəvayətdə: İzzətimə, Cəlalımə, Kibriyəyə və Əzəmətimə and olsun ki: «Lə İləhə İlləllah» deyən kimsəni Cəhənnəmdən çıxardacağam!)»⁹⁶⁷. Ənəs – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah

- *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Dörd kimsə Cəhənnəmdən çıxarılıb Allahın hüzuruna götürüləcəkdir. Sonra təkrar Cəhənnəmə göndərilmələri əmr edildikdə onlardan biri: «Ya Rəbbim! Məni Cəhənnəmdən çıxardığımda təkrar Cəhənnəmə geri göndərəcəyini heç ummamışdım» deyər. Allah onu Cəhənnəmdən qurtarar»⁹⁶⁸.

6. Cəhənnəmə girmələri əmr olunmuş bir qurup insanların Cəhənnəmə girməmələri üçün ediləcək şəfaət. Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət etdi ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurur: «...Nəhayət möminlər atəşdən qurtulduqları zaman, nəfsim əlində olana and içirəm ki, sizdən heç kimsənin haqqı təməmilə bərqərar etmək xüsusunda Allaha yalvarıb yaxarması, Qiyamət günündə möminlərdən atəşdə olan qardaşları üçün Allaha yalvarmaları qədər şiddətli olmaz». Onlar: «Ey Rəbbimiz! Bu (Cəhənnəmdə) qalanlar bizimlə bərabər oruc tutar və həcc edərdilər!» deyirlər. Onlara: «Tanıdığınız kimsələri oradan çıxarın! Onların üzləri Cəhənnəmə haram edildi!» deyilir. Atəş onlardan kimisinin topuqlarına qədər, kimisinin diz qapaqlarına qədər yandırır. Onlardan bir çoxunu oradan çıxarırlar. Sonra: «Ey Rəbbimiz! Cəhənnəmdə əmr etdiklərindən heç kimsə qalmadı!» deyirlər. Allah buyurur: «Geri dönün! Qəlbində bir dinar ağırlığında iman və yəqin olan hər kimi tanıyırsınızsa onu da oradan çıxarın!». Onlar yenə də bir çoxlarını oradan çıxarırlar. Sonra yenə: «Ey Rəbbimiz! Cəhənnəm içərsində əmr etdiklərindən heç kimsəni buraxmadıq!» deyirlər. Allah buyurur: «Geri dönün! Qəlbində yarım dinar ağırlığında xeyr olan hər kimi tanıyırsınızsa onu da oradan çıxarın!». Onlardan bir çoxunu oradan çıxarırlar. Sonra təkrar: «Ey Rəbbimiz! Cəhənnəmdə əmr etdiklərindən heç kimsəni buraxmadıq!» deyirlər. Allah buyurur: «Geri dönün! Qəlbində zərrə ağırlığında xeyr olan hər kimi tapırsınızsa onu oradan çıxarın!». Yenə bir çox insanları oradan çıxarırlar. Sonra təkrar: «Ey Rəbbimiz! Orada xeyr sahibi olan heç bir kimsəni buraxmadıq!» deyirlər. Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – deyir ki, əgər bu hədisə inanmırsınızsa bu ayəni oxuyun: **«Həqiqətən Allah zərrə qədər zülm etməz. Əgər yaxşı bir əməl baş verərsə onu iki qat artırır və öz tərəfindən də böyük müəkkəfət verər».** (ən-Nisa 40).

Başqa rəvayətdə Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Nəhayət Allahın rəhmətindən olaraq, qulları arasında Cəhənnəm əhlindən dilədiklərini Cəhənnəmdən çıxartmağı əmr edərək mələklərə: **«Lə İlahə İlləllah»** – deyənlərdən, Allahın mərhəmət buyurduğu kimsələrdən, Allaha bir şeyi şərik (ortaq) qoşmamış olanları Cəhənnəm-

⁹⁶⁸ Müslim «İman» 321.

dən çıxarsınlar!» deyə əmr edir. Mələklər: «Onları Cəhənnəmdə səcdə yerlərindən tanıyırlar. Atəş Adəm oğullarının səcdə yeri müstəsna, hər yerini yeyir. Allah səcdə yerinə toxunmağı atəşə haram etmişdir». Bundan sonra Allah buyurur: «Mələklər şəfaət etdilər, Peyğəmbərlər şəfaət etdilər, möminlər şəfaət etdilər. Şəfaət etməyən bir *Ərhamur-Rahimin* qaldı. Bundan sonra atəşdən bir camaatı toplayır və dünyada ikən heç bir xeyr işləməyib cəhənnəmdə kömürə dönmüş bir çox kimsələri çıxarır. Cənnətin yolları üzərində olan «Həyat Çayı» adı verilən bir çaya salınırlar. Onlar selin gətirdiyi yabanı reyhan toxumları kimi çıxırlar. Görmürsünüz ki, yabanı reyhan bəzən bir daş və ya bir ağac dibində (kölgədə bitdiyi kimi) necə olur. Günəşə doğru olanı sarı, yaşıl olur. Kölgədə olan hissəsi isə açıq olur. (Başqa rəvayətdə «Ey Cənnət əhalisi! Bunların üzərinə bol su, Cənnət sularından tökün!» deyiləcəkdir). Cənnət əhalisi onları tanıyır. Heç bir yaxşılıq etməmiş, xeyr əməllər işləməmiş halda Allahın Cənnətə saldığı kəsər bunlardır. Allah buyurur: «Cənnətə girin! Gözünüzün görə bildiyi hər nə varsa sizindir». Onlar: «Ey Rəbbimiz! Sən aləmlərdə heç kəsə vermədiyən yaxşılığı bizə verdin!» Onlara: «Sizə bundan gözəl bir şey vardır!» Onlar: «Ey Rəbbimiz! Bundan da gözəl?!» Allah buyurur: «Mənim rizam! Artıq bundan sonra sizə əbədiyyən qəzəb etməyəcəyəm»⁹⁶⁹.

7. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – Cənnətə girən bir qrup insanların əməllərinin mükafatı olaraq Cənnətdə dərəcələrinin artırılması üçün ediləcək şəfaət. Ənəs b. Məlik, Cabir – *radiyallahu anhu* – rəvayət etdi ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Şəfaətim ümmətim arasında böyük günah sahibləri üçündür»⁹⁷⁰. Osman – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Qiyamət günü üç sinif insan şəfaət edəcəkdir: «Peyğəmbərlər, alimlər, şəhidlər və möminlər»⁹⁷¹. Əbu Musa əl-Əşəri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: “Mən ümmətimin (günahkar olanların) yarısının Cənnətə girməsi ilə şəfaət (sahibi olmağım) arasında sərbəst buraxıldım. Mən şəfaəti tərcih etdim (üstün gördüm). Çünki şəfaət daha geniş və ümmətimin (topdan qurtuluşuna) daha kifayətdir. Şəfaət siz müttəqilərə xasdır, bilirsinizmi?”. Biz: “Xeyr” dedik. O: “Xeyr, o müttəqilər üçün

⁹⁶⁹ Müslim.

⁹⁷⁰ Tirmizi “Qiyamət” 2437, Əbu Davud “Sünnət” 4739, İbn Məcə 4310, İmam Əhməd «Musnəd» 3/213.

⁹⁷¹ Heysəmi «Məcmuu Zəvaid» 10/381.

deyil, günahkarlar, xətalılar və pis işlərə baş vuran (müsəlmanlar) üçündür»⁹⁷².

Bütün bu şəfaətlərdən başqa Qiyamət günü qulun tutduğu oruc, oxuduğu Quran da şəfaət edəcəkdir. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Oruc və Quran Qiyamət günü qula şəfaət edəcəkdir»⁹⁷³. Əbu Umamə – *radiyallahu anhu* – rəvayət etdi ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Quranı öyrənin, çünki o, qiyamət günü əhli üçün şəfaətçi olacaqdır»⁹⁷⁴. ən-Nəvvəs b. Səman – *radiyallahu anhu* – rəvayət etdi ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü Quran və ona əməl edənlər gətiriləcək. İrəliddə əl-Bəqərə və Ali-İmran surələri gedəcəklər. Oxuyub əməl edənlərə şəfaət edəcəklər»⁹⁷⁵. Əli – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kim Quran oxuyar, onu əzbərləyər, halal saydığını qəbul edər, haram etfdiyi şeyi də haram edərsə Allah o, kimsəni Cənnətə salar. Ayrıca Cəhənnəmə girmələri əmr edilmiş ailəsindən on kimsəyə şəfaətçi olar»⁹⁷⁶.

Qiyamət günü baş verəcək hadisələrdən sonra Cənnətliklər Cənnətdə, Cəhənnəmliklər də Cəhənnəmdə qərar tutduqdan sonra: İbn Ömər, Əbu Səid – *radiyallahu anhum* – rəvayət etdi ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü (Cənnət əhli Cənnətə, Cəhənnəmliklər də Cəhənnəmə ayrıldıqdan sonra) ölüm, qara bir qoyun surətində gətirilir. Cənnət ilə Cəhənnəm arasında dayandırılır və: «Ey Cənnət əhli! Sizlər bunu tanıyırsınız mı?» deyilir. Cənnətliklər dərhal boyunlarını uzadıb başlarını ona doğru qaldırırlar və ona (qoyuna) baxırlar; «Bəli, tanıyıraq! Bu ölümdür» deyirlər. Sonra: «Ey Cəhənnəm əhli! Sizlər bunu tanıyırsınız?» deyilir. Onlar da başlarını qaldıraraq baxırlar və: «Bəli, tanıyıraq! Bu ölümdür» deyirlər. Bundan sonra qoyunun kəsilməsini əmr edirlər və dərhal qoyun kəsilir. Sonra: «Ey Cənnət əhli! Cənnətdə əbədi yaşayacaqsınız, artıq sizə ölüm yoxdur! və ey Cəhənnəm əhli! Sizlər də Cəhənnəmdə əbədisiniz, artıq ölüm yoxdur!» deyilir. Bundan sonra Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu ayəni oxudu: (*Ya Muhəmməd!*) ***Qəflətdə olanları və iman gətirməyənləri için bitmiş olacağı*** (*haqq-hesab çəkilib möminlərin cənnətə, kafirlərin isə Cəhənnəmə girəcəyi*) ***peşmançılıq günü*** (*insanın pis əməllərinə görə peşman olacağı, lakin bu peşmançılığın heç bir fayda verməyəcəyi*

⁹⁷² İbn Məcə 4301.

⁹⁷³ əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 3882.

⁹⁷⁴ Müslim.

⁹⁷⁵ Müslim.

⁹⁷⁶ Tirmizi 2907.

qiyamət günü) ilə qorxut! (O, gün bütün) yer üzünə və onun üzərində olan hər şeyə yalnız biz varis olacağıq. Onlar bizim hüzzurumuza qaytarılacaqlar». (Məryəm 39-40)⁹⁷⁷

AXİRƏT GÜNÜNƏ İMAN ETMƏYİN MÜSƏLMANA OLAN FAYDALARI

1. **Gözəl Bir Həyat:** Axirət gününə inanan bir kimsə heç şübhəsiz ki, Allaha itaət və yaxınlıq üçün çalışar. Bütün növ günah və pisliklərdən uzaqlaşar və beləcə gözəl və xoşbəxt bir həyat yaşayar.

2. **Söz Və Davranışda Ölçülü Olmaq:** Heç şübhəsiz ki, Axirət gününə inanan bir kimsə bütün söz və davranışında ölçülü olar və yalnız doğru olanı danışar və edər.

3. **Axirəti Üstün Tutmaq:** Heç şübhəsiz ki, Allahın mömin bəndələri üçün hazırladığı daimi nemətlər və kafirlər üçün hazırladığı əzabı bilən bir kimsə bu dünyanı aşağı görər, bu dünyanın keçici olduğunu və ona qarşı zahid olar. Dünyaya görə qəm və kədərə batmaz, bütün səyini axirəti qazanmağa yönəldər.

BİTİRDİM MİLADİ: 26 AVQUST 2009-CU İL

HİCRİ: 10 RAMAZAN 1430-Cİ İL

HƏMD OLSUN ALƏMLƏRİN RƏBBİ OLAN ALLAHA! (YUNUS 10)

⁹⁷⁷ Buxari 4730, Müslim 2850, 2887.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

- “Qurani Kərim” Ziya Bünyadov və Vasim Məmmədəliyevin tərcüməsi.
- “Sələsətil Usul” Muhəmməd b. Saleh əl-Useyminin şərho ilə Türk dilində.
- “Kəşfi Şubuhət” Muhəmməd b. Saleh əl-Useyminin şərho ilə Türk dilində.
- “Fəthu Rabbil Bəriyyə bi Təlhisil Həməviyyə” Muhəmməd Saleh əl-Useyminin şərho ilə Türk dilində.
- “Aləmus Sunnətul Mənşura” Hafız b. Əhməd əl-Həkəmi Türk dilində.
- “əl-Vəciz Fi Əqidətul əs-Sələfi əs-Salihin” Abdullah b. Abdulhəmid əl-Əsəri Türk dilində.
- “əl-Əqidətul Təhaviyyə” İbn Əbil İzz əl-Hənəfinin şərho ilə Türk dilində.
- “əl-Əqidətul Təhaviyyə əl-Muyəssər” Muhəmməd əl-Humeyyisin şərho ilə Türk dilində.
- “əl-Əqidətul Vasitiyyə” İbn Teymiyyə. Muhəmməd Xəlil Hərrasın şərho ilə Türk dilində.
- “Ərbəin ən-Nəvəviyyə” Nazim Məhəmməd Sultanın şərho ilə Türk dilində.
- “Səhih Müslim” Türk dilində.
- “Muxtəsər Səhih Buxari” Rus və Türk dillərində.
- “Zədəl Məad” İbn Qeyyim Türk dilində.
- “Əhli Sünnətə Görə İman” Abdullah b. AbdulHəmid əl-Əsəri Türk dilində.
- “Cənnət Əhli Və Əhvalı” Yaşar Süleymanlı.
- “Cəhənnəm Əhli Və Əhvalı” Yaşar Süleymanlı.
- “Qiyamət Əlamətləri” A. Nablusi. Türk dilində.
- “Abdullah Yolcu, Ahirətə İman Və Müsəlmanın Həyatındaki Etkisi, Guraba Yayınları El Broşürleri”.
- “Qiyamət” Şeyx Useymin. Türk dilində.
- “İsa - Əleyhissəlam - In Nuzulu Məsələsi” Muhəmməd Halil Hərras. Türk dilində.
- “Məsih Dəcəl Və Yəcuc İlə Məcuc” Məcdi Muhəmməd əş-Şəhavi Türk dilində.
- “Cəhənnəm Hayatı” İbni Rəcəb. Türk dilində.
- “Qəbir Aləmi” İmam Cəlaləddin əs-Suyuti. Türk dilində.
- “Qəbir Aləmi” İbn Həcər əl-Əskəlani. Türk dilində.
- “Cənnətdəki Həyat” İbn Qeyyim Türk dilində.
- “Cənnət Huriləri” İbn Qeyyim Türk dilində.

MÜNDƏRİCAT

Ön Söz	3
Peyğəmbər - <i>sallallahu aleyhi və səlləm</i> - İn Gələcəkdə Baş Verəcək Hadisələrdən Xəbər Verməsi	8
Qiyamət Vaxtının Yaxınlaşması	9
Qiyamət Nə Zaman Qopacaqdır?	9
Əhəd Hədislərin Əqidədə Dəlil Olması	11
Qiyamətin Kiçik Əlamətləri	12
Qiyamətin Əlamətləri İki Qismə Ayrılır	12
1. Peyğəmbərimiz Muhəmməd – <i>Sallallahu Aleyhi Və Səlləm</i> – İn Göndərilməsi	12
2. Onunla Peyğəmbərliyin, Risalətin Sona Yetməsi Və Peyğəmbər – <i>Sallallahu Aleyhi Və Səlləm</i> – İn Vəfat Etməsi	13
3. Beytul-Məqdisin Fəth Edilməsi	13
4. Taun Xəstəliyi	13
5. Malın Çoxalması, Sədəqə Və Zəkatın Veriləcək Kimsənin Olmaması	13
6. Fitnələrin Ortaya Çıxması	15
7. Fitnələrin Şərq Tərəfdən Çıxması	16
8. Ömər, Osman Və Əli - <i>Radiyallahu Anhum</i> – Un Öldürülməsi	17
9. Siffin, Cəməl Və Həruriyə Döyüşləri	17
10. Yəhudi Və Xristiyanlar Kimi Keçmiş Ümmətlərin Yolu ilə Getmək	20
11. Yalançıların Və Peyğəmbərlik İddiasında Olanların Ortaya Çıxması	20
12. Əminliyin Artması	22
13. Hicazdan Alovun Çıxması	22
14. Türklərlə Döyüş	22
15. Peyğəmbər – <i>Sallallahu Aleyhi Və Səlləm</i> – Haqqında Hədislərin Uydurulması	23
16. Təhlükəsizlik Orqanları	23
17. Yalanın Artması	24
18. Elmin Qaldırılması, Cahillik Və Fitnə-Fəsadın Çıxması	24
19. Ölüm Hadisələrinin Artması	26
20. Qəbirdəkilərə Qibtə Edilməsi	27
21. Bəlalərin Və Fitnələrin Artmasından İnsanın Ölmüş Birisinin Yerində Olmasını Təmənnə Etməsi	27
22. Ani Ölümün Artması	28

23. Zəlzələlərin Və Xəstəliklərin Çoxalması	28
24. Kişilərin Sayca Azalması Və Qadınların Çoxalması	28
25. İnsanların Göz Qabaqlarında Zinanın Artması	28
26. İçkinin, Zinanın Artması Və Bunların Halal Qəbul Edilməsi	29
27. Musiqi Və Çalğı Alətlərinin Çoxalması	29
28. Faizin (Sələmçiliyin) Çoxalması	29
29. Əmanətə Xəyanətin Artması	30
30. Qul Qadının Öz Ağasını Doğması, Kasıbların Varlanıb Hündür Binalar Tikməkdə Bir-Birləri ilə Yarışmaları	31
31. İnsanların Yalnız Tanıdıqları Kimsələrə Salam Vermələri	31
32. Elimsiz Kimsələrin Fətva Vermələri	31
33. Yalan Şahidliyin Çoxalması, Haqq Şahidliyin Gizlədilməsi	32
34. Qohumluq Əlaqələrini Kəsməyin, Qonşuluq Münasibətlərinin Pisləşməsinin Çoxalması	32
35. Yaşlıların Gənclərə Bənzəməsi	33
36. Vaxtın Sürətlə Getməsi	33
37. İnsanların Bir-Birinə Olan İnamının İtməsi	34
38. Alış-Veriş Yerlərinin Bir-Birinə Yaxın Olması	34
39. Məscidlərin Və Quranın Bəzədilməsi	34
40. Axşam Görsənən Hilalın Uzun Müddət Qalması	34
41. Yuxuların Çin Çıxması	35
42. Huzeyfə b. Yəmən - Rədiyallahu Anhu – Nun Fitnələr Haqqında Xəbər Verməsi	36
43. İslam Torpaqlarının Genişlənməsi	37
44. Ümmətdə Şirkin Zühur Etməsi	38
45. Xəsislik (Simicliyin) Artması	39
46. Ticarətin Böyüməsi	39
47. Mala Hərissliyin Artması	40
48. Mədinənin Boşalması	40
49. Rumlularla Döyüş	41
50. Konstantinopolun Fəthi	43
51. Kəbənin Yıxılması	44
52. Fıratın Suyunun Quruması	44
53. Ərəbistan Yarmadasının Yaşılığa Bürünməsi	44
54. İnsanların Şərillərinə Etimad Edilməsi	45
55. Yağışların Çoxalması	45
56. Heyvanların Və Əşyaların Danışması	45
57. Keysər Və Kisra Olmayacaqdır	46
58. Kaxtanlının Çıxması	46

59. İlk Dəniz Savaşı Edən Ordu	46
60. Xəlifəlik Qureyşdəndir	47
61. Ən Xeyirli Əsr	47
Qiyamətin Böyük Əlamətləri	48
1. Duman	49
2. Məsih Dəccəl	49
Peyğəmbər – <i>Sallallahu Aleyhi Və Səlləm</i> – İn Məsih Dəccəldən Allaha	
Sığınması	50
Məsih Dəccəl Haradan Çıxacaqdır?	50
Məsih Dəccəldən Qorunma Yolu	51
Məsih Dəccəlin Vəsfəri	51
Kəf, Fə, Ra – Kafir Yazısı -	52
Məsih Dəccəlin Ana Və Atası	53
Məsih Dəccəl Hansi Şəhərlərə Girə Bilməz	53
Məsih Dəccəl Barəsində Varid Olan Hədislər	54
İbn Səyyad	60
İbn Səyyad Barədə Varid Olan Hədislər	61
İbn Səyyad Məsih Dəccəldirmi?	62
3. İsa – <i>Əleyhissəlam</i> – İn Zühru Barədə Nazil Olan Ayələr	63
İsa – <i>Əleyhissəlam</i> – İn Zühru Barədə Varid Olan Hədislər	66
İsa – <i>Əleyhissəlam</i> – İn Zühru Barədə Alimlərin Sözləri	71
4. Mehdiyin Gəlməsi	71
Buxari Və Müslimdə Mehdiyə İşarə edilən hədislər	73
Mehdi Hədislərinin Mutəvatir Olması	74
Mehdi Hədislərini İnkər Edənlər Və Onlara Cavab	74
5. Yəcuc Və Məcuc Tayfasının Çıxması	75
6. Dabbətul-Ardın (Heyvanın) Çıxması	77
Cəssəsə Kimdir?	77
Qiyamətin Adları	79
Ölüm	81
Ölüm İki Cürdür	82
Ölümü Arzulamamaq	84
Allaha İtaət İlə Keçirilən Ömür	84
Dini Bir Fitnə Qorxusundan Ölümü İstəmək	84
Ölümü Xatırlamaq	85
Ölümü Xatırlamağa Yardımçı Olan Şeylər	86
Allaha Hüsnü Zən Etmək	86
Sui Xatimənin Ölüm Öncəsi Əlamətləri	87
Sui Xatimənin Ölüm Anında Olan Əlamətləri	88

Hüsnü Xatimənin Ölüm Öncəsi Əlamətləri	91
Hüsnü Xatimənin Ölüm Anında Olan Əlamətləri	97
Ölüm Acı Bir Həqiqətdir	97
Sən Ölümü Unutsanda Ölüm Səni Unutmaz!	100
Qəbir Aləmi	104
Sizə (Bu Barədə) Yalnız Cüzi (Az) Bir Bilik Verilmişdir!	110
Ruh	111
Allaha And Olsun Ki, Diriləcəksiniz	112
Ölümün Yaxınlaşması, Keyfiyyəti Və Zorluğu	112
Ruhlar Bir-Birilərini Tanıyırlar	114
Cənazə Və Qəbir	115
Qəbirdə Əzab Çəkənlərin Səsləri	117
Bərxax Aləmi	118
Ölülərin Qəbirdəki Halları	122
Qəbiristanlıqda Quran Oxumaq	123
Qəbirlərlə Bağlı Bəzi Qadağalar	125
Qəbir Ziyarəti İki Növdür	129
Ölülərin Ziyarətçiləri Tanınması	131
Dirilərin Əməlləri Ölülərə Ərz Edilir	132
Borcun Şərri	132
Ölüləri Söyməyin	133
Sur	133
əl-Bas - <i>Öldükdən Sonra Dirilmək</i> -	136
əl-Bas - <i>Öldükdən Sonra Dirilişi</i> - İnkār Edənlərə Dəlillər	137
Həşr Və Məhşər	140
Haqq-Hesab	143
Qiyamət Günü Haqq-Hesab İki Cür Olacaqdır	146
Sırat	148
Hovuz	151
Hovuzun Xüsusiyyətləri	152
Cənnət Və Cəhənnəm	153
Cənnət Və Cəhənnəmin Mövcud Olması	156
Cəhənnəmin Vəsfı	159
Cəhənnəmdən Allaha Sığınmaq	160
Dünya Atəşi Cəhənnəm Atəşindən Qorxur	162
Cəhənnəmin Böyüklüyü	162
Cəhənnəmin Dərinliyi	162
Cəhənnəmin Vadiləri	162
Cəhənnəm Haradadır	164

Cəhənnəm Alovu	165
Cəhənnəmin Hərərəti Və Zülməti	166
Cəhənnəmin Soyuqluğu Və Hərərəti	166
Cəhənnəmin Divarları	167
Cəhənnəmin Uğultusu Və Qəzəbi	167
Cəhənnəmin Dərəcələri Və Çuxurları	168
Cəhənnəmin Suyu	169
Cəhənnəm Atəşi	171
Cəhənnəmliklərin Yeməyi Və İçməyi	171
Cəhənnəm Xəstəlikləri	172
Cəhənnəmliklərin Qoxusu	173
“Ona Hər Tərəfdən Ölüm Gələr” Ayəsinin Təfsiri	173
Cəhənnəmliklərin Geyimi	173
Cəhənnəmin Dumanı Və Qılgılıcı	174
Cəhənnəmin Zəncirləri, Qandalları Və Dəmir Halqaları	174
Cəhənnəmliklərin Döşəyi	174
Cəhənnəmin Toppuzları	175
Cəhənnəmin Daşları	175
Cəhənnəmin İlanları Və Əqrəbləri	176
Cəhənnəmliklərin Yaşı	176
Cəhənnəm Əhlinin Allahdan Uzaq Olmaları	177
Cəhənnəm Əhlinə Verilən Cəza	177
Cəhənnəm Əhlinin Ağlaması	178
Cəhənnəm Əhlinin Atəşdən Çıxmaq İstəyi	178
Cəhənnəm Zəbbaniləri	179
Cəhənnəm Əhlinin Əksəriyyəti Qadınlardır	180
Cəhənnəmdə Kafirin Halı	181
Cəhənnəmin Gəlişi Və Başın Çıxması	182
“Sizdən Elə Bir Kəs Olmaz Ki, Oraya Varid Olmasın” – Ayəsi Barədə	182
Cəhənnəmin Vəsfı	183
Təqva	185
Təqva Hikmətin Başıdır	187
Təqvanın Yeri Qəlbdir	188
Cəhənnəmdən Qorxanların Vəsfı	189
Cəhənnəm Atəşinin Qorxusundan Yatmayanlar	194
Cəhənnəm Qorxusundan Ağlamaq Allah Qorxusundan Ağlamaqdır	195
Cəhənnəmin Gülmələrinə Mane Olduğu Kimsələr	195

Cəhənnəm Qorxusundan Xəstələnənlər	196
Cəhənnəm Qorxusundan Yemək Və İçməkdən İştahları Qaçanlar	198
Cənnətin Vəsfı	199
Adəm - <i>Əleyhissəlam</i> - In Girib Çıxdığı Cənnət Hansıdır?	199
Adəm - <i>Əleyhissəlam</i> - In Girib Çıxdığı Cənnət Əbədiyyət Cənnətidir	
Deyənlərin Dəlilləri	200
Adəm - <i>Əleyhissəlam</i> - In Girib Çıxdığı Cənnət Əbədiyyət Cənnəti	
Deyildir Deyənlərin Dəlilləri	202
Adəm – <i>Əleyhissəlam</i> – In Girib Çıxdığı Cənnət Əbədiyyət Cənnətidir	
Deyənlərin, Yer Üzündə Bir Cənnətdir Deyənlərə Cavabı	204
Cənnətdə Ev	205
Cənnət Nemətləri	205
Cənnət Haradadır	206
Cənnətin İyi	206
Cənnətin Açarları	207
Cənnətin Yolu Birdir	207
Möminlər İlə Rəbləri Arasında Alış-Veriş Cənnətdir	208
Cənnətin İsimləri	208
Qızıl Və Gümüşdən İki Cənnət	210
Cənnətin Çayları	210
Cənnətin Bulaqları	211
Cənnətin Ağacları Və Meyvələri	212
Cənnətin Çiçəkləri	213
Cənnət Heyvanları	213
Cənnətdə Əkinçilik	214
Cənnətin Otaqları Və Dərəcələri	214
Cənnətdə Dərəcələrin Ən Yüksəyi	215
Cənnət Çadırları, Divanları, Taxtları	216
Cənnət Huriləri Və Qadınları	217
Hurilər Nədən Yaradılmışdır	220
Cənnətdə Doğum	220
Cənnətdə Şəhidlərin Məqamı	221
Cənnətdə Qadının Son Əri İlə Olması	221
Cənnətə İlk Girən Zümrə	221
Cənnətə Girmələrinə Zəmanət Verilənlər	222
Cənnət Və Cəhənnəmin Ən Çox Sakinəri	223
Cənnətə Sorğu-Sualsız Girənlər	224
Cənnətin Torpağı	225
Cənnətin Nuru Və Bəyazlığı	225

Cənnət Əhlinin Libası Və Zinətləri	226
Cənnət Əhlinin Taxtları Və Yataqları	227
Cənnətin Bazarları	227
Cənnət Əhlinin Qabları	227
Cənnət Əhlinin Yemək Və İçməyi	227
Cənnətliklərin İlk Yeyəcəkləri	228
Cənnətin Dili	230
Cənnətdə Yer Qalacaq Cəhənnəmdə İsə Yox	231
Cənnət Əhlinin Çağırışı (Duası)	231
Cənnətliklər Öz Yerlərini Öncədən Tanıyırlar	231
Cənnət Əhlinin Xidmətçiləri	232
Cənnətin Qapıları	233
Cənnətin Dərəcələri	234
Cənnətə Girənlərin Vəsfi	234
Cənnət Əhlinə Allahın Rəhməti	235
Cənnət Əhlinin Bir-Birləri ilə Görüşmələri Və Dünyanı Xatırlamaları	236
Cənnət Əhlinin Cəhənnəmliklərə Gülmələri: Cənnət əhli Cəhənnəm əhlinə müraciət edib	236
Cənnətə Kasıbların Daha Tez Daxil Olmaları	237
Cəhənnəmdən Cənnətə Daxil Olanlar	238
Cənnətliklər Yatmazlar	240
Cənnətin Vəsfi	240
Şəfaət	243
Axirət Gününə İman Etməyin Müsəlmana Olan Faydaları	256
İstifadə Olunan Ədəbiyyat	257